L.
IVNII
MODERATI
COLVMELLAE
DE RE RVSTI-
CA LIBRI
XII.

Eiusdem de Arboribus li-
ber, separatus ab
aliis.

APVD SEB. GRYPHIVM
LVGDVNI,
1548.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

AD PVB. SILVINVM PRAEFATIO.

AEPENVMERO *ciuitatis nostræ principes audio culpantes modò agrorũ infœcunditatẽ, mo-do cœli per multa iam tẽpora noxia frugibus intẽperiem: quosdã etiam prædictas querimonias uelut ratione certa mitigãtes, quòd existimẽt ubertate nimia prioris æui defatigatũ, & effœtũ solũ nequire pristina benignitate præbere mortalibus alimẽta. Quas ego causas, Publi Siluine, procul à ueritate abesse certum habeo: quòd neq; fas est existimare, humi naturã, quam primus ille mũdi genitor perpetua fœcũditate donauit, quasi quodã morbo sterilitate affectam: neq; prudentis est credere, tellurẽ, quæ diuinam & æternam iuuentam sortita, cõmunis omnium parens dicta sit, quia & cuncta peperit semper, & deinceps paritura sit, uelut hominẽ consenuisse. Nec post hæc reor intẽperãtia cœli nobis ista, sed nostro potius accidere uitio, qui rem rusticam pessimo cuiq; seruorum, uelut carnifici noxiæ dedimus, quam maiorum nostrorum optimus quisque optimè tractauerit. Atqui ego satis mirari non possum, quid ita dicendi cu-*

 pidi

pidi ſcligant oratorē, cuius imitentur eloquentiam, menſurarum, & numerorū modum rimantes, placitæ diſciplinæ conſectentur magiſtrū uocis, & cantus modulatorem: nec minus corporis geſticulatorem ſcrupuloſiſsimè requirant ſaltationis, ac muſicæ rationis ſtudioſi. Iamq; qui ædificare uelint, fabros et architectos aduocent: qui nauigia mari cōcredere, gubernādi peritos: qui bella moliri, armorum & militiæ gnaros: & ne ſingula perſequar, ei ſtudio, quod quis agere uelit, cōſultiſsimum rectorem adhibeat. Denique animi ſibi quiſq; formatorē præceptoremq; uirtutis è cœtu ſapientium arceſſat. Sola res ruſtica, quæ ſine dubitatione proxima, & quaſi cōſanguinea ſapientiæ eſt, tam diſcentibus egeat, quàm magiſtris. Adhuc enim ſcholas rhetorum, &, ut dixi, geometrarū, muſicorumq;, uel quod magis mirandum eſt, contēptiſsimorum uitiorum officinas guloſius cōdiendi cibos, & luxurioſius fercula ſtruendi, capitumq; & capillorum cōcinnatores non ſolum eſſe audiui, ſed & ipſe uidi. Agricolationis neq; doctores, qui ſe profiterentur, neq; diſcipulos cognoui. Cùm etiam ſi prædictarū artium profeſſoribus ciuitas egeret, tamen ſicut apud priſcos florere poſſet Reſp. Nam ſine ludicris artibus, atque etiam ſine cauſidicis olim ſatis felices fuere futuræq; ſunt urbes. At ſine agricultoribus nec cōſiſtere mortales, nec ali poſſe manifeſtū eſt. Quò magis prodigij ſimile eſt, quod accidit, ut res corporibus noſtris, uitæq; utilitati maximè conueniens, minimam uſq; in hoc tēpus conſummationē haberet, idq; ſperneretur genus amplificādi, retinēdiq; patrimonij, quod omni crimine caret. Nā cætera diuerſa, & quaſi repugnātia diſsident à iuſtitia. Niſi æquius exiſtimamus, cepiſſe prædam ex militia, quæ nobis nihil ſine ſanguine & cladibus alienis affert. An bellū peroſis, maris & negotia-

tionis

tionis alea sit optabilior, ut rupto naturæ fœdere terrestre animal homo, uentorũ, & maris obiectus iræ, se fluctibus audeat credere, semperq; ritu uolucrũ, lõginqui littoris peregrinus, ignotum pererret orbẽ? An fœneratio probabilior sit, etiã his inuisa, quibus succurrere uidetur? Sed ne caninum quidem, sicut dixere ueteres, studiũ præstantius locupletißimũ quenq; adlatrãdi, & cõtra innocentes, ac pro nocentibus neglectũ à maioribus, à nobis etiã concessum intra mœnia, & in ipso foro latrocinium? An honestius duxerim mercenarij saltatoris mẽdacißimũ aucupiũ circumuolitantis limina potẽtiorum, somnumq; regis sui rumoribus inaugurãtis: neq; enim roganti, quid agatur intus, respondere serui dignantur. An putẽ fortunatius à catenato repulsum ianitore sæpe nocte sera foribus ingratis adiacere, miserrimoq; famulatu per dedecus, fasciũ decus, & imperium, profuso tamen patrimonio, mercari? Nam nec gratuitæ seruituti, sed donis rependitur honor: quæ si & ipsa, & eorum similia bonis fugienda sunt, superest (ut dixi) unum genus liberale, & ingenuum rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione contingit. Cuius præcepta si uel temere ab indoctis, dum tamen agrorũ possessoribus antiquo more administrarentur, minus iacturæ paterentur res rusticæ: nam industria dominorũ cum ignorãtiæ detrimentis multa pensaret. Nec quorum cõmodum ageretur, tota uita uellent imprudentes negotij sui conspici, eoq; discendi cupidiores agricolationẽ pernoscerẽt. Nunc & ipsi prædia nostra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus, peritißimum quenq; uillicum facere, uel si nescium, certe uigoris experrecti, quò celerius, quod ignoret, addiscat. Sed siue fundum locuples mercatus est, è turba pedisequorum, lecticariorumq; defectißimum annis, & uiribus,

in agrũ relegat (cũ istud opus nõ solũ sciẽtiã, sed & uiridẽ ætatẽ cũ robore corporis, ad labores sufferẽdos desideret) siue mediarũ facultatũ dominus ex mercenarijs aliquẽ iam accusantẽ quotidianũ illud tributũ, qui uectigalis esse non poßit, ignarum rei, cui præfuturus est, magistrũ fieri iubet. Quæ cùm animaduertam, sæpe mecũ retractãs, ac recogitãs, quàm turpi consensu deserta exoluerit disciplina ruris, uereor, ne flagitiosa, & quodãmodo pudẽda, aut inhonesta uideatur ingenuis. Verùm cùm plurimis monumentis scriptorum admonear, apud antiquos nostros fuisse gloriæ curam rusticationis (ex qua Quintius Cincinnatus obseßi consulis & exercitus liberator, ab aratro uocatus ad Dictaturam uenerit, ac rursus fascibus depositis, quos festinãtius uictor reddiderat, quàm sumpserat Imperator, ad eosdem iuuencos, & quatuor iugerũ auitum hærediolum redierit. Itemq; C. Fabricius, & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus Italiæ pulso, domitis alter Sabinis, accepta quæ uiritim diuidebãtur captiui agr. septem iugera, non minus industriè coluerit, quàm fortiter armis quæsierat. Et ne singulos intempestiuè nunc persequar, cùm tot alios Romani generis intuear memorabiles duces, hoc semper duplici studio floruisse, uel defendendi, uel colẽdi patrios, quæsitos'ue fines) intelligo luxuriæ, & delicijs nostris pristinũ morẽ, uirilemq; uitam displicuisse. Omnes enim (sicut M. Varro iam tẽporibus auorũ conquestus est) patresfamiliæ falce, et aratro relictis, intra murum correpsimus, & in circis potius ac theatris, quàm in segetibus & uinetis manus mouemus: attonitiq; miramur gestus effœminatorum, quod à natura sexũ uiris denegatum, muliebri motu mentiãtur, decipiantq;, oculos spectantium. Mox deinde ut apti ueniamus ad ganeas, quotidianã cruditatem Laconicis excoquimus,

&

& exucto sudore sitim quærimus, noctesq; libidinibus, & ebrietatibus, dies ludo, uel somno consumimus. Ac nosmetipsos ducimus fortunatos, quòd nec orientem Solē uidemus, nec occidentem: itaq; istam uitam socordem persequitur ualetudo. Nam sic iuuenum corpora fluxa & resoluta sunt, ut nihil mors mutatura uideatur. At mehercule uera illa Romuli proles aßiduis uenatibus, nec minus agrestibus operibus exercitata, firmißimis præualuit corporibus, ac militiā belli, cùm res postulauit, facilè sustinuit, durata pacis laboribus, semperq; rusticam plebē præposuit urbanæ. Vt enim qui in uillis intra consepta morarentur, quàm qui foris terram molirentur, ignauiores habitos: sic eos, qui sub umbra ciuitatis intra mœnia desides cunctarentur, quàm qui rura colerent administrarent'ue opera colonorum, segniores uisos. Nundinarū etiam conuentus manifestum est propterea usurpatos, ut nonis tantummodo diebus urbanæ res agerentur, reliquis administrarentur rusticæ: illis enim temporibus, ut antè iam diximus, proceres ciuitatis in agris morabantur: & cùm consilium publicum desiderabatur, à uillis arceßebantur in senatum. Ex quo qui eos euocabant, Viatores nominati sunt: isq; mos dum seruatus est perseuerantißimo colendorum agrorum studio, ueteres illi Sabini Quirites, atauiq; Romani, quanquàm inter ferrum, & ignes hosticisq; incursionibus uastatæ fruges, largius tamen condidere, quàm nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem rusticam. Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, ubi dij cultus agrorum progeniem suam docuerunt, ibi nunc ad hastam locamus, ut nobis ex transmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne fame laboremus: & uindemias condimus ex insulis Cycladibus, ac regionibus Bæticis, Gallicisq;. Nec mirum,

cùm sit publice concepta, & cõfirmata iam uulgaris existi matio, rem rusticã sordidum opus, & id esse negotiũ, quod nullius egeat magisterio præceptoris. At ego, cum aut magnitudinem totius rei, quasi quandã uastitatẽ corporis, aut partiũ eius, uelut singulorũ membrorum numerũ recenseo, uereor ne supremus ante me dies occupet, quàm uniuersam disciplinã ruris possim cognoscere. Nam qui se in hac scientia perfectũ uolet profiteri, sit oportet rerum naturæ sagacissimus, declinationũ mundi non ignarus, ut exploratũ habeat, quid cuiq; plagæ conueniat, quid repugnet: syderum ortus & occasus memoria repetat, ne imbribus uentisq; imminentibus opera inchoent, laboremq; frustretur. Cœli, & anni præsentes mores intueatur: neq; enim semper eũdem, uelut ex præscripto, habitũ gerunt: nec omnibus annis eodem uultu uenit æstas, aut hyems: nec pluuium semper est uer, aut humidus autumnus. Quæ prænoscere sine lumine animi, & sine exquisitissimis disciplinis non quẽquam posse crediderim. Iam ipsa terræ uarietas, & cuiusq; soli habitus, quid nobis neget, quid promittat, paucorũ est discernere. Contemplatio uerò cunctarum in ea disciplina partium quando cuiq; contingit, ut & segetũ, arationumq; perciperet usum, & uarias dissimilimasq; terrarũ species pernosceret, quarũ nonnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt, atq; in alijs regionibus nigra terra, quam pullam uocant, ut in Campania, est laudabilis: in alijs pinguis rubrica melius respondet quibusdam (sicut in Africa Numidia) putres arenæ fœcunditate uel robustissimum solum uincunt. In Asia Mysiaq; densa, & glutinosa terra maximè exuberat. Atq; in his ipsis habere cognitum, quid recuset collis, quid campestris positio, quid cultus, quid syluester ager, quid humidus, & graminosus, quid siccus, & spurcus, ratione quoq;

dispic

dispicere: & in arboribus, uinetisq́;, quorum infinita sunt genera, conserendis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, conseruandisq́;, quoniam & hanc adsciuimus quasi agricul turæ partem, cum separata sit ab agricolatione pastoralis scientia. Nec ea tamen simplex: quippe aliud exigit equinum, atq; aliud bubulum armentum, aliud pecus ouillum, & in eo ipso dißimilem rationem postulat tarentinum, atq; hyrtum, aliud caprinum, & id ipsum aliter curatur mutilum, & raripilum, aliter cornutum, & setosum, quale est in Cilicia. Porculatoris uerò, & subulci diuersa profeßio, diuersæ pastiones, nec eundem glabræ sues, densæq́;, cœli statum, nec eandẽ educationem, cultum´ue quærunt. Et ut à pecoribus recedam, quorum in parte auium cohortalium, & apium cura posita est, quis tanti studij fuit, ut super ista, quæ enumerauimus, tot nosset species insitionum? tot putationum? tot pomorũ holerumq; cultus exercere? tot generibus ficorum, sic ut rosarijs impenderet curam, cum à plerisq; etiam maiora negligantur? quanquã & ista iam non minima uectigalia multis esse cœperunt. Nam prata & salicta, genistæq; & arundines, quamuis tenuem, nihilominus aliquam desiderant industriã. Post hanc tam multarum, tamq; multipliciũ rerum prædicationẽ non me præterit, si quem desideramus agricolã, quemq; describimus, exegero à participibus agrestium operũ tardatum iri studia discentium, qui tam uariæ, tamq; uastæ sciẽtiæ desperatione conterriti, nolent experiri, quod se assequi posse diffidẽt. Veruntamen quod in oratore iam M. Tul. rectißime dixit, Par est eos qui generi humano res utilißimas conquirere, & perpensas, exploratasq; memoriæ tradere cõcupierint, cuncta ten tare. Nec si uel illa præstantis ingenij uis, uel inclytarum artium defecerit instrumentũ, confestim debemus ad otium

& inertiam deuolui, sed quod sapienter sperauimus, perseueranter consectari. Summū enim culmen affectantes, satis honeste uel in secundo fastigio conspiciemur. An Latiæ musæ non solos adytis suis Accium & Vergilium recepere, sed eorū & proximis & procul à secundis sacras concessere sedes? Nec Brutū, aut Cælium, Pollionem'ue cum Messala, & Catulo deterruere ab eloquētiæ studio fulmina illa Ciceronis. Nam neq; ille ipse Cicero territus cesserat tonantibus Demostheni, Platoniq;: nec parēs eloquentiæ deus ille Mæonius uastißimis fluminibus facūdiæ suæ posteritatis studia restinxerat. Ac ne minoris quidem famæ opifices per tot iam secula uidemus laborem suum destituisse qui Protogenē, Apellemq; cū Parrhasio mirati sunt. Nec pulchritudine Iouis Olympij, Mineruæq; Phidiacæ sequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lysippum, Praxitelem, Polycletum, quid efficere, aut quousque progredi possent. Sed in omni genere scientiæ, & summis admiratio, ueneratioq;, & inferioribus merita laus contingit. Accedit huc, quòd ille, quem nos perfectū esse uolumus agricolam, si quidem artis consummatæ non sit, nec in uniuersa rerum natura sagacitatem Democriti, uel Pythagoræ non fuerit cōsecutus, & in motibus astrorum, uentorumq; Metonis prouidentiam, uel Eudoxi, & in pecoris cultu doctrinam Chironis ac Melampodis, & in agrorum soliq; molitione Triptolemi aut Aristæi prudentiā: multū tamē profecerit, si usu Tremellios, Sasernasq; & Stolones nostros æquauerit. Potest enim nec subtilißima, nec rursus, quod aiunt, pingui Minerua res agrestis administrari. Nā illud procul uero est, quod pleriq; crediderunt, facilimā esse, nec ullius acuminis rusticationem. De cuius uniuersitate nihil attinet plura nunc disserere, quandoquidem cunctæ partici

cu

cibus destinatis aliquot uoluminibus explicandæ sunt, quas ordine suo tunc demum persequar, cũ præfatus fuero quæ reor ad uniuersam disciplinam maxime pertinere.

Præcepta quæ sequantur qui rusticari uelint. CAP. I.

QVI studiũ agricolationi dederit, antiquissima sciat hæc sibi aduocanda, prudentiã rei, facultatẽ impendendi, uoluntatẽ agẽdi. Nam is demum cultißimũ rus habebit, ut ait Tremellius, qui & colere sciet, & poterit, & uolet: neq; enim scire, aut uelle, cuiquam satis fuerit sine sumptibus, quos exigunt opera. Nec rursus faciendi, aut impendendi uoluntas profuerit sine arte: quia caput est in omni negotio, nosse quid agendum sit, maximeq; in agricultura, in qua uolũtas, facultasq; citra scientiã sæpe magnam dominis afferunt iacturam, cum imprudẽter facta opera frustrantur impensas. Itaque diligens paterfamilias, cui cordi est ex agri cultu certam sequi rationem rei familiaris augendæ, maximè curabit, ut ætatis suæ prudentißimos agricolas de quaq; re consulat, & commentarios antiquorum sedulò scrutetur, atq; æstimet, quid eorum quisq; senserit, quid præceperit. An uniuersa quæ maiores prodiderunt, huius tẽporis culturæ respondeant, an aliqua dissonent. Multos enim iam memorabiles autores cõperi persuasum habere, longo æui situ qualitatem cœli, statumq; mutari, eorumq; consultißimum astrologiæ professorem Hipparchum prodidisse, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerentur, idq; etiã non spernendus autor rei rusticæ Saserna uidetur adcredidisse. Nam eo libro, quem de agricultura scriptũ reliquit, mutatũ cœli statum sic colligit, quòd quæ regiones antea propter hyemis aßiduã uiolentiam

tiam nullam stirpẽ uitis aut oleæ depositam custodire potuerint, nunc mitigato iam & intepescente pristino frigore largißimis oliuitatibus, Liberiq; uindemijs exuberent. Sed hæc siue falsa, seu uera ratio est, literis astrologiæ concedatur. Cætera non dißimulanda erunt agrorum cultori præcepta rusticationis, quæ cũ plurima tradiderint Pœni ex Africa sciptores, multa tamẽ ab his falsò prodita coarguunt nostri coloni, sicut Tremellius, qui quærẽs id ipsum tamen excusat, quòd Italiæ & Africæ solum, cœlumq; diuersæ naturæ, nequeat eosdẽ prouentus habere. Quæcunq; sunt autẽ, quæ propter disciplinam ruris nostrorũ temporum cũ priscis discrepent, non deterrere debent à lectione discentẽ. Nam multò plura reperiuntur apud ueteres, quæ nobis probanda sint, quàm quæ repudiãda. Magna porrò & Græcorũ turba est, de rusticis rebus præcipiens, cuius princeps celeberrimus uates nõ minimum profeßioni nostræ contulit Hesiodus Bœotius. Magis deinde eam iuuere fontibus orti sapientiæ Democritus Abderites, Socraticus Xenophon, Tarentinus Architas, Peripatetici magister ac discipulus Aristoteles cum Theophrasto. Siculi quoq; non mediocri cura negotium istud prosecuti sunt. Hieron, & Epicarmus discipulus, Philometor, et Attalus. Athenæ uerò scriptorũ frequentiã pepererunt, è queis probatißimi autores Chæreas, Aristandros, Amphilochus, Euphron, Chrestus Euphronis, nõ, ut multi putant, Amphipolites qui & ipse laudabilis habetur agricola, sed indigena soli Attici. Insulæ quoq; curã istam celebrauerunt, ut testis est Rhodius Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, & Anaxipolis Thasij. Vnius quoq; de septem Biantis illius populares Menander, & Diodorus in primis sibi uendicauerunt agricolationis prudentiam. Nec his cessere Milesij Bacchius

chius & Mnasseas, Antigonus Cymæus Pergamenus, Apollonius, Dion Colophonius, Hegesias Maronites. Nam quidem Diophanes Bithynius Vticensem totū Dionysium Pœni Magonis interpretē per multa diffusum uolumina, sex epitomis circunscripsit. Et alij tamen obscuriores, quorum patrias non accepimus, aliquod stipēdium nostro studio contulerunt. Hi sunt Androtion, Aeschrion, Aristomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionysius περὶ φυτῶν, Euphorion. Nec minori fide pro uirili parte tributum nobis intulerunt Lysimachus, & Cleobolus, Menestratus, Pleutiphanes, Persis, Theophilus. Et ut agricolationē Romana tandem ciuitate donemus (nam adhuc istis autoribus Græcæ gentis fuit (iam nunc M. Catonem Censorium illum memoremus, qui eam Latinè loqui primus instituit. Post hunc duos Sasernas patrem & filium, qui eam diligentius erudierunt, ac deinde Scrofam Tremellium, qui eā eloquentem reddidit, & M. Terentium, qui expoliuit, mox Vergilium, qui carmine quoq; potentem fecit. Nec postremo quasi pædagogi eius meminisse dedignemur Iulij Higinij. Veruntamē ut Carthaginiensem Magonem rusticationis parentem maximè ueneremur. Nam huius octo & uiginti memorabilia illa uolumina ex senatusconsulto in Latinum sermonem conuersa sunt. Non minorem tamen laudē meruerunt nostrorū temporū uiri Cornelius Celsus, & Iulius Atticus. Quippe Cornelius totum corpus disciplinæ quinq; libris complexus est. Hic de una specie culturæ pertinentis ad uites singularem librum edidit, Cuius uelut discipulus duo uolumina similium præceptorū de uineis Iulius Græcinus composita facetius, eruditius posteritati tradenda curauit. Hos igitur Publi Siluine prius quàm cum agricolatione contrahas, aduocato in consilium

lium: nec tamen sic mente dispositus uelut summam totius rei sententijs eorũ consecuturus: quippe eiusmodi scriptorum monumenta magis instruunt, quàm faciunt artificem. Vsus, & experientia dominantur in artibus: neq; est ulla disciplina, in qua nõ peccando discatur: nam ubi quid perperam administratum cesserit improsperè, uitatur quod fefellerat, illuminatq; rectã uiam docentis magisteriũ. Quare nostra præcepta non consummare scientiam, sed adiuuare promittunt, nec statim quisquam compos agricolationis erit his perlectis rationibus: nisi & obire eas uoluerit, & per facultates potuerit. Ideoq; hæc uelut adminicula studiosis promittimus, non profutura per se sola, sed cũ alijs. Ac ne ista quidem prædia, ut diximus, non aßiduus labor, & experientia uillici, non facultates, ac uoluntas impendendi tantum pollent, quantum uel una præsentia domini: quæ nisi frequens operibus interuenerit, ut in exercitu cũ abest imperator, cuncta cessant officia: maximeq; reor hoc significantem Pœnum Magonem suorum scriptorum primordium talibus auspicatum sententijs. Qui agrum parabit, domum uendat, ne malit urbanum, quàm rusticum larem colere. Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, rustico prædio non erit opus: quod ego præceptum, si posset his temporibus obseruari, non immutarem. Nunc quoniam plerosq; nostrum ciuilis ambitio sæpe euocat, ac sæpius detinet euocatos, sequitur, ut suburbanum prædium commodißimum esse putem, quò ut occupato quotidianus excursus facile post negotia fori contingat. Nam qui longinqua, ne dicam transmarina, rura mercantur, uelut hæredibus patrimonio suo, & quod grauius est, uiui cedunt seruis suis, quoniam quidẽ & illi tam longa dominorum distantia corrumpuntur, & corrupti post flagitia,

tis, quæ commiserunt, sub expectatione successorum rapinis magis quàm culturæ student.

Qualiter dispositus fundus maximè probetur. CAP. II.

CEnseo igitur in propinquo agrum mercari, quò & frequenter dominus ueniat, & frequentius se uenturum, quàm sit uenturus, denunciet. Sub hoc enim metu cum familia uillicus erit in officio. Quicquid uerò dabitur occasionis ruri moretur, quæ non sit mora segnis, nec umbratilis: nam diligentem patremfamiliâs decet agri sui particulas omnes, & omni tempore anni frequentius circumire, quò prudentius naturam soli, siue in frondibus, & herbis, siue iam maturis frugibus contempletur: nec ignoret quicquid in eo rectè fieri poterit. Nam illud uetus est, & Catonis, agrum peßimè multari, cuius dominus quid in eo faciendum sit, non docet, sed audit uillicum. Quapropter uel à maioribus traditũ, poßidenti, uel empturo fundum præcipua cura sit scire, quod maximè regionis genus probetur, ut uel careat inutili, uel mercetur laudabilem. Quòd si uoto fortuna subscripserit, agrum habebimus salubri cœlo, uberi gleba, parte cãpestri, parte alia collibus uel ad orientem, uel ad meridiem molliter deuexis, terrenisq́;, alijs cultis, atq; alijs syluestribus & asperis, nec procul à mari, aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & per qđ merces inuehi poßint. Cãpus in prata, & arua, salictaq́;, & arundineta digestus, ædificio subiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut solis segetibus seruiant, quæ tamẽ modicè siccis, ac pinguibus cãpis melius, quàm præcipitibus locis proueniunt. Ideoq; etiã celsiores agri frumẽtarij planicies habere, & quammollißimè deuexi, ac simillimi debent esse cãpestri positioni. Alij deinde colles oliuetis, uinetisq́;, & earũ

futuris

futuris pedamentis uestiantur: materiam, lapidemq́; si necessitas ædificandi coëgerit: nec minus pecudibus pascua præbere possint. Tum riuos decurrentes in prata, & hortos, & salicta, uiuæ aquæ salientes demittant; nec absint greges armentorum, cæterorumq́; quadrupedum culta, & dumeta pascentium: sed hæc positio, quam desideramus, difficilis & rara paucis contingit. Proxima *est huic, quæ plurima ex his habet, tolerabilis, quæ non paucißima.*

Quæ præcipuè respiciendo agro, antè, quàm ematur, notanda sunt. CAP. III.

P*Orcius quidem Cato censebat in emendo, inspiciendoq́; agro præcipuè duo esse consideranda, salubritatem cœli, & ubertatem loci: quorum si alterum deesset, ac nihilo minus quis uellet incolere, mente esse captum, atq; eum ad agnatos, & gentiles deducendum.* Neminem *enim sanum debere facere sumptus in cultura sterilis soli, nec rursus pestilenti quamuis feracißimo, pinguiq́; agro dominum ad fructus peruenire.* Nam *ubi sit cũ orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionẽ fructuum, sed & uitam colonorum esse dubiam, uel potius mortem quæstu certiorem.* Post *hæc duo principalia, subiungebat illa non minus intuenda, uiam, & aquam, & uicinum.* Multum *conferre agris iter commodum: primum quod est maximum, ipsam præsentiam domini, qui libentius commeaturus sit, si uexationem uiæ non reformidet: deinde ad uehenda & exportanda utensilia, quæ res frugibus conditis auget pretium, & minuit impensas rerum inuectarum, quia minoris apportentur eò, quò facili nisu perueniatur.* Nec *non nihil esse etiam paruo uehi, si conductis iumentis iter facias, quod magis expedit, q̃ tueri propria. Seruos quoq; qui secuturi patremfamilias sint, non ægrè iter pedibus ingredi.* De *bonitate aquæ ita*

omnibus

omnibus clarum est, ut pluribus non sit differendum. Quis enim dubitet eam maximè probatã haberi, sine qua nemo nostrum uel prosperæ, uel aduersæ ualetudinis uitam prorogat? De uicini commodo non est quidem certum, quem nonunquã mors, aliæq; nobiscum diuersæ causæ mutant. Et ideo quidam respuunt Catonis sententiam, qui tamen multum uidentur errare: nam quemadmodũ sapientis est, fortuitos casus magno animo sustinere, ita dementis est, ipsum sibi malam facere fortunam: quod facit, qui nequam uicinum suis nũmis parat, cùm à primis cunabulis, si modò liberis parentibus est oriundus, audisse potuerit,

Μὴ δ' ἂν βοῦς ἀπόλοιτ' εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

quod non solùm de boue dicitur, sed etiam de omnibus partibus rei nostra familiaris: adeò quidem, ut multi prætulerint carere penatibus, & propter iniurias uicinorum sedes suas profugerint, nisi aliter existimamus diuersum orbem gentes uniuersas petijsse, relicto patrio solo, Achæos dico, & Hiberos, Albanos quoq;, nec minus Siculos: &, ut primordia nostra contingam, Pelasgos, Aborigines, Arcadas, quàm quia malos uicinos ferre non potuerant. Ac ne tantùm de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoq; memoria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipsa Hesperia detestabiles fuisse uicinos, nisi Autolicus ille cuiquam potuit tolerabilis esse cõterminus, aut Auentini montis incola Palatinis ullum gaudium finitimis suis Cacus attulit. Malo enim præteritorũ, quàm præsentium meminisse, ne uicinũ meum nominem, qui nec arborẽ prolixiorẽ stare nostræ regionis, nec inuiolatum seminariũ, nec pedamenti quicquam adnexum uineæ, nec etiam pecudes negligentius pasci sinit. Iure igitur quantum mea fert opinio, M. Portius talem pestem uitare censuit. Et in primis futurũ, agricolam

præmonuit, ne sua sponte ad eam perueniret. Nos *ad cæ tera præcepta illud adijcimus, quod sapiens unus de septe in perpetuum posteritati pronuntiauit,* μέτρον ἄριστον, *ad hibendum modum mensuramq; rebus, idq; ut non solu aliud acturis, sed & agrum paraturis dictum intelligatu ne maiorem quàm ratio calculorum patiatur, emere uel nam huc pertinet præclara nostri poëtæ sententia:*

-Laudato ingentia rura, Exiguum colito.

Q*uod uir eruditißimus, ut mea fert opinio, traditum uet præceptum numeris signauit: quippe acutißimam gent* Pœnos *dixisse conuenit,* Imbecilliorem *agrum, quàm agr colam esse debere: quoniam cùm sit colluctandū cum co fundus præualeat, allidi dominū.* Nec *dubiū quin minus r dat laxus ager non recte cultus, q̄ angustus eximiè.* Ideo *post reges exactos* Liciniana *illa septena iugera, quæ ple bis tri.uiritim diuiserat, maiores quæstus antiquis retuler quàm nunc nobis præbent amplißima ueruacta. tanta qu dem* Curius Dētatus, *quem paulò antè retulimus, prosper ductu parta uictoria ob eximiam uirtutē deferente popu præmij nomine quinquaginta soli iugera, supra cōsularem triumphalemq; fortunam putauit esse.* Repudiato*q; publ munere populari, ac plebeia mensura contentus fuit.* Mo *etiam cum agrorū uastitatē uictoriæ nostræ, & internici nes hostium fecissent, criminosum tamen senatori fuit sup quinquaginta iugera possedisse. Suaq; lege* C. Licinius *da natus est, quòd agri modum, quem in magistratu rogatio tribunitia promulgauerat, immodica poßidendi libidi transcendisset: nec magis quia superbum uidebatur tantu loci detinere, quàm quia flagitiosum, quos hostis prof giendo desolasset agros, nouo more ciuem* Romanum *s pra uires patrimonij poßidendo deserere.* Modus *ergo q*

in omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebitur: tantum enim obtinendũ est, quanto est opus, ut emisse uideamur, quo potiremur, non quo oneraremur ipsi, atq; alijs fruendum eriperemus, more præpotentiũ, qui possident fines gentium, quos ne circumire equis quidem ualent, sed proculcandos pecudibus, & uastandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu *ciuium, & ergastulis tenent. Modus autem erit sua cuique moderata uoluntas, facultasq;. Neq; enim satis est, ut iam prius dixi, possidere uelle, si colere non possis. *crurum.

De salubritate regionum. CAP. IIII.

SEquitur deinceps Cæsonianum præceptum, quo fertur usus etiam Cato, mercaturis agrum esse remisendum sæpius eum, quem uelint mercari. Nam prima inspectione neq; uitia, neq; uirtutes abditas ostendit, quæ mox retractantibus facilius apparent. Inspectionis quoq; uelut formula nobis a maioribus tradita est. Agri pinguis, ac læti, de cuius qualitate dicemus suo loco, cùm de generibus terræ disseremus. In uniuersum tamen quasi testificandũ, atq; sæpius prædicandum habeo, quod primo iam Punico bello dux inclytissimus M. Attilius Regulus dixisse memoratur, fundum, sicuti ne fœcundissimi quidẽ soli, cùm sit insalubris, ita nec effœti, si uel saluberrimus sit, parandũ: quod Attilius ætatis suæ agricolis, maiore cum autoritate suadebat peritus usu. Nam Pupiniæ pestilentis simul, & exilis agri cultorem fuisse cum loquuntur historiæ. Quapropter cum sit sapientis, non ubique emere, nec aut ubertatis illecebris, aut deliciarum concinnitate decipi: sic uere industrij patrisfamiliâs est, quicquid aut emerit, aut acceperit, facere fructuosum, atq; utile: quoniam & grauioris cœli multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur pestifera

ſtifera lues, & in exili terra cultoris prudentia, ac diligentia maciem ſoli uincere poteſt. Hæc autem conſequemur, ſi uerißimo uati, uelut oraculo crediderimus dicenti:

Ventos, & uarium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultusq;, habitusq; locorum,
Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet.

Nec contenti tamē autoritate uel priorū uel præſentiū colonorū, noſtra præternuſerimus exempla, nouaq; quæ tentauerimus, experimenta. Quod etſi per partes nonunquam damnoſum eſt, in ſumma tamen fit cōpendioſum, quòd nullus ager ſine profectu colitur: ſimul attentando poſſeſſor efficit, ut in id formetur, quod maxime præſtare poßit, ea res etiā feracißimos agros utiliores reddit. Itaq; nuſquam experimentorum uarietas omittenda eſt: longeq; etiam in pingui ſolo magis audendū, quoniā nec laborem, nec ſumptum fruſtratur effectus. Sed quoniā refert qualis fundus, & quomodo colatur, tū uilla qualiter ædificetur, et quàm utiliter diſponatur. Multos enim errasse, memoria prodidit, ſicut præſtātißimos uiros L. Lucullū, & Q. Scæuolam, quorū alter maiores, alter minus amplas, quàm poſtulauit modus agri, uillas extruxit, cùm utrunq; ſit cōtra rem familiarē. Diffuſiora enim conſepta, nō ſolùm pluris ædificamus, ſed etiā impenſis maioribus tuemur: at minora cùm ſunt, quàm poſtulat fundus, dilabitur fructus, nā & humidæ res, & ſiccæ, quas terra progenerat, facile uitiantur, ſi aut nō ſūt, aut propter anguſtias, incōmoda ſunt tecta quibus inferātur. Pro portione etiā facultatum, quàm optimè paterfamiliâs debet habitare, ut & libētius rus ueniat, & degat in eo. Iucundius utiq; uiro, ſi etiam matrona comitabitur, cuius ut ſexus, ita animus eſt delicatior, quamobrem amœnitate aliqua demerenda erit, quo patientius moretur

cum

cum uiro. Elegāter igitur ædificet agricola, nec sit tamen cædificator, atq; areæ idem tantū cōplectatur, quod ait Cato, quantū ne uilla fundū quærat, ne'ue fundus uillam: cuius uniuersum sitū qualem oporteat esse, nunc explicabimus. Quod inchoatur ædificium, sicut salubri regione, ita saluberrima parte regionis debet constitui: nā circunfusus aër, atque corruptus plurimas affert corporibus nostris causas offensarū. Sunt quædam loca, quæ solstitijs minus concalescunt, sed frigoribus hyemis intolerabiliter horrent, sicut Thebas ferunt Bœotias. *Sunt quæ tepent hyeme, sed æstate sæuißimè candent, ut affirmāt* Euboicam Calcidē. *Petatur igitur aer calore, & frigore temperatus, quem ferè medius obtinet collis, quòd neq; depreßus hyeme pruinis torpet, aut torret æstate uaporibus, neq; elatus in summa montiū perexiguis uentorū motibus, aut pluuijs omni tempore an uisæuit. Hæc igitur est medij collis optima positio, loco tamen ipso paululū intumescente, ne cùm à uertice torrens imbribus conceptus effluxerit, fundamenta conuellat.*

De aqua. CAP. V.

SIt autem uel intra uillam, uel extrinsecus inductus fons perennis, lignatio, pabulumq; uicinum. Si deerit fluens unda, putealis quæratur in uicino, quæ nō sit haustus profundi, non amari saporis, aut salsi: hæc quoq; si deficiēt, & spes arctior aquæ manantis coëgerit, uastæ cisternæ hominibus, piscinæq; pecoribus instruantur, colligēdæ aquæ tādē pluuiali, quæ salubritati corporis est accōmodatißima: sed ea sic habetur eximia, si fictilibus tubis in cōtectam cisternā deducatur: huic proxima fluēs aqua è mōtibus oriūda, si per saxa præceps deuoluitur, ut est in Guarceno Cāpaniæ. *Tertia putealis, uel collina, uel quæ nō infima ualle reperitur. Deterrima palustris, quæ pigro lapsu repit. Pe-*

ſtilens, quæ in palude ſemper cōſiſtit. Hic idē tamē humor quãuis nocētis naturæ, temporibus tamē hyemis edomitus imbribus miteſcit, ex quo cœleſtis aqua maxime ſalubris intelligitur, quòd etiã uenenati liquoris eluit perniciē: ſed hãc potui ꝓbatiſſimã diximus. Cæterùm ad æſtuū tēperãdos calores, & amœnitatē locorū, plurimū conferūt ſaliētes riui, quos, ſi cōditio loci patietur, qualeſcūq;, dummodo dulces, utiq; perducēdos in uillam cēſeo. Sin ſummotus longius à collibus erit amnis, & loci ſalubritas, editiorq; ſitus ripæ ꝑmittet ſuperponere uillã profluēti, cauēdū tamē erit, ut à tergo potius, q̃ præ ſe flumē habeat, & ut ædificij frōs auerſa ſit ab infeſtis eius regiōis uētis, & amiciſſimis aduerſa, cùm pleriq; amnes æſtate uaporatis, hyeme frigidis nebulis caligēt: quæ, niſi ui maiore inſpirãtiū uentorū ſubmouētur, pecudibus, hominibusq; cōferunt peſtem. Optime autē ſalubribus, ut dixi, locis ad oriētē, uel ad meridiē: grauibus ad ſeptētrionem uilla conuertitur, eademq; ſemper mare recte cōſpicit, cùm pulſatur, ac fluctu reſpergitur, nūquàm ex ripa, ſed paulùm ſummota à littore. Nam præſtat à mari longo potius interuallo, quàm breui refugiſſe, quia media ſunt ſpatia grauioris halitus: nec paludē quidē uicinã eſſe oportet ædificijs, nec iūctã militarē uiam, quòd illa caloribus noxiū uirus eructat, & infeſtis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos dēſiſſimis examinibus inuolant. Tum etiã natricū, ſerpentiumq; peſtes hyberna deſtitutas uligine, cœno & fermentata colluuie uenenatas emittit, ex quibus ſæpe contrahuntur cæci morbi, quorum cauſas nc medici quidem perſpicere queunt. Sed & anni toto tempore ſitus atque humor inſtrumentum ruſticum, ſupellectilemq;, & inconditos, conditosq; fructus corrumpit. Hæc autem prætereuntium uiatorum populationibus

bus, & aßiduis diuertentium hospitijs infestat rem familiarem, propter quæ censeo eiusmodi uitare incommoda, uillamq; nec in uia, nec pestilenti loco, sed procul, & editiore situ condere, ut frons eius ad orientem æquinoctialem directa sit. Nam eiusmodi positio medium, temperatumq; libramentum uentorum hyemalium, & æstiuorum tenet: quantoq; fuerit ædificij sŏlum pronius orienti, tanto & æstate liberius capere perflatus, & hyemis procellis minus infestari, & matutino regelari ortu poterit, ut concreti rores liquescant: quoniam ferè pestilens habetur, quod est remotum ac sinistrum soli, & apricis flatibus, quibus si caret, nulla alia uis potest nocturnas pruinas, & quodcunq; rubiginis aut spurcitia resedit, siccare atq; detergere. Hæc autem cùm hominibus afferant perniciem, tum & armentis, & uirentibus eorumq; fructibus. Sed quisquis ædificia uolet in decliuibus areis extruere, semper ab inferiore parte auspicetur, quia cùm ex depreßiore loco fuerint orsa fundamenta, non solùm superficiem suam facile sustinebunt, sed & pro fultura, & substructione fungentur, aduersus ea, quæ mox, si fortè uillam prolatare libuerit, ad superiorem partem applicabuntur: quippe ab imo præstructa ualenter resistent contra ea, quæ postmodum superposita incumbent: at si summa pars cliui fundata, propriam molem susceperit, quicquid ab inferiore mox apposueris, fissum erit, rimosumq;. Nam nouum cum ueteri adstruitur, rimosoq; recens ædificium quasi surgenti reluctans oneri cedit, & quod prius extructum imminebit cedenti paulatimq; degrauatum pondere suo præceps attrahetur. Igitur id structuræ uitium, cùm primùm statim fundamenta iaciuntur, euitandum est.

De positione uillæ. CAP. VI.

Modus autem, membrorumq; numerus aptetur uniuerso concepto, & diuidatur in tres partes, urbanam, rusticam, & fructuariam. Vrbana rursus in hyberna, & æstiua, sic digeratur, ut spectent hyemalis temporis cubicula brumalem orientem: cœnationes, æquinoctialē occidentem. Rursus æstiua cubicula spectent meridiē æquinoctialem, sed cœnationes eiusdē temporis prospectent hybernum orientem. Balnearia occidenti æstiuo aduertantur, ut sint post meridiem, & usq; in uesperum inlustria. Ambulationes meridiano æquinoctiali subiectæ sint, ut hyeme plurimum solis, & æstate minimum recipiant. At in rustica parte, magna & alta culina ponetur, ut & contignatio careat incendij periculo, & in ea commodè familiares omni tempore anni morari queant. Optimè solutis seruis cellæ meridiem æquinoctialē spectantes fient: uinctis quàm saluberrimum subterraneū ergastulum plurimis, sicq; id angustis illustratum fenestris, atq; à terra sic editis ne manu contingi poßint. Pecudibus fient stabula, quæ neque frigore, neq; calore infestentur. Domitis armentis duplicia bubilia sint, hyberna, at q; æstiua. Cæteris autē pecoribus, quæ intra uillam esse cōuenit, ex parte tecta loca, ex parte sub dio parietibus altis, circunsepta, ut illic per hyemem, hic per æstatē sine uiolentia ferarum conquiescant. Sed omnia stabula sic ordinentur, ne quis humor influere poßit: & ut quisq;, qui ibi conceptus fuerit, quàm celerrime dilabatur, ut nec fundamenta parietum corrūpantur, nec ungulæ pecudū. Lata bubilia esse oportebit pedes decem, uel minime nouē: quæ mensura & ad procumbendū pecori, & iugario ad circumeundum laxa ministeria præbeat. Non altius edita esse præsepia conuenit, quàm ut bos, aut iumentum sine incommodo stans uesci poßit. Villico iuxta ianuā fiat

habit

habitatio, ut intrantium exeuntiumq; conspectum habeat. Procuratori supra ianuam ob easdem causas, & is tamen uillicum obseruet ex uicino, sitq; utriq; proximũ horreum, quò cõferatur omne rusticũ instrumentũ, & intra ad ipsum clausus locus, quo ferramenta condantur. Bubulcis, pastoribusq; cellæ ponantur iuxta sua pecora, ut ad eorũ curam sit opportunus excursus. Omnes tamen quàmproximè alter ab altero debẽt habitare, ne uillici diuersas partes circumeuntis sedulitas distendatur, & ut inter se diligentiæ, & negligentiæ cuiusq; testes sint. Pars autem fructuaria diuiditur in cellam oleariam, torculariã, cellam uinariam, defrutariam, fœnilia, paleariaq́;, & apothecas, & horrea, ut ex iis quæ sunt in plano, custodiam recipiant humidarũ rerum tanquã uini aut olei uenalium. Siccæ autẽ res congerantur tabulatis, ut frumenta, fœnum, frondes, paleæ, cæteraq́; pabula. Sed granaria, ut dixi, scalis adeantur, & modicis fenestellis aquilonibus inspirentur. Nã ea cœli positio maximè frigida & minimè humida est, quæ utraq; perennitatẽ conditis frumentis afferunt. Eadem ratio est in plano sitæ uinariæ cellæ, quæ summota procul esse debet à balneis, furno, sterquilinio, reliquisq; immunditijs tetrum odorem spirantibus: nec minus à cisternis, aquis'ue salientibus, ex quibus qui extrahitur humor, uinum corrumpit. Neque me præterit sedem frumentis optimam quibusdã uideri horreũ camera contectum, cuius solum terrenum prius quàm consternatur perfossum, & amurca recenti non salsa madefactum, uelut signinum opus pauiculis condensatur. Tum deinde cum exaruit simili modo pauimenta testacea, quæ pro aqua receperint amurcã mistam calci, & arenæ superstenuntur, & magna ui paniculis inculcantur, atq; expoliuntur, omnesq; parietum, & soli iuncturæ testaceis puluinis

fibulantur. Nam ferè cum his partibus ædificia rimas egerunt, caua præbent, & latebras subterraneis animalibus. Sed & lacubus distinguūtur granaria, ut separatim quæq; legumina ponantur. Parietes oblinuntur amurca subacto luto, cui pro paleis admista sunt arida oleastri, uel si ea non sunt, oleæ folia. Deinde cum prædictum tectorium inaruit, rursus amurca respergitur, qua siccata frumentum infertur. Ea res ab noxa curculionū, & similium animaliū commodissime uidetur conditas fruges defendere, quæ nisi diligenter repositæ sint, celeriter ab ijs consumuntur. Sed id genus horrei, quod scripsimus, nisi sit in sicca positione uillæ, quamuis granum robustissimū corrumpit situ: qui si nullus adsit, possunt etiam defossa frumenta seruari, sicut transmarinis quibusdā prouincijs, ubi puteorū in modum, quos appellant Syros, exhausta humus, editos à se fructus recipit. Sed nos in nostris regionibus, quæ redundant uligine, magis illam positionē pensilis horrei, & hanc curam pauimentorum, & parietū probamus, quoniā, ut retuli, sic emunita sola, & latera horreorū prohibent curculionem, quod genus exitij cùm incidit, multi opinantur arceri posse, si excisæ fruges in horreo uentilentur, & quasi refrigerentur. Id autem falsissimum est: neq; enim hoc facto expelluntur animalia, sed immiscentur totis aceruis: qui si maneant immoti, summis tantum partibus infestantur, quoniam infra mensuram palmi non nascitur curculio, longeq; præstat id solū, quod iam uitiatum est, quàm totū periculo subijcere: nam cùm exiget usus, facile est eo sublato, quod uitiatum erit, integro inferiore uti: sed hæc, etsi extrinsecus, non tamen intempestiuè uideor hoc loco retulisse. Torcularia præcipuè, cellæq; olcariæ calidæ esse debent, quia commodius omnis liquor uapore soluitur, ac frigoribus

magis constringitur. Oleum, quod minus prouenit, si congelatur, fracescet: sed ut calore naturali est opus, qui contingit positione cœli, & declinatione, ita non est opus ignibus, aut flammis, quoniā fumo & fuligine sapor olei corrumpitur. Propter quod torcular debet à meridiana parte illustrari, necesse ne habeamus ignes lucernāq; adhibere cum premetur olea. Cortinale ubi defrutum fiat, nec angustum, nec obscurum sit, ut sine incommodo minister, qui sapam decoquet, uersari poßit. Fumarium quoq;, quo materia, si non sit iampridē cæsa, festinato siccetur, in parte rusticæ uillæ fieri potest iunctum rusticis balneis: nam eas quoq; refert esse, in quibus familia, sed tantū ferijs, lauetur. Neq; enim corporis robori conuenit frequēs usus earum. Apothecæ recte superponentur his locis, unde plerūq; fumus earū exoritur, quoniā uina celerius uetustescunt, quæ fumi quodam tenore præcocem maturitatē trahūt. Propter quod & aliud tabulatū esse debebit, quo admoueantur, ne rursus nimia suffitione medicata sint. Quod ad uillæ pertinet situm, partiumq; eius dispositionē, satis dictū est. Circa uillam deinceps hæc esse oportebit, furnū & pistrinum, quantum futurus numerus colonorū postulauerit. Piscinas minimū duas, alteram, quæ anseribus, ac pecoribus seruiat: alterā in qua lupinū, uimina, & uirgas, atq; alia quæ sunt usibus nostris apta, maceremus. Sterquilinia quoq; duo sint, unū, quod noua purgamenta recipiat, & in annū conseruet: alterum ex quo uetera uehantur: sed utrunq; more piscinarum deuexum leni cliuo, & extructum pauitumq; solum habeat, ne humorem transmittant. Plurimum enim refert non adsiccato succo fimum uires continere, & aßidue macerari liquore, ut si qua interiecta sint stramentis aut paleis, spinarum, uel graminum semina, intereant, nec

in

in agrũ exportata segetes herbidas reddant. Ideoq́; periti rustici quicquid ouilibus, stabulisq́; conuersum progesserunt, superpositis uirgeis cratibus tegunt, nec arescere uentis sinunt, aut solis incursu patiuntur exuri. Area, si cõpetit, ita cõstituenda est, ut uel à domino, uel certè à procuratore despici posit. Eaq́; optima est scilicet constrata, quòd & celeriter frumenta deterũtur, nõ cedẽte solo pulsibus ungularũ, tribularumq́;, & eadẽ euentilata mundiora sunt, lapillisq́; carẽt, & glebulis, quas per triturã ferè terrena remittit area. Huic autẽ nubilariũ applicari debet maximeq́; in Italia propter inconstantiã cœli, quò collata semitrita frumenta protegãtur, si subitaneus imber incesserit. Nam in transmarinis quibusdam regionibus, ubi æstas pluuia caret, superuacuum est. Pomaria quoq́; & hortos oportet septo circundari, & esse in propinquo, atq́; in ea parte, quò posit omnis stercorata colluuies cortis, balineorumq́;, & oleis expressa amurcæ sanies influere: nam eiusmodi quoq́; lætatur alimentis, & olus & arbor.

De officijs patrisfamilias. CAP. VII.

H*Is omnibus ita uel acceptis, uel compositis, præcipua cura domini requiritur, cùm in cæteris rebus, tum maximè in hominibus. Atque hi uel coloni, uel serui sunt soluti, aut uincti. Comiter agat cum colonis, facilemq́; se præbeat, & auarius opus exigat, quàm pensiones: quoniam & minus id offendit, & tamen in uniuersum magis prodest. Nam ubi sedulò colitur ager, plerunq́; cõpendium nunquam (nisi si cœli maior uis, aut prædonis incessit) detrimentum affert, eoq́; remissionẽ colonus petere non audet. Sed nec dominus in unaquaque re, cui colonum obligauerit, tenax esse iuris sui debet, sicut in diebus pecuniarum, ut lignis, & cæteris paruis accessionibus exigendis,*

quarum

quarum cura maiorem molestiam, quàm impensam rusticis affert. Nec *sanè est uindicandum nobis quicquid licet. Nam summum ius antiqui summam putabant crucem.* Nec *rursus in totum remittendum, quoniam uel optima nomina non appellando fieri mala, fœnerator* Alphius *dixisse uerissimè fertur.* Sed *& ipse nostra memoria ueterem consularem, uirumq; opulentissimum* L. Volusium *asseuerantem audiui, patrisfamilias felicissimum fundum esse, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna possessione natos, iam inde à cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certè mea fert opinio, rem malam esse frequentem locationem fundi, peiorem tamen urbanum colonum, qui per familiam mauult agrum, quàm per se colere. Saserna dicebat ab eiusmodi homine ferè pro mercede litem reddi.* Propter quod operam dandam esse, ut & rusticos, & eosdem assiduos colonos retineamus, cùm aut nobismetipsis non licuerit, aut per domesticos colere nõ expedierit, quod tamen non euenit, nisi in his regionibus, quæ grauitate cœli, soliq; sterilitate uastantur. Cæterum cùm mediocris adest & salubritas, & terræ bonitas, nunquàm non ex agro plus sua cuique cura reddidit, quàm coloni: nunquam non etiam uillici, nisi si maxima uel negligentia serui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraq; peccata plerunq; uitio domini uel cõmitti, uel foueri, nihil dubium est: cum liceat, aut cauere, ne talis præficiatur negotio: aut iam præpositus, ut submoueatur, curare. In longinquis tamen fundis, in quos non est facilis excursus patrisfamilias, cum omne genus agri tolerabilius sit sub liberis colonis, quàm sub uillicis seruis habere, tum præcipuè frumentarium, quem minimè (sicut uineas aut arbustum) colonus euertere potest, & maximè uexant serui, qui boues elocant

cant, eosdemq́; , & cætera pecora male pascunt; nec industriè terram uertunt, longeq́; plus imputant seminis iacti, quàm quod seuerint: sed nec quod terræ mandauerint sic adiuuant, ut rectè proueniat: idq́; cùm in aream contulerunt, per trituram quotidie minuunt uel fraude, uel negligentia. Nam *& ipsi diripiunt, & ab alijs furibus non custodiunt. Sed nec conditum cum fide, rationibus inferunt: ita fit, ut & actor, & familia peccent, & ager sæpius infametur: quare talis generis prædium, si, ut dixi, domini præsentia cariturum est, censeo locandum.*

De pecore, & pecorum magistris. CAP. VIII.

PRoxima *est cura de seruis, cui quenq́; officio præponere conueniat, quosq́; & qualibus operibus destinare.* Igitur *præmoneo, ne uillicum ex eo genere seruorum, qui corpore placuerunt, instituamus: ne ex eo quidem ordine, qui urbanas, ac delicatas arteis exercuerit.* Socors *& somniculosum genus id mancipiorum, otijs, campo, circo, theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus consuetum, nunquàm non easdem ineptias somniat, quas cùm in agriculturam transtulit, non tantum in ipso seruo, quantū in uniuersa re detrimenti dominus capit.* Eligendus *est rusticis operibus ab infante duratus & inspectus experimentis.* Si *tamē is nō erit, de ijs præficiatur, qui seruitutē laboriosam tolerauerunt.* Iamq́; *is transcenderit ætatem primæ iuuentæ, necdum senectutis attigerit: illa ne & autoritatem detrahat ad imperiū, cùm maiores dedignentur parere adolescentulo: hæc ne laboriosissimo succumbat operi.* Mediæ *igitur sit ætatis, & firmi roboris, peritus rerum rusticarum, aut certè maximæ curæ, quò celerius addiscat.* Nam *non est nostri negotij alterum imperare, & alterum docere: neque enim rectè opus exigere ualet, qui quid,*

aut qualiter faciendum sit, ab subiecto discit. Potest etiam *illiteratus, dũmodo tenacißimæ sit memoriæ, rem satis commode administrare.* Eiusmodi *uillicũ* Cornelius *Celsus ait, sæpius numos domino, quàm librum afferre, quia nescius literarum uel ipse minus poßit rationes confingere, uel per alium propter conscientiam fraudis timere. Sed qualicunq; uillico contubernalis mulier aßignanda est, quæ contineat eum, & in quibusdam rebus tamen adiuuet. Idemq; actori præcipiendum est, ne conuictum cum domestico, multoq; minus cum extero habeat.* Nonnunquam *tamen eum, quem aßiduè sedulum, & fortem in operibus administrandis cognouerit, honoris causa mensæ suæ die festo dignetur adhibere. Sacrificia, nisi ex præcepto domini, ne fecerit.* Aruspices, *sagasq;, quæ utraque genera uana superstitione rudeis animos ad impensas, ac deinceps ad flagitia compellunt, ne admiserit: neque urbem, neq; ullas nundinas nouerit, nisi emendæ, uendendæ'ue pertinentis ad se rei causa.* Villicus *enim, quod ait* Cato, *ambulator esse non debet, nec egredi terminos, nisi ut addiscat aliquã culturam, & hoc si ita in uicino est, ut citò remeare poßit.* Semitas, *nouosq; limites in agro fieri ne patiatur, ne'ue hospitem, nisi amicum, familiaremq; domini neceßarium receperit.* Vt *ab his arcẽdus, ita exhortandus est ad instrumentorum, ferramentorumq; curam, ut duplicia quàm numerus seruorum exigit, refecta, & reposita custodiat, nequid à uicino petendũ sit, quia plus in operis seruorũ, quàm in pretio rerum eiusmodi consumitur. Cultam uestitamq; familia magis utiliter quàm delicatè habeat, munitamq; diligenter à uento, frigore, pluuiaq;, quæ cuncta prohibentur pellibus manicatis, centonibus confectis, uel sagis cucullis.* Id *si fiat, nullus dies tam intolerabilis est, quo non sub diuo moliri ali-*

quid

quid poßit. Nec tantum operis agrestis sit artifex, sed & animi, quantum seruile patitur ingenium, uirtutibus instructus, ut neq; remisse, neq; crudeliter imperet. Semperq; aliquos ex melioribus foueat, parcat tamen etiam minus bonis, ita ut potius timeant eius seueritatẽ, quàm crudelitatem detestentur. Id cõtingere poterit, si maluerit custodire subiectos, ne peccent, quàm negligentia sua committere, ut puniat delinquentes. Nulla est autem maior uel nequißimi hominis custodia, quàm operis exactio: ut iusta reddantur, ut uillicus semper se repræsentet. Sic enim & magistri singulorum officiorum sedulò munia sua exequentur, & cæteri post defatigationem operis, quieti, ac somno potius, quàm delicijs operam dabunt. Iam illa uetera, sed optimi moris, quæ nunc exoleuerunt, utinam poßint obtineri: ne conseruo ministro quoquam, nisi in re domini, utatur: ne cibum, nisi in conspectu familiæ, capiat: neu'ue alium, quàm qui cæteris præbetur: sic enim curabit, ut & panis diligenter confiat, & reliqua salubriter apparentur. Ne extra fines, nisi à se missum, progredi sinat: sed nec ipse mittat, nisi magna neceßitate cogente. Ne'ue negotietur sibi, pecuniamq; domini, aut animalibus, aut rebus alijs promercalibus occupet. Hæc enim negotiatio curam uillici auocat, nec unquam patitur eum cũ rationibus domini paria facere. Sed ubi numeratio exigetur, rem pro numis ostendit. In uniuersum tamen hoc maximè obtinendum ab eo est, ne quid se putet scire, quod nesciat, quæratq; semper addiscere quod ignorat. Nam cùm multum prodest peritè quid facere, tum plus obest perperã fecisse. Vnum enim ac solum dominatur in rusticatione, quicquid exigit ratio culturæ semel facere, quippe cùm emendatur uel imprudentia, uel negligentia, iam res ipsa decoxit. Nec in tantum postmo-

dum

dum exuberat, ut & rem amissam restituat, & quæstum temporum præteritorum resarciat. In cæteris seruis hæc ferè præcepta seruanda sunt, quæ me custodisse non pœnitet, ut rusticos, qui modò non incommodè se gessissent, sæpius quàm urbanos, familiariusq; alloquerer, & cum comitate domini leuari perpetuũ laborum eorum intelligerem. Nonnunquam etiam iocarer, & plus ipsis iocari permitterem. Iam illud sæpe facio, ut quasi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoscam cuiusque ingenium, quale, quamq́; sit prudens. Tum etiam lubentius eos id opus aggredi uideo, de quo secum deliberatum, & consilio ipsorum susceptum putant: nam illa solennia sunt omnibus circumspectis, ut ergastuli mancipia recognoscant, ut explorent, an diligenter uincta sint, an ipsæ sedes custodiæ satis tutæ, munitæq́; sint: num uillicus aut alligauerit quempiam domino nesciente, aut reuinxerit: nam utrunque maximè seruare debet, ut & quem paterfamiliâs tali pœna multauerit, uillicus nisi eiusdem permissu compedibus non eximat: & quem ipse sua sponte uinxerit, antè, quàm sciat dominus, non resoluat: tantoq; curiosior inquisitio patrisfamiliâs debet esse pro tali genere seruorum, ne aut in uestiarijs, aut in cæteris præbitis iniuriose tractentur, quanto & pluribus subiecti, ut uillicis operum magistris, ut ergastularijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, & rursus sæuitia atque auaritia læsi magis timendi sunt. Itaque diligens dominus, cùm & ab ipsis, tum & absolutis, quibus maior est fides, quærat an ex sua constitutione iusta percipiant. Atque ipse panis, potionisq́; bonitatem gustu suo exploret, uestem, manicas, pedumq; tegmina recognoscat. Sæpe etiam querendi potestatem faciat, de ijs, qui aut cru-

deliter eos, aut fraudulenter infestent. Nos quidem aliquanto iustè dolentes, tam uindicamus, quàm animaduertimus in eos, qui seditionibus familiam concitant, qui calumniantur magistros suos: ac rursus præmio prosequimur eos, qui strenuè, atque industriè se gerunt. Fœminis quoque fœcundioribus, quarum in sobole certus fuerit numerus, honorari debet, otium nonnunquam, & libertatem dedimus, cùm complures natos educassent: nam cui tres erant filij, uacatio: cui plures, libertas quoque contingebat. Hæc enim iustitia, & cura patrisfamiliâs multum confert augendo patrimonio. Sed & illa meminerit, cùm è ciuitate remeauerit, deos penates adorare: deinde si tempestiuum erit, confestim: si minus, postero die fines oculis perlustrare, & omnes partes agri reuisere atq; æstimare, nunquid absentia sua de disciplina, & custodia remiserit. Num aliqua uitis, num arbor, num fruges absint, tum etiam pecus & familiam recenseat, fundiq; instrumentum, & supellectilem: quæ cuncta si per pluris annos facere instituerit, bene moratam disciplinam, cum senectus aduenerit, obtinebit. Nec erit ulla eius ætas annis ita confecta, ut spernatur à seruis.

Qualis corporaturæ mancipia, cuiq; operi contribuenda sunt. CAP. IX.

DIcendum etiam est, quibus operibus quenque habitum corporis aut animi contribuendum putemus. Magistros pecoribus oportet præponere sedulos, ac frugalissimos, ea res utraq; plus quàm corporis statura, roburq; confert huic negotio, quoniam id ministerium custodiæ diligentis & artis officium est. Bubulco quamuis necessaria, non tamen satis est indoles mentis, nisi eum uastitas uocis, & habitus metuendum pecudibus efficit. Sed tempe-

ret

ret uires clementia, quoniam terribilior debet esse, quàm sæuior, ut & obsequatur eius imperijs, & diutius perennent boues non confecti uexatione simul operum, uerberumq;. Sed quæ sint magistrorum muni a, quæq; bubulcorum, suo loco repetam. Nunc admonuisse satis est, nihil in his, in illis plurimum referre uires & proceritatem. Nam longißimum quenq; aratorem, sicut dixi, faciemus, & propter id, quod paulò antè retuli, & quòd in re rustica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in arando stiuæ penè rectus innititur: mediastinus qualiscunq; status potest esse, dummodo perpetiendo labori sit idoneus. Vineæ non sic altos, quemadmodum latos, & lacertosos uiros exigunt. Nam is habitus fossuris, & putationibus, cæterisq; earum culturis magis aptus. Minus in hoc officio, quàm in cæteris agricolatio frugalitatem requirit, quia & in turba, & sub monitore uinitor opus facere debet. Ac plerunque uelocior animus est improborum hominum, quàm desiderat huius operis conditio: non solùm enim fortem, sed & acuminis strenui ministrũ postulat. Ideoq; uineta plurimum per alligatos excoluntur. Nihil tamen eiusdem agilitatis homo frugi non melius, quàm nequam faciet. Hoc interposui, nequis existimet in ea me opinione uersari, qua malim per noxios, quàm per innocentes rura colere. Sed & illud censeo, ne confundantur opera familiæ, sic ut omnes omnia exequãtur. Nam id minimè conducit agricolæ, sed quia nemo suum propriũ aliquod esse opus credit, seu quia cùm enixus est, non suo, sed communi officio proficit, ideoq; labori multum se subtrahit: nec tamen uiritim malefactum deprehenditur, quod fit à multis: propter quod separandi sunt aratores à uinitoribus, & uinitores ab aratoribus

bus, ijsq; à mediastinis. Classes etiã nõ maiores, quàm denûm hominũ faciundæ, quas decurias appellauerunt antiqui, & maxime ꝓbauerũt, quòd is numeri modus in opere cõmodißimè custodiretur, nec præeuntis monitoris diligentiã multitudo confunderet. Itaq; si latior est ager, in regiones deducendæ sunt eæ claßes diuidũdumq́; ita opus ut neq; singuli, bini'ue sint, quoniam dispersi non facilè custodiũtur. Nec tamẽ supra decẽ, ne rursus ubi nimia turba sit, id opus ad se pertinere singuli non existiment: hæc ordinatio non solùm cõcitat æmulationẽ sed & deprehendit ignauos. Nam cum certamine opus excitetur, tum in cessanteis animaduersio iusta, & sine querela uidetur adhiberi. Sed nimirũ dum quæ maximè prouidenda sunt agricolæ futuro præcipimus, de salubritate, de uia, de uicino, de aqua, situ uillæ, fundi modo, colonorum, & seruorum generibus, officiorum operumq́; distributione, tempestiuè per hæc ad ipsum iam terræ cultum peruenimus, de quo pluribus libro insequente mox disseremus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIB. II.

Terram nec senescere, nec fatigari, si stercoretur. CAP. I.

VAERIS *ex me Publi Siluine, quod ego sine cunctatione nõ recuso docere, cur priore libro ueterũ opinionẽ ferè omnium, qui de cultu agrorum locuti sunt, à principio confestim repulerim, falsamq́; sententiã repudiauerim,*

censentium

censentium longo æui situ, longiq; iam temporis exercitatione fatigatam, & effœtam humum consenuisse. Nec te ignoro cum & aliorum illustrium scriptorum, tum præcipuè Tremellij autoritatem uereri, qui cùm plurima rusticarum rerum præcepta simul eleganter, & scitè memoriæ prodiderit, uidelicet illectus nimio fauore priscorum de simili materia disserentium, falsò credidit parentem omnium terram, sicut muliebrem sexum ætate anili iam confectam, progenerandis esse fœtibus inhabilem. Quod ipse quoque confiterer, si in totum nullæ fruges prouenirēt. Nam & hominis tum demum declaratur sterile senium, non cùm desinit mulier trigeminos, aut geminos parere, sed cùm omnino nullum conceptum edere ualet. Itaque transactis iuuentæ temporibus, etiam si longa uita superest, partus tamen annis denegatus, non restituitur. At è contrario seu sponte, seu quolibet casu destituta humus, cùm est repetita cultu, magno fœnore cessationis colono respondet. Non ergo est exiguarum frugum causa terræ uetustas, si modò cùm semel inuasit senectus regressum non habet, nec reuirescere, aut repubescere potest: sed ne laßitudo quidem soli minuit agricolæ fructum. Neque enim prudentis est adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicuius pondere, sic cultibus, & agitationibus agrorum fatigationem succedere. Quid ergo est, inquis, quod asseuerat Tremellius intacta, & syluestria loca, cùm primum cœperint cultu exuberare, mox deinde non ita respondere labori colonorum? Videt sine dubio quid eueniat, sed cur id accidat, non peruidet: neque enim idcirco rudis, & modò ex syluestri habitu in aruum transducta fœcundior haberi terra debet, quòd sit requietior & iunior,

sed quòd multorum annorum frondibus, & herbis, quas suapte natura progenerabat, uelut saginata largioribus pabulis facilius edendis educandisq; frugibus sufficit. At *cum perruptæ rastris, & aratris radices herbarum, ferroq; succisa nemora frondibus suis desierunt alere matrem, quæq; temporibus autumni frutetis & arboribus delapsa folia superiaciebantur, mox conuersa uomeribus, & inferiori solo, quod plerunque est exilius, permista, atque absumpta sunt, sequitur, ut destituta pristinis alimentis macrescat humus.* Non *igitur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderunt, nec senio, sed nostra scilicet inertia minus benignè nobis arua respondent.* Li*cet enim maiorem fructum percipere, si frequenti & tempestiua & modica stercoratione terra refoueatur.* De cu*ius cultu dicturos nos priori uolumine polliciti, iam nunc disseremus.*

Quot sint genera terreni, quot deinde species generibus subiungantur: quod solum maxime probetur. CAP. II.

C*Allidißimi rusticarum rerum Siluinæ genera terreni tria esse dixerunt: campestre, collinum, montanum. Campum non æquißima situm planicie, nec perlibrata, sed exiguè prona.* Collem *clementer, & molliter assurgentem.* Montem *non sublimem & asperum, sed nemorosum & herbidum maximè probauerunt.* His *autem generibus singulis senæ species contribuuntur: soli pinguis uel macri, soluti uel spißi, humidi uel sicci: quæ qualitates inter se mistæ uicibus, & alternatæ, plurimas efficiunt agrorum uarietates: eas enumerare non est artificis agricolæ.* Neq; *enim artis officium est, per species, quæ sunt innumerabiles, euagari: sed ingredi per genera, quæ possunt cogitatione*

tatione mentis, & ambitu uerborum facilè copulari. Recurrendum est igitur ad qualitatum inter se dissidentium, quasi quasdam coniunctiones, quas Græci συζυγίας ἐναντιοτήτων, nòs discordantium comparationes tolerabiliter dixerimus. Atque etiam significandum est ex omnibus quæ terra progeneret, plura campo magis quàm colle, plura pingui solo quàm macro lætari. De siccaneis & riguis non comperimus utra numero uincant, cum utique penè infinita sint, quæ siccis, quæq; humidis locis gaudent, sed ex his nihil non melius resoluta humo, quàm densa prouenit. Quod noster quoq; Vergilius cum & alias fœcundi arui laudes retulisset, adiecit,

Et cui putre solum, nanq; hoc imitamur arando.

Neq; enim aliud est colere, quàm resoluere, & fermentare terram, ideoq; maximos quæstus ager præbet. Idem pinguis ac putris, quia cum plurimum reddat, minimum poscit: & quod postulat, exiguo labore atque impensa conficitur. Præstantissimum igitur tale solum iure dicatur. Proximum deinde huic pinguiter densum, quod impensam coloni, laboremq; magno fœtu remuneratur. Tertia est ratio loci rigui, quia sine impensa fructum reddere potest. Hanc primam Cato esse dicebat, qui maximè redditum pratorum cæteris anteponebat: sed nos de agitatione terræ nunc loquimur, non de situ. Nullum deterius habetur genus, quàm quod est siccum, pariter & densum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum pratis, uel pascuis abunde sufficit. Itaque hic ager siue exercetur, seu cessat, colono est pœnitendus, ac tanquam pestilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem. Si tamen Græcis camœnis habemus fidem clamitantibus,

λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν. Sed nunc potius uberioris soli meminerimus, cuius demonstranda est duplex ratio, culti & syluestris: de syluestri regione in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam est antiquius facere agrum, quàm colere. Incultum igitur locum consideremus, siccus, an humidus, nemorosus arboribus, an lapidibus confragosus, iunco'ne sit, an gramine uestitus, ac filictis alijs'ue frutetis impeditus: si humidus erit, abundantia uliginis antè siccetur fossis. Earum duo genera cognouimus, cæcarum & patentium, spissis atque cretosis regionibus apertæ relinquuntur: at ubi solutior humus est, aliquæ fiunt patentes, quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant: sed & patentes latius, & apertas summa parte decliuesq;, & ad solum coarctatas, imbricibus supinis similes facere conueniet: nam quarum recta sunt latera, celeriter aquis uitiantur, & superioris soli lapsibus replentur. Opertæ rursus obcæcari debebũt, sulcis in altitudinem trepidaneam depreßis, qui cùm parte dimidia lapides minutos, uel nudam glaream receperint, æquentur superiecta terra, quæ fuerat effossa. Vel si nec lapis erit, nec glarea, sarmentis connexus uelut funis informabitur in eam craßitudinem, quam solum fossæ poßit anguste, quasi accommodatam coarctatamq; capere. Tum per imum contendetur, ut super calcatis cupreßinis, uel pineis, aut si eæ non erunt, alijs frondibus terra contegatur, in principio atque exitu fossæ more ponticulorum binis saxis tantummodo pilarum uice constitutis, & singulis superpositis, ut eiusmodi constructio ripam sustineat, ne præcludatur humoris illapsu atque exitu. Nemorosi, frutetosiq; tractus duplex cura est, uel extirpandis radicitus arboribus &

remo

remouendis, uel, si raræ sint, tantum succidendis, incendendisq;, & inarandis. At saxosum facile est expedire lectione lapidum, quorum si magna est abundantia, uelut quibusdam substructionibus partes agri sunt occupandæ, ut reliquæ emundentur: uel in altitudinem sulco depresso lapides obruendi, quod tamen ita faciendum erit, si suadebit operarum uilitas. Iunci & graminis pernicies, repastinatio est: filicis frequens extirpatio, quæ uel aratro fieri potest, quoniam intra biennium sæpius conuulsæ moriuntur: celerius etiam, si eodem tempore stercores, & lupino uel faba conseras, ut cum aliquo reditu medearis agri uitio. Nanque constat filicem sationibus & stercoratione facilius interimi. Verum & si subinde nascentem falce decidas, quod uel pucrile opus est, intra prædictum tempus uiuacitas eius absumitur. Sed iam expedienti rudis agri rationem sequitur cultorum noualium cura, de qua mox quid censeam profitebor, si quæ antè discenda sunt aruorum studiosis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi confessa, nec dubia signa pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodidisse, dulcedinem soli propriam herbarum & arborum prouentum, nigrum colorem uel cinereum. De cæteris ambigo, de colore satis admirari non possum cum alios, tum Cornelium Celsum, non solum agricolationis, sed uniuersæ naturæ prudentem uirum, sic & sententia, & uisu deerrasse, ut oculis eius tot paludes, tot etiam campi salinarum non occurrerent, quibus ferè contribuuntur prædicti colores. Nullum enim temerè uidemus locum, qui modò pigrum contineat humorem, non eundem uel nigri, uel cinerei coloris, nisi fortè in eo fallor ipse, quod non putem aut in

solo limosæ paludis, & uliginis amare, aut in maritimis areis salinarum gigni posse iacta frumenta: sed est manifestior hic antiquorum error, quam ut pluribus argumentis conuincendus sit: non ergo color, tanquam certus autor, testis est bonitatis aruorum. Et ideo frumentarius ager, id est pinguis magis alijs qualitatibus æstimandus est. Nam ut fortißimæ pecudes diuersos ac penè innumerabiles, sic etiam robustißimæ terræ plurimos & uarios colores sortitæ sunt. Itaque considerandum erit, ut solum, quod excolere destinamus, pingue sit. Per se tamen id parum est, si dulcedine caret, quod utrunque satis expedita nobis ratione contingit discere: nam perexigua conspergitur aqua gleba, manuq; subigitur, ac si glutinosa est, & quouis leuissimo tactu pressa inhæerescit, & picis in morem ad digitos lentescit habēdo, ut ait Vergilius. Eademq; illisa humo non dißipatur, ea res admonet nos inesse tali materiæ naturalem succum, & pinguitudinem. Sed & si uelis scrobibus egestam humum recondere, & recalcare, cùm aliquo quasi fermento abundauerit, certum erit esse eam pinguem: cùm defuerit, exilem: cùm æquauerit, mediocrem: quanquàm ista quæ nunc retuli, non tam uera possunt uideri, quàm si sit pullula terra, quæ melius prouentu frugum approbatur. Sapore quoque sic dignoscemus, si ex ea parte agri, quæ maximè displicebit, effossæ glebæ, & in fictili uase madefactæ, dulci aqua permisceantur, ac more feculēti uini diligenter colatæ gustu explorentur: nam qualem traditum ab eis retulerit humor saporem, talem esse dicemus eius soli: sed citra hoc experimentum multa sunt, quæ & dulcem terram, & frumentis habilem significent, ut iuncus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulū, rubi pruni syluestres, & alia cōplura, quæ etiam indagatoribus aquarū nota,

ota, non nisi dulcibus terræ uenis educantur. Nec con-
tentos esse nos oportet prima specie summi soli, sed dili-
genter exploranda est inferioris materiæ qualitas, terrena
nec ne sit. Frumentis autem sat erit, si æquè bona suberit
bipedana humus: arboribus altitudo quatuor pedum abun-
dè est. Hæc cum ita explorauerimus, agrum sationibus fa-
ciundis, expediemus. Is autem non minimum exuberat, si
curiosè & scite subigitur: quare antiquißimi ferè omnes
formam huius operis conscripsere, quam uelut scita le-
gemq; in proscindendis agris sequantur agricolæ. Igitur
in opere boues arctè iunctos habere conuenit, quò specio-
sius ingrediantur sublimes, & elatis capitibus, ac minus
colla eorum labefactentur, iugumq; melius aptum ceruí-
cibus insidat. Hoc enim genus iuncturæ maximè proba-
tum est. Nam illud, quod in quibusdã prouincijs usurpa-
tur, ut cornibus illigetur iugum, ferè repudiatum est ab
omnibus, qui præcepta rusticis conscripserunt, neq; imme-
ritò: plus enim queunt pecudes collo & pectore conari,
quàm cornibus. Atque hoc modo tota mole corporis, to-
toq; pondere nituntur: at illo, retractis & resupinis ca-
pitibus excruciantur, ægreq; terræ summam partem le-
ui admodum uomere sauciant. Et ideo minoribus ara-
tris moliuntur, qui non ualent altè perfossam noualium
terram rescindere: quod cùm fit, omnibus uirentibus plu-
rimum confert: nam penitus aruis sulcatis maiore incre-
mento segetum, arborumq; fœtus grandescunt. Et in hoc
igitur à Celso dissentio, qui reformidans impensam, quæ
scilicet largior est in amplioribus armẽtis, censet exiguis
uomeribus & dentalibus terrã subigere, quò minoris for-
mæ bubus administrari id poßit, ignorans plus esse redi-
tus in ubertate frugum quàm impendij, si maiora merce-
mur

mur armenta, præsertim in Italia, ubi arbustis atq; oleis consitus ager altius rosolui ac subigi desiderat, ut & summæ radices uitium, olearumq; uomeribus rescindantur: quæ si maneant, frugibus obsint, & inferiores penitus subacto solo facilius capiant humoris alimentum. Potest tamen illa Celsi ratio Numidiæ, & Aegypto conuenire, ubi plerunq; arboribus uiduum solum frumentis seminatur. Atq; eiusmodi terrā pinguibus arenis putrem ueluti cinerem solutam, quamuis leuißimo dente moueri satis est. Bubulcum autem per prosciſſum ingredi oportet, alternisq; uersibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto plenoq; sulcare, sed ita, necubi crudum solum, & immotum relinquat, quod agricolæ scamnum uocant. Boues, cum ad arborem uenerint, fortiter retinere ac retardare, ne in radicem maiore nisu uomis impactus colla commoueat, ne'ue aut cornu bos ad stipitem uehementius offendat, aut extremo iugo truncum delibet, ramumq; deplantet, uoce potius quàm uerberibus terreat. Vltimaq; sint opus recusantibus remedia, plagæ. nunquàm stimulo laceſſat iuuencum, quod retrectantem, calcitrosumq; eum reddit, nonnunquam tamen admoneat flagello. Sed nec in media parte uersuræ consistat, detq; requiem in summa, ut spe ceſſandi totum spatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quàm pedum centumuiginti, contrarium pecori est, quoniam plus æquo fatigatur, ubi hunc modum exceßit. Cum uentum erit ad uersuram, in priorē partem iugū propellat, & boues inhibeat, ut colla eorum refrigeſcant, quæ celeriter conflagrant (nisi aßiduè refrigerentur) & ex eo tumor, ac deinde ulcera inuadunt. Nec minus dolabra, quàm uomere bubulcus utatur, & præfractas stirpes, summasq; radices, quibus arbusto consi-

tus

tus implicatur, omnes refodiat, ac persequatur.

Quæ cura adhibenda sit bobus ab opere. disiunctis. CAP. III.

Boues cùm ab opere disiunxerit substrictos confricet, manibusq; comprimat dorsum, & pellem reuellat, nec patiatur corpori adhærere, quia id genus morbi maximè est armẽtis noxiũ. Colla subigat, merumq; faucibus, si æstuauerint, infundat. Satis autẽ est singulis binos sextarios præbere: sed antè ad præsepia boues religari non expedit, quàm sudare, atq; anhelare desierint: cum deinde tempestiuè potuerint uesci, non multum, nec uniuersum cibum, sed partibus & paulatim præbere conuenit. Quem cùm absumpserint, ad aquam duci oportet, sibiloq; illectari, quò libentius bibant, tum demum reductos largiori pabulo satiari. Hactenus de officio bubulci dixisse abunde est. Sequitur, ut tempora quoque subigendi arui præcipiamus.

Quo tempore campi arandi sint, & quomodo. CAP. IIII.

Pingues campi, qui diutius continent aquam, proscindendi sunt anni tempore iam incalescente, cùm omneis herbas ediderint, neq; adhuc earum semina maturuerint, sed tam frequentibus densisq; sulcis arandi sunt, ut uix dignoscatur in utram partem uomer actus sit, quoniam sic omnes radices herbarum perruptæ necantur. Sed & compluribus iterationibus sic resoluatur ueruactum in puluerem, ut uel nullam, uel exiguam desideret occationem, cùm seminauerimus. Nam ueteres Romani dixerunt male subactum agrum, qui satis frugibus occandus sit: eum porrò an rectè aretur, frequenter explorare debet agricola. Nec tantùm uisu, qui fallitur nonnunquam, super

superfusa terra latentibus scamnis, uerumetiam tactu, qui minus decipitur, cùm solidi rigoris admota pertica transuersis sulcis inseritur: ea si æqualiter, ac sine offensione penetrauit, manifestum est totum solum deinceps esse motum: sin autem subeunti durior aliqua pars obstitit, crudum ueruactum esse demonstrat. Hoc *cùm sæpius bubulci fieri uident, non committunt scamna facere.* Igitur *uliginosi campi proscindi debent post* Idus *mensis* Aprilis. Quo *tempore cùm arati fuerint diebus interpositis circa solstitium, quod est nonum uel octauum* Calendas Iulias, *iteratos esse oportebit ac deinde circa* Septembris Calendas *tertiatos. Cùm id tempus ab æstiuo solstitio conuenit inter peritos rei rusticæ non esse arandum, nisi si magnis, ut fit nonnunquam, ac subitaneis imbribus, quasi hybernis pluuijs terra permaduerit.* Quod *cùm accidit, nihil prohibet, quò minus mense* Iulio *ueruacta subigantur: sed quandocunque arabitur, obseruabimus, ne lutosus ager tractetur, neue exiguis nimbis semimadidus, quam terram rustici uariam cariosamq; appellant.* Ea *est cùm post longas siccitates leuis pluuia superiorem partem glebarum madefecit, inferiorem non attingit.* Nam *quæ limosa uersantur arua, toto anno desinunt posse tractari, nec sunt habilia sementi, aut occationi, aut sationi.* At *rursus, quæ uaria subacta sunt, continuo triennio sterilitate afficiuntur.* Medium *igitur temperamentum maximè sequamur in arandis agris, ut neq; succo careant, nec abundent uligine.* Quippe *nimius humor, ut dixi, limosos, lutososq; reddit: at quæ siccitatibus aruerunt, expediri probè non possunt. nam uel respuitur duritia soli dens aratri, uel si qua parte penetrauit, non minutè diffindit humum, sed uastos cespites cõuellit, quibus*

bus obiacentibus impeditum aruum minus rectè potest iterari, quia ponderibus glebarum, sicut aliquibus obstantibus fundamentis uomis à sulco repellitur: quo euenit, ut in iteratione quoque scamna fiant, & boues iniquitate operis maximè multētur. Accedit huc, quòd omnis humus quamuis lætissima, tamen inferiorem partem ieiuniorem habet, eamq; attrahūt excitatæ maiores glebæ. Quò euenit, ut infœcundior materia mista pinguiori segetem minus uberem reddat, tum etiam ratio rustici aggrauatur exiguo profectu operis. Iusta enim fieri nequeunt, cùm induruit ager. Itaque siccitatibus censeo quod iam proscissum est, iterare. pluuiamq; opperiri, quæ madefacta terra, facilem nobis culturam præbeat. Sed iugerum talis agri quatuor operis expeditur: nam commodè proscinditur duabus, una iteratur, tertiatur dodrante, in liram statim redigitur quadrante opere. Liras autem rustici uocant easdem porcas, cùm sic aratum est, ut inter duos latius distantes sulcos medius cumulus siccam sedem frumentis præbeat. Colles pinguis soli peracta satione trimestri mense Martio, si uerò tepor cœli, siccitasq; regionis suadebit, Februario statim proscindendi sunt. Deinde de Aprili medio usque in solstitium iterandi, tertiandiq;. Septembri, circa æquinoctium ac totidem operis, quot uliginosi cāpi excolitur iugerum talis agri. Sed in arando maximè est obseruandum, semper ut transuersus mons sulcetur. Nam hac ratione difficultas accliuitatis infringitur, laborq; pecudum, & hominum commodißimè sic minuitur. Paulum tamen quotiescunque iterabitur, modò in elatiora, modò in depressiora cliui obliquum agi sulcum oportebit, ut in utranque partem rescindamus, nec eodem uestigio terram moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primùm aretur,

ultima in parte mensis Augusti. Subinde Septembri sit iteratus, paratusq; sementi circa æquinoctium. Expeditior *autem labor eiusmodi solo est, eò quòd pauciores impenduntur operæ, nam tres uni iugero sufficiunt.* Item *graciles cliui non sunt æstate arandi, sed circa Septembres Calẽdas: quoniam si ante hoc tempus proscinditur, effœta, & sine succo humus æstiuo sole peruritur, nullasq; uirium reliquias habet.* Itaque *optimè inter Calendas, &* Idus *Septẽbris aratur, ac subinde iteratur, ut primis pluuijs æquinoctialibus conseri poßit: neque in lira, sed sub sulco talis ager seminandus est.*

Exilis terra quomodo stercoretur. CAP. V.

P*Rius tamen, quàm exilem terram iteremus, stercorare conueniet, nam eo quasi pabulo gliscit.* In *campo rarius, in colle spißius, acerui stercoris instar quinque modiorum disponentur, atque in plano pedes interualli quoquo uersus octo, in cliuo duobus minus relinqui sat erit, sed id nobis decrescente luna fieri placet, nam ea res herbis liberat segetes. Iugerum autem desiderat, quod spißius stercoratur, uehes quatuor & uiginti, quod rarius, duodeuiginti.* Disiectum *deinde protinus fimum inarari, & obrui conuenit, ne solis halitu uires amittat, & ut permista humus prædicto alimento pinguescat.* Itaque *cùm in agro disponentur acerui stercoris, non debet maior modus eorum dißipari, quàm quem bubulci eodem die possint obruere.*

De generibus seminum. CAP. VI.

Q*Voniam sementi terram docuimus præparare, nunc seminum genera persequemur.* Prima, *& utilißima sunt hominibus frumenta, triticum, & semen adoreum.* Tri*tici genera complura cognouimus.* Verum *ex his maximè*

serendum

ferendum est, quod robus dicitur, quoniam & pondere, & nitore praestet. Secunda conditio est habenda siliginis, cuius species in pane praecipua pondere deficitur. Tertium erit trimestre, cuius usus agricolis gratissimus. Nam ubi propter aquas, aliam'ue causam matura satio est omissa, praesidium ab hoc petitur. Id genus est siliginis. Reliquae tritici species, nisi si quos multiplex uarietas frugum, & inanis delectat gloria, superuacuae sunt. Adorei autem plerunq; uidimus in usu genera quatuor. Far, quod appellatur clusinum, candoris nitidi. Far, quod uocatur uennuculum rutilum, atq; alterum candidum, sed utrunq; maioris ponderis, quàm clusinum. Semen trimestre, quod dicitur halicastrum, idq; pondere, & bonitate est praecipuum. Sed haec genera tritici, & adorei, propterea custodienda sunt agricolis, quòd raro quisquam ager ita situs est, ut uno semine contenti esse possimus, interueniente parte aliqua uel uliginosa, uel arida. Triticum autem sicco loco melius coalescit. Adoreum minus infestatur humore.

De generibus leguminum. CAP. VII.

LEguminum genera cum sint complura, maximè grata, & in usu hominum uidentur, faba, lenticula, pisum, phaselus, cicer, cannabis, milium, panicum, sesama, lupinum, linum etiam, & ordeum, quia ex eo ptisana est. Item pabulorum optima sunt medica, & foenum Graecum, nec minus uicia. Proxima deinde cicera, & eruum, & farrago, quae est ex ordeo: sed de his prius disseremus, quae nostra causa seminantur, memores antiquissimi praecepti, quo monemur, ut locis frigidis nouissimè, tepidis celerius, calidis ocyssimè seramus. Nunc autem proinde, ac si temperatae regioni praecepta dabimus.

Quod sit seminandi tempus. CAP. VIII.

PLacet nostro poetæ adoreum, atque etiam triticum non ante seminare, quàm occiderint Vergiliæ, quod ipsum numeris sic edisserit:

At si triticeam in messem, robustaq; farra
Exercebis humum, solisq; instabis aristis,
Ante tibi eoæ Atlantides abscondantur.

Absconduntur autem altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod fere conficitur nono Calend. Octobris, propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex & quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui fit ante diem IX. Calend. Nouemb. ad Brumæ tempora. Sic enim seruant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius, quàm conficiatur bruma, totidemq; post eam confectam neque arent, neque uitem, aut arborem putent. Nos quoque non ambigimus in agro temperato, & minime humido sementem sic fieri debere. Cæterum locis uliginosis atque exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerunq; citra Calendas Octobris seminare conuenire, dum sicca tellure licet, dum nubila pendent, ut prius conualescant radices frumentorum, quàm hybernis imbribus, aut gelicidijs, pruinis'ue infestentur. Sed quamuis tempestiuè sementis confecta erit, cauebitur tamen, ut patenteis liras, crebrosq; sulcos aquarios, quos nonnulli elices uocant, faciamus, & omnem humorem in colliquias, atq; inde extra segetes deriuemus. Nec ignoro quosdam ueteres autores præcepisse, ne seminarentur agri, nisi cùm terra pluuijs permaduisset. Quod ego, si tempestiuè competat, magis conducere agricolæ non dubito. Sed si, quod euenit nonnunquam, seri sunt imbres, quamuis sitienti solo rectè semen committitur, idq; etiam in quibusdam prouincijs, ubi status cœli talis est, usurpatur. Nam quod sicco loco ingestum, & inoccatum

peccatum est, perinde ac si repositum in horreo non corrumpitur: atq; ubi uenit imber multorum dierum sementis uno die surgit. Tremellius quidē asseuerat, prius quàm impleuerit, ab auibus, aut formicis sata edi, ubi æstiuis serenitatibus ager aret. Idq; etiam sæpius non experti, uerum adhuc esse comperimus. Magis apte tamen in eiusmodi agris adoreum, quàm triticum seritur, quoniam folliculum, quo continetur, firmum & durabilem aduersus longioris temporis humorem habet.

Quot seminum modios iugerum postulet, & medicinæ seminum. CAP. IX.

IVgerum agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor, mediocris quinq; postulat: adorei modios nouem, si est lætum solum, si mediocre, decem desiderat. Nam quamuis de mensura minus autoribus conuenit, hanc tamen uideri commodißimam docuit noster usus, quem siquis sequi recusat, utatur præceptis eorum, qui bene uberem campum in singula iugera tritici quinq;, & adorei octo modijs obserere præcipiunt. Atque hac portione mediocribus agris semina præbēda censent. Nobis ne istam quidem, quam prædiximus, mensuram semper placet seruari, quòd eam uariat aut loci, aut temporis, aut cœli conditio. Loci, cùm uel in campis, uel collibus frumentum seritur, atq; his uel pinguibus, uel mediocribus, uel macris. Temporis, cùm autumno, aut etiam ingruente hyeme frumenta iacimus. Nam prima sementis rarius serere permittit, nouißima spißius postulat. Cœli, cùm aut pluuium, aut siccum est. Nam illud idem quod prima sementis, hoc quoque ultima desiderat. Omne autem frumentum maxime campo patente, & ad solem prono, aprico'que & soluto lætatur. Collis enim quamuis

granum robustius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Densa, cretosa'que & uliginosa humus siliginem, & far adoreum non incommode alit. Ordeum nisi solutum, & siccum locum non patitur. Atque illa uicibus annorum requietum, agitatum'que alterius, & quàm lætißimum uolunt aruum. Hoc nullam mediocritatem postulat: nam uel pinguißima, uel macerrima humo iaciatur, perit: illa post cōtinuos imbres, si neceßitas exigat, quamuis adhuc limoso & madente sole sparseris, iniuriam sustinent. Hoc si lutoso commiseris, emoritur. Siliginis autem, uel tritici, si mediocriter cretosus uliginosus'ue ager est, etiam paulò plus, quàm ut prius iam dixi, quinque modijs ad sationem opus est. At si siccus, & resolutus locus, idemq; uel pinguis, uel exilis est, quatuor: quoniam & è contrario macer tantundem seminis poscit. Nam nisi rarè conseritur, uanam, & minutam spicam facit. At ubi ex uno semine pluribus culmis frutificauit, etiam ex rara segete densam facit. Inter cætera quoque non ignorare debemus, quintam partem seminis amplius occupare agrum consitum arbusto, quàm uacuum, & apertum. Atque adhuc de satione atumnali loquimur, hanc enim potißimam ducimus. Sed & est altera, cum cogit neceßitas, trimestrem uocant agricolæ. Ea locis prægelidis ac uinosis, ubi æstas est humida, & sine uaporibus, rectè committitur. Cæteris admodum rarò respondet, quam tamen ipsam celeriter, & utique ante æquinoctium uernum conueniet peragere. Si uerò locorum, & cœli conditio patietur, quantò maturius seuerimus, tantò commodius proueniet. Neque enim est ullum, sicut multi crediderunt, natura trimestre semen, quippe idem iactum autumno melius respondet. Sed sunt nihilo minus quædam alijs potiora, quæ sustinent ueris tepores,

tepores, ut ſiligo, & ordeum galaticum, & halicaſtrum, granum'que fabæ marſicæ. Nam cætera robuſta frumenta ſemper ante hyemem ſeri debent in regionibus temperatis. Solet autem ſalſam nonnunquam & amaram uliginem uomere terra, quę quamuis natura iam ſata manante noxio humore corrumpit, & locis glabrentibus ſine ulla ſtirpe ſeminum areas reddit. Ea glabreta ſignis adhibitis notari conuenit, ut ſuo tempore uitijs eiuſmodi medeamur. Nam ubi uel uligo, uel aliqua peſtis ſegetem enecat, ibi columbinum ſtercus, uel ſi id non eſt, folia cupreßi conuenit ſpargi, & inarari. Sed antiquißimum eſt, omnem inde humorem, facto ſulco, deducere, aliter uana erunt prædicta remedia. Nonnulli pelle hyenæ ſatoriam trimodiam ueſtiunt, atque ita ex ea, cum paulum immorata ſunt ſemina iaciunt, non dubitantes prouentura, quæ ſic ſata ſint. Quædam etiam ſubterraneæ peſtes adultis ſegetes radicibus ſubſectis enecant. Id ne fiat, remedio eſt, aquæ miſtus ſuccus herbæ, quam ruſtici ſedum appellant: nam hoc medicamine una nocte ſemina macerata iaciuntur. Quidam cucumeris anguinei humorē expreſſum, & eiuſdem tritam radicem diluunt aqua, ſimiliq; ratione madefacta ſemina terræ mandant. Alij hac eadem aqua uel amurca inſulſa, cum cœpit infeſtari ſeges, perfundunt ſulcos, & ita noxia animalia ſummouent. Illud deinceps præcipiendum habeo, ut demeßis ſegetibus iam in area futuro ſemini cōſulamus. Nam quod ait Celſus, ubi mediocris eſt fructus, optimam quanq; ſpicā legere oportet, ſeparatimq; ex ea ſemen reponere: cum rurſus amplior meßis prouenerit, quidquid exteretur, capiſterio expurgandum erit, & ſemper quod propter magnitudinem ac pōdus in imo ſubſederit, ad ſemen reſeruandum: nam id plurimum prodeſt,

quia quamuis celerius locis humidis, tamen etiam ſiccis fru menta degenerant, niſi cura talis adhibeatur. Neque enim *dubium eſt, ex robuſto ſemine poſſe fieri non robuſtum: quod uerò protinus exile natum ſit, nunquam robur accipere manifeſtum eſt.* Ideoq; Vergilius *cum & alia tum & hoc de ſeminibus præclare ſic diſſeruit:*

Vidi ego lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret. ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.

Granum autem rutilum ſi, cum diſiſſum eſt, eundem colorem interiorem habet, integrum eſſe non dubitamus. Quod extrinſecus albidum, intus etiam conſpicitur candidum, leue, ac uanum intelligi debet: nec nos tanquam optabilis agricolis fallat ſiligo. Nam *hoc tritici uitium eſt, & quamuis candore præſtet, pondere tamen uincitur.* Verum *in humido ſtatu cœli recte prouenit, & ideo locis manantibus magis apta eſt.* Nec *tamen ea longè nobis, aut magna difficultate requirenda eſt.* Nam *omne triticum ſolo uliginoſo poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginem.* Proximus *eſt his frumentis uſus ordei, quod ruſtici hexaſtichum, quidam etiam cantherinum appellant, quoniam & alia animalia, quæ ruri ſunt, melius quàm triticum, & hominem ſalubrius quàm malum triticum paſcit.* Nec *aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur ſoluta, ſiccq; terra, & uel præualida uel exili, quia conſtat arua ſegetibus eius maceſcere: propter quod pinguiſſimo agro, cuius nimijs uiribus noceri non poſſit, aut macro, cui nihil aliud committitur.* Altero *ſulco ſeminari debet poſt æquinoctium media ferè ſementi, ſi læto ſolo: ſi gracili, maturius.* Iugerum *quinque modij occupabunt*

pabunt. Id'que ubi paulum maturuerit, festinantius, quàm ullum aliud frumentum demetendum erit. Nam & fragili culmo, & nulla uestitum palea granum eius celeriter decidit, iisdem'que de causis facilius teritur, quàm cætera. Sed cum eius messem sustuleris, optimum est noualia pati anno cessare: si minus, stercore saturare, & omne uirus, quod adhuc inest terræ, propulsare. Alterum quoque genus ordei est, quod alij distichum, galaticum nonnulli uocant, ponderis, & candoris eximij, adeò ut tritico mistum egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur quàm pinguißimis, sed frigidis locis circa Martium mensem. Melius tamen respondet, si clementia hyemis permittit, cùm seminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum sex modios postulat. Inter frumenta etiam panicum & milium ponenda sunt, quamuis iam leguminibus ea contribuerim: nam multis regionibus cibarijs eorum coloni sustinentur. Leuem, solutam'que humum desiderant. Nec in sabuloso solo, sed in arena quoque proueniunt, modò humido cœlo, uel riguo solo, nam siccum cretosum'que reformidant. Ante uer seri non possunt, quoniam tẽporibus maximè lætantur: ultima tamẽ parte Martij mensis cõmodißimè terræ committuntur. Nec impensa graui sationem cultoris onerant, quippe sextarijs ferè quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt sarritionem, & runcationem, ut herbis liberentur. Ea cum spicas ediderunt, prius quàm semina hient æstibus, manu carpuntur, & suspensa in sole cum aßiccata fuerint, recõduntur, atq; ita reposita perennant diutius quàm cætera. Panis ex milio conficitur, qui antè quàm refrigescat, sine fastidio potest absumi. Panicum pinsitum, & euolutum furfure, sed & milium quoque pultem, quauis inopia, maxime

cum lacte non fastidiendam præbet.

Quod solum cuiq; legumini conueniat. CAP. X.

QVoniam de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus deinceps disseramus. Lupini prima ratio est, quòd & minimum operarum absumit, & uilißimè emitur, & maximè ex ijs, quæ seruntur, iuuat agrum. Nam uineis iam emaciatis, & aruis optimum stercus præbet, ac uel effœto solo prouenit, uel repositum in granario patitur æuum. Boues per hyemem coctum maceratumq; probè alit. Famem quoq;, si sterilitas annonæ incessit hominibus, commodè propulsat. Spargitur statim ex area. Atque id solum omnium leguminum non desiderat requiem in horreo, siue Septembri mense ante æquinoctium, seu protinus à calendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualitercunque obruas, sustinet coloni negligentiam. Teporem tamen autumni desiderat, ut celeriter confirmetur. Nam si non ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod seminis superest, in tabulatum, quò fumus peruenit, optime reponis. quoniam si humor inuasit, uermes gignit, qui simulatq; oscilla lupinorum ederunt, reliqua pars enasci non potest. Id, ut dixi, exilem amat terram, & rubricam præcipuè. Nam cretam reformidat, limosoq; non exit agro. Iugerum decem modij occupant. Ab hoc rectè phaselus terræ mandabitur, uel in ueruacto, uel melius pingui, & restibili agro. Nec amplius quatuor modijs iugerum obseritur. Similis quoque ratio est pisi, quod tamen facilem, & solutam terram desiderat, tepidumq; locum & cœlum frequentis humoris. Eadem mensura iugerum, uel modio minus quàm phaselum, licet obserere primo tempore sementis ab

tis ab æquinoctio autumnali. Fabæ pinguißimus locus, uel stercoratus destinatur, & si ueruactum erit in ualle situm, quod à superiore parte succum accipit, prius tamen iaciemus semina, deinde proscindemus terram, proscissamq; in liram reuocabimus, occabimusq́;, quo altius largiore humo contegatur. Nam id plurimum refert, ut radices enatorum seminum penitus demersæ sint. Sint autem proximæ meßis, occupandum erit restibile, desectis stramentis quatuor & uiginti uehes stercoris in iugerum disponemus, dißipabimus'que. Et similiter cum semen crudo solo ingesserimus, inarabimus, imporcatum'que occabimus, quamuis sint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glebæ à gelicidijs adhuc eam teneram uindicent, & aliquem teporem frigori laboranti præbeant. Sunt etiam qui putent in aruis hanc eandem uice stercoris fungi, quod sic ego interpretor, ut existimem non sationibus eius pinguescere humum, sed minus hanc quàm cætera semina uim terræ consumere. Nam certum habeo frumentis utiliorem agrum esse, qui nihil, quàm qui istam siliquam proximo anno tulerit. Iugerum agri, ut Tremellio, quatuor, ut nobis uidetur, fabæ sex occupant modij, si solum pingue sit: si mediocre paulò amplius. Ea'que nec macrum, nec nebulosum locum patitur. Densa tamen humo sæpe commode respondet. Media sementi pars seri, & pars ultima debet, quæ septimuncialis satio dicitur. Tempestiua frequentius, nonnunquam tamen sera, melior est. Post brumam parum rectè seritur pessimè uere, quamuis sit etiam trimestris faba, quæ mense Februario seratur. quinta parte amplius, quàm matura, sed exiguas paleas, nec multam siliquam facit. Veteres itaq; rusticos plerunque dicenteis audio, malle se matura fabalia

quàm fructum trimestrem. Sed quocunque tempore anni seretur, opera danda erit, ut quantum destinauerimus in satione, tantum quintadecima luna, si tamen ea non transcurret eo die solis radios, quod Græci ἀπόκαυσιν uocant. Si minus, quartadecima utiq; adhuc crescente lumine spargatur, etiam si confestim totum semen operiri non poterit. Nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus, alijs'ue ex causis, dum à pecore & auibus uindicetur. Priscis autem rusticis, nec minus Vergilio prius amurca, uel nitro macerari eam, & ita seri placuit:

Lætior ut fœtus siliquis fallacibus esset.
Et quamuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoq; sic medicatam côperimus, cùm ad maturitatem perducta sit, minus à curculione infestari. Sed & illud quod deinceps dicturi sumus, experti præcipimus, silente luna fabam uellito ante lucē. Deinde cū in area exaruerit, confestim prius quàm luna incrementum capiat, excussam refrigeratamq; in granarium conferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus ea, & sine iumentis teri, & sine uento purgari expeditißimè sic poterit. Modicus fasciculorum numerus resolutus in extrema parte areæ collocetur, quem per longißimum eius, mediumq; spatium tres uel quatuor homines promoueant pedibus, & baculis furcillis'ue contundant: deinde cum ad alteram partem aræ peruenerint, in aceruum culmos regerant. Nam semina excussa in area iacebunt, superq; ea paulatim eodem modo reliqui fasciculi excutientur. Ac durißimæ quidem acus resectæ, separatæq; erunt à cudentibus: minutæ uerò, quæ de siliquis cum faba resederunt, aliter secernentur. Nam cum aceruus paleis, granisq; mistus in unum fuerit coniectus, paulatim ex eo uentilabris per

longius

longius spatium iactetur, quo facto, palea, quæ leuior est, citra decidet: faba, quæ longius emittetur, pura eò perueniet, quo uentilator eam iaculabitur. Lentem sementi media, crescenti luna usq; in duodecimam, solo tenui & resoluto, uel pingui & sicco maximè loco seri conuenit: nam in flore facilè luxuria & humore corrumpitur, quæ ut celeriter prodeat, & ingrandescat, antequam seratur, fimo arido permisceri debet, & cum ita quatuor, aut quinque diebus requieuerit, spargi. Sationes eius duas seruamus, alteram maturam per mediam sementim, seriorem alteram mense Februario. Iugerum agri paulò plus quàm modius occupat. Ea ne curculionibus absumatur (nam etiam dum est in siliqua, estur) curandum erit, ut cùm extrita sit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus innatat, separetur solida: tunc in sole siccetur, & radice silphij trita cum aceto aspergatur, defriceturq;, atque ita rursus in sole siccata, & mox refrigerata recondatur, si maior est modus, in horreo: si minor, in uasis olearijs, salsamentaarijs'que, quæ repleta cum confestim gypsata sint, quandocunq; in usus prompserimus, integram lentem reperiemus. Potest tamen etiam citra istam medicationem cineri mista commodè seruari. Lini semen, nisi magnus est eius in ea regione quam colis prouentus, & pretium prouitat, serendum non est: agris enim præcipuè noxium est: itaq; pinguißimum locum, & modicè humidum poscit. Seritur a Calend. Octob. in ortum Aquilæ, qui est VII. Idus Decemb. Iugerum agri octo modijs obseritur. Nonnullis placet macro solo quam spißißimum semen eius committi, quo tenuè linum proueniat. Idem etiam si læto solo seratur mense Februario, X. modios in iugerum iaci oportere dicunt. Sesama, quæ rigantur maturius, quæ carent

rent humore, ab æquinoctio autumnali serenda sunt, in Idus Octob. putre solum, quod Campani pullum uocant, plerunq; desiderant: non deterius tamen etiam pinguibus harenis, uel congestitia humo proueniunt: tantumq; seminis, quantum milium panicumq;, interdum etiam duobus sextarijs amplius in iugerum spargitur. Sed hoc quidem semen Ciliciæ Syriæq; regionibus ipse uidi mense Iunio Julioq; conseri, & per autumnum cùm permaturuerit, tolli. Cicercula quæ ipso est similis, mense Ianuario, aut Februario seri debet læto loco, cœlo humido. Quibusdam tamen Italiæ locis ante Calend. Nouemb. seritur. Tres modij iugerum implent. Nec ullum legumen minus agro nocet, sed rarò respondet, quoniam nec siccitates, nec austros in flore sustinet, quæ utraq; incommoda ferè eo tempore anni sunt quo deflorescit. Cicer quod arietinum uocatur, itemq; alterius generis quod punicum, seri mense Martio toto potest, cœlo humido, loco quàm lætißimo. Nam etiam id terram lædit: atq; ideo improbatur à callidioribus agricolis, quod tamen si seri debeat, pridie macerãdum erit, ut celerius enascatur. Iugero modij tres abũde sunt. Cannabis solum pingue stercoratumq;, & riguum, uel planum, atq; humidum, & altè subactum, deposcit. In quadratum pedem seruntur grana sex eius seminis Arcturo exoriente, quod est ultimo mense Februario circa sextum aut quintum Calend. Mart. Nec tamen usq; in æquinoctium uernum, si sit pluuius cœli status, improbè seretur. Ab his leguminibus ratio est habenda naporum raporumq;, nam utraque rusticos implent. Magis tamen utilia rapa sunt, quia & maiore incremento proueniunt, & non hominem solùm, uerum etiam boues pascunt, præcipuè in Gallia, ubi hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. So-

lum

um putre, & solutum res utraq; desiderat, nec densa nascitur humo. Sed rapa campis & locis humidis lætantur. Napus deuexam amat, & siccam, tenuiq; propiorem terram. Itaque glareosis, sabulosisq; aruis melior exit, lociq; proprietas utriusque semen commutat. Nanque in alio solo rapa biennio sata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit speciem. Riguis locis utrunque recte ab solstitio seritur, siccis ultima parte mensis Augusti, uel prima Septembris. Subactum solum pluribus iterationibus aratri uel rastri, largoq; stercore satiatum postulant. Nam id plurimum refert, non solum quòd melius ea proueniunt, sed quòd etiam post fructum eorum sic tractatum solum segetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor sextarijs raporum seminis obserendũ est, quarta parte amplius napis spargendum, quia non in uentrem latescunt, sed tenuem radicem deorsum agunt. Atque hæc hominum caußa serenda censemus, illa deinde pecudum.

De genere pabulorum, & de medica, uicia, farragine, auena, fœno græco, eruo, & cicera. CAP. XI.

PAbulorum genera complura, sicut medicam, & uiciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, fœnum græcum, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus serere dignamur, excepta tamen cythiso, de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus surculorum conscripsimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia est herba medica, quòd cum semel seritur, decem annis durat: quòd per annum, deinde rectè quater, interdum etiam sexies demetitur, quòd agrum stercorat, quòd omne emaciatum armentum ex ea pinguescit, quòd ægrotanti pecori remedium est, quòd iugerum eius toto anno

tribus

tribus equis abūde sufficit. Seritur, ut deinceps præcipiemus. Locum in quo medicam proximo uere saturus es, proscindito circa Calendas Octobris, & eum tota hyeme putrescere sinito. Deinde Calendis Februarijs diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glebasq; effringito. Posteà circa Martium mensem tertiato, & occato. Cū sic terram subegeris, in morem horti areas latas pedum denum, longas pedum quinquagenûm facito, ut per semitas aqua ministrari poßit. Aditusq; utraque parte runcantibus pateat: deinde uetus stercus inijcito, atque ita mense ultimo Aprilis serito tantum, quantum ut singuli cyathi seminis locum occupent decem pedum longum, & quinq; latum: quod ubi feceris, ligneis rastris id enim multum cōfert, statim iacta semina obruantur, nam celerrime sole aduruntur. Post sationem ferro tangi locus non debet. Atq;, ut dixi, ligneis rastris sarriendus, & identidem runcandus est, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius messem primam eius facere oportebit, cum iam seminum aliquam partem eiecerit. Posteaquam uoles teneram, cùm prosiluerit, deseces licet, & iumentis præbeas. Sed inter initia parcius, dum consuescant, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat sanguinem. Cum secueris autem, sæpius eam rigato. Paucos deinde post dies, ut cœperit fruticare, omneis alterius generis herbas eruncato. Sic culta, sexies in anno demeti poterit, & permanebit annis decem. Viciæ autem duæ sationes sunt. Prima, quam pabuli causa circa æquinoctium autumnale serimus, septem modios eius in unum iugerum. Secunda, qua sex modios mense Ianuario, uel etiam serius iacimus semini progenerando. Vtraque satio potest cruda terra fieri, sed melius proscissa, idq'ue genus

præcipue

præcipue non amat rores, cum seritur. Itaque post secundam diei horam, uel tertiam spargendum est, cum iam omnis humor sole uento'ue detersus est: neque amplius proiici debet, quàm quod eodem die poßit operiri. Nam si nox inceßit, quantulocunque humore prius, quàm obruatur, corrumpitur. Obseruandum erit, ne ante quintam & uigesimam lunam terræ mandetur. Aliter satis ferè limacem nocere comperimus. Farraginem in restibili stercoratißimo loco, & altero sulco serere conuenit. Ea fit optima cum cantherini ordei decem modijs iugerum obseritur circa æquinoctium autumnale, sed impendentibus pluuijs, ut consita, rigata'que imbribus celeriter prodeat, & confirmetur ante hyemis uiolentiam. Nam frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus cæterisq; pecudibus optimè desecta præbetur, & si depascere sæpius uoles, usque in mensem Maium sufficit. Quòd si etiam semen uoles ex ea percipere, à Calend. Martijs pecora depellenda, & ab omni noxa defendenda est, ut sit idonea frugibus. Similis satio auenæ, quæ autumno sata, partim cæditur in fœnum, uel pabulum, dum adhuc uiret, partim semini custoditur. Fœnum Græcum, quod siliquam uocant rustici, duo tempora sationum habet, quorum alterum est Septembris mensis (cum pabuli causa seritur) ijsdem diebus quibus uicia circa æquinoctium: alterum autem mensis Ianuarij ultimo, uel primo Februarij, cum in messem seminatur: sed hac ratione iugerum sex modijs, illa septem occupamus: utraque cruda terra non incommodè fit: datur'que opera, ut spißè aretur, nec tamen altè: nam si plus quatuor digitis adobrutum est, semen eius non facilè prodit: propter quod nonnulli prius quàm serant, minimis aratris proscindunt, atque ita iaciunt semina, & sarcu-

lis adobruunt. Eruum autem lætatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerunq; corrumpitur. Poteſt & autumno ſeri, nec minus poſt brumam Ianuarij parte nouiſsima, uel toto Februario, dum ante calendas Martias: quem menſem uniuerſum negant agricolæ huic legumini conuenire, quòd eo tempore ſatum pecori ſit noxium, & præcipuè bubus, quos pabulo ſuo cerebroſos reddat. quinque modijs iugerum obſeritur. Cicera bubus erui loco, freſa datur in Hiſpania bætica, quæ cum ſuſpenſa mola diuiſa eſt, paulum aqua maceratur, dum lenteſcat. Atque iſta miſta paleis ſubtritis pecori præbetur. Sed erui duodecim libræ ſatisfaciunt uni iugo, ciceræ ſexdecim: eadem hominibus non inutilis, neque iniucunda eſt. Sapore certè nihilo differt à cicercula, colore tantum diſcernitur: nam eſt obſoletior, & nigro propior: ſeritur primo uel altero ſulco, menſe Martio, ita ut poſtulat ſoli lætitia: quòd eadem quatuor modijs, nonnunquam & tribus, interdum etiam duobus ac ſemodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodq; legumen colatur. CAP. XII.

QVoniam quando quidq; ſerendum ſit perſecuti ſumus, nunc quemadmodum quotq; operis ſingula eorum, quæ retulimus colenda ſint, demonſtrabimus. Peracta ſementi, ſequens cura eſt ſarritionis, de qua non conuenit inter autores. Quidam negant eam quicquam proficere, quòd frumenti radices ſarculo detegantur, aliquæ etiam ſuccidantur, ac ſi frigora inceſſerint, poſt ſarritionem gelu frumenta enecentur. Satius autem eſſe ea tempeſtiuè runcari & purgari. Pluribus tamen ſarriri placet, ſed neque eodem modo, neque iiſdem temporibus uſquequaque fieri. Nam in agris ſiccis & apricis, ſimulac primum

nium sarritionem pati queant segetes, debere eas permota terra adobrui, ut fruticare poßint: quod ipsum ante hyemem fieri oportere, deinde post hyemem iterari. In locis autem frigidis, & palustribus plerunq; transacta hyeme sarriri, nec adobrui, sed plana sarritione terram permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam esse hyemalem sarritionem comperimus, duntaxat ubi & siccitas cœli, & tepores permittunt. Sed nec istud ubique fieri censemus, uerum incolarum consuetudine uti: sunt enim regionum propria munera, sicut Aegypti & Africæ, quibus agricola post sementem, ante messem segetem non attingit, quoniam cœli conditio, & terræ bonitas ea est, ut uix ulla herba exeat, nisi ex semine iacto, siue quia rari sunt imbres, seu quia qualitas humi sic se cultoribus præbet. In ijs autem locis, ubi desideratur sarritio, non antè sunt attingendæ segetes, etiam si cœli status permittit, quàm cùm sata sulcos contexerint. Triticumq; & adoreum cùm quatuor fibras habere cœperint, ordeum cùm quinque, faba & cætera legumina cùm quatuor digitis à terra extiterit, rectè sarrientur. Excepto tamen lupino, cuius semini contraria est sarritio, quoniam unam radicem habet, quæ siue ferro succisa est, seu uulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam si non fieret, superuacuus tamen esset cultus, cùm sola hæc res adeò non infestetur herbis, ut ipsa herbas perimat. At aliæ segetes uel quæ humidæ moueri possunt, melius tamen siccæ sarriuntur, quoniam sic tractatæ non infestantur rubigine, hordeum uerò nisi siccißimum tangi non debet. Fabam multi ne sarriendam quidem putant, quòd & manibus, cùm maturuerit, ducta secernatur à cætera runcatione, & internatæ herbæ fœno reseruentur. Cuius opinionis etiam Cornelius Celsus est,

qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoque enumerat, quòd sublata faba fœnum ex eodem loco secari posse dicat. Sed mihi uidetur pessimi agricolæ, committere, ut satis herba prouemiat. Frugibus enim plurimum detrahitur runcatio. Neque enim est rustici prudentis magis pabulis studere pecudum, quàm cibis hominum, cum præsertim liceat illa quoque cultu pratorum consequi: adeoq; fabam sarriendam censeo, ut existimem debere ter sarriri, nam sic cultam comperimus non solùm multiplicare fructum, sed exiguam portionem in ualuulis habere. Fresæq; eius & expurgatæ modium penè tam plenum esse, quàm integræ, cùm uix minuatur mensura detractis putaminibus. Atque in totum, sicut antè iam diximus, hyberna sarritio plurimum iuuat diebus serenis, ac siccis post brumam cōfectam mense Ianuario, si gelicidia non sint. Ea porrò sic debet fieri, ne radices satorum lædantur, & ut potius adobruantur, cumulisq; exaggerentur, ut latius se frutex humi diffundat. Id prima sarritione fecisse, proderit, secunda oberit, quia cùm pullulare desijt frumentum, putrescit si adobrutum est. Nihil itaq; amplius in iteratione, quàm remoliri terra debet æqualiter: eamq; transacto æquinoctio uerno statim peragi oportet intra dies uiginti antè, quàm seges in articulum eat, quoniam serius sarrita corrumpitur in sequentibus æstiuis siccitatibus, & caloribus. Subiungenda deinde est sarritioni runcatio, curādumq; ne florentem segetem tangamus, sed aut antea, aut mox cùm defloruerit. Omne autem frumentum, & hordeum, quicquid denique non duplici semine est, spicam à tertio ad quartum nodum emittit, & cùm totam edidit, octo diebus deflorescit, ac deinde grandescit diebus quadraginta, quibus post florem ad maturitatem deuenit. Rursus

sus quæ duplici semine sunt, ut faba, pisum, lenticula, diebus XL. florent, simulq; grandescunt.

Pro modo cuiusq; agri quot operæ designentur. CAP. XIII.

ET ut iam percenseamus quot operis in aream perducantur ea, quæ terræ credidimus. Tritici modij quatuor, uel quinq;, bubulcorum operas occupant quatuor. occatoris unam, sarritoris duas primũ, & unã cũm iterum sarriuntur, runcatoris unam, messoris unam & dimidiam: in totum summa operarum decem & dimidia. Siliginis modij quinq;, totidem operas desiderant. Sesami modij nouem, uel decem, totidem operas quot tritici modij quinq; postulant. Hordei modij quinq; bubulci operas tres exigunt, occatoriam unam, sarritoriam unam & dimidiã, messoriam unam. Summa operarum sex & dimidia. Fabæ modij quatuor, uel sex, in ueruacto duas operas bubulcorum detinent, at in restibili unam. Occantur sesquiopera, sarriuntur sesquiopera, iterum sarriuntur una opera, & tertio una, metuntur una. Summa fit operarum octo, uel septem. Viciæ modij sex, uel septem, in ueruacto bubulcorum duas operas uolunt, in restibili unam: item occantur una opera, metuntur una. Summa fit operarum quatuor uel trium. Erui modij quinque totidem operis conseruntur, occantur una: item singulis sarriuntur, runcantur, metunturq;: cuncta sex operas occupant. Siliquæ modij sex, uel septem totidem operis obruuntur, metuntur una. Phaseoli modij quatuor obruuntur totidem operis, occantur una, metuntur una. Ciceræ, uel cicerculæ modij quatuor, operas bubulcorum tres postulant, occantur opera una, runcantur una, uelluntur una. Summa fit sex operarum. Lentis sesquimodius totidẽ operas desiderat, occatur

una, sarritur duabus, rūcatur una, uellitur una. Summa fit operarū octo. Lupini modij decē, obruūtur una, occantur una, metūtur una. Milij sextarij quatuor, totidemq́; panici bubulcorū operas occupāt quatuor, occātur operis tribus, sarriūtur tribus: quot operis carpātur incertū est. Ciceris modij tres, operis totidē seminātur, occatur duabus, sarriūtur una, runcantur una, uelluntur tribus. Summa fit decē operarū. Lini decē modij, uel octo, quatuor iugis conseruntur, occantur operis tribus, runcātur una, uellūtur tribus. Sūma fit undecim operarū. Sesami sextarij sex, tribus iugis à proscißione colūtur, occātur operis quatuor, sarriuntur quatuor, & sarriūtur iterū duabus, metūtur duabus. Summa fit operarum quindecim. Cannabis seritur, ut suprà docuimus: sed incertū est quātam impēsam, curamq́; desideret. At medica obruitur non aratro, sed ut dixi, ligneis rastellis. Iugerum agri eius occatur duabus, sarritur una, metitur una. Hac consummatione operarum colligitur posse agrum ducentorum iugerum subigi duobus iugis boum, totidemq́; bubulcis, & sex mediastinis, si tamen uacet arboribus: at si sit arbustum, eundem modum Sacerna tribus hominibus adiectis asseuerat probè satis excoli: quæ nos ratio docet sufficere posse iugū boum tritici centum uigintiquinq; modijs totidemq́; leguminum, ut sit in assem autumnalis satio modiorum ducentorum quinquaginta: & post hanc nihilominus conferat trimestrium modios quinq; & septuaginta. Hoc deinde sic probatur. Semina, quæ quarto sulco seruntur in iugeribus uigintiquinq; desiderant bubulcorū operas C X V. Nā proscinditur is agri modus, quamuis durißimi, quinquaginta operis, iteratur quinq; & uiginti, tertiatur & conseritur X L. Cætera legumina occupant operas L X. id est mēses duos.

Pluuiales

pluuiales quoq; & feriarum computãtur, quibus non aratur, dies quinq; & XL. item peracta sementi, quibus requiescũt, dies XXX. Sic in asse fiũt octo menses, & dies X. Supersunt tamẽ de anno tres reliqui menses, & dies V. & XX. quos absumamus aut in satione trimestriũ, aut in uectu ris fœni, & pabulorũ, & stercorũ, aliorumq; utensilium.

Quæ legumina aruis noceant, quæq; prosint. CAP. XIIII.

SEd ex ijs, quæ retuli, seminibus, idem Saserna putat alijs stercorari & iuuari agros, alijs rursus peruri, & emaciari. Stercorari lupino, faba, uicia, eruo, lente, cicercula, piso. De lupino nihil dubito, atq; etiam depabulari uicia, si tamen eam uiridem desectã cõfestim aratrũ subsequatur, & quod falx reliquerit prius quàm inarescat, uomis rescindat, atq; obruat: id enim cedit pro stercore: nam si radices eius desecto pabulo relictæ inaruerint, succum omnem solo auferent, uimq; terræ absument. Quod etiam in faba, cæterisq; leguminibus, quibus terra gliscere uidetur, uerisimile est accidere, ut nisi protinus sublata messe eorũ proscindatur, nihil ijs segetibus, quæ deinceps in eo loco seminari debẽt, profuturum sit. Ac de ijs quoq; leguminibus, quæ uelluntur, Tremellius obesse maxime ait solo uirus ciceris, & lini: alterũ quia sit salsæ, alterum quia sit feruidæ naturæ, quod etiam Vergilius significat dicendo,

Vrit enim lini campum seges, urit auenæ,
Vrunt lethæo perfusa papauera somno.

Neq; enim dubium, quin & ijs seminibus infestetur ager, sicut etiam milio, & panico. Sed omni solo, quod prædictorum leguminum segetibus fatiscit, una præsens medicina est, ut stercore adiuues, & absumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec tantũ propter semina, quæ sulcis aratri

committuntur, uerumetiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modũ lætantur eiuſmodi alimento. Quare ſi eſt, ut uidetur agricolis utiliſsimum, diligentius de eo dicendum exiſtimo cum priſcis autoribus, quamuis non omiſſa res, leui tamen admodum cura ſit prodita.

De generibus ſtercoris. CAP. XV.

T*Ria igitur ſtercoris genera ſunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus conſit. Auium primũ habetur, quod ex columbarijs egeritur. Deinde quod gallinæ, ceteræq; uolucres edunt exceptis tamẽ paluſtribus, aut nantibus, ut anatis & anſeris: nã id noxiũ quoq; eſt. Maxime tamẽ colũbinũ probamus, quod modice ſparſum terrã fermẽtare cõperimus. Secũdum deinde qđ homines faciũt, ſi & alijs uillæ purgamẽtis immiſceatur, quoniam per ſe naturæ eſt feruentioris, & idcirco terrã perurit. Aptior eſt tamẽ ſurculis hominis urina, quã ſex menſibus paſſus fueris ueteraſcere, ſi uitibus aut pomorũ arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec ſolum ea res maiorẽ facit prouẽtum, ſed etiã ſaporem, & odorẽ uini, pomorumq; reddit meliorẽ. Poteſt & uetus amurca, quæ ſalem nõ habet, permiſta hinc cõmode frugiferas arbores, & præcipue oleas rigare. Nam per ſe quoque adhibita multum iuuat. Sed uſus utriuſq; maxime per hyemem eſt: & adhuc uere ante æſtiuos uapores, dum etiam uites, & arbores ablaqueatæ ſunt. Tertium locum obtinet pecudum ſtercus, atq; in eo quoque diſcrimen eſt, nam optimum exiſtimatur, quod aſinus facit, quoniam id animal lentiſsime mandit, ideoq; facilius concoquit, & bene cõfectum, atq; idoneum protinus aruo fimum reddit. Poſt hæc quæ diximus, ouillum, & ab hoc caprinum eſt, mox cæterorum iumentorum, armẽtorumq;*

Deterri

Deterrimum ex omnibus suillum habetur. Quinetiam satis profuit cineris usus & fauillæ. Frutex uerò lupini succisus optimi stercoris uim præbet. Nec ignoro quoddam esse ruris genus, in quo neque pecora neque auis haberi poßint, attamen inertis est rustici eo quoque loco defici stercore. Licet enim quamlibet frondem, licet è uepribus compitisq; congesta colligere. Licet filicem sine iniuria uicini, etiam cum officio decidere, & permiscere cum purgamentis cortis. Licet depressa fossa, qualem stercori reponendo primo uolumine fieri præcipimus, cinerem, cœnumq; cloacarum, & culmos, cæteraq; quæ euerruntur, in unum congerere, sed eodem medio loco robustam materiam defigere conuenit: nanq; ea res serpentum noxam latere in stercore prohibet. Hæc ubi uiduus pecudibus ager, nam ubi greges quadrupedum uersantur, quædam quotidie, ut culina, & caseale, quædam pluuijs diebus, ut bubilia, & ouilia debent emundari. At si tantum frumentarius ager est, nihil refert genera stercoris separari, sin autem surculo, & segetibus, atq; etiam pratis fundus est dispositus, generatim quoque reponendum est, sicut caprarum & auium. Reliqua deinde in prædictum locum concauum congerenda, & aßiduo humore satianda sunt, ut herbarum semina culmis, cæterisq; rebus immista putrescant. Aestiuis deinde mensibus non aliter, ac si repastines, totum sterquilinium rastris permisceri oportet, quo facilius putrescat, & sit aruis idoneum. Parum autem diligentes existimo esse agricolas, apud quos minores singulæ pecudes tricenis diebus minus quàm singulas, itemq; maiores denas uehes stercoris efficiunt, totidemq; singuli homines, qui non solum ea purgamenta quæ ipsi corporibus edunt, sed & quæ colluuies cortis & ædificij quotidie gignit, con-

trahere & congerere possunt. Illud quoq; præcipiendum habeo, stercus omne quod tempestiuè repositum anno requieuerit, segetibus esse maximè utile. Nam & uires adhuc solidas habet, & herbas non creat. Quanto autem uetustius sit, minus prodesse, quoniã minus ualeat. Itaq; pratis quàm recentißimum debere inijci, quòd plus herbarum progeneret: idq; mense Februario luna crescente fieri oportere: nam ea quoq; res aliquantum fœni fructum adiuuat. De cætero usus stercoris qualis in quaq; re debeat esse, tum dicemus, cum singula persequemur.

Quibus temporibus agri stercorandi sunt. CAP. XVI.

INterim qui frumentis arua præparare uolet, si autumno sementem facturus est, mense Septembri: si uere, qualibet parte hyemis modicos aceruos luna decrescente disponat, ita ut plani loci iugerum duodeuiginti, cliuosi quatuor & uiginti uehes stercoris teneant: &, ut paulò prius dixi, non antea dißipet cumulos, quàm erit saturus. Si tamen aliqua causa tempestiuam stercorationem facere prohibuerit, secunda ratio est, ante quàm sarrias more seminantis ex auiarijs puluerem stercoris per segetem spargere. Si & is non erit, caprinũ manu iacere, atq; ita terram sarculis permiscere, ea res lætas segetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, sicuti refrigescere agrum, qui non stercoretur, ita peruri si nimium stercoretur, magisq; conducere agricolæ, frequenter id potius, quàm immodicè facere. Nec dubium, quin aquosus ager maiorem eius copiam, siccus minorem desideret. Alter quòd aßiduis humoribus rigens hoc adhibito regelatur. Alter quòd per se tepens siccitatibus, hoc assumpto largiore torretur, propter quod nec deesse ei talem materiam, nec superesse oportet. Si tamen nullum genus stercoris

stercoris suppetet, ei multum proderit fecisse, quod M. Columellam patruum meum doctißimum & diligentißimum agricolam sæpenumero usurpasse memoria repeto, ut sabulosis locis cretam ingereret: cretosis ac nimium densis, sabulum: atq; ita non solum segetes lætas excitaret, uerumetiam pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat stercus uitibus ingerendum, quòd saporem uini corrumperet: melioremq; censebat esse materiam uindemijs exuberandis, congestitiam, uel de uepribus, uel deniq; aliam quamlibet arceßitam, & aduectam humum. Iam uero, ut ego reor, si deficiatur omnibus rebus agricola, lupini certè expedißimum præsidiũ nõ deesse, quod cùm exili loco circa Idus Septembris sparserit, & inarauerit, idq; tẽpestiuè uomere uel ligone succiderit, uim optimæ stercorationis exhibebit. Succidi autẽ lupinũ sabulosis locis oportet, cũ secundũ florẽ: rubricosis, cũ tertiũ egerit. Illic dũ tenerũ est conuertitur, ut celeriter ipsum putrescat, permisceaturq; gracili solo: hic iam robustius, quòd solidiores glebas diutius sustineat, & suspendat, ut eæ solibus æstiuis uaporatæ resoluantur.

Quemadmodum ex aruo prata fiant. CAP. XVII.

Atque hæc arator exequi poterit, si non solùm, quæ retuli genera pabulorum, prouiderit, uerumetiam copiam fœni, quò melius armenta tueatur, sine quibus terram commodè moliri difficile est: & ideo necessarius ei cultus est etiam prati, cui ueteres Romani primas in agricolatione tribuerunt. Nomen quoq; indiderunt ab eo, quòd protinus esset paratum, nec magnum laborem desideraret. M. quidem Porcius & illa commemorauit, quòd nec tempestatibus affligeretur, ut aliæ partes ruris, minimiq; sumptus egens, per omneis annos præberet reditum: neq; eum simplicem, cum etiam in pabulo non minus redderet, quam in

in fœno. Eius igitur animaduertimus duo genera, quorum alterum est siccaneum, alterum riguum. Læto pinguiq; campo non desideratur influens riuus, meliusq; habetur fœnum, quod suapte natura succoso gignitur solo, quàm quod irrigatum aquis elicitur, quæ tamen sunt necessariæ, si macies terræ postulat. Nam & in densa & resoluta humo quamuis exili, pratum fieri potest, cum facultas irrigandi datur. Ac nec campus concauæ positionis esse, neque collis prærupti debet: ille ne collectam diutius contineat aquam: hic ne statim præcipitem fundat. Potest tamen mediocriter accliuis, si aut pinguis est aut riguus ager, pratum fieri. At planicies maxime talis probatur, quæ exigue prona non patitur diutius imbres, aut influentes riuos immorari: aut si quis eam superuenit humor, lente prorepit. Itaque si palus in aliqua parte subsidens restagnat, sulcis deriuanda est. Quippe aquarum abundantia atque penuria graminibus æque est exitio.

Quẽadmodũ facta prata colantur. CAP. XVIII.

CVltus autem pratorum magis curæ, quàm laboris est. Primùm ne stirpes aut spinas ualidiorisq; incrementi herbas inesse patiamur: atque alias ante hyemem, & per autumnum extirpemus, ut rubos, uirgulta, iuncos: alias per uer euellamus: ut intuba, ac solstitialeis spinas: ac neq; suem uelimus impasci, quoniam rostro suffodiat, & cespites excitet, neque pecora maiora, nisi cùm siccißimum solum est, quoniam demergunt ungulas, & atterunt, scinduntq; radices herbarum. Tum deinde macriora, & pendula loca mense Februario luna crescẽte fimo iuuanda sunt. Omnesq; lapides, & si qua obiacent falcibus obnoxia colligi debent, ac longius exportari, summittiq; pro natura locorum, aut temporius, aut serius. Sunt etiam quædam prata situ uetu-

statis

atis obducta ueteri uel crasso musco, quibus mederi solent agricolæ seminibus de tabulato superiectis, uel ingesto stercore, quorũ neutrũ tantùm prodest, quantùm si cinerem sæpius ingeras, ea res muscum enecat. At tamẽ pigriora sunt ista remedia, cùm sit efficacissimum de integro locum exarare. Sed hoc si, prata cœpimus, facere debemus: sin autẽ, noua fuerint instituenda, uel antiqua renouanda (nam multa sunt, ut dixi, quæ negligentia exolescant, & fiant sterilia) ea expedit interdum etiã frumẽti causa exarare, quia talis ager post lõgã desidiã lætas segetes affert. Igitur eum locum, quẽ prato destinauerimus, æstate proscissum, subactumq; sæpius per autumnum rapis, uel napis, uel etiam faba cõseremus: insequente deinde anno, frumento: tertio diligenter arabimus, omnesq; ualidiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicitus exstirpabimus: nisi, si fructus arbusti id facere nos prohibuerit: deinde uiciam permistam seminibus fœni seremus, tum glebas sarculis resoluemus, & inducta crate coæquabimus, grumosq;, quos ad uersuram plerunq; tractæ faciunt crates, dissipabimus ita, ut necubi ferramentum fœnisecæ possit offendere. Sed eam uiciã non cõuenit antè desecare, quàm permaturuerit, & aliqua semina subiacẽti solo iecerit. Tum fœnisecã messorẽ oportet inducere, & desectam herbam religare, & exportare, deinde locũ rigare, si fuerit facultas aquæ, si tamen terra densior est: nam in resoluta humo non expedit inducere maiorẽ uim riuorũ, prius quàm cõspissatum, & herbis colligatum sit solum, quoniã impetus aquarũ proluit terram, nudatisq; radicibus gramina nõ patitur coalescere, propter quod nec pecora quidem oportet teneris adhuc & subsidẽtibus pratis immittere, sed quoties herba prosiluerit falcibus desecare. Nam

pecudes

pecudes, ut ante iam dixi, molli solo infigũt ungulas, atq; interruptas non sinunt herbarum radices serpere, & condẽsare. altero tamen anno minora pecora post fœnisicia permittemus admitti, si modò siccitas, & conditio loci patietur. Tertio deinde cùm pratũ solidius, ac durius erit, poterit etiã maiores recipere pecudes: sed in totũ curãdum est, ut secundũ Fauonij exortum, mense Februario, circa Idus immistis seminibus fœni, macriora loca, & utiq; celsiora stercorentur: nam editior cliuus præbet etiã subiectis alimẽtum, cùm superueniens imber, aut manu riuus perductus, succũ stercoris in inferiorẽ partem secum trahit: atq; ideo fere prudentes agricolæ etiã in aratis collem magis, quàm uallem stercorant, quoniam, ut dixi, pluuiæ semper omnem pinguiorem materiam in ima deducunt.

Quemadmodum succisum fœnum tractari, & condi debeat. CAP. XIX.

FOenum autem demetitur optimè, antè, quàm inarescat, nam & largius percipitur, & iucundiorem cibũ pecudibus præbet. Est autem modus in siccãdo, ut neq; peraridum, neq; rursus uiride colligatur: alterum quòd omnem succũ si amisit, stramẽti uicẽ obtinet: alterũ quòd si nimium retinuit, in tabulato putrescit: ac sæpe concaluit, ignem creat, & incẽdiũ: nõnunquã etiam cùm fœnum cecidimus, imber oppreßit, quòd si permaduit, inutile est udũ mouere: meliusq; patiemur superiorem partem sole siccari. tunc demum cõuertemus, & utrunq; siccatum coartabimus in striam, atq; ita manipulos uinciemus: nec omnino cunctabimur, quò minus sub tectũ congeratur, uel si nõ competit, ut aut in uillã fœnum portetur, aut in manipulos colligatur. Certe quicquid ad eum modum, quo debet, siccatum erit, in metas extrui cõueniet, easq; ipsas in angustißimos

uertices

ertices exacui. Sic enim cõmodißime fœnum defenditur à pluuijs, quæ etiam si non sint, nõ alienũ tamẽ est prædictas metas facere, ut si quis humor herbis inest, exudet, atq; excoquatur in aceruis, propter quod prudẽtes agricolæ, quãuis iam illatam tecto non ante cõponunt, quàm per paucos dies tenuere congestum, ut in se concoqui, & deferuescere patiantur. Sed & iam fœnisicia sequitur cura meßis, quam ut rectè poßimus percipere, prius instrumenta præparãda sunt, quibus fruges coguntur.

De area constituenda. CAP. XX.

AREa quoq; si terrena erit, ut sit ad trituram satis habilis, primùm radatur, deinde cõfodiatur, permistisq; paleis cum amurca, quæ salem non accepit, extergatur: nam ea res à populatione murium formicarumq; frumẽta defendit: tum æquata pauiculis, uel molari lapide cõdensetur, et rursus subiectis paleis inculcetur, atq; ita solibus siccanda relinquatur. Sunt tamen qui potius adiacentium fabalium partem trituræ destinãt, areamq; demessa faba & lecta expoliunt. nam dum à pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiam ungulis atteruntur, atq; ita glabrescit, & fit idonea trituris area.

De messe facienda, & de tritura. CAP. XXI.

SEd cùm matura fuerit seges, antè, quàm torreatur uaporibus æstiui sideris, qui sunt uastißimi per ortũ Caniculæ, celeriter demetatur. nam dispendiosa est cunctatio. Primum, quòd auibus prædam, cæterisq; animalibus præbet: deinde quòd grana, & ipsæ spicæ culmis arentibus & aristis celeriter decidunt. si uerò procellæ uentorum, aut turbines incesserint, maior pars ad terrã defluit: propter quæ recrastinari non debet: sed æqualiter flauentibus iam satis, antè, quàm ex toto grana indurescãt, cùm rubicundum

cundum colorem traxerunt, meßis facienda est, ut potius in area, & in aceruo, quàm in agro grandescãt frumenta: cõstat enim si tempestiuè decisa sint, posteà capere incrementũ. Sunt autẽ metendi genera cõplura, multi falcibus uerriculatis, atq; ijs uel rostratis uel denticulatis medium culmum secãt, multi mergis, alij pectinibus spicam ipsam legunt, idq; in rara segete facilimũ, in densa difficilimũ est. Quòd si falcibus seges cum parte culmi demessa sit, protinus in aceruum, uel in nubilarium cõgeritur & subinde opportunis solibus torrefacta proteritur. Sin autem spicæ tantummodo recisæ sunt, possunt in horreum conferri, & deinde per hyemem uel baculis excuti, uel exteri pecudibus. At si competit, ut in area teratur frumentum, nihil dubium est, quin equis melius, quàm bubus ea res cõficiatur, & si pauca iuga sunt, adijcere tribulã & traham poßis, quæ res utraq; culmos facilime cõminuit. Ipsæ autẽ spicæ melius fustibus tundutur, uannisq; expurgantur. At ubi paleis immista sunt frumenta, uento separentur: ad eã rem Fauonius habetur eximius, qui lenis, æqualisq; æstiuis mensibus perflat, quem tamẽ opperiri lenti est agricolæ: quia dum expectatur, sæua nos hyems deprehendit. Itaque in area detrita frumenta sic sunt aggerenda, ut omni flatu poßint excerni. At si compluribus diebus undique silebit aura, uannis expurgentur, ne post nimiam uentorum segnitiem uasta tempestas irritum faciat totius anni laborem. Pura deinde frumenta, si in annos recõduntur, repurgari debent: nã quanto sunt expolitiora, minus à curculionibus exeduntur: sin protinus usui destinantur, nihil attinet repoliri, satisq; est in umbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminũ quoq; nõ alia cura est, quàm reliquorum frumentorum: nam ea quoq; uel statim absumuntur, uel

uel reconduntur, atq; hoc supremum est aratoris emolumentum percipiendorum seminum quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere. CAP. XXII.

SEd cùm tam otij, quàm negotij rationem reddere maiores nostri censuerint, nos quoq; monendos esse agricolas existimamus, quæ ferijs facere, quæq; non facere debeant. Sunt enim, ut ait poëta, quæ festis exercere diebus,

Fas, & iura sinunt. riuos deducere nulla
Relligio uetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias auibus moliri, incendere uepres,
Balantumq; gregem fluuio mersare salubri.

Quanquàm Pontifices negent segetem ferijs sepiri debere. Vetant quoque lanarum causa lauari oues, nisi propter medicinam. Verg. quòd liceat ferijs flumine abluere gregem, præcepit, & idcirco adiecit, fluuio mersare salubri. Sunt enim uitia, quorum causa pecus utile sit lauare. Ferijs autem ritus maiorum etiam illa permittit, far pinsere, faces incidere, candelas sebare, uineam conductam colere, piscinas, lacus, fossas ueteres tergere, & purgare, prata sicilire, stercora æquare, fœnum in tabulata componere, fructus olitueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pandere, caseum facere, arbores serẽdi causa, collo uel mulo clitellario afferre, sed iuncto aduehere non permittitur, nec apportata serere, neque terram aperire, neque arborem collucare: sed ne sementem quidem administrare, nisi prius catulo feceris: nec fœnum secare, aut uincire, aut uehere, ac ne uindemiam quidem cogi per religiones pontificum ferijs licet: nec oues tondere, nisi prius catulo feceris. Defrutum quoq; facere, & defrutare uinum licet. Vuas, itemq; oliuas conditui legere licet. Pellibus oues uestiri non licet. In horto quicq

quicquid olerum causa facias, omne licet. Ferijs publicis hominem mortuum sepelire non licet. M. Porcius Cato *mulis, equis, asinis nullas esse ferias dixit. Idemq; boues permittit coniungere lignorum, & frumentorum aduehendorum causa. nos apud* Pontifices *legimus ferijs tantum denicalibus mulos iungere non licere, cæteris licere.* Hoc loco *certum habeo quosdam cùm solennia festorum percensuerim, desideraturos lustrationum, cæterorumq; sacrificiorũ, quæ pro frugibus fiunt, morem priscis usurpatum. nec ego abnuo docendi curam: sed differo in eum librum, quem componere in animo est, cùm agricolationis totam disciplinam præscripsero. Finẽ interim præsentis disputationis faciam, dicturus exordio sequente, quæ de uineis, arbustisq; prodidere ueteres autores, quæq; ipse mox comperi.*

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. III.

Quod genus uitis conueniat cuiq; solo, & statui cœli. CAP. I.

HACTENVS *aruorum cultus, ut ait præstantißimus poeta.* Nihil *enim prohibet nos,* P. *Siluine, de ijsdem rebus dicturos celeberrimi carminis auspicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei rusticæ uel maxima est. Earum species diuersæ, & multiformes sunt, quippe uarij generis (sicut autor idem refert) nullis hominum cogentibus ipsæ sponte sua ueniunt: multæ etiam nostra manu satæ procedunt. Sed quæ non ope humana gignuntur,*

tur, syluestres, ac feræ, sui cuiusque ingenij semina gerunt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ sunt frugibus. De eo igitur prius genere dicendum est, quod nobis alimenta præbet. Idq; tripartitò diuiditur. Nam ex surculo uel arbor procedit, ut olea: uel frutex, ut palma campestris: uel tertium quiddam, quod nec arborem nec fruticem propriè dixerim, ut est uitis. Hanc nos cæteris stirpibus iure præponimus, non tantum fructus dulcedine, sed etiam facilitate, per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, nisi tamen glaciali, uel præferuida, curæ mortalium respondet. Tamq; felix campis, quàm collibus prouenit, & in densa non minus, quàm in resoluta, sæpe etiam gracili, atq; pingui terra, siccaq; & uliginosa. Tum sola maximè utranque patitur intemperiē cœli, uel sub axe frigido, æstiuo, procellosoq;. Refert tamen cuius generis, aut quo habitu uitem pro regionis statu colere censeas: neque enim omni cœlo solo'ue cultus idem: neque est idem stirpis eius genus: quod'que præcipuum est, ex omnibus non facile dictu est, cùm suum cuique regioni magis aut minus aptum esse doceat usus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus uitis habile campo, quod nebulas pruinamq; sine noxa perfert, cœli'que siccitatem, uentos'que patitur. Pingui & uberi dabit agro gracilem uitem, nec natura nimis fœcundam: macro feracem: terræ densæ uehementem, multa'que materia frondentem: resoluto, & læto solo rari sarmenti: humido loco sciet non rectè mandari fructus teneri, & amplioris acini, sed callosi, & angusti, frequentisq; uinacei: sicco rectè contribui diuersæ quoque naturæ semina. Sed & post hæc non ignorabit dominus loci, plus posse qualitatem cœli frigidam, uel calidam, siccam, uel rosidam, grandinosam, uentosam'que, uel

placidam, serenam, uel nebulosam. Frigidæq; aut nebulosæ duorum generum uites aptabit, seu præcoques, quarum maturitas frugum præcurrit hyemem: seu firmi, durique acini, quarum inter caligines uuæ deflorescunt, & mox gelicidijs ac pruinis, ut aliæ, caloribus mitescunt: uentoso quoq; & tumultuoso statu cœli fidentes easdem tenaces, ac duri acini committet, rursus calido teneriores uberioresq; cõcredet: sicco destinabit eas, quæ pluuijs aut continuis roribus putrescunt: rosido, quæ siccitatibus laborant: grandinosis, quæ folijs duris latisq; sunt, quo melius protegant fructum: nam placida & serena regio nullam non recipit: commodißime tamen eam, cuius uel uuæ uel acini celeriter decidunt. At si noto est eligendus uineis locus, & status cœli, sicut censet uerißime Celsus, optimum est solum, nec densum nimis, nec resolutum, soluto tamen propius: nec exile, nec lætißimum, proximum tamen uberi: nec campestre nec præceps, simile tamen edito campo: nec siccum, nec uliginosum, modicè tamen rosidum: quod fontibus non in summo, non in profundo terræ scaturiat, sed ut uicinum radicibus humorem subministret, eumq; nec amarum, nec salsum, ne saporem uini corrumpat, & incrementa uirentium ueluti quadam scabra rubigine coërceat, si modò credimus Vergilio dicenti,

Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix, ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina seruat.

Cœlum porrò neq; glaciale, uinea, sicut prædixi, nec rursus æstuosum desiderat. Calido tamen potius quàm frigido lætatur, imbribus magis quàm serenitatibus offenditur, & solo sicco quàm nimis pluuio est amicior: perflatu modico leniq; gaudet, procellis obnoxia est, atque hæc maximè

maximè probabilis est cœli & soli qualitas.

Quæ uites suburbanis regionibus ad escam conserendæ sunt. CAP. II.

VItis autem uel ad escam, uel ad effusionem deponitur. Ad escam non expedit instituere uineta, nisi cum tam suburbanus est ager, ut ratio postulet inconditum fructum mercantibus uelut promum uendere, quæ cum talis est conditio, maximè præcoques, & duracinæ, tum deniq; purpureæ, & bumasti, dactyliq; & rhodiæ, libycæ quoque & cerauniæ. Nec solum quæ iucunditate saporis, uerumetiam quæ specie commendari poßint, conseri debent, ut stephanitæ, ut tripedaneæ, ut unciariæ, ut cydonitæ. Item quarum uuæ temporibus hyemis durabiles uasis conduntur, ut uenuculæ, ut nuper in hos usus exploratæ, numisianæ. At ubi uino consulimus, uitis eligitur, quæ & in fructu ualet, & in materia: quòd alterum ad redditus coloni, alterum ad diurturnitatem stirpis plurimũ confert. Sed ea tum præcipua est, si nec nimis celeriter spondet, & primo quoque tempore deflorescit, nec nimis tarde mitescit: quinetiam pruinas, & caliginem, & carbunculum facilè propulsat, eademq; nec imbribus putrescit, siccitatibus abolescit. Talis nobis eligatur uel mediocriter fœcunda, si modò is locus habetur, in quo gustus nobilis pretiosus'que fluit: nam si sordidus aut uilis est, feracißimam quanque serere conducit, ut multiplicatione frugum redditus augeatur. Fere autem omni statu locorum campestria largius uinum, sed iucundius afferunt collina: quæ tamen ipsa modico statu cœli magis exuberant Aquiloni prona, sed sunt generosiora sub Austro. Nec dubium quin sit ea nonnullarum uitium natura, ut pro locorum situ bonitate uini modò uincat, modò superetur. Solæ traduntur amineæ ex-

cepto cœli statu nimis frigido, ubicunq; sint etiam si degenerent, sibi comparatæ magis aut minus probi gustus uina præbere, & cæteras omneis sapore præcedere. Eæ, cũ sint unius nominis, nõ unam speciẽ gerunt. Duas germanas cognouimus, quarũ minor ocyus & melius deflorescit, habilis arbori, nec nõ iugo: illic pinguẽ terrram, hic mediocrem desiderat, longeq; præcedit maiorem, quia & imbres & uentos fortius patitur: nam maior celeriter in flore corrumpitur, & magis in iugis, quàm in arboribus. ideoq; nõ est uineis apta, uix etiam arbusto, nisi præpingui & uuida terra: nam nec mediocri ualet, multoq; minus in exili: prolixarum frequentia materiarũ, foliorumq; & uuarum, & acinorum magnitudine dignoscitur: internodiis quoq; rarior, largis fructibus à minore superatur, gustu nõ uincitur, & hæ quidẽ utranq; amineæ. Verum & aliæ duæ geminæ, quæ ab eo quòd duplices uuas exigunt, gemellæ uocantur, austerioris uini, sed æquè perennis: Earum minor uulgo notißima: quippe Campaniæ celeberrimos Vesuuij colles, Surrentinosq; uestit. Hilaris inter æstiuos Fauonij flatus, Austris affligitur. Cæteris itaq; partibus Italiæ non tam uineis, quam arbusto est idonea, cum prædictis regionibus cõmodißime iugum sustineat materiam, fructumq;, nisi quòd duplicem nõ absimilẽ minori germanæ egerit, sicut maior gemina minori germanæ: quæ tamen minor hoc melior est, quòd fœcundior etiã mediocri solo: nam illã nisi præpingui non respõdere iam dictũ est. Lanatam quoque amineã quidam maximè probant, quæ hoc uocabulum nõ ideo usurpat, quòd sola ex omnibus amineis, uerum quòd præcipue canescit lanugine. Sanè boni uini, sed leuioris, quàm superioris, crebrã quoq; materiã fundit, atque ideo propter pampini densitatẽ sæpe parũ rectè deflorescit, eademq;

demq; maturo fructu celeriter putrescit. Super hunc numerum, quẽ retulimus, singularis habetur aminea maiori geminæ nõ dißimilis, primùm specie pampini & trunci, sed uini sapore aliquanto inferior, quamuis generosißimus sit, proximæ præferenda etiam proprijs uirtutibus: nã & feracior est, & flore melius exuitur, spissaq; et albidas uuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo non desciscit: atque ideo inter uberrimas uites numeratur. Nomentanæ uini nobilitate subsequuntur amineas, fœcunditate uerò etiã præueniunt: quippe cum se frequenter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueantur. Sed earum quoq; feracior est minor, cuius & folium parcius scinditur, & materia nõ ita rubet, ut amineis, à quo colore rubellianæ nuncupãtur: eædemq́; fecinıæ, quòd plus quàm cæteræ fecis afferunt. Id tamen incõmodum repensant uuarum multitudine, quas & in iugo, sed & in arbore melius exhibent. Ventos & imbres ualenter sufferunt, & celeriter deflorescunt, & ideo citius mitescunt, omnis incõmodi patientes, præter caloris: nam quia minuti acini, & duræ cutis uuas habent, æstibus cõtrahuntur. Pingui aruo maximè gaudent, quòd ubertatem aliquam natura gracilibus & exilibus uuis præbere ualet. Frigidum ac rosidum solum, & cœlũ cõmodißime sustinent eugeniæ, dum sunt in Albano colle: nam mutato loco uix nomini suo respõdent. nec minus Allobrogicæ, quarum uini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres apianæ cõmendantur, omnes feraces, iugoq; & arboribus satis idoneæ, generosior tamen una, quæ nudis folijs est: nam duæ lanatæ quamuis frondibus & palmitum pari facie fluxuræ, qualitate sunt dispariles, cum tardius altera recipiat cariem uetustatis. Pingui solo feracißimæ, mediocri quoq; fœcundæ, præcoquis fructus.

Ideoq; frigidis locis aptissimæ, uini dulcis, sed capiti, neruis, uenisq; non aptæ, nisi mature lectæ: pluuijs, uentis'que, & apibus afferunt prædam, quarum uocabulo propter hanc expopulationem cognominantur: atque hæ pretiosi gustus celeberrimæ. Possunt tamen etiam secundæ notæ uites prouentu & ubertate commendari, qualis est biturica, qualis basilica, quarum minorem cocolubem uocant Hispani, longe omnium primis utræq; proximæ: nam & uetustatem uinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam per annos uenit. Iam uerò ipsæ fœcunditate præstant omnibus quas ante retuli, tum etiam patientia: quippe turbines, imbresq; fortissimè sustinent, & commode fluũt nec deficiunt macro solo. Frigora melius quàm humores sustinent, humores commodius quàm siccitates, nec caloribus tamen contristantur. Visulæ deinde ab his & minor argitis terræ mediocritate lætantur: nam in pingui nimijs uiribus luxuriant, in macra tenues & uacuæ fructu ueniunt. Amiciores iugo quàm arboribus, sed argitis etiam in sublimibus fertilis uastis materijs & uuis exuberat, humilimis tabulatis aptior. Visula breuem materiam & latum folium exigit, cuius amplitudine fructus suos optime aduersus grandinem tuetur: qui tamen nisi primo quoq; tẽpori maturi legantur, ad terram decidunt: humoribus etiam prius quàm defluant putrescunt. Sunt & heluolæ quas nonnulli uarias appellant, neq; purpureæ, neq; nigræ, ab heluo (nisi fallor) colore uocitatæ: melior est nigrior abundantia uini, sed hæc sapore pretiosior: color acinorum in neutra conspicitur æqualis, utraq; candidi musti alterna uice annorum plus aut minus afferunt: melius arborẽ, sed & iugum commode uestiunt: mediocri quoq; solo fœcũdæ, sicut pretiæ minor, & maior: sed eæ generositate uini magis commendan

mendantur, & frequentibus materijs frondent, & cito maturescunt. Albuelis utilior, ut ait Celsus, in colle, quàm in campo: in arbore, quàm in iugo: in summa arbore, quàm in ima, ferax & materiæ frequētis, & uuæ: nam quæ Græculæ uites sunt, ut marcoticæ, thasiæ, psithiæ, sophortiæ sicut habent probabilem gustum, ita nostris regionibus & raritate uuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt. Inerticula tamen nigra, quam quidam Græci amethyston appellant, potest in secunda quasi tribu esse, quòd & boni uini est, & innoxia, unde etiam nomen traxit, quòd iners habetur in tentandis neruis, quamuis gustu non sit hebes. Tertium gradum facit earum Celsus, quæ fœcunditate sola commendantur, ut tres heluenaciæ, quarum duæ maiores nequaquam minori bonitate & abundantia musti pares habentur: earum altera, quam Galliarum incolæ emarcum uocant, mediocris uini: & altera, quam longam appellant, eandemq; auaram sordidi, nec tam largi quàm ex numero uuarum, quas prima spes promittit. Minima & optima è tribus facillime folio dignoscitur: nam rotundißimum omnium id gerit, atque est laudabilis, quòd siccitates maximè perfert, quòd frigora sustinet, dum tamen sine imbribus sit, quòd nonnullis locis etiam uinum eius in uetustatem diffunditur, quòd præcipuè sola acerrimum quoq; solum fertilitate sua commendet. At spionia dapsilis musto & amplitudine magis uuarum, quàm numero fertilis, ut oleaginia, ut murgentina, eademq; pompeiana, ut numisiana, ut uenucula eademq; scirpula, atque sticula ut nigra fregellana, ut merica, ut retica, ut omnium quas cognouimus copiosißima arcelaca maior, à multis argitis falsò existimata. Nam has nuper mihi cognitas pergulanam dico, & irtiolam, fereolamq; non facilè asseuerem

quo gradu habendæ ſint: quòd etſi ſatis fœcundas ſcio, nondum tamen de bonitate uini, quod afferunt, iudicare potui: unam etiam præcocem uitem nobis ante hoc tempus incognitã in Græca conſuetudine dracontion uocitari comperimus, quæ fœcunditate iucunditatéue arcelacæ baſilicæq́; & bituricæ comparari poßit, generoſitate uini amineæ. Multa prætereà ſunt genera uitium, quarũ nec numerum, nec appellationes cum certa fide referre poſſumus. Neque enim, ut ait poëta, numero comprehendere refert:

Quem qui ſcire uelit, Libyci uelit æquoris idem
Diſcere quàm multæ zephyro uerſentur harenæ.

Quippe uniuerſæ regiones, regionumq́; pene ſingulæ partes habent propria uitium genera, quæ conſuetudine ſua nominant: quædam etiam ſtirpes cum locis uocabula mutauerunt, quædam propter mutationes locorũ, ſicut ſuprà diximus, etiam à qualitate ſua diſceſſerunt, ita ut dignoſci non poßint: ideoq́; in hac ipſa Italia, ne dicã in tam diffuſo terrarum orbe, uicinæ etiã nationes nominibus eorum diſcrepant, uariantq́; uocabula: quare prudẽtis magiſtri eſt eiuſmodi nomenclationis aucupio quo potiri nequeant, ſtudioſos nõ demorari: ſed illud in totum præcipere, quod & Celſus ait, & ante eum M. Cato. Nullum genus uitium conſerendum eſſe niſi fama, nullum diutius conſeruandum niſi experimento probatum: atq; ubi multa inuitabunt regionis commoda, ut nobilem uitem conſeramus, generoſam requiremus, inquit Iulius Græcinus, ubi nihil erit, aut non multum, quod proritet, ferocitatem potius ſequemur: quæ non eadem portione uincitur pretio quàm uincit abundantia. Sed de hac ſententia, quanquam & ipſe paulò ante id cenſuerim, quid tamen arcanius iudicem, ſuo loco mox dicam. Propoſitum eſt enim docere qua ratione uineæ pariter

ter feraces & pretiosæ, fluxuræ poßint constitui.

Nihil magis rusticis conuenire, quàm uitem colere. CAP. III.

NVnc prius quàm de satione uitium disseram, non alienum puto, uelut quoddam fundamentum iacere disputationi futuræ, ut antè perpensum & exploratum habeamus, an locupletet patremfamiliâs uinearum cultus: est enim penè adhuc superuacuum de his conserendis præcipere, dum quod prius est, nondum concedatur, an omnino sint habendæ. Idq; adeò plurimi dubitent, ut multi refugiant, & reformident talem positionem ruris, atque optabiliorem pratorum poßeßionem, pascuorum'que uel syluæ cæduæ iudicent: nam de arbusto etiam inter autores non exigua pugna fuit, abnuente Sacerna genus id ruris, Tremellio maximè probante, sed & hanc sententiam suo loco æstimabimus. interim studiosi agricolationis hoc primum docendi sunt, uberrimum esse reditum uinearum, atq; ut omittam ueterem illam felicitatem aruorum, quibus & antè iam M. Cato, & mox Terẽtius Varro prodidit singula iugera uinearum sexcenas urnas uini præbuisse: id enim maximè asseuerat in primo libro rerum rusticarum Varro: nec una regione prouenire solitum, uerum & in Fauentino agro, & in Gallico, qui nunc Pyceno contribuitur: hæc ijs certè temporibus. Sed Nomentana regio nunc celeberrima fama est illustris, & præcipuè quam poßidet Seneca, uir excellentis ingenij, atq; doctrinæ, cuius in prædijs uinearum iugera singula culleos octonos reddidisse plerunque compertum est: nam illa uidentur prodigialiter in nostris Ceretanis accidisse, ut aliqua uitis apud te excederet uuarum numerum duorum millium, & apud me octogenæ stirpes insitæ intra biennium septe-

nos culleos peræquarent, ut primæ uineæ centenas amphoras iugeratim præberent, cum prata, & pascua, & syluæ, si centenos sestertios in sigula iugera efficiant, optime domino consulere uideantur: nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quando cum quarto responderint, uix meminisse possumus. Cur ergo res infamis est? non quidem suo, sed hominum inquit uitio Græcinus. Primum, quòd in explorandis seminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo pessimi generis pleriq; uineta conserunt, deinde sata non ita enutriunt, ut antè conualescant, ac prosiliant, quàm retorrescant, sed & si forte adoleuerint, negligenter colunt. Iam illud à principio nihil referre censent, quem locum conserant, immo etiam seligunt deterrimam partem agrorum, tanquam sola sit huic stirpi maximè terra idonea, quæ nihil aliud ferre possit. Sed ne ponendi quidem rationem, aut perspiciunt, aut perspectam exequuntur: tum etiam dotem, id est, instrumentum raro uineis præparant, cum ea res si omissa sit, plurimas operas, nec minus arcam patrisfamiliâs semper exhauriat. Fructum uerò plerique quàm uberrimum præsentem consectantur, nec prouident futuro tempori, sed quasi planè in diem uiuant, sic imperant uitibus, & eas multis palmitibus onerant, ut posteritati non consulant. Hæc omnia uel certè plurima ex his cum commiserint, quiduis malunt quàm suam culpam confiteri: queruntur q; nõ respondere sibi uineta, quæ uel per auaritiam, uel inscitiam, uel per negligentiam perdiderunt. At siqui cum scientia sociauerint diligentiam, non ut ego existimo tricenas uel quadragenas certè, sed ut Græcinus minimum computans, licet, inquit, amphoras uicenas percipient ex singulis iugeribus, omneis istos, qui fœnum suum, & olera amplexãtur, incremento patri-

monij facile superabunt: nec in hoc errat, quippe ut diligens ratiocinator calculo posito uidet id genus agricolationis maxime rei familiari conducere. Nam *ut amplissimas impensas uineæ poscant, non tamen excedunt septem iugera unius operam uinitoris, quem uulgus quidem parui æris, uel de lapide noxium posse comparari putat: sed ego plurimorum opinioni dissentiens, pretiosum uinitorem in primis esse censeo, isq; licet sit emptus sex, uel potius sestertijs octo milibus, cũ ipsum solum septẽ iugerum totidem milibus numorum partum, uineas'que cum sua dote, id est, cũ pedamentis, & uiminibus binis milibus in singula iugera positas duco: fit tum in assem consummatum pretium sestertiorum* XXIX. *milium.* Huc *accedunt semisses usurarum sestertia tria milia, & quadringenti octoginta numi biennij temporis, quo uelut infantia uinearum cessat à fructu.*Fit *in assem summa sortis, & usurarum* XXXII. *milium quadringentorum* LXXX. *numorum. quod quasi nomen si, ut fœnerator cum debitore, ita rusticus cum uineis suis fecerit, eius summæ, ut in perpetuum pædictam usuram semissium dominus constituat, percipere debet in annos singulos mille septingentos quadraginta sestertios numos, qua computatione uincit tamen reditus* VII. *iugerum secundum opinionem* Græ*cini usurarum trium milium quadringentorum octoginta numorum.* Q*uippe, ut deterrimi generis sint uineæ, tamen si cultæ singulos utiq; culleos uini, singula earum iugera peræquabunt: utq; trecentis numis quadragenæ urnæ ueneant, quod minimum pretium est annonæ, consumant tamen septem cullei sestertia duo milia, & centum numos: ea porrò summa excedit usuram semissium: atq; hic calculus quem posuimus,* Græ*cini rationem continet: sed nos*

extirp

extirpanda uineta censemus, quorum singula iugera minus, quàm ternos culleos præbent, & adhuc tamē sic computauimus, quasi nullæ sint uiuiradices, quæ de pastinato eximantur: cum sola ea res omnem impensam terreni pretio suo liberet, si modo non prouincialis, sed Italicus *ager est: neque id cuiquam dubium esse debet, cum & nostram, &* Iulij Attici *rationem dispexerit.* Nos *iam enim uicena milia malleolorum per uineæ iugerum inter ordines pangimus. Ille minus quatuor milibus deponit, cuius ut uincat ratio, nullus tamen uel iniquißimus locus nō maiorem questum reddet, quàm acceperit impensam. Sit quidē, ut cultoris negligentia sex milia seminum intereant, reliqua tamen decem milia tribus milibus nummorum libēter, & cum lucro redemptor emerit, quæ summa tertia parte superat duo milia sestertia, quanti constare iugerū uinearum prædiximus: quanquam nostra cura in tantum iam proceßit, ut nō inuiti sestertijs sexcētis numis, singula milia uiuiradicis à me rustici mercentur. Sed uix istud alius præstiterit: nam nec quisquam nobis facilè crediderit, tantam in agellis esse nostris abundantiā uini, quātam tu Syluine nouisti. Mediocre itaq;, uulgatumq́; pretiū uiuiradicis posui, quò celerius nullo dissentiente perduci possent in nostram sententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidāt. Siue ergo pastinationis reditus, seu futurarum spes uindemiarum cohortari nos debet ad positionē uinearum, quas cum docuimus rationis esse conserere, nunc institutionis earum præcepta dabimus.*

Quæ obseruare debet, qui uineas instituit. CAP. IIII.

CVi uineta facere cordi est, præcipuè caueat, ne alienæ potius curæ, quàm suæ credere uelit, ne'ue mercetur

cetur uiuiradicem. Sed genus ſurculi probatiſsimum domi conſerat, faciatq; uitiarium, ex quo poſsit agrũ uineis ueſtire: nam quæ peregrina ex diuerſa regione ſemina transferuntur, minus ſunt familiaria noſtro ſolo, quàm uernacula: eoq; uelut alienigena reformidant mutatam cœli lociq; poſitionem. Sed nec certam generoſitatis fidem pollicentur, cum ſit incertum, an is, qui conſeruerit ea, diligenter exploratum, probatumq; genus ſurculi depoſuerit. Quamobrem biennij ſpatium longum eſſe minime exiſtimandum eſt, intra quod utique tempeſtiuitas ſeminum reſpondet, cum ſemper, ut dixi, plurimum retulerit exquiſiti generis ſtirpem depoſuiſſe. Poſt hæc deinde meminerit accuratè locum uineis eligere, de quo cum iudicauerit, maximam diligentiam ſciat adhibendam paſtinationi: quam cum peregerit, non minore cura uitem conſerat: & cum ſeuerit, ſumma ſedulitate culturæ ſeruiat: id enim quaſi caput & columen eſt impenſarum, quoniam in eo conſiſtit, melius an ſegnius terræ mandauerit paterfamiliâs pecuniam, quàm in otio tractare. Igitur unumquodq; eorum, quæ præpoſui, ſuo iam proſequar ordine.

Quali ſolo, & quomodo uitiarium faciendum ſit. CAP. V.

Vitiarium neq; ieiuna terra, neq; uliginoſa faciendum eſt: ſuccoſa tamen, & mediocri potius, quàm pingui, tametſi ferè omnes autores huic rei lætiſsimum locum deſtinauerũt. Quod ego minimè reor eſſe pro agricola: nam depoſitæ ſtirpes ualido ſolo, quamuis celeriter cõprehendant, atq; proſiliant, tamen cũ ſint uiuiradices factæ prius quàm transferantur, retorreſcunt, nec adoleſcere queunt. Prudẽtis autem coloni eſt ex deteriori terra potius in meliorem, quàm ex meliore in deteriorem transferre. Propter

quod

quod mediocritas in electione loci maxime probatur, quoniam in confinio boni maliq; posita est. Siue enim postmodum necessitas postulauerit tempestiua semina ieiuno solo committere, non magnam sentient differentiam, cum ex mediocri terra in exilem translata sunt, siue lætior ager conserendus est, longè celerius in ubertate coalescunt. Rursus tenuißimo solo uitiarium facere minimè rationis est, quoniam malleolorū pars maior deperit, & quæ superest tardè fit idonea translationi. Ergo mediocris, & modicè siccus ager uitiario est aptißimus, isq; bipalio prius subigi debet, quæ est altitudo pastinationis, cum in duos pedes, & semissem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis spatijs, per quæ semina excolantur, in singulis ordinibus, qui ducenos quadragenos pedes obtinent, sexcenteni malleoli pangendi sunt: is numerus consumat per totum iugerum seminum milia quatuor & uiginti. Verum hanc curam præuenit inquisitio, & electio malleolorum: nam ut sæpe iam retuli, quasi fundamentum est prædictæ rei, probatißimum genus stirpis deponere.

Qualis, & ex quibus partibus uitis malleolus legendus sit. CAP. VI.

SEd electio dupliciter facienda est: non enim solùm fœcundam esse matrem satis est, ex qua semina petuntur, sed adhibenda ratio est subtilior, ut ex his partibus trunci sumantur, quæ & genitales sunt, & maximè fertiles. Vitis autem fœcunda, cuius progeniem studemus submittere, non tantum debet eò æstimari, quòd uuas complures exigit: potest enim trunci uastitate id accidere, & frequentia palmitum, nec tamen eam feracem dixerim, cuius singulæ uuæ in singulis sarmentis conspiciuntur, sed si per unumquenq; pampinum maior numerus uuarum dependet, si

ex sing

ex singulis gemmis compluribus materijs cum fructu germinat: si deniq; etiam e duro uirgam cum aliquibus racemis citat, si etiam nepotum fructu grauida est, ea sine dubitatione ferax destinari debet legendo malleolo. Malleolus autẽ nouellus est, palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusq; à similitudine rei, quòd in ea parte, quæ deciditur ex uetere sarmento prominens utrinque malleoli speciem præbet. Hunc ex fœcundißima stirpe legendũ censemus omni tempore, quo uineæ putantur, ac super terram gemmis tribus, uel quatuor extantibus diligenter obruendum loco modice humido non uliginoso, dum tamen antiquißimum sit cõsiderare, ne uitis ex qua is sumitur, ancipitem floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandescat, ne aut præcoquem, aut seræ maturitatis fructũ afferat: nam illa uolucribus, hæc etiã tempestatibus hyemis infestatur. Tale porrò genus non una comprobatur uindemia: potest enim uel anni prouentu, uel alijs de causis etiam naturaliter infœcunda uitis semel exuberare. Sed ubi plurium uelut emeritis annorum stipendijs fides surculo constitit, nihil dubitandum est de fœcunditate: nec tamen ultra quadriennium talis extenditur inquisitio: id enim tempus ferè uirentium generositatẽ declarat, quo sol in eandem partem signiferi per eosdem numeros redit, per quos cursus sui principium cœperat, quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum sexagintaunius ἀποκατάστασιν uocant studiosi rerum cœlestium.

Quomodo fœcunditatem uitis explores. CAP. VII.

SEd certum habeo, P. Siluine, iamdudum te tacitum requirere, cuius generis sit ista fœcunda uitis, quam nos tam accurate describimus, ac ne de ijs aliqua significetur

cetur, quæ uulgò non habentur feracißimæ: plurimi nanq; bituricam, multi ſpioniam, quidam baſilicam, nonnulli arcelacam laudibus efferunt. Nos quoque hæc genera non fraudamus teſtimonio noſtro, ſunt enim largißimi uini: ſed propoſuimus docere uineas eiuſmodi conſerere, quæ nec minus uberes fructus prædictis generibus afferant, & ſint pretioſi ſaporis, uelut aminei, uel certè non procul ab eo guſtu: cui noſtræ ſententiæ ſcio pene omnium argricolarum diuerſam eſſe opinionem, quæ de amineis inueterata longo iam tempore conualuit, tanquam natali & ingenita ſterilitate laborantibus, quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio eſt, quæ deſidia, nec minus imprudentia colonorū damnata, & uelut ignorantiæ tenebris obcæcata luce ueritatis caruit. Quare non intempeſtiuum eſt nos ad ea præuerti, quæ uidentur hunc publicum errorem corrigere poſſe.

Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod uineis deſtinaueris. CAP. VIII.

IGitur ſi rerum naturam P. Siluine, uelut acrioribus mentis oculis intueri uelimus, reperiemus parem legem fœcunditatis eam dixiſſe uirentibus, atque hominibus, cæterisq; animalibus, nec ſic alijs nationibus, regionibus'ue proprias tribuiſſe dotes, ut alijs in totum ſimilia munera denegaret: quibuſdam gentibus numeroſam progenerandi ſobolem dedit, ut Aegyptijs, & Afris, quibus gemini partus familiares, ac pene ſolennes ſunt; ſed & Italici generis eſſe uoluit eximiæ fœcunditatis Albanas Curiatiæ familiæ trigeminorum matres. Germaniam decorauit altißimorum hominum exercitibus, ſed & alias gentes non in totum fraudauit præcipuæ ſtaturæ uiris. Nam & M. Tullius Cicero teſtis eſt Romanum fuiſſe ciuem

Næuium Pollionem *pede longiorem quàm quenquam longißimum: & nuper ipsi uidere potuimus in apparatu pompæ Circēsium ludorum* Iudææ *gentis hominem proceriorem celsißimo* Germano. *Transeo ad pecudes. Armentis sublimibus insignis* Meuania *est*, Liguria *paruis. Sed &* Meuaniæ *bos humilis, &* Liguriæ *nonnunquam taurus eminentis staturæ conspicitur.* India *perhibetur molibus ferarum mirabilis, pari tamen in hac terra uastitate beluas progenerari quis neget? cum intra mœnia nostra natos animaduertamus elephantos. Ad genera frugum redeo.* Mysiam, Libyamq́; *largis aiunt abundare frumentis, nec tamen* Appulos, Campanosq́; *agros opimis defici segetibus.* Tmolon, & Corycion *florere croco.* Iudæam & Arabiam *pretiosis odoribus illustrem haberi, sed nec nostram ciuitatem prædictis egere stirpibus, quippe cum pluribus locis urbis, iam casiam frondentē conspicimus, iam turcam plantam, florentesq́; hortos myrrha & croco. His tamen exemplis nimirū admonemur curæ mortalium obsequentißimam esse* Italiam, *quæ penè totius orbis fruges, adhibito studio colonorum, ferre didicerit: quo minus addubitamus de eo fructu, qui uelut indigena, peculiarisq́; & uernaculus est huius soli. Neq; enim dubium est maßici, surrentiniq́;, & albani, atque cecubi agri uites omnium, quas terra sustinet, in nobilitate uini principes esse.*

Quomodo Amineas feraces facias. CAP. IX.

F*Oecunditas ab his forsan desideratur, sed & hæc adiuuari potest cultoris industria: nam si, ut paulò antē retuli, benignißima rerum omnium parens natura quasq́; genteis atque terras ita muneribus proprijs ditauit, ut tamen cæteras non in uniuersum similibus dotibus fraudaret: cur eam dubitemus etiam in uitibus prædictam legem*

seruasse? ut quamuis earum genus aliquod præcipuè fœcũdum esse uoluerit, tanquam bituricum, aut basilicum, non tamen sic amineum sterile reddiderit, ut ex multis millibus eius ne paucißimæ quidem uites fœcundæ, tanquam in Ita*licis hominibus* Albanæ *illæ sorores reperiri poßint.*Id *autem cum sit uerisimile, tum etiam uerum esse nos docuit experimentum, cum & in* Ardeatino *agro, quem multis temporibus ipsi antè possedimus, & in* Carseolano*, itemq; in* Albano *generis aminei uites huiusmodi notæ habuerimus, numero quidem perpaucas, uerum ita fertiles, ut in iugo singulæ ternas urnas præberent, in pergulis autem singulæ denas amphoras peræquarent.*Nec *incredibilis debet in amineis hæc fœcunditas uideri: nam quemadmodum* Terentius Varro, *& ante eum* M. Cato *possent affirmare, sexcentenas urnas priscis cultoribus singula uinerum iugera fudisse, si fœcũditas amineis defuisset? quas plerunq; solas antiqui nouerant, nisi putamus ea quæ nuper, ac modò planè longinquis regionibus accersita notitiæ nostræ sunt tradita, biturici generis, aut basilici uineta eos coluisse, cum uetustißimas quasq; uineas adhuc existimemus amineas.* Si *quis ergo tales, quales paulò antè possedisse me retuli, amineas pluribus uindemijs exploratas notet, ut ex his malleolos feracißimos eligat, posset is pariter generosas uineas & uberes efficere: nihil enim dubium est, quin ipsa natura sobolem matri similem esse uoluerit.*Vnde *etiam pastor ille in* Bucolicis *ait,*

Sic canibus catulos similes, sic matribus hœdos
Noram.

Vnde *sacrorum certaminum studiosi pernicißimarũ quadrigarum semina, diligenti obseruatione custodiunt, & spem futurarum uictoriarum concipiunt propagata sobole gener*

generosi armenti: nos quoq; pari ratione uelut olympionicarum equarum, ita feracissimarum aminearum seminibus electis largæ uindemiæ spem capiamus: neq; est quòd temporis tarditas quenquã deterreat, nam quidquid moræ est, in exploratione surculi absumitur. Cæterum, cum fœcunditas uitis comprobata est, celerrimè insitionibus ad maximum numerum perducitur. eius rei testimonium tu præcipuè Publi Siluine perhibere nobis potes, cũ pulchre memineris à me duo iugera uinearum intra tempus biennij ex una præcoque uite, quam in Ceretano tuo possides, insitione facta consummata. Quemnam igitur existimas uitium numerum intra tantundem temporis interseri posse duorum iugerum malleolis, cum sint ipsa duo iugera unius uitis progenies? quare si, ut dixi, laborem & curam uelimus adhibere, facilè prædicta ratione tam feraces aminei generis uineas cõstituemus, quàm biturici, aut basilici: tantùm retulerit, ut in transferendis seminibus similem statum cœli, lociq;, & ipsius uitis habitum obseruemus, quoniã plerũq; degenerat surculus, si aut situs agri, aut aëris qualitas repugnent, aut etiam si ex arbore in iugum defertur. Itaq; de frigidis in frigida, de calidis in similia, de uineis in uineas transferemus: magis tamen ex frigido statu stirps aminea potest calidũ sustinere, quàm ex calido frigidum, quoniam omne uitis genus, tum maxime prædictũ, naturaliter lætatur tepore potius, quàm frigore. Sed & qualitas soli plurimum iuuat, ut ex macro aut mediocri transducatur in melius: nam quod assuetũ est pingui, nullo modo maciẽ terræ patitur, nisi sæpius stercores. Atq; hæc de cura eligendi malleoli generatim præcepimus nunc illud propriè specialiter, ut non solũ ex fœcũdissima uite, sed etiam è uitis parte feracissima semina eligantur.

Ex qua uitis parte semina eligenda sunt. CAP. X.

FEracißima autē semina sunt, nō ut ueteres autores tradiderunt, extrema pars eius quod caput uitis appellāt, id est ultimum & productißimum flagellum: nam in eo quoq; falluntur agricolæ. Sed erroris est causa prima species, & numerus uuarum, qui plerunq; conspicitur in productißimo sarmento, quæ res nos decipere non debet: id enim accidit non palmitis ingenita fertilitate, sed loci opportunitate, quia reliquas trunci partes humor omnis & alimentū, quod à solo ministratur trāscurrit, dum ad ultimum perueniat: naturali enim spiritu omne alimentum, uirentis quasi quædam anima per medullā trunci ueluti per siphonē, quē diabeten uocant mechanici, trahitur in summum. Quò cùm peruenerit, ibi consistit, atq; consumitur. Vnde etiam materiæ uehementißimæ reperiuntur aut in capite uitis, aut in crure uicino radicibus: sed & eæ stirpes, quæ è duro citantur, duplici ex causa probatæ sunt, quòd à fœtu uacant, quodq; ex proximo terræ integro atq; illibato succo aluntur: & illæ fertiles ac firmæ, quia e tenero prorepunt, & quidquid, ut suprà dixi, ad eas alimenti peruenit, indiuiduum est. Mediæ sunt macerrimæ, quia transcurrit hinc parte aliqua interceptus, illinc à se tractus humor. Non debet igitur ultimum flagellum quasi fœcundum obseruari, etiā si plurimum afferat, siquidē loci ubertate in fructum cogitur: sed id sarmētum quod media uite situm, nō importuna quidē parte deficit, ac numeroso fœtu b[illegible]gnitatem suam ostendit. Hic surculus translatus rarius degenerat, cum ex dexteriore statu meliorē sortitur, siue enim pastinato deponitur, siue trūco inseritur, largioribus satiatur alimentis, quàm prius, cum esset in

egeno. Itaque custodiemus, ut à prædictis locis, quos humorosos rustici uocant, semina legamus tamē quæ attulisse fructū antea animaduerterimus: nam si fœtu uacua sint quamuis laudabilē partem uitis nihil censemus ad feracitatem conferre malleolo: quare uitiosissima est eorum agricolarum opinio, qui minimum referre credunt, quot uuas sarmentū habuerit, dum ex uite fertili legatur, & non ex duro trunco enatum, quod pampinariū uocant. Hæc autem opinio, quæ orta est ex inscitia seminum eligendorum, primum parum fœcundas uineas, deinde etiam nimis steriles reddit. Quis enim omnino iam per tam longam seriem annorum agricolæ malleolum legenti præcepit ea quæ paulò ante retulimus? Immo quis non imprudentissimum quenque, & eum, qui nihil aliud operis facere ualeat, huic negotio delegat? Itaque ex hac consuetudine ueniunt imprudentissimi ad rem maxime necessariam, deinde, etiam infirmissimi: nam & inutilissimus quisque, ut dixi, qui nullum alium laborem ferre queat, huic officio applicatur. Is porrò etiam si quam scientiam eligendi malleoli habet, eam propter infirmitatem dissimulat, aut seponit: & ut numerum, quem uillicus imperauit, explere possit, nihil curiose, nihil religiose administrat, unūq; est ei propositum peragere operis sui pēsum, cum tamē & ut sciat, & quod scit exequatur, hoc solum præceptum à magistris accepit, ne pampinariam uirgam deplantet, cætera omnia ut seminibus contribuat. Nos autem primum rationem secuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud semen eligimus, nec frugiferum esse ducimus, nisi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco sterili lætum, robustumq; sine fœtu processit, fallacem fœcunditatis imaginem præfert, nec

ullam generandi uim poßidet. Id procul dubio uerum esse ratio nos admonet, si modò ut in corporibus nostris propria sunt officia cuiusq; membri, sic & frugiferarum stirpium partibus propria munia. Videmus hominibus inspiratam uelut aurigam rectricemq; membrorum animã, sensusq; iniectos ad ea discernenda, quæ tactu, naribus, auribusq;, & oculis indagãtur, pedes ad gressum compositos, brachia ad complexum: ac ne per omnes uices ministeriorum uagetur insolenter oratio, nihil aures agere ualent quod est oculorum, nihil oculi quod aurium, nec generandi quidem data est facultas manibus aut plantis, sed quod hominibus ignotum uoluit esse genitor uniuersi, uẽtre protexit, ut diuina præditus ratione rerum æternus opifex, quasi quibusdam secretis corporis in arcano atq; operto sacra illa spiritus elementa cum terrenis primordijs misceret, atq; hanc animantis machinæ speciẽ effingeret. Hac lege pecudes, ac uirgulta progenuit, hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipsa mater ac parens primum radices uelut fundamenta quædam iecit, ut ijs quasi pedibus insisteret. Truncum deinde superposuit uelut quandam staturam corporis, & habitus: mox ramis diffudit quasi brachijs. Tum caules & pampinos elicuit, uelut palmas, eorumq; alios fructu donauit, alios fronde sola uestiuit ad protegendos tutandosq; partus. Ex his igitur, ut suprà diximus, si non ipsa membra genitalia conceptu atq; fœtu grauida, sed tanquam tegmina & umbracula eorũ, quæ fructibus uidua sunt, legerimus, umbræ scilicet non uindemiæ laborabimus. Quid ergo est cur quamuis nõ sit è duro pampinus, sed è tenero natus, si tamen orbus est, etiam in futurum quasi sterilis damnatur à nobis? Modò enim disputatio nostra colligebat unicuiq; corporis parti pro-

prium esse attributum officium, quod scilicet ei conuenit, ut malleolo quoq;, qui opportuno loco natus est, fœcunditatis uis adsit, etiam si interim cesset à partu. Nec *ego abnuerim in hoc me institisse argumentari: sed & illud maxime profiteor, palmitem, quamuis frugifera parte enatum, si fructum non attulerit, ne uim quidem fœcunditatis habere: nec hoc illi sententiæ repugnat.* Nam *& homines quosdam non posse generare, quamuis omnium membrorum numero constante, manifestum est, ne sit incredibile, si genitali loco uirga nata fructu careat, carituram quoq; esse fœtu.* Itaq; *ut ad consuetudinem agricolarum reuertar, eiusmodi surculos, qui nihil attulerint, spadones appellant, quod non facerent, nisi eos suspicarentur inhabiles frugibus, quæ & ipsa appellatio rationem mihi subiecit non eligendi malleolos, quamuis probabili parte uitis enatos, si fructum non tulissent: quanquàm & hos sciam non in totum sterilitate affectos: nam confiteor pampinarios quoq; cum è duro prorepserint, tempore anni sequentis acquirere fœcunditatem, & ideo in resecem submitti, ut progenerare posit.* Verum *eiusmodi partum comperimus, non tam ipsius resecis, quàm materni esse muneris.* Nam *quia inhæret stirpi suæ, quæ est natura ferax, mistus adhuc parentis alimentis, & fœcundi partus seminibus, ac uelut altricis uberibus eductus, paulatim fructum ferre condiscit.* At *quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura atque intempestiua planta direpta trunco, uel terræ, uel etiam stirpi recisæ inseritur, quasi puerilis ætas, ne ad coitum quidem, nedum ad conceptum habilis uim generandi uel in totum perdit, uel certe minuit.* Quare *magnopere censeo in eligendis seminibus adhibere curã, uti fructuosa parte uitis palmites legamus eos, qui futuram fœcunditatem iam toto fructu promittunt.*

mittunt. Nec *tamen contenti simus singulis uuis, maximeq́; probemus eos, qui numerosißimis fœtibus conspiciuntur. An non opilionem laudabimus ex ea matre sobolem propagantem, quæ geminos enixa sit, & caprarium summittentem fœtus earum pecudum, quæ trigemino partu commendantur: uidelicet quasi semper sit parentũ fœcunditati proles responsura, & nos sequamur in uitibus hanc ipsam rationem, tanto quidem magis, quòd compertum habeamus naturali quadam malignitate desciscere interdum, quamuis diligenter probata semina, idq́; nobis poëta uelut surdis ueritatis indulget dicendo,*

Vidi lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret, sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

Quod non tantum de seminibus leguminum, sed in totam agricolationis rationem dictum esse intelligeudum est. Si modò longi temporis obseruatione comperimus, quod certè comperimus, cum malleolum, qui quatuor uuas tulerit, deputatum, & in terram depositum à fœcunditate materna sic degenerare, ut interdum singulis, nõnunquam etiam binis uuis minus afferat. Inquantum autem censemus defecturos eos, qui binos, aut ferè singulos fœtus in matre tulerint, cum etiam feracißimi translationem sæpe reformident: itaque huius rationis demonstratorem magis esse me, quàm inuentorem, libenter profiteor, nequis existimet fraudari maiores nostros laude merita: nam id ipsum censuisse eos non dubium est, quamuis nullo alio sit scripto proditũ, exceptis quæ retulimus metris Vergilij. Et hic tamen ut de seminibus leguminũ præcipiatur. Cur enim aut è duro natam uirgam, aut etiam ex fœcũdo malleolo, quem ipsi pro-

bassent,

bassent, decisam sagittam repudiabant, si nihil interesse dicebant, ex quo loco semina legerentur? Nunc quia uim fœcunditatis certis quasi membris inesse non dubitabant, idcirco pampinarium, & sagittam uelut inutiles ad deponendum prudentißime damnauerunt. Quod si ita est, nihil dubium est multo magis ab his improbatum esse etiam illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructum non attulisset. Nã, si sagittam, id est superiorem partem malleoli, uituperandam censebant, cùm esset eadem pars surculi frugiferi, quanto magis uel ex optima uitis parte natum flagellum, si est sterile improbatum ab his, ratio ipsa declarat? Nisi tamen (quod est absurdum) crediderunt id translatum, & abscissum à sua stirpe, destitutumq́; materno alimento, frugiferum, quod in ipsa matre nequam fuisset. Atq; hæc & forsitan pluribus dicta sunt, quàm exigebat ratio ueritatis, minus tamen multis, quàm postulabat prauè detorta, & inueterata opinio rusticorum.

Quæ spectandæ qualitates in eo solo, quod uineæ destinaueris. CAP. XI.

NVnc ad reliquum ordinem propositæ disputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam pastinationis officium, si tamen antè de qualitate soli constiterit, nam eum quoq; plurimum & bonitati, & largitati frugum conferre nihil dubium est, ac prius, quàm ipsum perspiciamus, illud antiquißimum censemus, rudem potius eligendum agrum, si sit facultas, quàm ubi fuerit seges, aut arbustum: nam de uinetis, quæ longo situ exoleuerunt, inter omnes autores constitit, peßima esse si referere uelimus, quòd & inferius solũ pluribus radicibus sit impeditum, ac uelut irretitũ, & adhuc nõ amiserit uirus, & cariẽ illã uetustatis, quibus hebetata quasi aliquibus uenenis humus tor

peat. Quam ob causam syluestris ager praecipuè est eligendus, qui etiam si frutetis, aut arboribus obsessus est, facilè extricatur, quòd suapte natura quaecunq; gignuntur, non penitus, nec in profundum radices agunt, sed per summum terrae dispergunt, atq; deducunt, quibus ferro recisis, atque extirpatis, parum, quod superest, inferioris soli rastris licet effodere, & in fermentum congerere, atq; componere: si tamen rudis terra non sit, proximum est uacuum arboribus aruum: si nec hoc est, rarißimum arbustum, uel oliuetũ quod non fuerit maritum, uineis destinatur. Vltima est, ut dixi, conditio restibilis uineae: nam si neceßitas facere cogit, prius quicquid est residuae uitis extirpari debet: deinde totum solum sicco fimo, aut, si id non sit, alterius generis quam recentißimo stercorari, atq; ita conuerti, & diligentißimè refossas omnes radices in summũ regeri, atq; comburi. Tunc rursus uel stercore uetusto, quia non gignit herbas, uel de uepribus egesta humo pastinatum largè cõtegi. At ubi pura noualia arboribus sunt libera, consyderandum est ante, quàm pastinemus, surcularis, nec ne sit terra: idq; facilimè exploratur per stirpes, quae sua sponte proueniũt. Neq; enim est ullum tandiu uiduum solum uirgultis, ut non aliquos surculos progeneret tanquam pyros syluestres, & prunos, uel rubos certè. Nam haec quamuis genera spinarum sint, solent tamen fortia, & laeta, & grauida fructu consurgere. Igitur si non retorrida, & scabra, sed leuia, & nitida, & prolixa, foecundaq; uiderimus, eam intelligemus esse terram surcularem. Sed hoc in totum ad illud, quod uineis praecipuè est idoneum, propriè consyderandum, ut prius retuli, si facilis est humus, & modicè resoluta, quam diximus pullam uocitari, nec quia sola ea, sed quia sit habilis maximè uinctis. Quis enim uel mediocris

agris

gricola nesciat etiam durißimum tophum, uel carbunculum, simulatq; sunt confracti, & in summo regesti tempestatibus, gelu ue, nec minus æstiuis putrescere caloribus, ac resolui, eosq; pulcherrime radices uitium per æstatem refrigerare, succumq; retinere: quæ res alendo surculo sunt accommodatißimæ. Simili quoque de causa probari solutam glaream, calculosumq; agrum, & mobilem lapidem, si tamen hæc pingui glebæ permista sunt, nam eadem ieiuna maxime culpantur. Est autem (ut mea fert opinio) uineis amicus etiam silex, cui superpositum est modicum terrenum, quia frigidus, & tenax humoris per ortum caniculæ non patitur sitire radices. Higinius quidem secutus Tremellium præcipue montium ima, quæ a uerticibus defluentem humum receperint, uel etiam ualles, quæ fluminum alluuie, & inundationibus concreuerint, aptas esse uineis asseuerat, me non dissentiente. Cretosa humus utilis habetur uiti, nam per se ipsa creta, qua utuntur figuli, quamq; nonnulli argillam uocant, inimicißima est: nec minus ieiunus sabulo, & quicquid, ut ait Iulius Atticus, retorridum surculum facit. Id autem solum uel uliginosum est, uel salsum, uel amarum, & uel siticulosum, & peraridum. Nigrum tamen, & rutilum sabulonẽ, qui sit humidæ terræ permistus, probauerunt antiqui, nam carbunculosum agrum, nisi stercore iuues, macras uineas efficere dixerunt. Grauis est rubrica, ut idem Atticus ait, & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit eadem uitem, cum tenuit, uerùm est in opere difficilor, quòd neq; humentem fodere poßis, quòd sit glutinosißima, nec nimiũ siccam, quia ultra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. CAP. XII.

SEd ne nunc per infinitas terreni species euagemur, non intempestiuè commemorabimus Iulij Græcini conscriptam uelut formulam, ad quam posita est limitatio terræ uinealis. Idem enim Græcinus sic ait: Esse aliquam terram calidam, uel frigidam, humidam, uel siccam, raram, uel densam, leuem, aut grauem, pinguem, aut macram: sed neque nimium calidum solum posse tolerare uitem, quia inurat, neq; prægelidum, quoniam uelut stupentes, & congelatas radices nimio frigore moueri non sinat, neque humidum, quoniam cùm se promunt uites, modico tepore euocant humorem terræ iusto maiorē, qui putrefacit deposita semina. Rursus nimiam siccitatem destituere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare, aut scabras, & retorridas facere. Perdensam humum cœlestes aquas non sorbere, nec facilè perflari, facilimè perrumpi, & præbere rimas, quibus sol ad radices stirpium penetret: eademq; uelut conclausa, & coarctata semina comprimere, atq; strangulare. Raram supra modum uelut per infundibulū transmittere imbres, & sole, ac uento penitus siccari, atq; exarescere. Grauem terram uix ulla cultura uincibilem, leuem uix ulla sustineri, pinguißimam, & lætißimam luxuria, macram, ac tenuem, ieiunio laborare. Opus est, inquit, inter has tam diuersas inæqualitates magno temperamento, quod in corporibus quoq; nostris desideratur, quorum bona ualetudo calidi, & frigidi, humidi, & aridi, densi, & rari, certo, & quasi examinato modo continetur. Nec tamen hoc temperamentum in terra, quæ uineis destinetur, pari momento libratum esse debere ait, sed in alteram partē propēsius, ut calidior terra sit, quàm frigidior, siccior quàm humidior, rarior quàm densior, & siqua sunt his similia, ad quæ contemplationem suam dirigat.

at, qui uineas instituet: quæ cuncta (sicut ego reor) magis prosunt, cùm suffragatur etiã status cœli, cuius regionem, quã spectare debeãt uineæ, uetus est dissensio, Saserna maxime probante solis ortum, mox deinde meridiẽ, tum occasum, Tremellio Scrofa præcipuã positionẽ meridianã censente, Vergilio de industria occasum repudiante,

Neúe tibi ad solem uergant uineta cadentem.

Democrito, & Magone laudantibus cœli plagam septentrionalem, quia existimẽt ei subiectas feracißimas fieri uineas, quæ tamen bonitate uini superentur. Nobis in uniuersum præcipere optimũ uisum est, ut in locis frigidis meridiano uineta subijciantur, tepidis orienti aduertantur, si tamẽ non infestabuntur austris, eurisq;, uelut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis uẽtis fuerint obnoxiæ, melius aquiloni, uel fauonio cõmittentur, nam feruentibus prouincijs, ut Aegypto, & Numidia, uni septentrioni rectius opponẽtur, quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum pastinationem suscipiemus.

Quomodo terra pastinetur. CAP. XIII.

Eius autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam prouincialibus tradenda est, quoniam in longinquis, & remotis regionibus istud genus uertendi, & subigendi agri minimè usurpatur, sed aut scrobibus, aut sulcis uineæ plerunq; cõseruntur. Scrobibus uineta sic ponuntur. Quibus uitem mos est scrobibus deponere, ferè per tres longitudinis pedes, perq; duos in altitudinem, cauato solo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos utrinq; iuxta latera fossarum cõsternunt, & aduersis scrobium frontibus curuatos erigunt: duabusq; gemmis supra terram eminere paßi reposita humo cætera coæquãt, quæ faciunt in eadem linea intermißis totidem pedum scamnis,

dum

dum peragant ordinem. Tum deinde relicto spatio prout cuiq; mos est uineas colenti, uel aratro, uel bidente, persequentes ordinem insistunt. Et si fossore tantum terra uersetur, minimum est quinq; pedum interordinium, septem maximum: sin bubus, et aratro, minimum est septē pedum, satis amplum decem. Nonnulli tamē omnē uitem per denos pedes in quincūcem disponunt, ut more noualiū terra trāsuersis, aduersisq; sulcis proscindatur. Id genus uineti non conducit agricolæ, nisi ubi lætißimo solo uitis amplo incremento consurgit. At qui pastinationis impensam reformidant, sed aliqua tamen parte pastinationē imitari studēt, paribus alternis omißis spatijs, senum pedum latitudinis sulcos dirigūt: fodiuntq; & exaltant in tres pedes, ac per latera fossarum uitem, uel malleolum disponunt. Auarius quidam dupondio, & dodrante altum sulcum, latum pedum quinq; faciunt: deinde ter tanto amplius spatium crudum relinquunt: atq; ita sequentem sulcum infodiunt: quod cùm per definitum uinetis locum fecerint in lateribus sulcorum uiuiradices, uel decisos quàm recentißimos palmites nouellos erigunt, cōsitis compluribus inter ordinaria semina malleolis, quos posteaquàm conualuerint, crudo solo quod emissum est, transuersis scrobibus propagent, atq; ordinēt uineam paribus interuallis: sed eæ, quas retulimus, uinearū sationes, pro natura, & benignitate cuiusq; regionis aut usurpādæ, aut repudiandæ sunt nobis. Nunc pastinandi agri propositum est rationem tradere. Ac primùm ex omni siue arbustiuo, siue syluestri loco, quem uineis destinauerimus, omnis frutex, atq; arbor erui, & summoueri debet, ne posteà fossorē moretur, ne'ue iam pastinatum solum iacentibus mollibus imprimatur, & exportātium ramos, atq; trūcos ingressu proculcetur. Neq; enim parum

referl

refert suspensissimum esse pastinatum, & si fieri posit, uestigio quoque inuiolatum, ut mota æqualiter humus nouelli seminis radicibus quancunque in partem prorepserint, molliter cedat, ne incrementa duritia sua reuerberet, sed tenero uelut nutritio sinu recipiat, & cœlestes admittat imbres: eosq; alendis seminibus dispenset: ac suis omnibus partibus ad educandam prolem nouam conspiret. Campestris locus altè duos pedes, & semissem infodiendus est, accliuis regio treis. Præruptior uerò collis uel in quatuor pedes uertendus, quoniam cùm à superiore parte in inferiorem detrahitur humus, uix iustum pastinationi præbet regestum: nisi multo editiorem ripam, quàm in plano feceris. Rursus depreßis uallibus minus altè duobus pedibus deponi uineam non placet. Nam præstat non conserere, quàm in summa terra suspendere. Nisi tamen si scaturigo palustris obuia (sicut in agro Rauennate) plus quàm sesquipedem prohibeat infodere. Primum autem prædicti operis exordium est, non ut huius temporis pleriq; faciunt agricolæ, sulcum paulatim exaltare, & ita secundo, uel tertio gradu peruenire ad destinatam pastionis altitudinē. Sed protinus æqualiter linea posita rectis lateribus perpetuam fossam educere, & post tergum motam humum componere, atq; in tantum deprimere, donec altitudinis mensuram datam ceperit: tum per omne spatium gradus æqualiter mouēda linea est: obtinendumq; ut eadem latitudo in imo reddatur, quæ cœpta est in summo: opus est autem perito, ac uigilante exactore, qui ripam erigi iubeat, sulcumq; uacuari, ac totū spatium crudi soli cum emota iam terra committi, sicut præcepi superiore libro, cū arandi rationē traderē, monendo necubi scamna omittantur, & quod est durū, summis glebis obtegatur: sed huic operi exigēdo quasi quādā machinā cōmenti maio

maiores nostri, regulam fabricauerunt, in cuius latere uirgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi sulcum oportet, contingit summam ripæ partem. Id genus mensuræ ciconiam uocant rustici.

Sed ea quoq; fraudem recipit, quoniam plurimum interest utrum eam pronam, an rectam ponas: nos itaq; huic machinæ quasdam partes adiecimus, quæ contendentium litē, disputationemq; dirimerent. Nam duas regulas eius latitudinis, qua pastinator sulcum facturus est in speciem Græcæ literæ x decussauimus, atque ita mediæ parti, qua regulæ committuntur, antiquam illam ciconiam infiximus, ut tanquam suppositæ basi ad perpendiculum normata insisteret: deinde transuersæ quæ est in latere uirgulæ, fabrilem libellam supposuimus.

Sic compositum organum, cum in sulcum demissum est, litem

em domini, & conductoris sine iniuria deducit. Nam stella, quam diximus Græcæ literæ faciem obtinere, pariter imæ fossæ solum metitur, atq; perlibrat, quia siue pronum, seu resupinum est, positione machinæ deprehenditur: quippe prædictæ uirgulæ superposita libella alterutrum ostendit, nec patitur exactorem operis decipi: sic permensum, & perlibratū opus in similitudinem ueruacti semper procedit: tantumq; spatij linea promota occupatur, quātum effossus sulcus longitudinis, ac latitudinis obtinet, atq; id genus præparandi soli probatißimum est.

Quot modis uitis ponatur aut in prouincijs, aut in Italia.

CAP. XIIII.

SEquitur opus uineæ conserendæ, quæ uel uere, uel autūno tempestiue deponitur. Vere melius, si aut pluuius, aut frigidus status cœli est, aut ager pinguis, aut cāpestris, & uliginosa planicies: rursus autumno si sicca, si calida est aeris qualitas, si exilis, atq; aridus campus, si macer præruptus'ue collis: uernæq; positionis dies ferè quadraginta sunt ab Idibus Februarijs usq; in æquinoctium: rursus autūnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis autem duo genera malleoli, uel uiuiradicis, quod utrunq; ab agricolis usurpatur, & in prouincijs magis malleoli: neq; enim seminarijs student, nec usum habent faciendæ uiuiradicis: hanc sationem cultores Italiæ plerique iure improbauerunt, cum plurimis dotibus præstet uiuiradix. Nam minus interit, cum & calorē, & frigus, & cæteras tempestates propter firmitatem facilius sustineat: deinde adolescit maturius, ex quo euenit, ut celerius quoq; sit tēpestiua edendis fructibus, tum etiam nihil dubium est sæpius translatū: potest tamen malleolus protinus in uicem uiuiradicis conseri soluta, & facili

h terra:

terra: cæterum densa, & grauis utiq; uitem desyderat.

Meliorem esse positionem pastinato solo quàm nouali. CAP. XV.

SEritur ergo prius in emundata, inoccataq;, & æquata pastinatione, macro solo quinis pedibus inter ordines omißis: mediocri, senis: in pingui uerò septenûm pedum spatia danda sunt, quò largiora uacent interualla, per quæ frequentes, prolixæq; materiæ diffundantur: hæc in quincuncem uinearum metatio expeditißima ratione conficitur: quippe linea per totidem pedes, quot destinaueris interordiniorum spatijs purpura, uel quolibet alio conspicuo colore insuitur: eaq; sic denotata per repastinatum intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur: atque ita paribus spatijs ordines diriguntur: quod deinde cum est factum, fossor insequitur, scrobemq; alternis omißis per ordinem spatijs à calamo ad proximum calamum non minus altum quàm duos pedes & semissem planis locis refodit, accliuibus in dupondium & dodrantem, præcipitibus etiam in tres pedes: in hanc mensuram scrobibus depreßis uiuiradices ita deponuntur, ut à media scrobe singulæ & in diuersum sternantur, & contrarijs frondibus fossarum ad calamos erigantur. Satoris autem officium est primum quam recentißimam, & si fieri poßit, eodem momento, quo serere uelit: de seminario transferre plantam diligenter exemptam & integram: deinde eam uelut ueteranam uitem totam exputare, & ad unã materiam firmißimam redigere, nodosq́ue, & cicatrices allëuare: si quæ etiam radices (quod maximè cauendum est, ne fiat in eximendo) laborauerint, eas amputare, sic deinde curuatam deponere, ne duarum uitium radices implicentur: id enim uitare facile est per imũ solum iuxta diuersa latera fossarum dispo-

dispoſi

dispositis paucis lapidibus, qui singuli nō excedant quinq; librale pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) & aquas hyemis, & uapores æstatis propulsare radicibus: quē secutus Vergilius tutari semina, & muniri sic præcipit:

Aut lapidem bibulum, aut squallentes infode conchas:

& paulo pòst: -Iamq; reperti

Qui saxo super, atq; ingentis pondere testæ
Vrgerent: hoc effusos munimen ad imbres,
Hoc ubi hiulca siti findit canis æstifer arua.

Idemq; Pœnus autor probat uinacea permista stercori depositis seminibus in scrobem uires mouere, quòd illa prouocent, & eliciant nouas radiculas: hoc per hyemem frigentem, & humidā scrobibus inferre calorē tempestiuum, ac per æstatem uirētibus alimentū, & humorē præbere. Si uerò solum, cui uitis cōmittitur, uidetur exile, longius accersitam pinguē humum scrobibus inferre censet: quod an expediat, regionis annona, operarumq; ratio nos docebit.

Quæ mensura pastinandi soli abunde sit uineis. CAP. XVI.

EXiguè humidum pastinatum sationi conuenit: melius tamen uel arido, quàm lutoso semen committitur: idq; cum supra summā scrobem cōpluribus internodijs productum est, quod de cacumine superest, duabus gemmis tantum supra terrā relictis amputatur, & ingesta humo scrobis completur. Coæquato, deinceps pastinato mallcolus ordinarijs uitibus interserendus est: cumq; sat erit medio spatio, quod uacat inter uites per imam lineam depangere. Sic enim melius & ipse conualescit, & ordinarijs seminibus modicè uacuum solum ad culturam præbebit iter: in eadem deinde linea, in qua uiuiradix obtinebit ordinem suum, præsidij causa quorum ex numero propagare pos-

ſit in locũ demortuæ uitis, quinq; malleoli pangendi ſunt, per ſpatium pedis, isq; pes à medio interordinio ſumitur, ut ab utraque parte paribus interuallis diſtent: tali conſitioni Iulius Atticus *abunde putat eſſe malleorum ſexdecim millia.* Nos *tamen plus quatuor milibus conſerimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu ſeminum cætera, quæ uirent, rareſcunt.*

Quemadmodum, & quo tempore uitis ſerenda ſit. CAP. XVII.

DE *poſitione ſurculi non minima diſputatio fuit inter autores: quidam totum flagellum ſicut erat matri detractum crediderunt ſationi conuenire: idq; per gemmas quinas, uel etiam ſenas partiti complureis taleolas terræ mandauerunt.* Quod *ego minime probo, magisq; aſſentior his autoribus, qui negauerunt eſſe idoneam frugibus ſuperiorem partẽ materiæ, ſolamq; eam, quæ eſt iuncta cum uetere ſarmento, probauerunt. Cæterum omnem ſagittam repudiauerunt. Sagittam ruſtici uocant nouiſsimam partem ſurculi, ſiue quia longius receſsit à matre, & quaſi micuit, atq; proſiluit, ſeu quia cacumine attenuata prædicti teli ſpeciem gerit.* Hanc *ergo prudentiſsimi agricolæ negauerunt conſeri debere: nec tamẽ ſententiæ ſuæ rationem nobis prodiderunt, uidelicet quæ ipſis in re ruſtica multum callẽtibus prompta erat, & ante oculos penè expoſita: omnis enim fœcundus pampinus intra quintam, aut ſextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quãuis longiſsima uel ceſſat, uel perexiguos oſtẽdit racemos: quam ob cauſam ſterilitas cacuminis iure ab antiquis incuſata eſt.* Malleolus *autẽ ſic ab iiſdẽ pangebatur, ut nouello ſarmento pars aliquà ueteris hæreret: ſed hanc poſitionẽ dãnauit uſus.* Nam *quicquid ex uetere materia relictum erat, depreſſum, atq;*

obru

obrutum celeriter humore putrescebat, proximasq; radices teneras, & uixdum prorumpentes uitio suo enecabat: quod cum acciderat, superior pars seminis retorrescebat. Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celsus ætatis nostræ celeberrimi autores patrem, atque filium Sasernam secuti, quicquid residui fuit ex uetere palma per ipsam commissuram, qua nascitur materia noua, resecuerunt, atq; ita cum suo capitulo sarmentum depresserunt.

Quæ obseruare debet qui uitem ponit.

CAP. XVIII.

SEd Iulius Atticus prætorto capite, & recuruato, ne pastinum effugiat, prædictum semen demersit. Pastinũ uocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo semina panguntur: unde etiam repastinatæ dictæ fuere uineæ ueteres, quæ refodiebantur: hæc enim propria appellatio restibilis uineti erat: nunc antiquitatis imprudens consuetudo quicquid emoti soli uineis præparetur, repastinatum uocat: sed redeamus ad propositum, uitiosa est (ut mea fert opinio) Iulij Attici satio, quæ contortis capitibus malleolum recipit: eiusq; rei uitandæ non una ratio est. Primum quòd nulla stirps antè quàm deponatur, uexata, & infracta melius prouenit, quàm quæ integra, & inuiolata sine iniuria deposita est: deinde quicquid recuruum, & sursum uersus spectans, diuersum est: cum tempestiuum eximitur, in modum hami repugnat obluctanti fossori: & uelut uncus infixus solo antè quàm extrahatur, prærumpitur. Nam fragilis est ea parte materia, qua torta, & recuruata cum deponeretur, cœperat uitiũ, propter quod perfractam maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda ista præteream, certè illud, quod est inimicißimum, dißimulare nequeo. Nam paulò antè cum de summa parte sarmenti disputarem

putarem, quam sagittam dixeram uocitari, colligebam fore intra quintam, uel sextam gemmam, quæ sint proximæ ueteri sarmento fructus medij. Hanc ergo *fœcundam partem consumit, qui contorquet malleolum, quoniam & ea pars, quæ duplicatur, tres gemmas uel quatuor obtinet, & reliqui duo, uel tres fructuarij oculi penitus in terram deprimantur, mersiq; non materias, sed radices creant: ita euenit, ut quod in salicto cõserendo uitaueramus, id sequamur in eiusmodi malleolo, quem necesse est facere longiorem si uolumus detortum depangere: nec dubiũ, quin gemmæ cacumini proximæ, quæ sunt infœcundæ, in eo relinquantur, ex quibus pampini pullulant uel steriles, uel certè minus feraces, quos rustici uocãt racemarios: quid quod plurimum interest, ut malleolus, qui deponitur ea parte, qua est à matre decisus, coalescat, & celeriter cicatricẽ ducat.* Nam *si id factũ non est, uelut per fistulã, ita per apertam uitis medullam nimius humor trahitur, idemq; trũcum cauat: unde formicis, alijsq; animalibus, quæ putrefaciunt crura uitium, latebræ præbentur: hoc autem euenit retortis seminibus: cum enim per exemptionem imæ partes eorũ perfractæ sunt, apertæ medullæ deponuntur: atq; irrepentibus aquis, prædictis'que animalibus celeriter senescunt, quare pãgendi optima est ratio recti malleoli, cuius imum caput, cum consertũ est bifurco pastini, angustis faucibus ferramenti facile continetur, ac deprimitur: idq; sarmentũ sic depressum citius coalescit.* N*am & radices è capite, qua recisum est æque mittit: quæ cùm excreuerunt, cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipsa deorsum spectans non tantum recipit humorem, quantum illa, quæ reflexa, & resupina more infundibuli per medullam transmittit quicquid aquarum cœlestium superfluit.*

Quam

Quàm longus debet esse malleolus.

CAPVT XIX.

LOngitudo, quæ debeat esse malleoli, parum certa est, quoniam siue crebras gemmas habet, breuior faciendus est: seu raras, longior: attamen nec maior pede, nec dodrante minor esse debet. hic ne per summa terræ sitiat æstatibus: ille ne depressius altius cum adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat. sed hæc in plano. Nam in cliuosis, ubi terra decurrit, potest palmipedalis deponi. Vallis & uliginosi campi situ serimus etiam trigemmem, qui est paulò minor dodrante, longior utique semipede, isq; non ab eo trigemmis dictus est, quòd omnino trium oculorum est, cùm fere circa plagam, qua matri abscissus est, plenus sit gemmarum, sed quòd his exceptis, quibus est frequens in ipso capite, tres deinceps articulos, totidemq; gemmas habet. Super cætera illud quoq; siue malleolum, siue uiuiradicem serentem præmoneo, ne semina exarescant, immodicũ uentum, solemq; uitare, qui uterq; non incommodè arcetur obiectu uestis, aut cuiuslibet densi tegminis. Veruntamen præstat eligere sationi silentis, uel certè placidi spiritus diem. Nam sol umbraculis facilè depellitur. Sed illud etiam, quod nondum tradidimus, antè quàm disputationi clausulam imponamus, dicendum est, an plurium generum uites habendæ sint, eæq; separatæ, & distinctæ specialiter, an confusæ, & mistæ cateruatim. Prius disseremus de eo, quod primùm proposuimus.

Quot genera uitium ponenda sint.

CAPVT XX.

PRudentis igitur agricolæ est uitem, quam præcipuè probauerit, nulla interueniente alterius notæ stirpe conserere, numerumq; quammaximum eius semper augere. Sed

re. Sed prouidentis est diuersa quoq; genera deponere: neque enim unquam sic mitis, ac temperatus est annus, ut nullo incommodo uexet aliquod uitis genus: siue enim siccus est, id, quod humore proficit, contristatur, seu pluuius, quod siccitatibus gaudet, seu frigidus, & pruinosus, quod non est patiens uredinis, seu feruens, quod uaporem non sustinet. Ac ne nunc mille tempestatum iniurias persequar, semper est aliquid, quod uineas offendat: igitur si unum genus seuerimus, cum id acciderit, quod ei noxium est, tota uindemia priuabimur. Neq; *enim ullum erit subsidium, cui diuersarum notarum stirpes non fuerint: at si uarij generis uineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiolatum erit, quod fructum perferat: nec tamen ea causa nos debet compellere ad multas uitium uarietates, sed quod iudicauerimus eximium genus, id, quantæ multitudinis possumus, efficiamus: quod deinde proximum à primo, tum quod est tertiæ notæ, uel quartæ, quodq; catenus uelut lectarum quoddam contenti simus tetartæo, satis est enim per quatuor, uel summum quinq; genera uindemiæ fortunam opperiri: de altero quod mox proposueram, nihil dubito, quin per species digerendæ uites, deponendæq; sint in proprios hortos semitis, ac decumani distinguendæ: nec quod ipse potueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quisquam eorum, qui quammaximè id probauerit, effecerit. Est enim omnium rusticorum operum difficilimum, quia, & summam diligentiam legendis desyderat seminibus, & nonnihil discernendis, in quo maxima plerunque felicitate, & prudentia opus est, sed interdum (quod ait diuinus autor* Plato) *rei nos pulchritudo trahit, uel ea consectandi, quæ propter infirmitatem commortalis naturæ consequi nequeamus. Istud tamen, si ætas suppetat, & scientia,*

facul

facultasq; cum uoluntate congruant, non ægerrimè perficiemus, quamuis non omnino minimè ætatis spatio perseuerandum sit, ut magnus numerus per aliquot annos discernatur: neq; enim omne tempus permittit eius rei iudicium: nam uites, quæ propter similitudinē coloris, aut trunci, flagellorum'ue dignosci nequeunt, maturo fructu, folijsq; declarantur, quam tamen diligentiā nisi per ipsum patremfamiliâs exhiberi posse nō affirmauerim: nā credidisse uillico, uel etiā uinitori secordis est, cū qđ longè sit facilius, adhuc ꝑpaucißimis agricolis cōtigerit, ut nigri uini stirpe careāt, quāuis color uuæ poßit uel ab imprudētißimo deprehēdi.

Vtrum distinctis generibus uitium horti conserendi sint. CAP. XXI.

ILla tamen una mihi ratio suppetit, celerrimè quod proposuimus efficiendi, si sint ueteranæ uineæ, ut separatorum surculorum cuiusque generis singulos hortos inseramus, sic paucis annis multa nos milia malleolorum ex insitis percepturos: atque ita discreta semina per regiones consituros, nihil dubito: eius porrò faciendæ rei nos utilitas multis de causis compellere potest: & ut à leuioribus incipiam, primum quòd ad omnem rationem uitæ, non solum agricolationis, sed cuiusq; disciplinæ, prudentem delectant impensius ea, quæ proprijs generibus distinguuntur, quàm quæ paßim uelut abiecta, & quodam aceruo confusa sunt. Deinde *quòd uel alienißimus rusticæ uitæ, si in agrum tempestiuè consitum ueniat, summa cum uoluptate naturæ benignitatem miretur: cum istinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares ijs heluolæ respondent.* Illinc *arcellæ, rursus illinc spioniæ, basilicæ'ue conueniant, quibus alma tellus annua uice (uelut æterno quodā puerperio) læta, mortalibus distenta musto demittit ubera.* Inter *quæ fauente libero fœ-*

h 5 tis pal

tis palmitibus, uel generis albi, uel flauentis, ac rutili, uel purpureo nitore micātis, undiq; uersicoloribus pomis grauidus collucet autumnus. Sed hæc quamuis plurimum delectent, utilitas tamen uincit uoluptatem. Nam & paterfamilias libentius ad spectaculū rei suæ quanto est ea luculentior descendit, & quod de sacro numine poëta dicit,

Et quocunq; deus circum caput egit honestum.

Verùm quocunq; domini præsentis oculi frequenter accessere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud, quod in descriptis etiā uitibus contingere potest, illa, quæ sunt maximè spectanda, persequar. Diuersæ notæ stirpes nec pariter deflorescunt, nec ad maturitatem simul perueniunt. Quā ob causam, qui separata generibus uineta non habet, patiatur alterum incōmodum necesse est, ut aut serum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox acorem facit, aut si maturitatē serotini expectet, amittat uindemiam præcoquem, quæ plerunque populationibus uolucrum, pluuijsq;, aut uentis lacessita dilabitur. Si uerò intericctibus capere cuiusq; generis fructum aueat, prìmùm necesse est, ut uindemiatorū aleam subeat, neq; enim singulis totidem antistites dare potest, qui obseruent, quiq; præcipiant, ne acerbæ uuæ cū maturis demetantur: deinde etiam quarum uitium maturitas competit, cum diuersæ notæ sint, melioris gustus ab deteriore corrumpitur, confusus'que in unum multarū sapor, uetustatis impatiens fit: atq; ideo necessitas cogit agricolam musti annonam expedire, cum plurimum pretio accedat, si uenditio uel in annū, uel in æstatem certe deferri possit. Iam illa generū separatio summam commoditatem habet, quòd uinitor suam cuiq; facilius putationem reddet, cum scit cuius notæ sit hortus, quē deputet: idq; in uineis non consemineis obseruari difficile est, quia

maior

maior pars putationis per id tempus administratur, quo uitis neq; foliũ notabile gerit, ac multum interest plures'ne an pauciores materias pro natura cuiusque stirpis uinitor summittat, prolixis'ue flagellis incitet, an angusta putatione uitem coerceat. Quin etiam quam cœli partẽ spectat genus quodq; uineti plurimum refert, neq; enim omni calido statu, nec rursus frigido lætatur, sed est proprietas in surculis, ut alij meridiano axe conualescant, quia rigore uitiantur: alij septentrionem desiderent, quia contristentur æstu, quidam temperamento lætentur orientis, uel occidentis. Has differentias seruat pro situ, & positione locorum, qui genera per hortos separat. Illam quoq; non exiguam sequitur utilitatem, quòd & laborem uindemiæ minorem patitur, & sumptum. Nam & quæ maturescere incipiunt, tempestiuè leguntur, & quæ nondum maturitatem cœperunt uuæ, sine dispendio differuntur. Nec pariter uetus, atq; tẽpestiuus fructus præcipitat uindemiam, cogitq; plureis operas quantocunque pretio conducere. Iam & illud magnæ dotis est posse gustum cuiusq; generis non mistum, sed uere merum condere, ac separatim reponere, siue est ille bituricus, seu basilicus, seu spionicus, quæ genera cum sic diuisa sunt, quia nihil interuenit diuersæ naturæ, quod repugnet, per potus tamen nobilitantur: neq; enim post annos quindecim, uel paulò plures deprehendi potest ignobilitas in gustu, quoniam ferè omne uinum post id tempus eam qualitatem sortitur, ut uetustate acquirat bonitatem. Quare, ut dicere instituimus, utilissima est generum dispositio, quam si tamen obtinere non possis, secunda est ratio, ut diuersæ notæ non alias conseras uites, quàm quæ saporem consimilem, fructumq; maturitatis eiusdem præbeant. Potes iam (si te cura pomorum

rum tangit) ultimis ordinibus in ea uineti fine, quae subiacet septentrionibus, ne cum increuerint obumbrent, cacumina ficorum, pirorum'ue, & malorum depangere, quae uel inseras interposito biennij spatio, uel si generosa sint, adulta transferas. Hæc de positione uinearũ. Superest pars antiquißima, ut præcipiamus etiam cultus earũ, de quibus sequenti uolumine pluribus disseremus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. IIII.

Contra opinionem Attici, & Celsi non esse satis altos scrobes bipedaneos uineaticis seminibus. CAP. I.

CVM de uineis conserendis librum à me scriptum Publi Siluine compluribus agricolationis studiosis relegisses, quosdam repertos esse ais, qui cætera quidem nostra præcepta laudassent, unum tamen atque alterum reprehendissent, quippe seminibus uineaticis nimium me profundos censuisse fieri scrobes adiecto dodrante super altitudinem bipedaneam, quam Celsus, & Atticus prodiderant, singulasq; uiuiradices singulis adminiculis parum prudenter contribuisse, cum permiserint ijsdem illi autores minore sumptu gemmis diductis duo continua per ordinem uestire pedamenta, quæ utraque ambiguam magis habent æstimationem, quàm ueram. Etenim (ut quod prius proposui, prius refellam) si cõtinenti bipedanea scrobe futuri sumus, quid ita censemus altius pastinare tam humili mensura uitem

item posituri? Dicet aliquis, ut sit inferior tenera subiacens terra, quæ non arceat, nec duricie sua repellat nouas irrepentes radiculas. Istud quidẽ contingere potest etiam si ager bipalio moueatur, & deprimantur semina in regesto, quod est fermentatum, plus dupondio semisse: nam semper in plano refusus egesta humus tumidior est, quàm gradus soli crudi: nec sane positio seminum sibi altum cubile substerni desiderat. Verum abunde est semipedaneam consitis resolutam uitibus terram subijcere, quæ uelut hospitali, atque etiam materno sinu recipiat incrementa uirentium. Exemplum eius rei capiamus in arbusto, ubi cum scrobes defodimus, admodum exigui pulueris uiuiradici subijcimus. Verior igitur causa est depreßius pastinandi, quoniam iugata uineta melius consurgunt altioribus demissa scrobibus, nam bipedanei uix etiam prouincialibus agricolis approbari possunt, apud quos humili statu uitis plerunque iuxta terram coërcetur. Cumq; iugo destinatur, altiore fundamento stabilienda sit, & si modo scandit excelsius, plus alimenti, terræq; desiderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea scrobem uitibus comparat. Cæterum illa parum prosunt agricolarum studio præcipua commoda humilis positionis, quòd & celeriter adolescant semina, quæ non fatigantur multo soli pressa pondere, fiantq; uberiora, quæ leniter suspensa sunt. Nam utraque ista Iulij Attici ratio conuincitur exemplo arbustiuæ positionis, quæ scilicet multo ualidiorem, fertilioremq; stirpem reddit, quod non facerent si non laborarent altius demersa semina. Quid quòd repastinata humus, dum est recens soluta, laxaq; uelut fermento quodam intumescit? cum deinde non longißimam cepit uetustatem, cõdensata subsidit, ac uelut innatantes radices

uitium

uitium summo solo destituit? Hoc autem minus accidit nostræ sationi, in qua maiore mensura uitis demittitur. Nam quòd in profundo semina frigore laborare dicuntur, nos quoq; non diffitemur. Sed non est dupondij, & dodrantis altitudo, quæ istud efficere possit, cum præsertim, quod paulò antè retulimus, depressior arbustiuæ uitis satio tamen effugiat prædictum incommodum.

Non oportere unius uiuiradicis duos palos uestire, sed singula semina singulis adminiculis esse contribuenda. CAP. II.

ALterum illud, quòd minori impensa duos palos unius seminis flagellis censent maritari, falsum est. Siue enim caput ipsum demortuum est, duo uideantur statumina, & mox uiuiradices totidem substituendæ sunt, quæ numero suo rationem cultoris onerant. Siue uiuit, & ut sæpe uenit, uel nigri est generis, uel parum fertilis, non in uno, sed in pluribus pedamentis fructus claudicat, quanquam etiam generosæ stirpis uitem sic in duos palos diuisam rerum rusticarum prudẽtiores existimant minus fertilem fore, quia cratem factura sit. Et idcirco ueteres uineas mergis propagare potius, quàm totas sternere idem ipse Atticus præcipit, quòd mergi mox facilè radicantur, ita ut quæq; uitis suis radicibus tanquam proprijs fundamẽtis innitatur. Hæc autẽ, quæ toto prostrata corpore cum inferius solum quasi cancellauit, atq; irretiuit, cratem facit, & pluribus radicibus inter se connexis angitur, nec aliter quàm si multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duobus potius seminibus depositis, quàm unico periclitari, nec id uelut compendium consectari, quod in utranque partem longe maius afferre possit dispendium. Sed iam prioris libri disputatio repetit à nobis

promissum sequentis exordium.

Nouam consitionem uineæ, nisi magna, & asidua cultura adiuuetur, celeriter interire. CAP. III.

IN omni genere impensarum (sicut ait Græcinus) pleriq; noua opera fortius auspicantur, quàm tuentur perfecta. Nam quidam, ut inquit, ab inchoato domos extruunt, nec perædificatis cultum adhibent. Nonnulli strenuè fabricant nauigia, nec consummata perinde instruunt armamentis, ministrisq;: quosdã emacitas in armentis, quosdam exercet in comparandis mancipijs, sed ijsdem tuendis nulla cura tangit. Multi etiam beneficia quæ in amicos contulerunt, leuitate destruunt. Ac ne ista Siluine miremur, liberos suos nonnulli nuptijs, uotis'que quæsitos auarè nutriunt, nec disciplinis, aut cæteris corporis excolunt instrumentis. Quid ijs colligitur? scilicet plerunque simili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime positas uineas antè quàm pubescant, uarijs ex causis destituunt. Alij sumptum annuum refugientes, & hunc primum reditum certissimum existimantes impendere nihil, quasi planè fuerit necesse uineas facere, quas mox auaritia desererent. Nonnulli magna potius, quàm culta uineta posidere pulchrum esse ducunt. Cognoui iam plurimos, qui persuasum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, nisi diligenti cura, sciteq; exerceatur, fructuosum esse non posse iudicem, tum uel maximè uineas. Res enim est tenera, infirma, iniuriæ maximè impatiens, quæ plerunque nimio labore, & ubertate consumitur, peritq; si modum non adhibeas, fœcunditate sua. Cum tamen aliquatenus se confirmauit: & ueluti iuuenile robur accepit, negligentiam sustinet. Nouella

uerò

uerò, dum adolescit, nisi omnia iusta perceperit, ad ultimam redigitur maciem, & sic intabescit, ut nullis deinceps impensis recreari poßit. Igitur summa cura ponenda sunt quasi fundamenta, & ut membra infantium à primo statim die consitionis formanda, quod nisi fecerimus, omnis impensa incassum recidat, nec prætermissa cuiusq; rei tempestiuitas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine, bene positam uineã boniq; generis, & bono cultore nunquã non cum magno fœnore gratiam reddidisse. Idq; non solum ratione, sed etiam exẽplo nobis idem Græcinus declarat eo libro, quem de uineis scripsit, cum refert ex patre suo sæpe se audire solitum Paridium quendam Veterensem uicinum suum duas filias, & uineis consitum habuisse fundum, cuius partem tertiam nubenti maiori filiæ dedisse in dotẽ, ac nihilo minus æquè magnos fructus ex duabus partibus eiusdem fundi percipere solitum. Minorem deinde filiam nuptui collocasse in dimidia parte reliqui agri. Nec sic ex pristino reditu detraxisse. Quo quid coniicit? nisi melius scilicet postea cultam esse tertiam illam fundi partem, quàm antea uniuersam.

Prosterni uitem in scrobem, & recuruatam usque ab imo solo rectam calamo applicari oportere. CAP. IIII.

ET *nos igitur Publi Siluine magno animo uineas ponamus, ac maiore studio colamus, quarum consitionis sola illa commodißima ratio est, quam priore tradidimus exordio, ut facta in pastinato scrobe, tota uitis à media ferè parte sulci prosternatur, & ad frontem eius ab imo usq; recta materies erigatur, calamo'que applicetur, id enim præcipuè obseruandum est, ne similis sit aluco scrobs, sed ut expreßis angulis uelut ad perpendiculum frontes eius*

dirig

dirigantur. Nam uitis supina, & uelut recumbens in alueo deposita, postea quam ablaqueatur uulneribus obnoxia est. Nam dum exaltare fortius orbem ablaqueationis fossor studet, obliquã uitem plerũq; sauciat, & nonnunquam praecidit. Meminerimus ergo usq; ab imo scrobis solo rectum adminiculo sarmentum applicare, & ita in summum perducere. Tum caetera, ut priore libro praecepimus, ac deinde duabus gemmis super extantibus terrã coaequare. Deinde malleolo inter ordines posito crebris fossionibus pastinatum resoluere, atq; in puluerem redigere. Sic enim malleoli, & uiuiradices, & reliqua semina, quae deposuerimus, conualescent, si mollis, ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorem stirpibus praebuerit, nec duritia soli nouellas adhuc plantas uelut arcto uinculo compresserit.

A' consitione omnibus mensibus fodiendũ, & curandum, ne herbae nascantur. CAP. V.

N*Vmerus autem uertendi soli bidentibus (ut uerum fatear) definiendus non est, cùm quanto crebrior sit, plus prodesse fossionẽ conueniat. Sed quoniam impensarum ratio modum postulat, satis plerisq; uisum est, ex Calendis Martijs usque in Octobres trigesimo quoq; die nouella uineta confodere, omnesq; herbas, & praecipuè gramina extirpare, quae nisi manu eliguntur, & in summũ reijciuntur, quantulacunq; parte adobruta sunt, reuiuiscunt, & uitium semina ita perurunt, ut scabra, atq; retorrida efficiant.*

De pampinatione, malleolis, & uiuiradicibus facienda. CAP. VI.

E*A porrò siue malleolo, seu uiuiradice deposuimus, optimum est ab initio sic formare, ut frequenti pampinatione superuacua detrahantur: nec patiamur plus quàm in unam materiam uires, & omne alimentum conferre, pri-*

mò tamen bini pampini summittuntur, ut sit alter subsidio, si alter fortè deciderit. Cum deinde paulum induruere uirgæ, tum deteriores singulæ detrahuntur. Ac ne quæ relictæ sunt procellis uentorum decutiantur, molli, & laxo uinculo adsurgentes subsequi conueniet, dum clauiculis suis quasi quibusdã manibus adminicula comprehendant. Hoc si operarum penuria facere prohibet in malleolo, què & ipsum pampinare censemus: at certè in ordinarijs uitibus utique obtinendũ est, ne pluribus flagellis emacientur, nisi si propaginibus futuris prospiciemus. Sed ut singulis materijs seruiant, quarum incrementa eligere debebimus, applicato longiore adminiculo, per quod prorepant in tantum, ut sequentis anni iugum exuperent, & in fructum curuari possint. Ad quam mensuram cum increuerint, cacumina infringenda sunt, ut potius craßitudine conualescant, quàm superuacua longitudine attenuẽtur. Idem tamen sarmentum, quod in materiam submittimus, ab imo usq; in tres pedes, & semissem pampinabimus, & omnes eius intra id spatium nepotes enatos sæpius decerpemus. Quicquid deinde suprà germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis enim conueniet proximo autumno falce deputari superiorem partem, quàm æstiuo tempore pampinari, quoniam ex eo loco, unde nepotem ademeris, confestim alterum fundit, quo enato, nullus relinquitur oculus in ipsa materia, qui sequenti anno cum fructu germinet.

Tempestiuam esse pampinationem, qua digito palmites deijciuntur. CAP. VII.

OMnis autem pampinationis ea est tempestiuitas, dum adeò teneri palmites sunt, ut leui tactu digiti decutiantur. Nam si uehementius indurucrint, aut maiore nisu conuellendi sunt, aut falce deputandi, quod utrunque uitandum

dum est. Alterũ quia lacerat matrem, si reuellere coneris. Alterum quia sauciat, quod in uiridi, & adhuc stirpe immatura fieri noxium est. Neq; enim eatenus plaga cõsistit, qua uestigiũ fecit acies: sed æstiuis caloribus falce uulnus penitus impressum, latius inarescit ita, ut non minimã partem de ipso matris corpore enecet. Atq; ideo si iam caulibus duris falcem adhibere necesse est, ij paululum ab ipsa matre recidendi, & uelut reseces relinquendi sunt, qui caloris excipiant iniuriam, eatenus qua nascuntur à latere palmitis. Vltrà enim non serpit uaporis uiolentia. In malleolo similis ratio est pampinandi, & in longitudinem eliciẽdi materiã, si eo uelimus adminiculo uti, quod ego sæpe feci: sed si propositum est utiq; recidere, ut bino potius utamur, cum ad unum pampinum iam redegeris, & ipse excesserit pedalẽ longitudinem, decacuminare conueniet, ut in ceruicem potius confirmetur, & sit robustior. Atq; hæc positorum seminum prima cultura est.

Per autumnum ablaqueandam esse uineam. CAP. VIII.

SEquens deinde tempus (ut prodidit Celsus, & Atticus, quos in re rustica maximè nostra ætas probauit) ampliorẽ curam deposcit. Nam post Idus Octobris priusquam frigora inuadant, uitis ablaqueanda est, quod opus adopertas ostendit æstiuas radiculas, easq; prudens agricola ferro decidit. Nam si passus est conualescere, inferiores deficiunt, atque euenit, ut uinea summa parte terreñ radices agat, quæ & frigore infestentur, & caloribus maiorem in modum æstuent, ac uehementer sitire matrem in ortu caniculæ cogant. Quare quicquid intra sesquipedem natum est, cum ablaqueaueris, recidendũ est. Sed huius non eadem ratio est, quæ amputandi, quæ traditur in

ſuperiori parte uitis. Nam minime adleuanda plaga eſt, minimeq; applicandum ferramentum ipſi matri, quoniam ſi iuxta truncum radicem præcideris, aut ex cicatrice plures enaſcentur, aut hyemalis, quæ ex pluuijs conſiſtit in lacuſculis ablaqueationis aqua brumæ congelationibus noua uulnera peruret, & ad medullam penetrabit, quod ne fiat, recidere ab ipſo codice inſtar unius digiti ſpatio conueniet, atq; ita radiculas præcidere, quæ ſic ademptæ non amplius pullulant, & à cætera noxa truncum defendunt. Hoc opere cõſummato, ſi eſt hyems in ea regione placida, patens uitis relinquenda eſt, ſin uiolentior, id facere nos prohibet, ante Idus Decembris prædicti lacuſculi æquandi ſunt. Si uerò etiam prægelida frigora regionis eius ſuſpecta erunt, aliquid fimi, uel, ſi eſt cõmodius, columbini ſtercoris, aut in hunc uſum præparatæ ueteris urinæ ſenos ſextarios, antè quàm uitem adobruas, radicibus ſuperfundes. Sed ablaqueare omnibus autũnis oportebit, primo quinquennio, dum uitis conualeſcat: ubi uerò truncus adoleuerit, ferè triennio intermittendus eſt eius operis labor. Nam & minus ferro crura uitium læduntur, nec tam celeriter radiculæ inueterato iam codice enaſcuntur.

Quemadmodum ablaqueata uinea putetur. CAP. IX.

ABlaqueationem deinde ſequitur talis putatio, ut ex præcepto ueterũ autorũ uitis ad unam uirgulã reuocetur, eaq; recidatur duabus gemmis iuxta terrã relictis. Quæ putatio non debet ſecundũ articulũ fieri, ne reformidet oculus, ſed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne ſi trãſuerſa fuerit cicatrix, cœleſtẽ superincidentẽ aquã cõtineat. Sed nec ad eam partẽ, qua eſt gẽma, uerùm ad poſteriorem declinatur, ut in terram potius de-

uexa, quàm in germen delacrymet. Nanq; defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondeſcere.

Quod ſit optimũ tempus putãdi. CAP. X.

PVtandi autem duo ſunt tempora, melius autem (ut ait Mago) uernum, ante quàm ſurculus progerminet, quoniam humoris plenus facilem plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem ſecuti ſunt Celſus, & Atticus. Nobis neq; anguſta putatione coërcenda ſemina uidentur, niſi ſi admodum inualida ſunt, neq; utiq; uerno recidenda. Sed primo quidem anno, quo ſunt poſita, frequentibus foſsionibus, omnibus menſibus dum frondent, ac pampinationibus adiuuanda ſunt, ut robur accipiant. Nec plus quàm uni materiæ ſeruiãt: quam ut educauerint, autumno, uel uere ſi magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in ſuperiore parte omiſerat, liberanda cenſemus, atq; ita in iugũ imponenda. Ea enim leuis, & recta ſine cicatrice uinea eſt, quæ ſe primi anni flagello ſupra iugũ extulit. Quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideoq; prædicti autores primitias uitis reſecare cenſuerunt. Sed nec utique uerno omnibus regionibus melior putatio eſt: nã ubi cœlũ frigidum eſt, ea ſine dubio eligenda eſt. Vbi uerò aprica loca ſunt, mollesq; hyemes, optima, & maxime naturalis eſt autumnalis, quo tempore diuina quadã lege, & æterna fructum cum fronde ſtirpes deponunt.

Quomodo malleolus reſecandus ſit. CAP. XI.

HOc facere ſiue uiuiradicem, ſiue malleolum conſeueris, cenſeo: nam illam ueterem opinionem damnauit uſus, non eſſe ferro tangendos anniculos malleolos, quòd aciem reformident: quod fruſtra Vergilius, & Saſerna, Stolonesq;, & Catones timuerunt, qui non ſolum

in eo errabant, quòd primi anni capillamenta seminum intacta patiebantur, sed & post biennium cùm uiuiradix recidenda erat, omnem superficiem amputabant solo tenus iuxta ipsum articulum, ut è duro pullularet: nos autem magister artium docuit usus, primi anni malleolorum formare incrementa, nec pati uitem superuacuis frondibus luxuriantem syluescere: nec rursus in tantum coërcere, quantum antiqui præcipiebant, ut totam superficiem amputemus: nam id quidem maximè contrarium est. Primum *quòd cùm ad terram decideris, semina (uelut intolerabili affecta uulnere) pleraq; intereunt, & nonnulla etiam, quæ pertinaciter uixerunt, minus fœcundas materias efferunt: siquidē è duro quæ pullulant, omnium confeßione, pāpinaria sæpißime fructu carent. Media igitur ratio sequēda est, ut neq; solo tenus malleolum recidamus, nec rursus in longiorem materiam prouocemus: sed annotato superioris anni pollice supra ipsam commissuram ueteris sarmēti unam, uel duas gemmas relinquemus, ex quibus germinet.*

Quemadmodum pedanda sit uinea. & de canterio. CAP. XII.

P*Vtationem sequitur iam pedandæ uineæ cura: uerùm hic annus nondum uehementer palum, aut ridicam desiderat: notatum est enim à me plerunq; tenerā uineam melius adminiculo modico, quàm uehementi palo adquiescere: itaq; aut ueteres (ne nouæ radicem agant) arundines binas singulis uitibus applicabimus, aut si regionis conditio permittit, uetera deponemus hastilia, quibus adnectantur singulæ trāsuersæ perticæ in imā partē ordinis, quod genus iugi canteriū uocant rustici: plurimum id refert esse, quod paulùm infra curuationem uitis prorepens pampinus statim apprehendat, & in transuersa potius*

se fun

se fundat, quàm in edita, uentosq; facilius sustineat subnixus canterio. Idq; iugum intra quartum pedem conueniet alleuari, dum se uinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda sit. CAP. XIII.

D*Einde sequitur alligator, cuius officium est, ut rectam uitem producat in iugum, quæ siue iuxta palum est posita, ut quibusdam placuit autoribus, obseruare debebit, qui adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (si fortè curuus est) sequendum putet, nam ea res uncam uitem facit, siue (ut Attico, & nonnullis alijs agricolis uisum est) inter uitem & palum spatium relinquetur, quod nec mihi displicet. Recta arundo adiungenda stirpi est, & ita per crebra retinacula in iugum perducenda. Vinculi genus quale sit, quo religantur semina, plurimum refert. Nam dum nouella uinea est, quàm mollißimo nectenda est, quia si uiminibus salicis, aut ulmi ligaueris, increscens uitis seipsam præcidit. Optima est ergo genista, uel paludibus desectus iuncus, aut ulua. non peßime tamen in umbra siccata faciunt in hunc usum arundinum quoq; folia.*

Malleolis iugum imponendum, & quàm altè canterius alleuandus sit. CAP. XLIII.

S*Ed & malleolorum similis cura agēda est, ut ad unam aut duas gemmas deputatis autumno, uel uere prius quàm germinent, iungentur. is, ut dixi canterius propius à terra, quàm uitibus ordinarijs submittendus est: neq; enim editior esse debet pedali altitudine, ut sit quo teneri adhuc pampini se capreolis illigent suis, ne uentis explantentur. insequitur deinde fossor, qui crebris bidentibus æqualiter & minutim soli terga conuertat: hanc planā fossuram maxime nos probamus: nam illa, quam in Hispania hybernam appellant, cum terra uitibus detrahitur, & in media*

ſpatia interordiniorum conſertur, ſuperuacua nobis uidetur, quia iam præceßit autumnalis ablaqueatio, quæ & nudauit ſumma, & ad inferiores peruenit radiculas, & hybernos tranſmiſit imbres: numerus autem foßionis, aut idem debet eſſe, qui primi anni, aut una minus: nam utique frequenter ſolum exercendum eſt, dum id incremento ſuo uites inumbrent, nec patiantur herbam ſubcreſcere. Pampinationis eadem debet eſſe ratio huius anni, atque prioris, adhuc enim compeſcenda, quaſi pueritia ſeminum eſt, nec plus quàm in unum flagellum eſt ſubmittenda: tanto quidem magis, quòd tenera eius ætas non ſuſtinet, & fœtu, & materijs onerari.*

Quemadmodum nouella uinea frequentanda eſt, & propagines faciendæ ſint. CAP. XV.

SEd cùm annicula, menſiumq; ſex ad uindemiam perducta eſt, ſublato fructu protinus frequentanda eſt, & præſidiarij malleoli propagandi ſunt, qui in hunc uſum fuerant depoſiti: uel ſi ne hi quidem ſunt, ex ordinaria uite in alterum palum mergus eſt attrahendus: nam plurimum intereſt, adhuc noua conſitione, pedamen omne ueſtiri: nec mox uineam tum ſubſeri, cum fructus capiendus eſt: mergi genus eſt, ubi ſupra terram iuxta adminiculum uitis curuatur, atque ex alto ſcrobe ſummerſa perducitur ad uacantem palum: tum ex arcu uehementer citat materiam, quæ protinus applicata ſuo pedamento ad iugũ euocatur. Sequente deinde anno inſecatur ſuperior pars curuaturæ, uſque ad medullam, ne totas uires matris propagatum flagellum in ſe trahat, & ut paulatim condiſcat ſuis radicibus ali, bima deinde præciditur proximè palmam, quæ ex arcu ſummiſſa eſt: & id, quod a matre abſciſſum recens erit, confeſtim alte circunfoditur, & ſcrobiculo facto ad

imum solum præciditur, adobruiturq́; ut & radices deorsum agat, nec ex propinquo negligenter in summa terra resectum progermunet: tempus autem non aliud magis idoneum est hunc mergum amputandi, quàm ab Idib. Octob. *in* Idus Nouemb. *ut hybernis mensibus suas radices confirmet: nam si uere id fecerimus, quo gemmare palmites incipiunt, matris alimentis subitò destitutus languescit.*

Quo tempore uiuiradix transferenda sit.

CAPVT XVI.

EAdem ratio est in transferendo malleolo: nam in secundo autumno, si cœli, & loci qualitas patitur, commodißime post Idus Octob. exemptus conseritur: si nautem aliqua terræ, uel aeris repugnat iniuria, tempestiuitas eius in proximum uer differtur: neque diutius in uineis relinquendus est, ne soli uires absumat: & ordinaria semina infestet: quæ quanto celerius liberata sunt consortio uiuiradicum, tanto facilius conualescunt: at in seminario licet trimam, atque etiam quadrimam uitem resectam, uel anguste putatam custodire, quoniam non consulitur uindemiæ: cum mensem trigesimum excesserit posita uinea, id est tertio autumno uehementioribus statuminibus statim impedanda est, idq; non ut libet, aut fortuitò faciendum: nam siue prope truncum defigitur palus, pedali tamen spatio recedendum est, ne aut premat, aut radicem uulneret, & ut fossor ab omni parte semina circunfodiat: isq; palus sic ponendus est, ut frigorum, & Aquilonum excipiat uiolentiam, uitemq́; protegat, siue medio interordinio pangetur, uel defodiendus est, uel prius paxillo perforato solo, altius adigendus, quò facilius & iugum, & fructum sustineat. Nam quanto propius truncus cum ridica statuitur, etiam leuiter defixa stabilior est, quoniam

 conting

contingens uitem mutua uice ſuſtinetur, & ſuſtinet. Statuminibus deinde firmiora iuga ſunt alliganda, eaq; uel ſaligneis perticis, uel compluribus quaſi faſciculis arundinum connectuntur, ut rigorem habeant, nec pandantur onere fructuum: nam binæ iam materiæ ſingulis ſeminibus ſummittendæ erunt, niſi ſi tamen gracilitas uitis alicuius anguſtiorem putationem deſyderabit, cuius unus palmes, atque idem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum ſit. CAP. XVII.

P*Erticæ iugum firmius faciũt, minusq; operoſum, arundines pluribus operis iugantur, quoniam & pluribus locis nectuntur: eæq; inter ſe conuerſis cacuminibus iungendæ ſunt, ut æqualis craßitudo totius iugi ſit: nam ſi cacumina in unum competunt, imbecillitas eius partis grauata pondere iam maturũ fructum proſternit, & canibus, ferisq; reddit obnoxium. At cum iugum in faſcem pluribus arundinibus alterna cacuminum uice ordinatum eſt, fere quinquennij præbet uſum: neq; enim eſt alia ratio putationis, aut cæteræ culturæ, quàm quæ primi biennij: nam & autumnalis ablaqueatio ſedulò facienda, nec minus uacantibus palis propagines applicandæ: hoc enim opus nunquam intermittendum eſt, quin omnibus inſtauretur annis. Neque enim ea, quæ ſeruntur à nobis, immortalia eſſe poſſunt, attamen æternitati eorum ſic conſulimus, ut demortuis ſeminibus alia ſubſtituamus: nec ad occidionem uniuerſum genus perduci patimur complurium annorum negligentia: quinetiam crebræ foßiones dandæ, quamuis poßit una detrahi culturæ prioris anni: pampinationes quoq; ſæpe adhibendæ: neq; enim ſatis eſt ſemel, aut iterũ tota æſtate uiti detrahere frondẽ ſuperuacuam. Præcipuè autẽ decutienda ſunt omnia, quæ infra trunci caput egerminauerint: item ſi oculi*

si oculi singuli sub iugo binos pampinos emiserint, quamuis largos fructus ostendãt, detrahẽdi sunt eis singuli palmites, quò lætior, quæ superest materia consurgat, & reliquum melius educet fructũ: post quadragesimũ, & alterũ mẽsem perfecta uindemia, sic instituẽda est putatio, ut submissis pluribus flagellis, uitis in stellam diuidatur. Sed putatoris officium est pedali ferè spatio circa iugum uitem compescere, ut è capite quicquid tenerum est, per brachia emissum prouocetur, & per iugum inflexũ præcipitetur, ad eam mensuram, quæ terram non possit contingere: sed modus pro uiribus trunci seruandus est, ne plures palmites submittantur, quàm quibus uitis sufficere queat: ferè autem prædicta ætas læto solo, truncoq; tres materias, rarò quatuor desiderat, quæ per totidem partes ab alligatore diuidi debent: nihil enim refert iugum in stellam decussari, atque diduci, nisi & palmites adiugentur: quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt, nam multi simplici ordine fuere contenti: uerùm stabilior est uinea, & oneri sarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex utraq; parte iugo deuincta pari libramento uelut anchoris quibusdam distinetur: tum etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat undique subnixa, quàm quæ in simplici canterio frequentibus palmitibus stipatur: potest tamen, si uel parum late disposita uinea, uel parum fructuosa, cœlumq; non turbidum, nec procellosum habeat, uno iugo contenta esse: nam ubi magna uis, & incursus est pluuiarum, procellarumq;, ubi frequentibus aquis uitis labefactatur, ubi præcipitibus cliuis uelut pendens plurima præsidia desiderat, ibi quasi quadrato circunfirmanda est agmine: calidis uerò, & siccioribus locis in omnem partem iugum porrigendum est, ut pro-

repentes

repentes undiq; pampini iungantur, & condenſati cameræ moræ, terram ſitientem obumbrent: contrà frigidis, & pruinoſis regionibus ſimplices ordines inſtituendi, nam & ſic facilius inſolatur humus, & fructus percoquitur, perflatumq́; ſalubriorem habet: foſſores quoq; liberius, & aptius iactant bidentes, meliusq; perſpicitur à cuſtodibus fructus, & commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidendæ ſint. CAP. XVIII.

SEd quando uineta placuerit ordinare, centenæ ſtirpes per ſingulos hortos ſemitis diſtinguantur: uel (ut quibuſdam placet) in ſemiiugera omnis modus dirimatur, quæ diſtinctio præter illud commodum, quòd plus ſolis, & uenti uitibus præbet, tum etiam oculos, & ueſtigia domini (res agro ſaluberrima) facilius admittit, certamq; æſtimationē in exigendis operibus præbet: neq; enim falli poſſumus per paria interualla iugeribus diuiſis. Quin etiam ipſa hortulorum deſcriptio, quanto eſt minoribus modulis conſita, fatigationem ueluti minuit, & ſimul eos, qui opera moliuntur, ad feſtinādum inuitat: nam ferè uaſtitas inſtantis laboris animos debilitat: nonnihil etiam prodeſt uires, & prouētum cuiſcūq; partis uinearū noſſe, ut æſtimemus, quæ magis, ut minus colenda ſint. Vindemiatoribus quoq; hæ ſemitæ, & iugum, pedamentaq; ſarrientibus opportunam laxitatem præbent, per quam uel fructus, uel ſtatumina portentur.

De poſitione iugi, & quatens à terra leuandum. CAP. XIX.

DE poſitione iugi quatenus à terra leuandum ſit, hoc dixiſſe abunde eſt, humilimam eſſe quatuor pedum, celſiſſimam ſeptem. Quæ tamen in nouellis ſeminibus uitanda

anda est. Neq; enim hæc prima constitutio uinearum esse
lebet, sed per annorum longam seriem ad hanc altitudi-
em uitis perducenda est. Cæterum quanto humidius est
olum, & cœlũ, humidioresq; uenti, tanto est altius attol-
endum iugum. Nam lætitia uitium patitur se celsius eua-
gari, fructusq; summotus à terra minus putrescit: & hoc
uno modo perflatur uentis, qui nebulam, & rorem pesti-
rum celeriter adsiccant, multumq; ad deflorescendum,
& ad bonitatem uini conferunt. Rursus exilis terra, &
cliuis, torrensq; æstu, uel quæ uehementibus procellis
obnoxia est, humilius iugum poscit. At si cuncta compe-
unt uoto, iusta est altitudo uineæ pedum quinq;, nec ta-
nen dubium, quin uites tanto melioris saporis præbeant
mustum, quanto in editiora iuga consurgunt.

De cura, & modo alligandarum uitium.

CAP. XX.

PEdatam uineam, iugatamq; sequitur alligatoris cu-
ra, cui antiquissimum esse debet, ut suprà dixi, re-
ctam conseruare stirpem, nec flexum ridicæ persequi,
ne prauitas statuminum ad similitudinem sui uitem con-
figuret. Id non solùm ad speciem plurimum refert, sed
ad ubertatem, & ad firmitatem, perpetuitatemq;. Nam re-
ctus truncus similem sui medullam gerit, per quam uelut
quodam itinere sine flexu, atq; impedimento facilius terræ
matris alimenta meant, & ad summum perueniunt. At
quæ curuæ sunt, & distortæ, non æqualiter alligantur, in-
cumbentibus nodis, & ipso flexu incursum terreni humoris
ueluti salebris, retardante. quare cùm ad summum palum
recta uitis extenta est, capistro cõstringitur, ne fœtu gra-
uata subsidat, curueturq;. tum ex eo loco quod proximum
iugo ligatum est, brachia disponuntur in diuersas partes,
palmæq;

palmæq; superpositæ deorsum uersus curuantur à uinculo: itaque id quod iugo dependet, fructu impletur: rursusq; curuatura iuxta uinculum materiam exprimit. Quidā eam partem, quam nos præcipitamus, supra iugum porrigunt, & crebris uiminibus innexis continent, quos ego minime probandos puto. Nam dependentibus palmitibus, neque pluuiæ, neq; pruinæ, grandines'ue tantum nocent, quantum religatis, & quasi tempestatibus oppositis. ijdē tamen palmites prius quam fructus mitescant, uariantibus adhuc, & acerbis uuis religari debent, quo minus roribus queant putrescere, aut uentis, ferisq; deuastentur. Iuxta decumanum, atque semitas palmites intrinsecus flectendi sunt, ne prætereuntium incursu lædantur. & hac quidem ratione tempestatiua uitis ad iugū perducitur. Nam quæ uel infirma, uel breuis est, ad duas gemmas recidēda est, quo uehementiorē fundat materiam, quæ protinus emicet in iugum.

Nouella uinea quomodo putanda sit.

CAP. XXI.

Qvinquennis uineæ non alia est putatio, quàm ut figuretur, quemadmodum suprà instituimus, ne'ue superuagetur. Sed ut caput trunci pedali ferè spatio sit inferius iugo, quaternisq; brachijs, quæ duramenta quidam uocant, diuidatur in totidem partes. Hæc brachia sat erit interim singulis palmitibus in fructum summitti, donec uineæ iusti sint roboris. cum aliquot deinde annis, quasi iuuenilem ætatem ceperint, quot palmites relinqui debeant, incertum est. Nam loci lætitia plures, exilitas pauciores desiderat. Siquidem luxuriosa uitis nisi fructu compescitur, male deflorescit, & in materiam, frondemq; effunditur: infirma rursus, cum onerata est, affligitur. Itaque pingui terra singulis brachijs licebit bina iungere flagella, nec

nec tamen numerosius onerare, quàm ut una uitis octo seruiat palmitibus, nisi si admodum nimia ubertas plureis postulabit. illa enim pergulæ magis, quàm uineæ figuram obtinet, quæ supra hunc modum materijs distenditur: nec debemus cōmittere, ut brachia pleniora trunco sint: uerum aßiduè, cum è lateribus eorū flagella licuerit summittere, amputanda erunt superiora duramēta, ne iugum excedant, sed nouellis palmis semper uitis renouetur, quæ si satis excreuerint, iugo superponantur: sin aliqua earū uel perfracta, uel parum procera fuerit, locumq; idoneum obtinebit, unde uitis anno sequenti renouari debeat, in pollicem tondeatur, quem quidā custodem, alij resecem, nonnulli præsidiarium appellant, id est, sarmentū gemmarum duarum: uel trium, ex quo cum processere fructiferæ materiæ, quicquid est supra uetusti brachij amputatur, & ita ex nouello palmite uitis pullulascit. Atq; hæc ratio bene institutarum uinearum in perpetuum custodienda erit.

Quemadmodum ueteranæ uineæ restituantur. CAP. XXII.

SI uerò aliter formatas acceperimus uineas, & multorum annorum negligentia superuenerint iugum, considerandum erit, cuius longitudinis sint duramina, quia excedunt prædictam mensurā. Nam si duorum pedum, aut paulò amplius fuerint, poterit adhuc uniuersa uinea sub iugum mitti. Si autem palus trunco est applicitus, is à uite summouetur, & in medio spatio duorum duraminum ad lineam pangitur, transuersa deinde uitis ad statumen perducitur, atq; ita iugo subijcitur. At si duramenta eius longius excesserint, aut in quartum, uel etiam in quintum statumen prorepserint, maiore sumptu restituentur mergis. His nanque, quod nobis maxime placet, propagata celerrime

rime prouenit. Hoc tamen si uetus, & exesa est superficies trunci, maiorem, at si robusta, & integra, minorem operam desyderat. Quippe hyberno tempore ableaqueata fimo satiatur, angusteq; deputatur, & inter quartum, ac tertium pedem à terra uiridißima parte corticis acuto mucrone ferramenti uulneratur. Frequẽtibus deinde fossuris terra permiscetur, ut incitari uitis poßit, & ab ea maximè parte, quæ uulnerata est, pampinum fundere. Plerunq; autem germen de cicatrice procedit, quod siue longius prosilucrit, in flagellum summittitur, siue breuius, in pollicem, siue admodum exiguum in furunculum, is ex quolibet uel minimo capillamento fieri potest. Nam ubi unius, aut alterius folij pampinus prorepsit è duro, dummodo ad maturitatem proueniat, sequente uere si non obnodatus, neq; abrasus est, uehementem fundit materiam: quæ cum conualuit, & quasi brachium fecit, licet tunc superuagatam partem duramenti recidere, & ita reliquam iugo subijcere. Multi sequentes compendium temporis, tales uineas supra quartũ pedem detruncant, nihil reformidantes eiusmodi resectionem, quoniam ferè plurimarum stirpium natura sic se commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repullulescant. Sed hæc quidem ratio minime nobis placet, siquidẽ uastior plaga nisi habeat superpositam ualentem materiam, qua poßit inolescere, solis halitu torretur: mox deinde roribus putrescit, & imbribus. Attamen cum est utique uinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulum infra terram conuenit amputare, ut superiecta humus uim solis arceat, & è radicibus nouellos prorumpentes caules transmittat, qui poßint uel sua maritare statumina, uel si qua sunt uidua in propinquo propaginibus uestire. Hæc autem ita fieri debebunt, si uineæ altius positæ,

sitæ, nec in summo labenteis radices habebunt, & si boni generis erūt, nanq; aliter incassum dependitur opera, quoniam degeneres etiam renouatæ pristinum seruabunt ingenium, atque summa parte terræ uix adhærebunt, & deficient antè, quàm conualescant. Altera ergo uinea fructuosis potius surculis inserenda erit, altera funditus extirpanda & reserenda, si modo soli bonitas suadebit: at si cum eius uitio consenuit, nullo modo restituendam censemus. Loci porrò uitia sunt, quæ ferè ad internicionem uineta perducunt, macies, & sterilitas, terra salsa, uel amara, uligo, præceps & prærupta positio, nimium opaca, & soli auersa, ualles arenosæ, arenosus etiam tofus, & plus iusto ieiunus sabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glarea, & siqua est proprietas similis, quæ uitem non alit: Cæterum si uacat ijs, & horum similibus incommodis, potest ea ratione fieri restibilis uinea, quam priore libro præcepimus. Illa rursus mali generis uineta, quæ quamuis robusta sint, propter sterilitatem fructu carent, ut diximus, emēdantur insitione facta, de qua suo loco dißeremus, cum ad eam disputationem peruenerimus.

Quemadmodum eædem putentur.

CAPVT XXIII.

NVnc quoniam parum uidemur de putatione uinearum locuti, maximè neceßariam partem propositi operis diligentius persequemur. Placet ergo si mitis, ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, cœli clementia, facta uindema secundum Idus Octobris auspicari putationem, cum tamen æquinoctiales pluuiæ præceßerint, & sarmenta iustam maturitatem cœperint, nam siccitas seriorem putationem facit, Sin autem cœli status frigidus, & pruinosus hyemis uiolentiam denuntiat,

in Idus Febr. hanc curam differemus. Atq; id licebit facere, si erit exiguus possesionis modus. Nam ubi ruris uastitas electionem nobis temporis negat, ualentißimam quanque partem uineti frigoribus, macerrimam uere, uel autumno, quin etiam per brumam meridiano axi oppositas uites, aquiloni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin sit horum uirgultorum natura talis, ut quanto maturius detonsa sint, plus materiæ, quanto serius, plus fructus afferant.

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare aut sequi debeat. CAP. XXIIII.

Q*Vandocunque igitur uinitor hoc opus obibit, tria præcipuè custodiat. Primum, ut quammaxime fructui consulat. deinde, ut in annum sequentem quamlætißimas iam hinc eligat materias. tum etiam, ut quamlongißimam perennitatem stirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnum affert domino dispendium. Vitis autem cùm sit per quatuor diuersa parteis, totidem cœli regiones aspicit. Quæ declinationes cùm contrarias inter se qualitates habeant, uariam quoque postulant ordinationem pro conditione suæ constitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ septentrionibus obiecta sunt, paucißimas plagas accipere debent, & magis si putabuntur ingruentibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima, & unus infra eam custos erit summittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites submittantur, qui laborantem matrem feruoribus æstiuis opacent, nec patiantur antè maturitatem fructum inarescere. Orientis, atque occidentis haud sanè magna est in putatione differentia, quoniam solem pari horarum*

rarum numero sub utroque axe uitis accipi. Modus itaque materiarum is erit, quem dictabit humi, atque ipsius stirpis lætitia. Hæc in uniuersum, illa per parteis custodienda sunt. Nam ut ab una uite quasi à quibusdam fundamẽtis incipiam, semper circa crus dolabella dimouenda terra est. Et si soboles, quam rustici suffraginem uocant, radicibus adhæret, diligenter explantanda, ferroq; alleuanda est, ut hybernas aquas respuat. Nam præstat ex uulnere sobolem repullescentem uellere, quàm nodosam, & scabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur, atque putrescit. Percuratis deinde quasi pedibus crura ipsa, trunciq; circunspiciendi sunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut uerrucæ similis furunculus relinquatur, nisi si iugo superiecta uitis, desyderabit ab inferiore parte reuocari. Si uerò trunci pars secta solis afflatu peraruit, aut aquis, noxijs'ue animalibus, quæ per medullas irrepunt, cauata uitis est, dolabella conueniet expurgare, quicquid emortuum est: deinde falce eradi uiuo tenus, ut à uiridi codice ducat cicatricem. Neque est difficile, mox alleuatas plagas terra, quam prius amurca madefeceris, linire: nam & teredinem, formicamq; prohibet. Solem etiam, & pluuias arcet eiusmodi litura, propter quæ celerius coalescit, & fructum uiridem conseruat. Cortex quoque aridus, fissusq; per summa trunci dependens corpore tenus delibrandus est, quòd & melius uitis quasi sordibus liberata conualescit, & minus uino fecis affert. Iam uerò muscus, qui more compedis crura uitium deuincta comprimit, situq; & ueterno macerat, ferro distringendus, & eradendus est. Atque hæc in ima parte uitis. Nec minus ea, quæ in capite seruanda sint, deinceps præcipiantur. Plagæ, quas in duro uitis accipit, obliquæ, ro-

tundæq; fieri debent, nam citius conualescunt, & quandiu cicatricem non obduxerint, commodius aquam fundunt. Transuersæ plus humoris & excipiunt, & cõtinent. Eam culpam maxime uinitor fugito. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, deorsum spectantia recidito. Nouella, & fructuaria recta summittito. Brachia tenera, & uiridia seruato. Arida, & uetera falce amputato. Vngues custodum annotinos resecato. In quatuor ferme pedes supra terram uitem elatam totidem brachijs componito, quorum singula spectent decussati iugi partes. tum uel unum flagellum, si macrior uitis erit, uel duo, si plenior, brachio cuiq; summittito, eaq; iugo superposita præcipitato. Sed meminisse oportebit, ne in eadem linea, unoq; latere brachij esse duas materias, plures ue patiamur. Nanq; id maxime uitẽ infestat, ubi nõ omnis pars brachij pari uice laborat, atq; æqua portione succum proli suæ dispensat, sed ab uno latere exugitur. Quo fit ut ea uena, cuius omnis humor assumitur, uelut icta fulgure arescat. Vocatur etiã focaneus palmes, qui solet in bifurco medius prorepere, & idcirco cum prædicto uocabulo rustici appellant, quòd inter duo brachia, quà se diuidit uitis, enatus uelut fauces obsidet, atq; utrisq; duramenti alimẽta præripit. Hunc ergo tanquã æmulũ diligenter ijdẽ amputant, & abnodãt, priusquam corroboretur. Si tamen ita præualuit, ut alterutrum brachium afflixerit, id quod imbecillius est, tollitur, & ipse focaneus summittitur. Reciso enim brachio, æqualiter utrique parti uires mater sumministrat. Igitur caput uitis pedens infra iugum constituito, unde se pandant quatuor (ut dixi) brachia, in quibus quotannis uitis renouetur, amputatis ueteribus, et summißis nouis palmitibus, quarũ delectus scitè faciendus est. Nã ubi magna materiarũ facultas est,

putator

putator custodire debet, ne aut proximas duro, id est, à trũco, & capite uitis relinquat, aut rursus extremas. Nam illæ minimum uindemiæ conferunt, cùm exiguum fructũ præbent, similes scilicet pampinarijs, hæ uitẽ exhauriunt, quia nimio fœtu onerant, & usq; in alterum ac tertiũ palum, quod uitiosum esse diximus, se extendunt. Quare medio in brachio cõmodißimè palmæ summittentur, quæ nec spem uindemiæ destituant, nec emacient stirpem suam, nonnulli fructus auidius eliciunt, extrema & media flagella summittendo, nec minus proximum duro sarmentum in custodem resecando, quod faciendũ, nisi permittentibus soli, & trũci uiribus minimè censeo. Nam ita se induũt uuis, ut nequeãt maturitatem capere, si benignitas terræ, atq; ipsius trunci lætitia non adsit, subsidiarius, idemq; custos in pollicem resecari non debet, cùm palmæ, ex quibus proximi fructus sperantur, idoneo loco sitæ sunt. Nam ubi ligaueris eas, & in terram spectantes deflexeris, infra uinculũ materias exprimes. At si longius, quàm ritus agricolarum permittit, & à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluuia perrepserit, costodem ualidum, & quàm maximum iuxta truncum duorum articulorum, uel trium relinquemus, ex quo quasi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium, ut sic recisa uitis, ac renouata intra iugum contineatur. Sed in summittendo custode hæc maximè sunt obseruanda. Primum, ne resupina cœlum, sed prona potius plaga terram spectet: sic enim & gelicidijs ipsa se protegit, & ab sole obumbratur, deinde ne sagittæ, sed ungulis quidem similis fiat resectio: nam illa celerius, & latius emoritur, hæc tardius, & angustius reformidat. Quodq; etiam usurpari uitiosißimè animaduerto, maximè uitandum est. Nam dum seruiunt decori, quo

ſit breuior custos, & ſimilis pollici, iuxta articulū ſarmentum recidunt. Id autē plurimum officit, quoniā ſecundum plagam poſita gēma pruinis, & frigore, tum deinde æſtu laborat. Optimum eſt igitur medio ferè internodio ſubſidiarium tondere palmitem, deuexamq́; reſectionem facere poſt gemmam, ne (ut iam anteà diximus) ſuperlacrymet, & gemmantem cæcet oculum. Sed ſi reſecis facultas nō erit, circunſpiciendus eſt furunculus, qui quamuis anguſtiſsime præciſus in modum uerrucæ proximo uere materiam exigat, quam uel in brachium, uel in fructuarium remittamus: ſi neque is reperiatur, ſauciãda ferro eſt, atque exulceranda uitis in ea parte, qua pampinum ſtudemus elicere. Iam uerò ipſos palmites, quos uindemiæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos magnopere cenſeo. Sed in ijs recidendis alia conditio eſt, atque alia in ijs, quæ procedunt è trunco, nam quicquid eſt, quod è duro prominet, uehementius applicata falce abnodatur, atque eraditur quò celerius obducat cicatricem. Rurſus quicquid è tenero proceſsit, ſicut nepos, parcius detundetur, quoniam ferè coniunctam gerit ab latere gemmam, cui conſulendum eſt, ne falce deſtringatur, preſsius enim ſi abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut conuulneratur: propter quod palmes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuoſus erit: tum etiā magis obnoxius uentis, ſcilicet, quia infirmus de cicatrice prorepſerit. Ipſius autem materiæ, quam ſummittemus longitudini modum difficile eſt imponere. Plerìq; tamen in tantum prouocant, ut curuata, & præcipitata per iugum nequeat terram contingere. Nos ſubtilius diſpicienda illa cenſemus: primum uitis habitum, nam ſi robuſta eſt, ampliores materias ſuſtinet: deinde ſoli quoq; pinguitudinem

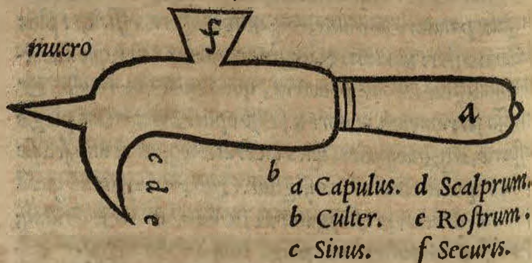
nem

nem, quæ nisi adest, quãuis ualidißimã uitem celeriter necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites non mensura: uerum gemmarũ numero æstimantur: nam ubi maiora sunt spatia inter articulos, licet eousq; materiam producere, dum pene terrã cõtingat: nihilo minus enim paucis frondescet pampinis. At ubi spissa internodia, frequentesq; oculi sunt, quamuis breue sarmentum, multis palmitibus uirescit, & numeroso fœtu exuberat. Quare modus talis generis necessario maxime est adhibendus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut consyderet uinitor proximi anni magna, necne fuerit uindemia. Nã post largos fructus parcendũ est uitibus, & ideo anguste putandum, post exiguos, imperandum. Super cætera illud etiam censemus, ut duris, tenuißimisq; & acutißimis ferramentis totũ istud opus exequamur: obtusa enim, & hebes & mollis falx putatorẽ moratur, eoq; minus operis efficit, et plus laboris affert uinitori. Nam siue curuatur acies, quod accidit molli, siue tardius penetrat, quod euenit in retuso, & crasso ferramento, maiore nisu est opus. Tum etiam plagæ asperæ, atq; inæquales, uites lacerãt. Neq; enim uno, sed sæpius repetito ictu res transigitur. Quo plerũq; fit: ut quod præcidi debeat, perfringatur, et sic uitis laniata, scabrataq; putrescat humoribus, nec plagæ consanentur. Quare magnopere monendus putator est, ut prolixet aciem ferramẽti, & quantum poßit, nouaculæ similem reddat. Nec ignoret in quaq; re, qua parte falcis utendum sit. Nam plurimos per hanc inscitiam uastare uineta comperi.

Figura falcis. CAP. XXV.

EST autẽ sic disposita uinitoriæ falcis figura, ut capulo pars proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob similitudinem nominetur. Quæ flectitur, sinus: quæ à flexu

procurrit, scalprum. Quæ deinde adunca est, rostrum appellatur. Cui superposita semiformis Lunæ species, securis dicitur. Eiusq; uelut apex pronus imminens, mucro uocatur. Harum partium quæque suis muneribus fungitur, si modò uinitor gnarus est. Nam cum in aduersum pressa manu desecare quid debet, cultro utitur: cum autē retrahere, sinu: cum alleuare, scalpro: cum incauare, rostro: cum ictu cædere, securi: cum in angusto aliquid expurgare, mucrone. Maior autem pars operis in uineā ductim potius, quàm cæsim facienda est. Nam ea plaga, quæ sic efficitur, uno uestigio alleuatur. Prius enim putator applicat ferrum, atque ita quæ destinauit præcidit. Qui cæsim uitem petit, si frustratus est (quod sæpe euenit) pluribus ictibus stirpem uulnerat. Tutior igitur, & utilior putatio est: quæ (ut retuli) ductu falcis non ictu conficitur.

a Capulus. *d* Scalprum.
b Culter. *e* Rostrum.
c Sinus. *f* Securis.

De cura adminiculandæ, iugandæq; uineæ. CAP. XXVI.

His peractis, sequitur (ut ante iam diximus) adminiculandæ, iugandæq; uineæ cura, cui stabiliendæ melior est ridica palo, neque ea quælibet: nam est præcipua cuneis fissa olea, quercus, & suber, ac si qua sunt similia robora. Tertium obtinet locum pedamen teres: idq; maximè probatur ex iunipero, & lauru, & cupressu. Rectè

etiam

etiam faciunt ad eam rem syluestres pinus, atq; etiam sambuci probabilis usus: tamen in his hæc, eorumq; similia pedamenta post putationem retractanda sunt, partesq; eorum putres dedolandæ. Atq; *alia conuertenda, quæ syncceritatem habent, alia summouenda, quæ uel cariosa, uel iusto breuiora sunt, eorumq; in uicem idonea reponenda, iacentia statuenda, declinata corrigenda.* Iugo *si non erit opus noua sartura, recentia uincula inserantur. Si restituendum uidebitur antè quàm uitis palo applicetur, perticis, uel arundinibus connectatur, ac tum demum (sicut in nouella præcipimus) uitē iuxta caput, infraq; brachia colligemus cum ridica, idq; facere non oportebit omnibus annis eodem loco, ne uinculum incidat, & truncum strangulet.* Brachia *deinde sub stella quadripartitò locabimus, tenerosq; palmites super iugum ligabimus nihil repugnantes naturæ, sed ut quisquis obsequetur, leuiter curuabitur, ne deflexu frangatur, ne'ue iam tumentes gemmæ detergeantur: atq; ubi duæ materiæ per unam partem iugi mittentur, media pertica interueniat, d rectæq; palmæ per iugorum compluuia decurrant, & uelut mersæ cacuminibus in terram despiciant.* Id *ut scitè fiat, meminerit alligator, ne retorqueat sarmentum, sed tantum inflexum deuinciat, & ut omnis materia, quæ nihil potest præcipitari, iugo superponatur, ut potius innixa perticæ, quàm è uinculo pendeat. Sæpe enim notaui per imprudentiam rusticos subijcere iugo palmam, & ita colligare, ut solo uimine suppendeat. quæ uinea cum accipit pampini, & uuarum pondus, infringitur.*

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare, aut sequi debeat. CAP. XXVII.

S*Ic deinde ordinata uineta festinabimus emundare, sarmentisq;, & calametis liberare.* Q*uæ sicco tamen solo*

legenda sunt, ne lutosa humus inculcata maiorem fossori laborem præbeat, qui protinus adhuc silentibus uineis inducendus est. Nam *si palmis incipientibus, progemmantibusq́; fossorem immiseris, magnam partem uidemiæ decusseris.* Igitur *ante, quàm gemment, per diuortium ueris, atq; hyemis quamaltißimè fodiendæ uineæ sunt, quo lætius, atq; hilarius pullulent.* E*æq; ubi se frondibus, & uuis uestierint, teneris caulibus needum adultis modus adhibendus est.* Idemq́; *uinitor, qui ante ferro, nunc manu decutiet umbrasq́; compescet, ac superuacuos pampinos deturbabit.* Nam *id plurimum refert, non inscitè facere, siquidem uel magis pampinatio, quàm putatio uitibus consulit.* Nam *illa quamuis multum iuuat, sauciat tamen, & resecat: hæc clementius sine uulnere medetur, & anni sequentis expeditiorem putationem facit. Tum etiam uitem minus cicatricosam reddit, quoniam id ex quo uiride, & tenerum decerptum est, celeriter consanescit. Super hæc materiæ, quæ fructum habent, melius conualescunt, & uuæ commodius insolatæ percoquuntur.* Quare *prudentis est, ac maximè callentis uinitoris æstimare, ac dispicere, quibus locis in annum debeat materias summittere, nec orbos tantũ detrahere palmites, uerum etiam frugiferos, si supra modum se numerus eorum profuderit: siquidẽ euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, quibus binos detrahere oportet, quò commodius singulos alumnos educent.* Est *enim sapientis rustici reputare, num maiore fructu uitis se induerit, quàm ut perferre eũ poßit.* Itaq; *non solùm frondem superuacuam debet decerpere, quod semper faciendũ est, uerùm interdum partẽ aliquam fœtus decutere, ut ubere suo grauatam uitem leuet,* Idq́; *faciet uarijs de causis pampinator industrius, etiam si non*

erit maior fructus, quàm ut maturescere queat. Si autem continuus superioribus annis dapsili prouentu fatigata uitis fuerit, requiescere, ac refici par erit, & sic futuræ materiæ consulendum. Nam cacumina flagellorum confringere luxuriæ comprimendæ causa uel e dura parte, aut à trunco surgentes pampinos submouere oportebit, nisi ad renouandam uitem unus, atque alter seruandus est. Tum è capite quicquid inter brachia uiret explantare: atque eos, qui per ipsa duramenta steriles, nequicquam matrem occupant, palmites detergere, cuiuslibet uel pueri est officium.

Quomodo pampinari, & quot fossuris uinea excoli debeat. CAP. XXVIII.

TEmpus autem pampinationis antè, quàm florem uitis ostendat, maxime est eligendum, sed & postea licet eandem repetere. Medium igitur eorum dierum spatium, quo acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe florentem fructum mouere non expedit, pubescentem uerò, & quasi adolescentem conuenit religare, folijsq; omnibus nudare, tum & crebris foßionibus implere, nam fit uberior puluerationibus. Nec inficior plerosq; ante me rusticarum rerũ magistros tribus fossuris cõtentos fuisse: ex quibus Græcinus, qui sic refert, Potest uideri satis esse constitutam uineam ter fodere. Celsus quoque, & Atticus consentiunt tres esse motus in uite, seu potius in omni surculo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat: tertium, quo maturescat. Hos ergo motus censent foßionibus concitari. Non enim natura, quod uult satis efficit, nisi eam labore cum studio iuueris. Atque hæc colendarum uinearum cura est, quæ finitur uindemia.

De inserendis uitibus, & insitione tuenda. CAPVT XXIX.

Redeo

REdeo nunc ad eam partem disputationis, qua sum professus uitium inserendarum, tuendarumq; insitionum præcepta. Tempus inserendi Iulius Atticus tradidit ex Calend. Nouemb. in Calendas Iunias quoad posse custodiri surculum, siue gemmā affirmat. Eoq; debemus intelligere nullam partē anni excipi, si sit sarmentis alendis facultas. Id porrò in alijs stirpium generibus, quæ firmioris & succosioris libri sunt, posse fieri sanè cōcesserim. In uitibus nimis temere tot mensium rusticis insitionē permissam dißimulare non est fidei meæ, non quòd ignorem brumæ temporibus aliquādo insitam uitem cōprehendere: sed non quid in uno uel altero experimento casu fiat: uerùm quid certa ratione plerunq; proueniat discentibus, præcipere debemus. Etenim si exiguo numero periclitandū sit, in quo maior cura temeritati medetur, possum aliquatenus conniuere. Cum uerò uastitas operis etiam diligentißimi agricolæ curam distendat, omnem scrupulum summouere debemus. Est enim contrariū quod Atticus præcipit. Nam idem per brumam negat rectè putari uinem. Quæ res, quamuis minus lædat uitem, merito tamē fieri prohibetur, quòd frigoribus omnis surculus rigore torpet, nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem consanet. Atque idem Atticus non prohibet eodem ipso tempore inserere, quod tum, & totius obtruncatione uitis, & cum eiusdem resectionis fissura præcipit fieri. Verior itaq; ratio est inserendi tepentibus iam diebus post hyemem, cum & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod poßit aut surculū insitū, aut fissuræ plagā inurere. Permiserim tamen festinantibus autumno uitem inserere, quia non dißimilis est eius aëris qualitas uernæ: sed quocunq; quis tempore destinauerit inserere, non aliam sciat

esse

esse curam surculis explorandis, quàm quæ tradita est priore libro, cum de malleolis eligendis præcepimus, quos ubi generosos & fœcundos, & quàm maturissimos uiti detraxerit, diem quoq; tepidum, silentemq; à uentis eligat. Tum consideret surculum teretem, solidiq; corporis, nec fungosæ medullæ crebris etiam gemmis, & breuibus internodijs: nam plurimum interest non esse longum sarmentum, quod inseratur, & rursus plures oculos, quibus egerminet, inesse. Itaq; si sunt longa internodia, necesse est ad unam, uel summum duas gemmas recidere surculum, ne proceriorem faciamus, quàm ut tempestates, & uentos, & imbres immobilis pati posit. Inseritur autem uitis uel resciſſa, uel integra perforata terebra: sed illa frequentior, & pene omnibus agricolis cognita insitio: hæc rarior, & paucis usurpata: de ea igitur prius disseram, quæ magis in consuetudine est. Reciditur uitis plerunq; supra terram, nonnunquam tamen & infrà, quo loco magis solida est, atq; enodis: cum iuxta terram insita est, surculus adobruitur cacumine tenus: at cum editior est à terra, fissura diligenter subacto luto linitur, atq; superposito musco ligatur, quòd & calores, & pluuias arceat: tẽperatur ita surculus, ut calamo nõ absimilis, coagmentet fissurã sub qua nodus in uite desideratur, qui quasi alliget eam fissuram, nec rimam patiatur ultrà procedere. Is nodus etiã si quatuor digitis à resectione abfuerit, illigari tamen eum prius quàm uitis findatur, conueniet, ne cum scalpro factum fuerit iter surculo, plus iusto plaga hiet, calamus autem non amplius tribus digitis debet alleuari: æqualiter ex ea parte, qua raditur, ut sit leuis, eaq; rasura ita deducitur, ut medullam contingat uno latere, atque altero paulò ultra corticem distringatur, figureturq; in speciem cunei,

sic ut

sic ut ab ima parte acutus surculus, latere altero sit tenuior, atque altero plenior, perq́; tenuiorem partem insertus eo latere arctetur quo est plenior, & utrinque contingat fissuram. Nam nisi cortex cortici sic applicetur, ut nullo loco transluceat, nequit coalescere. Vinculi genus ad insitionem non unum est: alij uiminibus obstringunt: nonnulli circundant libro fissuram: plurimi ligant iunco, quod est aptißimum. Nam uimen, cum inaruit, penetrat, & insecat corticem, propter quod molliora uincula magis probamus, quæ cum circũuenere truncum, adactis arundineis cuneolis arctantur: sed antiquißimum est, & ante hæc ablaqueari uitem, radicesq́ue summas, uel soboles amputari, & post hæc adobrui truncum: isq́ue cum comprehendit, aliam rursus exigit curam, nam sæpius pampinandus est, cum germinat, frequentiusq́ue detrahendæ sunt soboles, quæ à lateribus, radicibusq́; prorepunt: tum quod ex insito profundit subligandum, ne uento surculus motus labefactetur, aut explantetur tener pampinus, qui cum excreuit, nepotibus orbandus est, nisi si propter penuriam, & caluitium loci sumitur in propagines autumnus: deinde falcem maturis palmitibus admouet: sed putationis insitis custoditur ea ratio, ut ubi nulla desideratur propago, unus surculus euocetur in iugũ: alter ita recidatur, ut adæquetur plaga trunco, sic tamen nequid radatur è duro: pampinandum non aliter est, quàm in nouella uiuiradice: putandum uerò sic, ut usque in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trunci ducat cicatricem: atque hæc per fissuram insitarum est ordinatio, in illa autem quæ fit per terebrationem, primũ ex uicino fructuosißimã oportet cõsiderare uitem, ex qua (uelut traducẽ inhærentẽ matri) palmitem attrahas, & per foramẽ trãsmittas: hæc enim tutior, & cer

& certior est insitio, quoniam & si proximo uere nō comprehendit, sequente certè, cum increuit, cōiungi cogitur, & mox à matre reciditur, atq; ita superficies insitæ uitis usque ad receptum surculum obtruncatur: huius traducis si non est facultas, tum detractum uiti quàm recentißimum eligitur sarmentum, & leuiter circumrasum, ut cortex tantum detrahatur, aptatur foramini, atq; ita luto circumlinitur resecta uitis, ut totus truncus alieni generis uiti seruiat: quod quidem non fit in traduce, qui à materno sustinetur ubere, dum inolescat: sed aliud est ferramentum, quo priores uitem perforabant: aliud, quod ipse usu nunc magis aptum comperi. Nam antiqua terebra, quam solam ueteres agricolæ nouerāt, scobem faciebat, perurebatq; eam partem, quam perforauerat, deusta porrò raro reuirescebat, uel cum priore coalescebat, in eaq́; nec insitus surculus comprehendebat: tum etiam scobis nunquam sic eximebatur, ut non inhæreret foramini: ea porrò interuentu suo prohibebat corpus surculi corpori uitis applicari: nos terebram, quam gallicā dicimus, ad hāc insitionem commenti longè habiliorem, utilioremq́; comperimus, nam sic excauat truncum, ne foramen inurat: quippe non scobē, sed ramēta facit, quibus exemplis, plaga leuis relinquitur, quæ facilius omni parte sedentem surculum contingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat antiqua terebra: igitur secundum uernum æquinoctiū perfectā uitiū insitionē habeto, locisq́; aridis, & siccis nigram uitem inserito, humidis albam: neq; est ulla eius propagandi necessitas, si modo tam mediocris est craßitudo tunci, ut incrementum insiti plagam poßit contegere, & nisi tamen uacuus locus demortui capitis uitem reposcit: quod cū ita est, alter ex duobus surculis mergitur, alter eductus ad iugum in fructum summittitur: neq; inutile ex

tile ex ea uitæ, quam merseris, enascentes in arcu propaginis pampinos educare, quos poßis mox, si ita competet, uel propagare, uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum, uiminum, & de salicto. CAP. XXX.

QVoniam constituendis, colendisq; uineis, quæ uidebantur utiliter præcipi posse, disseruimus, pedaminum, iugorumq; & uiminum prospiciendorum tradenda ratio est: hæc enim quasi quædam dotes uineis antè præparantur, quibus si deficitur agricola, causam faciendi uineta non habet, cum omnia, quæ sunt necessaria extra fundum quærenda sint: nec emptionis tantum (sicut ait Atticus*) pretium onerat uitis rationem, sed est etiam comparatio molestißima: conuehenda sunt enim tempore iniquißimo hyberno, quare salices uiminales, atq; arundineta, uulgaresq; syluæ uel consultò consitæ è castaneis prius facienda sunt.* V*iminaliũ (ut* Atticus *putat) singula iugera, sufficere possunt quinis, & uigenis iugeribus ligandæ uineæ: arundineti singula iugera, uigenis iugandis: castaneti iugerum, totidem palandis, quot arundineti iugandis: salicem uel riguus ager, uel uliginosus optimè, nec incommodè tamẽ aliit planus, & pinguis, atq; is debet conuerti bipalio (ita enim præcipiunt ueteres) in duos pedes & semissem salicto destinatum solum: nec refert cuius generis uimen seras, dum sit lentißimum, putant tamen tria esse genera præcipuè salicis,* Græcæ, Gallicæ, Sabinæ, *quam plurimi uocant amerinam.* Græca *flaui coloris est,* Gallica *obsoleti purpurei, & tenuißimi uiminis.* Amerina *salix gracilem uirgam, & rutilam gerit. Atq; hæ uel cacuminibus, uel taleis deponuntur, perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamẽ dipondiarij orbiculi craßitudinem non excedant, optimè panguntur*

guntur, cousq; dum ad solidum demittantur, taleæ sesquipedales terreno immersæ paululum obruuntur. Riguus locus spatia laxiora desyderat, eaq; senum pedum per quincuncem rectè faciunt, siccaneus spißiora sic, ut sit facilis accessus colētibus ea, quinum pedū interordinia esse abunde est, ut tamen in ipsa linea consitionis alterna uacuis intermissis bipedaneis spatijs consistant semina. Satio est eorum prius, quàm germinent, dum silent uirgæ, quas arboribus detrahi siccas conueniet. Nam rosidas si reciderıs, parum prosperè proueniunt: ideo pluuij dies in exputanda salice uitantur: fodienda sunt primo triennio salicta crebrius, ut nouella uincta, cum deinde conualuerint, tribus fossuris contenta sunt, aliter culta celeriter deficiunt. Nam quamuis adhibeatur cura, plurimæ salices intereunt, quarum in loco ex propinquo mergis propagari debent, curuatis, & defoßis cacuminibus, quibus restituatur quicquid intercidit: anniculus deinde mergus decidatur à stirpe, ut suis radicibus tanquam uitis ali poßit.

De genista, CAP. XXXI.

PEradida loca, quæ genus id uirgultorum non recipiunt, genistam postulant, eius cum sit satis firmum, tum etiam lentißimum est uinculum. Seritur autem semine, quod cùm est natum, uel defertur bima uiuiradix, uel relicta cùm id tempus exceßit, omnibus annis more segetis iuxta terram demeti potest: cætera uincula, qualia sunt ex rubo, maiorem operam, sed in egeno tamen necessariam exigunt: perticalis ferè salix eundem agrum, quem uiminalis, desyderat, melior tamen riguo prouenit, atq; ea taleis conseritur, & cùm germinauit ad unam perticam summittitur, crebroq; foditur, atque exherbatur, nec minus, quàm uinea pampinatur, ut in longitudinem ramorum potius, quàm in

latitudinem euocetur: sic culta quarto demum anno cæditur. Nam quæ uinculis præparatur, potest annicula præcidi ad semissem supra duos pedes, ut e trunco fruticet, & in brachia uelut humilis uinea disponatur: si tamen siccior fuerit ager, bima potius resecabitur.

De arundinetis. CAP. XXXII.

ARundo minus alte pastinatur, melius tamen bipalio seritur: ea cùm sit uiuacißima, nec recuset ullum locum, prosperius resoluto, quàm denso, humido, quàm sicco, uallibus, quàm cliuis, fluminum ripis, & limitibus, ac uepretis commodius, quàm medijs agris deponitur: seritur bulbus radicis, seritur & talea calami, nec minus toto prosternitur corpore: bulbus tripedaneis interuacantibus spatijs obrutus anno celerius maturam perticam præbet: talea, & tota arundo serius prædicto tempore euenit: sed siue recisa in dupondium, & semissem talea, siue totæ arundines prostratæ deponantur, extent earum cacumina oportet, quòd si obruta sunt, totæ putrescunt: sed cultus arundinetis primo triennio non alius est, quàm cæteris: cùm deinde consenuit, repastinandum est: ea est autem senectus, cùm uel exaruit situ, & inertia plurium annorũ, uel ita densatum est, ut gracilis, & cannæ similis arundo prodeat. Sed illud deintegro refodi debet, hoc potest intercidi, & disrarari, quod opus rustici castrationem uocant: quæ tamen resectio arundineti cæca est, quia non apparet in terra quid aut tollendum sit, aut relinquendum: tolerabilius tamen arundo castratur antè, quàm cæditur: quatenus calami uelut indices demonstrant, quid eruendum sit: tempus repastinandi, & conserendi est prius, quàm oculi arundinum egerminent: cæditur deinde post brumam. Nam usq; in id tempus incrementum capit, ac tum compescitur, cùm obrigant

rigant hyberno frigore, fodiendum quoties & uineta: sed & macies eius, cinere, uel alio stercore iuuanda est, propter quod cæsum pleriq; incendunt arundinetum.

De castaneis, & castanetis. CAP. XXXIII.

Castanea roboribus proxima est, & ideo stabiliendis uineis habilis, eius enim in repastinato nux posita celeriter emicat, & post quinquenniũ cæsa more salicti recreatur, atq; in palum formata, fere usq; in alterã cæsionem perẽnat: ea pullã terrã, & resolutã desiderat, sabulonẽ humidum, uel refractum tofum nõ respuit: opaco, & septentrionali cliuo lætatur, spissum solũ, & rubricosum reformidat: seritur ab Nouẽbri mẽse per totã hymẽ sicca terra, & repastinata in altitudinẽ dupondij, & semißis: nuces in ordinem semipedalibus: ordines autẽ quinûm pedum spatijs dirimũtur: in altitudinẽ dodrãtis castanea depressis sulcis committitur, qui ubi nucibus sunt consiti prius, quàm cõplanẽtur, breues arundines ab latere castanearũ panguntur, ut per hos sationis indices cautius fodi, & runcari poßint: simul atq; semina stillauerint, & iam bima transferri queunt, interuellũtur, ac bini pedes arbusculis uacui relinquũtur, ne densitas plantas emaciet: spißius autẽ semen propter uarios casus deponitur: nam interdũ prius quàm enascatur, aut siccitatibus nux inarescit, aut aquarũ abundantia putrescit: interdum subterraneis animalibus sicuti muribus, & talpis infestatur: propter quæ sæpe nouella castaneta caluescunt: atq; ubi frequentanda sunt, melius ex uicino, si cõpetit (mergi more) pertica declinata propagatur, quàm excẽpta reseritur: hæc enim uelut immota sua sede uehementer germinat: at quæ radicitus excẽpta, & deposita est, biennio reformidat, propter quod compertum est commodius nucibus, quàm uiuiradicibus

eiusmodi syluas institui: spatia huiusce sationis, quæ suprà scripta sunt, capita castanearum recipiunt M. M. D. CCCLXXX. cuius summæ (sicut ait Atticus) ex facili iugera singula præbebũt statuminũ duodena millia: etenim talcæ propius stirpem recisæ quadrifidas plerunq;, ac deinde secundæ taleæ eiusdem arboris bifidas ridicas sumministrãt: quod genus fissilis adminiculi manet diutius, quam teres palus. Cultus eiusdẽ est fossionis, positionisq;, qui uineæ supputari debet bima, quinetiam trima, nam bis ferro repetenda est ueris principio, ut incitetur eius proceritas: potest etiã quercus simili ratione seri, uerum biennio tardius, quàm castanea deciditur: propter quod ratio postulat tempus potius lucrari, nisi si dumosi, glareosiq; montes, atq; ea genera terræ, quæ suprà diximus, glandem magis, quàm castaneam postulabunt. Hæc de uineis Italicis, uinearumq; instrumentis, quantum reor, non inutiliter, & abunde disserui, mox agricolarum prouincialiũ uineaticos, nec minus nostratis, & Gallici arbusti cultus traditurus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA

LIB. V.

Quemadmodum datas formas agrorum metiri debeas. CAP. I.

SVPERIORIBVS libris, quos ad te de constituẽdis, colẽdisq; uineis Siluine scripserã, nonnulla defuisse dixisti, quæ agrestium operũ studiosi desiderarẽt: neq; inficior aliqua me præteriisse, quãuis inquirentem sedulò, quæ nostri secul

eculi cultores, quæq; ueteres literarum monumentis prodiderunt: sed cum sim professus rusticæ rei præcepta, nisi illor, non asseueraueră, quæ uastitas eius sciĕtiæ cŏtineret, cuncta me dicturum, sed plurima: nam illud in unius hominis prudentiam cadere nŏ poterat: neq; enim est ulla disciplina, aut ars, quæ singulari consummata sit ingenio: quapropter ut in magna sylua boni uenatoris est indagante feras quamplurimas capere, nec cuiquam culpæ fuit non omnes cepisse: ita nobis satis, abundeq; est, tam diffusæ materiæ, quam suscepimus, maximă partem tradidisse: quippe cum in ea uelut omissa desiderentur, quæ non sunt própria nostræ professionis, ut proxime cum de commetiendis agris rationem M. Trebellius noster à me requireret, uicinum adcò atque coniunctum esse censebat demonstranti quemadmodum agrum pastinaremus, præcipere etiam pastinatum quemadmodum metiri debeamus, quod ego non agricolæ, sed mensoris officium esse dicebam, cum præsertim ne architecti quidem, quibus necesse est mensurarum nosse rationem, dignentur consummatorum ædificiorum, quæ ipsi disposuerint, modum comprehĕdere, sed aliud existiment professioni suæ conuenire, aliud eorum, qui iam extructa metiuntur, & imposito calculo perfecti operis rationem computant, quo magis ueniam tribuendă esse nostræ disciplinæ censeo, si eatenus progreditur, ut dicat, qua quidq; ratione faciendum, non quantum id sit, quod effecerit. Verŭ quoniam familiariter à nobis tu quoq; Siluine præcepta mensurarŭ desideras, obsequar uoluntati tuæ, cum eo, ne dubites id opus geometrarum magis esse quàm rusticorum, desq; ueniam, si quid in eo fuerit erratum, cuius scientiam mihi non uindico: sed ut ad rem redeă, modus omnis areæ pedali mensura cŏprehenditur, qui

 digito-

digitorum est XVI. *pes multiplicatus in passus, & actus, & climata, & iugera, & stadia, cẽturiasq;, mox etiam in maiora spatia procedit.* Passus *pedes habet quinq;: actus minimus (ut ait M.Varro) latitudinis pedes quatuor, longitudinis habet pedes* CXX. *Clima quoquouersus pedum est* LX. *actus quadratus undiq; finitur pedibus* CXX. *hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod erat iunctum, nomen iugeri usurpauit: sed hunc actum prouinciæ Bæticæ rustici agnam uocant: ijdemq; triginta pedum latitudinem, &* CLXXX. *longitudinem porcam ducunt: at Galli candetum appellant in areis urbanis, spatium centum pedum, in agrestibus autem pedum* CL. *quod aratores cadetum nominant: semiiugerum quoq; arepennem uocant: ergo (ut dixi) duo actus iugerum efficiunt longitudine pedum* CCXL. *latitudine pedũ* CXX. *quæ utræque summæ inter se multiplicatæ quadratorũ faciũt pedum uigintioctomilla & octingentos: stadiũ deinde habet passus* CXXXV. *id est pedes* DCXXV. *quæ octies multiplicata efficit mille passus, sic ueniunt quinquemillia pedum.* Centuriam *nunc dicimus (ut idem Varro ait) ducentorum iugerũ modum: olim autẽ ab centum iugeribus uocabatur centuria, sed mox duplicata nomen retinuit: sicuti tribus dictæ primum à partibus populi tripartito diuisi, quæ tamen nunc multiplicatæ pristinum nomen possident: hæc non aliena, nec procul à ratiocinio, quod tradituri sumus, breuiter præfari oportuit: nunc ueniamus ad propositum.* Iugeri *partes non omnes posuimus, sed eas, quæ cadunt in æstimationem facti operis, nam minores persequi superuacuũ fuit pro quibus nulla merces dependitur.* Igitur *(ut diximus) iugerum habet quadratorum pedum uigintioctomillia & octingentos, qui*

pedes

pedes efficiũt ſcrupula C C L X X X V I I I. ut autem à minima parte, id eſt ab dimidio ſcrupulo incipiam, pars quingenteſimaſeptuageſimaſexta pedes efficit quinquaginta: id eſt iugeri dimidium ſcrupulum: pars ducenteſimaoctogeſimaoctaua pedes centũ: hoc eſt ſcrupulũ: pars C X L I I I I. pedes C C. hoc eſt ſcrupula duo: pars ſeptuageſimaſecunda, pedes C C C C. hoc eſt ſextula, in qua ſunt ſcrupula quatuor. Pars quadrageſimaoctaua, pedes DC. hoc eſt ſicilicus. in quo ſunt ſcrupula ſex. Pars uigeſimaquarta, pedes milleducentos, hoc eſt ſemũcia, in qua ſunt ſcrupula X I I. pars duodecima duomillia & quadringentos, hoc eſt uncia, in qua ſunt ſcrupula X X I I I I. pars ſexta, pedes quatuormillia & octingentos, hoc eſt Sextans, in quo ſunt ſcrupula X L V I I I. pars quarta pedes ſeptemmillia et ducentos, hoc eſt Quadrans, in quo ſunt ſcrupula L X X I I. Pars tertia pedes nouemmillia & ſexcentos, hoc eſt Triens, in quo ſunt ſcrupula X C V I. Pars tertia & unaduodecima, ped. duodecimmillia, hoc eſt Quincunx, in quo ſunt ſcrupula C X X. pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringentos, hoc eſt Semis, in quo ſunt ſcrupula C X L I I I I. Pars dimidia & unaduodecima, pedes ſexdecim millia & octingentos, hoc eſt Septunx, in quo ſunt ſcrupula C L X V I I I. Partes duæ tertiæ, pedes decemnouem millia & ducẽtos, hoc eſt Bes, in quo ſunt ſcrupula C X C I I. Partes treſquartæ, pedes unum & uigintimillia & ſexcẽtos, hoc eſt Dodrãs, in quo ſunt ſcrupula C C X V I. pars dimidia & tertia. ped. uigintiquatuormillia, hoc eſt Dextans, in quo ſunt ſcrupula C C X L. Partes duæ tertiæ & una quarta, pedes uigintiſexmillia & quadringentos, hoc eſt Deunx, in quo ſunt ſcrupula C C L X I I I I. Iugerũ pedes uigintioctomillia & octingentos, hoc eſt As, in quo ſunt

ſcrupula CCLXXXVIII. *Iugeri autem modus ſi ſemper quadraret, & in agendis menſuris in longitudinem haberet pedes* CCXL. *in latitudinē pedes* CXX. *expeditiſsimum eſſet eius ratiocinium, ſed quoniam diuerſæ agrorum formæ ueniunt in diſputationē, cuiuſq; generis ſpecies ſubijciemus, quibus quaſi formulis utemur.*

De uarijs agrorum formis, & eorum dimenſionibus. CAP. II.

OMnis ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam ſemicirculi, uel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formā exhibet. Quadrati menſura facilima eſt: nam cum ſit undiq; pedum totidem, multiplicantur in ſe duo latera, & quæ ſumma ex multiplicatione effecta eſt, eā dicemus eſſe quadratorum pedum: tanquam eſt locus quoquouerſus C. *pedum: ducimus centies centenos, fiunt decemmillia. Dicemus igitur eum locum habere decemmillia pedum quadratorum, quæ efficiunt iugeri trientem, & ſextulam, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.*

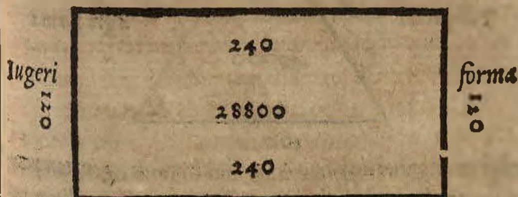
100

quadrati 100 | 10000 | 100 agri forma

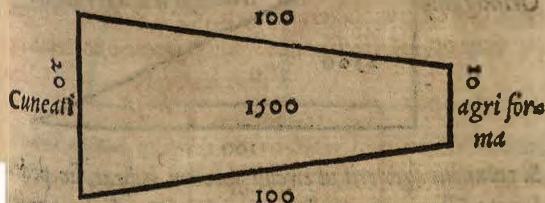
100

At ſi longior fuerit, quàm latior, ut exēpli cauſa iugeri forma pedes habeat longitudinis CCXL. *latitudinis pedes* CXX. *ita ut paulò antè dixi, latitudinis pedes cū longitudinis pedibus ſic multiplicabis centies uicies duceni quadrag*

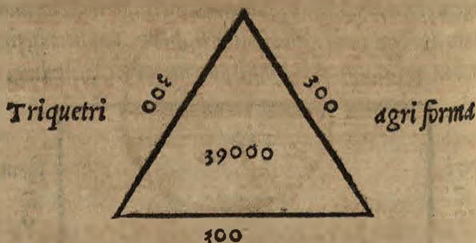
drageni fiunt uigintioctomillia, & octingenti. Dicemus iugerum agri tot pedes quadratos habere. Similiterq; fiet de omnibus agris, quorum longitudo maior sit latitudine.

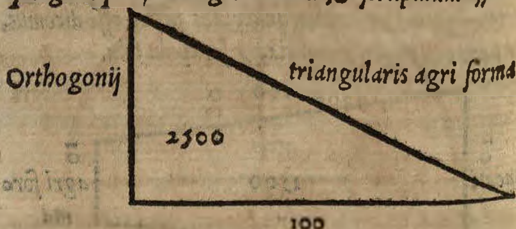
Sin autẽ cuneatus ager fuerit, ut puta lõgus pedes centum: latus ex una parte pedes x x. & ex altera pedes decem, tunc duas latitudines componemus, fiet utraq; summa pedes x x x. Huius dimidia pars est quindecim, quã cum longitudine multiplicando efficiemus pedes mille & quingentos. Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes esse dicemus, quæ pars erit iugeri semuncia, & scrupula tria.

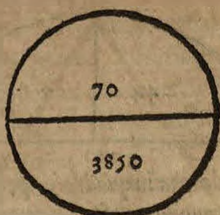
At si tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formã sequeris. Esto ager triangulus pedum quoquò uersus tricentorum. Hunc numerũ in se multiplicato, fiunt ped. nonagintamillia. Huius summæ partẽ tertiam sumito, id est, trigintamillia: item sumito decumã, id est, nouemmillia. Vtranq; summã componito, fiũt pedes trigintanouẽmillia. Dicemus hanc summã pedum quadratorũ esse in eo triquetro. Quæ mẽsura efficit iugerũ, & trientem, & sicilicum.

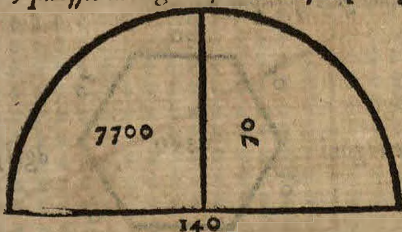
Sed si triangulus disparibus fuerit lateribus ager tanquam in subiecta forma, quae habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitnr. Esto unius lateris linea, quae facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedum centum. Has duas summas in se multiplicato, quinquagies centeni fiunt quinquemillia. Horũ pars dimidia duomillia quingeni: quae pars iugeri unciam, & scrupulum efficit.

Si rotundus ager erit, ut circuli speciem habeat, sic pedes sumito. Esto area rotunda, cuius diametros habeat pedes L X X. Hoc in se multiplicato, septuagies septuageni fiunt quatuormillia & noningenti. Hanc summã undecies multiplicato, fiunt pedes quinquagintatriamillia nongenti. Huius summe quartamdecimam subduco, scilicet pedes triamillia octingenti, & quinquaginta. Hos esse quadratos in eo circulo dico. Quae summa efficit iugeri sexcunciam, scrupula duo & dimidium.

Si semicirculus fuerit ager, cuius basis habeat pedes C XL. curuaturæ autē latitudo pedes L X X. oportebit multiplicare latitudinē cū basi, septuagies cēteni quadrageni fiūt nouēmillia & octingēti. Hæc undecies multiplicata fiunt cētūseptēmillia & octingēti. Huius summæ quartadecima est septē millia & septingēti. hos pedes esse dicemus in semicirculo, qui efficiūt iugeri quadrantē scrupula quinq;.

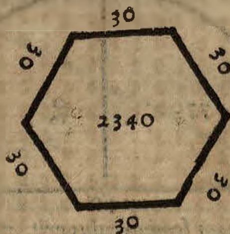
Si autē minus, quàm semicirculus erit, arcū sic metiemur. Esto arcus, cuius basis habeat pedes X V I. latitudo autem pedes I I I I. Latitudinē cum basi pono. Fit utrunq; pedes X X. Hoc duco quater, fiunt L X X X. horū pars dimidia est X L. Itē sexdecim pedū, qui sunt basis pars dimidia V I I I. hi V I I I. in se multiplicati fiūt L X I I I I. Quartamdecimā partē duco, ea efficit pedes I I I I. paulò amplius, hoc adijcies ad quadraginta. Fit utraque summa pedes X L I I I I. hos in arcu quadratos esse dico, qui faciunt iugeri dimidiū scrupulum quinta, & uigesima parte minus.

Minor semicirculo agri forma

Si fuerit sex angulorum in quadratos pedes, sic redigitur. Esto hexagonum quoquouersus lineis pedum x x x. *Latus unũ in se multiplico tricies triceni fiunt* D C C C C. *Huius summæ tertiam partem statuo* C C C. *eiusdem partem decumam* x C. *Fiunt* C C C x C. *Hoc sexies ducendum est, quoniam sex latera sunt, quæ consummata efficiunt duomillia tricenteni & quadraginta. Tot igitur pedes quadratos esse dicemus. Itaq; erit iugeri uncia dimidio scrupulo, & decima parte scrupuli minus.*

Hexagoni agri forma

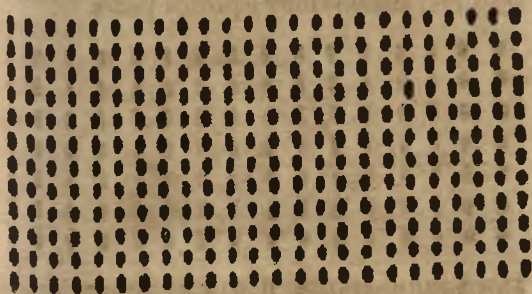

Inter uites pangendas quot pedes relinquendi sint. CAP. III.

His igitur uelut primordijs talis ratiocinij perceptis non difficiliter mensuras inibimus agrorum, quorum nunc omneis persequi species & longum, & arduum est. Duas etiam nunc formulas præpositis adijciã, quibus frequenter utuntur agricolæ in disponendis seminibus. Esto ager longus pedes milleducentos, latus pedes C x x. *in eo uites disponendæ sunt ita, ut quini pedes inter ordines relin*

linquantur. Quæro quot seminibus opus sit, cum quinum pedum spatia inter semina desiderantur. Duco quintam partem longitudinis, fiunt CCXL. & quintā partem latitudinis, hoc est XXIIII. bis utrisq; summis semper singulos asses adijcio, qui efficiunt extremos ordines, quos uocant angulares. Fit ergo altera summa ducentorum quadraginta unius, altera uigintiquinque. Has summas sic multiplicato, quinquies & uicies duceniquadrageni singuli. fiunt sexmillia & uigintiquinque. Totidem dices opus esse seminibus.

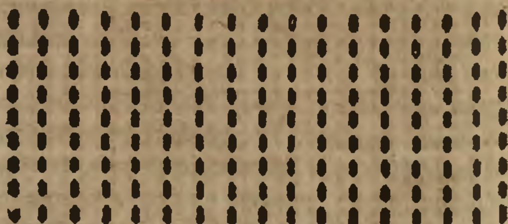
Semina inter quinos pedes.

Similiter inter senos pedes si uoles ponere, duces sextam partem longitudinis milleducentorum, fiunt CC. & sextam latitudinis CXX. id est XX. His summis singulos asses adijcies, quos dixi angulares esse. Fiunt CCI. & XXI. Has summas inter se multiplicabis uicies, & semel ducentos & unum, atque ita efficies quatuormillia ducentos & uigintiunum. Totidem seminibus opus esse dices.

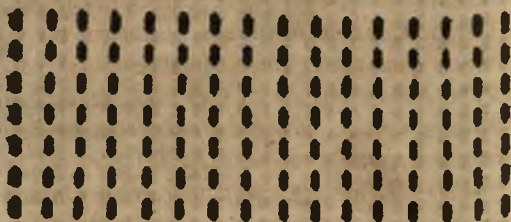
Semina

Semina inter ſenos pedes.

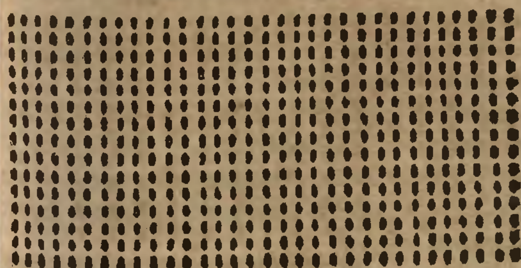
Similiter ſi inter ſeptenos pedes ponere uoles ſeptimam partem longitudinis, & latitudinis duces, & adijcies aſſes angulares, eodem modo, eodemq; ordine conſummabis numerum ſeminum.

Semina inter ſeptenos pedes.

Deniq; quotcunq; pedum ſpatia facienda cenſueris, totam partem longitudinis, & latitudinis duces, & prædictos aſſes adijcies Hæc *cum ita ſint, ſequitur uti iugerum agri, qui habet pedes* C C X L. *longitudinis, & latitudinis pedes* C X X. *recipiat inter pedes ternos (hoc enim ſpatium minimum eſſe placet uitibus ponendis) per longitudinem ſemina* L X X X I. *per latitudinẽ inter quinos pedes ſemina* X X V. Q*ui numeri inter ſe multiplicati fiunt ſeminum duomillia & uigintiquinq;.*

Semina inter ternos pedes.

Vel si quoquouersus inter quaternos pedes uinea erit disposita, longitudinis ordo habebit semina L X I. *latitudinis* X X X I. *qui numeri efficiũt in iugero uites milleoctingentas & nonagintaunam: uel si in longitudinem per quaternos pedes, in latitudinem per quinos pedes fuerit disposita, ordo longitudinis habebit semina* L X I. *latitudinis* X X V. *quòd si inter quinos pedes consitio fuerit, per longitudinem ordinis habebit semina* X L I X. *& rursus per latitudinem semina* X X V. *qui numeri duo inter se multiplicati efficiũt milleducentum & uigintiquinq;. At si per senos pedes eundem uitibus locum placuerit ordinare, nihil dubium est, quin longitudini dandæ sint* X L I. *uites, latitudini autem uigintiuna. Quæ inter se multiplicatæ efficiunt numerum* D C C C L X I. *Sin autem inter septenos pedes uinea fuerit constituenda, ordo per longitudinem recipiet capita trigintaquinque, per latitudinem* X V I I I. *qui numeri inter se multiplicati efficiunt* D C X X X. *Totidem dicemus semina præparanda. At si inter octonos pedes uinea conseretur, ordo per longitudinem recipiet semina* X X X I. *per latitudinem autem* X V I. *qui numeri inter se multiplicati efficiunt* C C C C X C V I. *At si inter nouenos pedes, ordo*

ordo in longitudinem recipiet semina uigintiseptem, & in latitudinem quatuordecim, hi numeri inter se multiplicati faciunt CCCLXXVIII. *At si inter denos pedes, ordo longitudinis recipiet semina* XXV. *latitudinis* XIII. *Hi numeri inter se multiplicati faciunt* CCCXXV. *& ne in infinitum procedat disputatio nostra, eadem portione, ut cuiq; placuerint laxiora spatia, semina faciemus. Ac de mensuris agrorum, numerisq; seminum dixisse abunde sit, nunc ad ordinem redeo.*

De cultura prouincialiũ uinearum. CAP. IIII.

VInearum prouincialium plura genera esse comperi. Sed ex ijs, quas ipse cognoui, maxime probantur, uelut arbusculæ, breui curæ sine adminiculo per se stantes: deinde quæ pedaminibus adnixæ singulis iugis imponuntur, eas rustici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circummunitæ per statumina calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyrosq; flectuntur, eas nonnulli characatas uocant. Vltima est conditio stratarum uitium, quæ ab enata stirpe confestim uelut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem sationis ferè eadem est conditio. Nam uel scrobe, uel sulco semina deponuntur, quoniam pastinationis expertes sunt externarũ gentium agricolæ: quæ tamen ipsa penè superuacua est ijs locis, quibus solum putre, & per se resolutum est: nanque hoc imitamur arando (ut ait Vergilius) quod etiam pastinando: itaque Campania, quoniam uicinum ex nobis capere potest exemplum, non utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius soli minorem operam desyderat: sicubi autem densior ager prouincialis rustici maiorem poscit impensam, quod nos pastinando efficimus, ille sulco facto consequitur, ut laxius subacto solo deponat semina.

Repetitio eorum, quæ dicta sunt, per singula genera. CAP. V.

SEd ut singula earum, quæ proposui, uinearum genera persequar, prædictũ ordinem repetam. Vitis, quæ sine adminiculo suis uiribus consistit, solutiore terræ scrobe, densiore sulco ponenda est. Sed & scrobes & sulci plurimum prosunt, si in locis temperatis, quibus æstas non est perferuida, ante annum fiant, quàm uineta conserantur: soli tamen antè bonitas exploranda est. Nam si ieiuno, atq; exili agro semina deponentur, sub ipsum tempus sationis scrobs, aut sulcus faciendus est. Si ante annum fiant, quàm uinea conseratur, scrobs in longitudinem, altitudinemq; defossus tripedaneus abunde est, latitudine tamen bipedanea: uel si quaternûm pedum spatia inter ordines relicturi sumus, commodius habemus eandem quoquouersus dare mensuram scrobibus, non amplius tamen quàm in tres pedes altitudinis depreßis. Cæterum quatuor angulis semina applicabuntur subiecta minuta terra, & ita scrobes adobruentur. Sed de spatijs ordinum eatenus præcipiendum habemus, ut intelligant agricolæ siue aratro uineas culturi sint, laxiora interordinia relinquenda, siue bidentibus angustiora: sed neque spatiosiora, quàm decem pedum, neque contractiora quàm quatuor. Multi tamen ordines ita disponunt, ut per rectam lineam binos pedes, aut ut plurimum, ternos inter semina relinquant. Trãsuersa rursus laxiora spatia faciãt, per quæ uel fossor, uel arator incedat. Sationis autem cura nõ alia debet esse, quàm quæ tradita est à me tertio uolumine. Vnum tamen huic consitioni Mago Carthaginiensis adijcit, ut semina ita deponantur, ne protinus totus scrobs terra compleatur, sed dimidia ferè pars eius sequente biennio paulatim

adæquetur. Sic enim putat uitem cogi deorsum agere radices. Hoc ego siccis locis fieri utiliter non negauerim, sed ubi aut uliginosa regio est, aut cœli status imbrifer, minimè faciundum cēseo. Nam consistens in semiplenis scrobibus nimius humor antè, quàm coualescāt, semina necat. Quare utilius existimo repleri quidem scrobes stirpe deposita, & cùm semina comprehēderint, statim post æquinoctium autūnale debere diligenter, atq; altè ablaqueari, & recisis radiculis, si quas in summo solo citauerint, post paucos dies adobrui: sic enim utrunq; incommodum uitabitur, ut neque radices in superiorē partem euocentur, neq; immodicis pluuijs parum ualida uexētur semina: ubi uerò iam corroborata fuerint, nihil dubium est, quin cœlestibus aquis plurimum iuuentur. Itaq; locis quibus clemētia hyemis permittit, adapertas uites relinquere, & tota hyeme ablaqueatas habere eas cōueniet. De qualitate autem seminū inter autores non conuenit. Alij malleolo protinus conseri uineam melius existimant, alij uiuiradice: de qua re quid sentiam, iam superioribus uoluminibus professus sum. Et nunc tamē hoc adijcio, esse quosdā agros, in quibus nō æquè bene trāslata semina, quàm immota respōdeant, sed istud rarißimè accidere. Notandū itaq; & diligēter explorandū esse, & quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuset: depositam ergo stirpem, id est, malleolū, uel uiuiradicem formare sic conuenit, ut uitis sine pedamine consistat: hoc autem protinus effici non potest. Nam nisi adminiculum teneræ uiti, atq; infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ se applicabit: itaque posito semini arundo adnectitur, quæ uelut infantiam eius tueatur, atque educet, producatq; in tantam staturam, quantam permittit agricola: ea porrò non debet esse sublimis: nam

usq; in sexquipedem coërcendum est: cùm deinde robur accipit, & iam sine adiumento consistere ualet, aut capitis, aut brachiorum incrementis adolescit: nam duæ species huius quoq; culturæ sunt: alij capitatas uineas, alij brachiatas magis probant, quibus cordi est in brachia uitem componere, conuenit ut à summa parte, qua decisa nouella uitis est, quicquid iuxta cicatricē citauerit, conseruari, & in quatuor brachia pedalis mēsuræ diuidere, ita ut omnem partē cœli singula aspiciant: sed hæc brachia non statim primo anno procera summittuntur, ne oneretur exilitas uitis, sed cōpluribus putationibus in prædictam mensurā educuntur: deinde ex brachijs, quasi quædā cornua prominentia relinqui oportet, atq; ita totā uitē omni parte in orbē diffundi: putationis autē ratio eadē est, quæ in iugatis uitibus: uno tantū differt, quòd pro materijs longioribus pollices quaternûm, aut quinū gemmarū relinquūtur. pro custodibus autē bigemmes resectes fiunt: in ea deinde uinea quam capitatam diximus, iuxta ipsam matrem, usq; ad corpus sarmentū detrahitur, una aut altera tantummodò gemma relicta, quæ ipsi trunco adhæret: hæc autē riguis, aut pinguißimis locis fieri tutò potest, cum uires terræ, & fructum, & materias ualent præbere: maximè autē aratris excolunt, qui sic formatas uineas habēt, & eam rationē sequuntur detrahēdi uitibus brachia, quòd ipsa capita sine ulla extantia neque aratro, neq; bubus obnoxia sunt: nam in brachiatis plerunque fit, ut aut crure, aut cornibus boum ramuli uitium defringantur, sæpe etiam & stiua, dum sedulus arator uomere perstringere ordinem, & quàm proximam partem uitium excolere studet: atque hæc quidem cultura uel brachiatis, uel capitatis uitibus ante, quàm gemment, adhibetur: cum deinde germinauerint, fossor insequitur, ac bi-

dentibus eas partes subigit, quas bubulcus non potuit pertingere: mox ubi materia uitis exigit, insequitur pampinator, & superuacuos deterget, fructuososq; palmites submittit, qui cum indurucrunt, uelut in coronam religantur: hoc duabus ex causis fit, una, ne libero excursu in luxuriam prorepant, omniaq; alimenta pampini absumant, altera ut religata uitis rursus aditum bubulco, fossoriq; in excolenda se præbeat. Pampinandi *autem modus is erit, ut opacis locis, humidisq;, & frigidis æstate uitis nudetur, foliaq; palmitibus detrahantur, ut maturitatem fructus capere poßit, & ne situ putrescat: locis autem siccis, calidisq;, & apricis, ut è contrario palmitibus uuæ contegantur, etsi parum pampinosa uitis est, aduectis frondibus, & interdum stramentis fructus muniatur.* M. *quidem* Collumella *patruus meus uir illustribus disciplinis eruditus, ac diligentißimus agricola* Bæticæ *prouinciæ sub ortu caniculæ palmeis tegetibus uineas adumbrabat, quoniam plerunq; dicti sYderis tempore quædam partes eius regionis sic infestantur* Euro, *quem incolæ* Vulturnum *appellant, ut nisi tegminibus uites opacentur, uelut halitu flammeo fructus urantur: atque hæc capitatæ, brachiatæq; uitis cultura est. nam illa, quæ uno iugo superponitur, aut quæ materijs summissis arundinum statuminibus per orbem connectitur, ferè eandem curam exigit, quam iugata: nonnullos tamen in uineis characatis animaduerti, & maximè eluenaci generis prolixos palmites, quasi propagines summo solo adobruere, deinde rursus ad arundines erigere, & in fructum summittere, quos nostri agricolæ mergos,* Galli *candosoccos uocant: eosq; adobruunt simplici ex causa, quòd existiment plus alimenti terram præbere fructuarijs flagellis: itaque post uindemiam uelut inutilia sarmenta decidunt, & à stirpe*

pe summouent: nos autem præcipimus easdem uirgas, cum à matre fuerint præcisæ, sicubi demortuis uitibus ordines uacent, aut si nouellam quis uineam instituere uelit, pro uiuiradice ponere, quoniam quidem partes sarmētorum quæ fuerant obrutæ, satis multas habent radices, quæ depositæ scrobibus, confestim comprehendant. Superest reliqua illa cultura prostratæ uineæ, quæ nisi uiolentißimo cœli statu suscipi non debet: nam & difficilem laborem colonis exhibet, nec unquam generosi saporis uinum præbet: atque ubi regionis conditio solam eam culturam recipit, bipedaneis scrobibus malleolus deponitur, qui cum egerminauit, ad unam materiam reuocatur: eaq́; primo anno compescitur in duas gemmas: sequente deinde, cum palmites profudit, unus summittitur, cæteri decutiuntur: at ille, qui summissus est, cum fructum edidit, in eam longitudinem deputatur, uti iacens non excedat interordinij spatium: nec magna est putationis differentia cubantis, & stantis rectæ uineæ, nisi quòd iacenti uiti breuiores materiæ summitti debent, resecces quoque angustius in modum furunculorum relinqui, sed post putationem: quam utique autumno in eiusmodi uinea fieri oportet, ut uitis tota deflectatur in alterum interordinium, atque ita pars ea, quæ fuerat occupata, uel foditur, uel aratur, & cum exculta est, eandem uitem recipit, ut altera quoque pars excoli poßit: de pampinatione talis uineæ parum inter autores conuenit: alij negant esse nudandam uitem, quo melius contra iniuriam uentorum, ferarumq́; fructum abscondat: alijs placet parcius pampinari, ut & uitis non in totum superuacuis frondibus oneretur, & tamen fructum uestire, aut protegere poßit, quæ ratio mihi quoque commodior uidetur.

De ulmarijs faciendis. CAP. VI.

SEd iam de uineis satis diximus, nūc de arboribus præcipiendum est: qui uolet frequens, & dispositum arbustum paribus spatijs, fructuosumq; habere, operā dabit ne emortuis arboribus rarescat, ac primam quanque senio, aut tempestate afflictam summoueat, & in uicem nouellā sobolem substituat: id autem facilè consequi poterit, si ulmorum seminarium paratum habuerit: quod, & quomodo, & qualis generis faciendum sit, non pigebit deinceps præcipere: ulmorum duo esse genera conuenit: gallicum, & uernaculum: illud atinia, hoc nostrâs dicitur. Atiniam ulmum Tremellcius Scrofa non ferre sameram (quod est semen eius arboris) falsò est opinatus: nam rariorem sine dubio creat, & idcirco plerisque & sterilis uidetur, seminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus: itaque nemo iam serit ex samera, sed ex sobolibus: est autem ulmus longè lætior, & procerior, quàm nostrâs, frondemq; iucundiorem bubus præbet: qua cum aßiduè pecus alueris, & posteà generis alterius frondem dare institueris: fastidium bubus affert: itaque si fieri poterit, totum agrum genere uno atiniæ ulmi conseremus: si minus, dabimus operam, ut in ordinibus disponendis pari numero uernaculas, & atinias alternemus, ita semper mista fronde utemur, & quasi hoc condimento illectæ pecudes fortius iusta cibariorum conficient: sed uitem maximè opulus uidetur alere, deinde ulmus, post etiam fraxinus. Opulus, quia raram, neque idoneam frondem pecori præbet, à plerisq; repudiata est. Fraxinus, quæ capris, & ouibus gratißima est, nec inutilis bubus, locis asperis, montosis, quibus minus lætatur ulmus, rectè seritur: ulmus, quòd & uitem commodißimè patitur, & iucundißimum pabulum bubus affert, uarijs'que generibus

soli

soli prouenit, à plerisq; refertur: itaq; cui arbustum nouum instituere cordi est, seminaria ulmorum, uel fraxinorum parentur ea ratione, quam deinceps subscripsimus: nam opuli melius cacuminibus, in arbusto protinus deponuntur. igitur pingui solo, & modicè humido bipalio terram pastinabimus, ac diligenter occatam, & resolutam, uerno tempore in aream componemus, sameram deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & compluribus insolata diebus iacuerit, ut aliquem tamen succũ, & lentorẽ habeat, inijciemus areis, & eas totas seminibus spiße contegemus, atq; ita cribro putrem terram duos alte digitos incernemus, & modicè rigabimus, stramentisq; areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina seminum ab auibus prærodantur: ubi deinde prorepserint plantæ, stramenta colligemus, & manibus herbas carpemus: idq; leuiter, & curiose faciendum est, ne adhuc teneræ, breuesq; radiculæ ulmorum conuellantur, atq; ipsas quidem areas ita angustè compositas habebimus, ut qui runcaturi sunt, medias partes earum facilè manu contingant: nam si latiores fuerint ipsis seminibus, quæ proculcata erunt, noxam capient. Aestate deinde prius quàm sol oriatur, aut ad uesperum, seminaria conspergi potius, quàm rigari debent, & cum ternûm pedum plantæ fuerint, in aliud seminarium transferri, ac ne radices altius agant (quæ res postmodum in eximendo magnum laborem affert, cùm plantas in aliud seminarium transferre uolumus) oportebit non maximos scrobiculos sesquipede inter se distantes fodere: deinde radices in nodum si breues, uel in orbem coronæ similem, si longiores erunt, inflecti, & oblitas fimo bubulo scrobiculis deponi, ac diligenter circũculcari, possunt etiam collectæ cum stirpibus plantæ eadem ratione disponi: quod in atinia ul-

mo fieri necesse est, quæ non seritur è samera, sed hæc ulmus autũni tẽpore melius, quàm uere disponitur, paulatimq; ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum, tertio demũ anno acuta falce abraditur, atque ubi translationi iam idonea est, ex eo tempore autumni, quo terra imbribus permaduerit, usq; in uernũ tempus ante, quàm radix ulmi in eximendo delibretur, rectè seritur. igitur in resoluta terra ternûm pedũ quoquò uersus faciendi scrobes: at in densa, sulci eiusdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi: sed deinde in solo rosido, & nebuloso conserendæ sunt ulmi, ut earum rami ad orientem, & in occidentem dirigantur, quo plus solis mediæ arbores, quibus uitis applicata, & religata innititur, accipiant. Quòd si etiam frumentis consulemus, uberi solo intra quadraginta pedes, exili ubi nihil seritur, intra uiginti arbores disponantur: cùm deinde adolescere incipient, falce formandæ, & tabulata instituenda sunt: hoc enim nomine usurpant agricolæ ramos, truncosq; prominentes, eosq; uel propius ferro compescunt, uel longius promittunt, ut uites laxius diffundantur: hoc in solo pingui, melius illud in gracili: tabulata inter se ne minus ternis pedibus absint, atq; ita formẽtur, ne superior ramus in eadem linea sit, qua inferior: nã demissũ ex eo palmitem germinantem inferior atteret, & fructum decutiet: sed quacunque arborem seueris, eam biennio proximo putare non oportet: pòst deinde si ulmus exiguũ incrementum recipit, uerno tempore, antè quàm librum demittat, decacuminanda est iuxta ramulum, qui uidebitur esse nitidissimus, ita tamen uti supra eum trunco stirpem dodrantalem relinquas, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur, & correptus cacumen arbori præbeat.

beat. Deinde stirpem post annũ praecidi, & alleuari oportet: quòd si nullum ramulum arbor idoneum habuerit, sat erit nouẽ pedes à terra relinqui, & superiorẽ partem detruncari, ut nouae uirgae, quas emiserit, ab iniuria pecoris tutae sint: sed si fieri poterit, uno ictu arborẽ praecidi: si minus, serra desecari, & plagã falce alleuari oportebit, eãq; plagam luto paleato contegi, ne sole, aut pluuijs infestetur. Post annum, aut bienniũ, cùm enati ramuli recte conualuerint, superuacuos deputari, & idoneos in ordinem summitti conueniet: quae ulmus à positione bene prouenerit, eius summae uirgae falce debent enodari. At si robusti ramuli erunt, ita ferro amputẽtur, ut exiguam stirpem prominentem trunco relinquas. Cùm deinde arbor conualuerit, quicquid falce contingi poterit, exputandũ est, alleuandumq; eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. Vlmum autem nouellam sic formare conueniet: loco pingui octo pedes à terra, sine ramo relinquendi, uel in aruo gracili septem pedes: supra quod spatiũ deinde per circuitum in tres partes arbor diuidenda est, ac tribus lateribus singuli ramuli submittendi, primo tabulato aßignentur. mox de ternis pedibus superpositis, alij rami summittendi sunt, ita ne ijsdem lineis, quibus in superiore positi sint. in eademq; ratione usq; in cacumẽ ordinãda erit arbor, atq; in frondatione cauendũ, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis relinquũtur, aut rursus ita alleuentur, ne ipse trũcus laedatur, aut delibretur. nam parũ gaudet ulmus, quae in corpus nudatur: uitandumq; ne de duabus plagis una fiat, cum talem cicatricẽ non facile cortex comprehendat. Arboris autem perpetua cultura est, non solùm antè diligenter eadem disponere, sed etiam truncum circunfodere, & quicquid frondis enatum fuerit, alternis

m 5 annis

annis aut ferro amputare, aut astringere, ne æmula umbra uiti noceat. cùm deinde arbor uetustatē fuerit adepta, propter ramū uulnerabitur ita, ut excauetur usq; in medullā, quà sit exitus humori, quem ex superiore parte conceperit. uitē quoq; antè quàm ex toto arbor præualescat, conserere cōuenit. At si tenerā ulmum maritaueris, nouā suffe ret, si uetustam uitem applicueris: coniugem necabit: ita sibi pares esse ætate, & uiribus arbores, uitesq; conuenit. Sed arboris maritandæ causa scrobis uiuiradici fieri debet, latus pedū duorū, altus leui terra: totidem pedum, graui, dupondio, & dodrāte, longius pedū sex, aut minimū quinq;: absit autem hic ab arbore ne minus sesquipedali spatio. Nam si radicibus ulmi iunxeris, male uitis comprehendet, & cùm tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc scrobem, si res permittit, autūno facito, ut pluuijs, & gelicidijs maceretur. Circa uernum deinde æquinoctiū binæ uites, quo celerius ulmū uestiant, pedem inter se distantes scrobibus deponēdæ: cauendumq; ne aut septentrionalibus uentis, aut rorulentæ, sed siccæ serātur. Hanc obseruationem non solùm in uitium positione, sed in ulmorū, cæterarumq; arborū præcipio, & uti cùm de seminario eximuntur, rubrica notetur una pars quæ nos admoneat, ne aliter arbores cōstituamus, quàm quemadmodū in seminario steterint. plurimum enim refert, ut eam partem cœli spectent, cui ab tenero consueuerūt: melius autem locis apricis, ubi cœli status neq; prægelidus, neq; nimium pluuius est, autūni tempore, & arbores, & uites post æquinoctiū deponuntur. Sed eæ ita cōserendæ sunt, ut summam terrā, quæ aratro subacta sit semipedem alte substernamus, radicesq; omnes explicemus, & depositas stercoremus (ut ego existimo) si minus terra subacta operiamus, & circucale

lcemus ipsum seminis codicem, uites in ultimo scrobe eponi oportet, materiasq; earum per scrobem porrigi, einde ad arborem erigi, atque ab iniuria pecoris caucis muniri. Locis autem feruidis semina septentrionali parte rbori applicanda sunt: locis frigidis à meridie, tempera-o statu cœli, aut ab oriente, aut ab occidente, ne toto die olem, uel umbram patiantur. Proxima deinde putatione nelius existimat Celsus ferro abstineri, ipsosq; coles in nodum coronæ contortos arbori circundari, ut flexura materias profundat, quarum ualidißimam sequente anno caput uitis faciamus. Me autem longus docuit usus, multo utilius esse primo quoque tempore falcem uitibus admouere, nec superuacuis sarmentis pati syluescere. Sed eam quoque, quæ primo summittetur, materiam ferro coërcendam censeo usque in alteram, uel tertiam gemmam, quo robustiores palmites agat: qui cum primũ tabulatum apprehenderint, proxima putatione disponetur omnibus annis, alioquin in superius tabulatum excitabitur, relicta semper una materia, quæ applicata trunco cacumen arboris spectet. Iamq; uiti cõstitutæ certa lex ab agricolis imponitur: plerique ima tabulata materijs frequentant: uberiorem fructum, & magis facilem cultum sequentes. At qui bonitati uini student, in summas arbores uitem promouent, ut quæq; materiæ se deuectæ in celsißimũ quenq; ramum extendunt sic, ut summæ uitis summam arborem sequatur, id est ut duo palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumẽ eius spectent, & prout quisque ramus conualuit, uitem accipiat. Plenioribus ramis plures palmites alius ab alio separati imponantur, gracilioribus pauciores. Vitisq; nouella tribus toris ad arborẽ religetur, uno qui est in crure arboris à terra quatuor pedibus distans: altero, qui sum-

ma parte uitem capit: tertio, qui mediam uitem complectitur. Torum imum imponi tum oportet, cum uires uiti adimit, interdum enim necessarius habetur, cum aut arbor sine ramis trũcata est, aut uitis præualens in luxuriam euagatur. Cætera putationis ratio talis est, ut ueteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur, noui circuncisis undique capreolis, & nepotibus, qui ex his nati sunt, amputati committantur. & si læta uitis est, ultimi potius palmites per cacumina ramorum præcipitentur: si gracilis, trunco proximis: si mediocris, medijs: quoniam ultimus palmes plurimum fructum affert, proximus nimium, uitemq; exhaurit, atque attenuat: maxime autem prodest uitibus, omnibus annis resolui. Nam & commodius enodantur, & refrigerantur, cum alio loco alligatæ sunt, minusq; læduntur, ac melius conualescunt, atque ipsos palmites ita tabulatis superponi conuenit, ut à tertia gemma, uel quarta religati dependeant, eosq; non constringi, ne sarmentum uimine præcidatur. Quod si ita longe tabulatum est, uti materia parum commodè in id perduci poßit, palmitem ipsum uiti alligatum supra ternam gemmam religabimus: hoc ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis pæcipitata est, fructu induitur: At quæ uinculo adnexa sursum tendit, ea materias sequente anno præbet. Sed ipsorum palmitum duo genera sunt. Alterum, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunque frondem sine fructu affert, pampinarium uocant. Alterum, quod ex anniculo palmite procreatur, quod quia protinus creat, fructuarium appellant, cuius ut semper habeamus copiam in uinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ sunt, ut quicquid intra uinculum est, materias exigat. Cum deinde annis, & robore uitis conualuit, traduces in proximam

iam quanque arborem mittendæ, easq; post biennium mputare, simulatq; alias teneriores transmittere conue- it: nam uetustate uitem fatigant. nonnunquam etiam um arborem totam uitis comprehendere nequit, ex usu uit partem aliquam eius deflexam terræ immergere, & ursus ad eandem arborem duas, uel tres propagines exci- are, quò pluribus uitibus circunuenta celerius uestiatur. Viti nouellæ pampinarium dimitti non oportet, nisi ne- cessario loco natus est, ut uiduum ramum maritet. ueteri- bus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles sunt, & plerique ad tertiam gemmam resecti optime submittuntur. Nam in sequenti anno materias fundunt. Quisquis autem pampinus loco natus in exputando, uel alligando fractus est, modò ut aliquam gemmam habuerit, extolli non opor- tet, quoniam proximo anno uel ualidiorem materiam ex una creabit. Præcipites palmites dicuntur, qui de hornoti- nis uirgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus afferunt, sed plurimum matri nocent, Itaque nisi extremis ramis, aut si uitis arboris cacumen superauerit, præcipita- ri palmitem non oportet. Quòd si tamen id genus colis propter fructum summittere quis uelit, palmitem intor- queat. Deinde alliget, & præcipitet. Nam & post eum lo- cum, quem intorseris, lætam materiam citabit, & præcipi- tata minus uirium in se trahet, quamuis fructu exuberet. Præcipitem uerò plus anno pati non oportet. Alterum est genus palmitis, quod de nouello nascitur, & in tenero alli- gatum dependet: (materiam uocamus) ea & fructum & noua flagella bene procreat, & iam si ex uno capite duæ uirgæ summittantur, tamen utraq; materia dicitur. Nam pampinarius quam uim habeat, suprà docui. Focaneus est, qui inter duo brachia uelut in furca de medio nascitur. Eum

colem

colem deterrimum esse comperi, quòd neq; fructum ferat, & utraque brachia inter quæ natus est, attenuet: itaq; tollendus est. Pleriq; uitem ualidam, & luxuriosam falsò crediderunt feraciorem fieri, si multis palmitibus submissis oneretur. Nam ex pluribus uirgis plures pampinos creat, & cum se multa fronde cooperit, peius defloret, nebulasq;, & rores diutius continet, omnemq; uuam perdit. Validam ergo uitem in ramos diducere censeo, & traducibus dispergere, atque diradiare, cæterosq; uinearios coles præcipitare, & si nimis luxuriabitur, solutas materias relinquere, ea ratione uitem feraciorem facere. Sed ut densum arbustum commendabile fructu, & decore est, sic ubi uetustate rarescit, pariter inutile, & inuenustum est. Quod ne fiat, diligentis patrisfamiliàs est, primam quanque arborem senio defectam tollere, ut in eius locum nouellam restituere uitem queat, nec tam uiuiradice frequentare (ea & si sit facultas) quàm (quod est longè melius) ex proximo propagare. Cuius utriusque ratio cõsimilis est ei, quam tradidimus. Atque hæc de Italico arbusto satis præcepimus.

De arbusto Gallico. CAP. VI.

EST & alterum genus arbusti Gallici, quod uocatur rumpotinum. Id desiderat arborem humilem, nec frondosam. Cui rei maximè uidetur idonea opulus. Ea est arbor corno similis, quinetiam cornus, & carpinus, & ornus, nonnunquam & salix à plerisque in hoc ipsum disponitur. Sed salix nisi in aquosis locis, ubi aliæ arbores difficiliter comprehendunt, ponenda non est, quia uini saporem infestat. Potest etiam ulmus sic disponi, ut adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nam ferè ita constitutum rumpotinetum adnimaduerti

uerti, ut ad octo pedes locis siccis, & cliuosis, ad duodecim locis planis, & uliginosis tabulata disponantur. Plerunq; autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus singulis ab utraq; parte complura brachia summittuntur, tum omnes pene uirgæ ne umbrent eo tempore, quo uitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpotinis si frumentum non inseritur, in utrãq; partem uiginti pedum spatia interueniũt. At si segetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram uiginti relinquuntur. Cætera simili ratione, atq; in arbusto Italico administrantur, ut uites longis scrobibus deponantur, ut eadem diligentia curetur, atq; in ramis deducatur, ut noui traduces omnibus annis inter se ex arboribus proximis cõnectantur, & ueteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media uirga inter eas deligetur. Cùm deinde fructus pondere urgebit, subiectis adminiculis sustineatur. Hoc autem genus arbusti, cæteræq; omnes arbores quãto altius arantur, & circunfodiuntur, maiore fructu exuberant, quod an expediat patrifamiliàs facere cultus docet.

De generibus olearum. CAP. VII.

OMnis tamen arboris cultus simplicior, quàm uinearum est, longeq; ex omnibus stirpibus minorem impensam desiderat olea, quæ prima omnium arborum est. nam quamuis non continuis annis, sed ferè altero quoque fructum afferat, eximia tamen eius ratio est, quòd leui cultu sustinetur, & cùm se non induit, uix ullam impensam poscit: sed & siquam recipit, subinde fructus multiplicat: neglecta compluribus annis nõ ut uinea deficit, eoq; ipso tempore aliquid etiam interim patrifamiliàs præstat, & cùm adhibita cultura est, uno anno emendatur. Quare etiam nos in hoc genere arboris diligenter præcipere censuimus.

ſuimus. Olearum, ſicut uitium, plura genera eſſe arbitror, ſed in meam notitiam decem modò peruenerunt. Pauſia, *algiana, liciniana, ſergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites, murtea.* Ex *quibus bacca iucundiſsima eſt pauſiæ, ſpecioſiſsima eſt regiæ, quæ potius eſcæ, quàm oleo eſt idonea.* Pauſiæ *tamen oleum ſaporis egregij, dum uiride eſt, uetuſtate corrumpitur.* Orchis *quoque, & radius melius ad eſcam, quàm in liquorem ſtringitur.* Oleum *optimum licinia dat, plurimũ ſergia: omnisq; olea, & maior ferè ad eſcam, minor oleo eſt aptior.* Nulla *ex his generibus, aut perferuidum, aut gelidum ſtatum cœli patitur.* Itaq; *æſtuoſis locis ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depreſſa loca, neq; ardua, magisq; modicos cliuos amat, quales in* Italia Sabinorum, *uel tota prouincia* Bætica *uidemus.* Hanc *arborẽ pleriq; exiſtimãt ultra miliarium ſexageſimum à mari, aut non uiuere, aut non eſſe feracem. Sed in quibuſdam locis rectè ualet.* Optimè *uapores ſuſtinet pauſia, frigus ſergia.* Aptiſsimum *genus terræ eſt oleis, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admiſta eſt.* Nõ *minus probabile eſt ſolum, ubi pinguis ſabulo eſt. Sed & denſior terra, ſi uuida, & læta eſt, commodè recipit hanc arborem.* Creta *ex toto repudianda eſt, magis etiam ſcaturiginoſa, & in qua ſemper uligo conſiſtit.* Inimicus *eſt etiam ager ſabulo macer, & nuda glarea.* Nam *& ſi non emoritur in eiuſmodi ſolo, nunquàm tamen conualeſcit.* Poteſt *tamen in agro frumentario ſeri, uel ubi arbutus, aut ilex ſteterant.* Nam *quercus etiam exciſa radices noxias oliueto relinquit, quarum uirũs enecat oleam. Sed hæc in uniuerſum de toto genere huius arboris habui uobis dicere.* Nunc *per partes culturam eius exequar.*

De

De ſeminarijs oliuarum faciendis. CAP. IX.

SEminarium oliueto præparetur cœlo libero, terreno modicè ualido, ſed ſuccoſo, neq; denſo, neq; ſoluto ſolo, potius tamen reſoluto. id genus terræ ferè nigræ eſt, quam cùm in tres pedes paſtinaueris, & alta foſſa circundederis ne aditus pecori detur, fermentari ſinito. Tum ramos nouellos proceros, & nitidos, quos comprehenſos manus poſſit circunuenire, hoc eſt manubrij craßitudine feraciſsimos arboribus adimito, & ex his quàm recentiſsimas taleas recidito, ita ut ne corticem, aut ullam aliam partem, quàm quæ ſerra præciderit, lædas: hoc autem facile contingit, ſi prius uaram feceris, & eam partem, ſupra quam ramum ſecaturus es, fœno, aut ſtramentis texeris, ut molliter, & ſine noxa corticis taleæ ſuperpoſitæ ſecentur. Taleæ deinde ſexquipedales ſerra præcidantur, atque earum plagæ utraque parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut ſic quemadmodum in arbore ſteterat ramus, ita parte ima terram, & cacumine cœlum ſpectans deponatur. Nam ſi inuerſa mergatur, difficulter comprehendet, & cùm ualidius conualuerit, ſterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & imas partes miſto fimo cum cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis altè ſuperueniat. Sed binis indicibus ex utraque parte humantur: hi ſunt de qualibet arbore breui ſpatio iuxta eas poſiti, & in ſumma parte inter ſe uinculo connexi, ne facilè ſinguli deijciantur. Hoc facere utile eſt propter foſſorum ignorantiam, ut cum bidentibus, aut ſarculis ſeminarium colere inſtitueris, depoſitæ taleæ non lædantur. Quidā melius exiſtimāt hortulis excolere, & chorda ſimili ratione diſponere: ſed utrunq; debet poſt uernum equinoctium ſeri, & quàm frequentiſsimè ſeminarium primo anno

mo anno sarriri, postero, & sequentibus, cùm iam radiculæ seminum conualuerint, rastris excoli. Sed biennio à putatione abstineri, tertio anno singulis seminibus binos ramulos relinqui, & frequenter sarriri seminarium conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus est, sic exculta quinquennio arbusculæ habiles translationi sunt. Plantæ autem in oliueto disponuntur optimè siccis, minimeq; uliginosis agris per autumnum, lætis, & humidis uerno tempore paulò ante, quàm germinent. Atq; ipsis scrobes quaternûm pedum præparantur anno ante: uel si tempus non largitur, prius quàm deponantur arbores, stramentis incendantur scrobes, ut eos ignis putres faciat, quos sol, & pruina facere debuerat. Spatium inter ordines minimum esse debet, pingui, & frumentario solo sexagenûm pedum in alteram partem, atque in alteram quadragenûm: macro, nec idoneo segetibus quinum & uicenûm pedum. Sed in Fauonium dirigi ordines conuenit, ut æstiuo proflatu refrigerentur. Ipsæ autem arbusculæ hoc modo possunt transferri, antè quàm explantes arbusculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiem spectat, ut eodem modo, quo in seminario erat, deponatur. Deinde ut arbusculæ spatium pedale in circuitu relinquatur, atq; ita cum suo cespite planta eruatur. Qui cespes in eximendo ne resoluetur, modicos surculos uirgarum inter se connexos facere oportet, eosq; pilæ, quæ eximitur, applicare, & uiminibus ita innectere, ut constricta terra uelut inclusa teneatur. Tum subruta parte ima leuiter pilam cõmouere, & suppositis uirgis alligare, atq; plantam transferre. Quæ ante quàm deponatur, oportebit solum scrobis imum fodere bidentibus, deinde terram aratro subactam (si tamen pinguior erit summa humus) immittere, & ita

ordei ſemina ſubſternere, & ſi conſtet in ſcrobibus aqua, ea omnis haurienda eſt ante quàm demittantur arbores: deinde ingerendi minuti lapides, uel glarea miſta pingui ſolo, depoſitisq; ſeminibus latera ſcrobis circuncidenda, & aliquid ſtercoris interponendum. Quòd ſi cum ea terra planta non conuenit, tum optimum eſt omni fronde priuare truncum, atq; leuatis plagis, fimoq;, & cinere oblitis in ſcrobem, uel ſulcum deponere. Truncus autem aptior translationi eſt, qui brachij craßitudinem habet. Poterit enim longè maioris incrementi, & robuſtioris transferri, quem ita conuenit poni, ut ſi non periculum à pecore habeat, exiguus admodum ſupra ſcrobem emineat, lætius enim frondet: ſi tamen incurſus pecoris aliter uitari non poterit, celſior truncus conſtituetur, ut ſit innoxius ab iniuria pecorum, atq; etiam rigandæ ſunt plantæ, cum ſiccitates inceſſerunt, nec niſi poſt biennium ferro tangendæ: ac primo ſurculari debent, ita ut ſimplex ſtylus altitudinem maximi ſcrobis excedat: deinde arando ne coxam bos, aliam'ue partem corporis offendat: optimum eſt etiam conſtitutas plantas circummunire caueis, deinde conſtitutum iam, & maturum oliuetum in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur, neque enim olea contimio biennio uberat. Cum ſubiectus ager conſitus non eſt, arbor coliculum agit: cum ſeminibus repletur, fructum affert, ita ſic diuiſum oliuetum omnibus annis æqualem reditũ affert. Sed id minime bis anno arari debet: & bidentibus altè circunfodiri. Nam poſt ſolſtitium cum terra æſtibus hiat, curandum eſt, ne per rimas ſol ad radices arborum penetret. Poſt æquinoctium autumnale ita ſunt arbores ablaqueandæ, ut à ſuperiore parte, ſi olea in cliuo ſit, incilia excitentur, quæ limoſam

aquam ad codicem deducant. Omnis deinde ſoboles, quæ ex uno ſtirpe nata eſt, quotannis extirpanda eſt, ac tertio quoq; fimo uel pabulandæ ſunt oleæ. Atq; *eadem ratione ſtercorabitur oliuetum, quam in ſecundo libro propoſui, tamen ſegetibus proſpicietur.* Ac *ſi ipſis tantūmodo arboribus ſatis ſeruaueris, ſingulis ſtercoris caprini ſex libræ, ſtercoris ſicci modij ſinguli, uel amurcæ in ſingulis cōgius. Stercus autumno debet iniici, ut permiſtum hyemi radices oleæ calefaciat.* Amurca *ualentibus infundenda eſt: nā per hyemē ſi uermes, atq; alia ſuberunt animalia, hoc medicamento necantur.* Plerunq; *etiam locis ſiccis, & humidis, arbores muſco infeſtantur, quem niſi ferramēto reſecueris, nec fructum, nec lætam frondem olea inducet.* Quinetiam *compluribus interpoſitis annis oliuetum putandum eſt: nam ueteris prouerbij meminiſſe conuenit,* Eum, *qui arat oliuetum, rogare fructum: qui ſtercoret, exorare: qui cædat, cogere.* Quod *tamen ſatis erit octauo anno feciſſe, ne fructuarij rami ſubinde amputentur.* Solent *etiam quamuis lætæ arbores fructū non afferre.* Eas *terebrari gallica terebra conuenit, atq; ita in foramen uiridem taleā oleaſtri demitti, ſic uelut inita arbor fœcundo ſemine fertilior extat.* Sed *& ſine ablaqueatione adiuuanda eſt amurca inſulſa cum ſuilla, uel noſtra arina uetere, cuius utriuſq; modus ſeruatur.* Nam *maximæ arbori, ni tantundem aquæ miſceatur, urna abunde erit.* Solent *etiam uitio ſoli fructum oleæ necare.* Cui *rei ſic medebimur: altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus, minus'ue circundabimus: ſed minima arbor modicum poſtulat.* Hoc *remedio ſi nihil fuerit effectum, ad præſidium inſitionis confugiendum erit.* Quemadmodum *autem olea inſerenda ſit poſtmodum dicemus.* Nonnunquam *etiam*

in

in olea unus ramus cæteris aliquanto est lætior, quem nisi reciderꝭ, tota arbor contristabitur. Ac de oliuetis hactenus dixisse satis est. Superest ratio pomiferarum arborum, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De arboribus pomiferis. CAP. X.

LOcum pomarij, priusquam semina seras, circummunire macerijs oportet, uel sepe, uel fossa præcipiti, ut non solum pecori, sed & homini transitũ negare ualeat: quoniam si sæpius cacumina hominis manu tractata, aut à pecoribus prærosa sunt, in perpetuũ semina incrementum capere nequeunt. Generatim autẽ disponere arbores utile est maximè etiam ne imbecilla à ualentiore prematur, quia nec uiribus, nec magnitudine par est, impariq; spatio temporis adolescit. Terra, quæ uitibus apta est, etiã arboribus est utilis: ante annum, quàm seminare uoles, scrobem fodito, ita sole, pluuijs'ue macerabitur, & quod positum est, citò comprehendet. At si eodem anno & scrobem facere, & arbores serere uoles, minimum ante duos menses scrobes fodito, posteà stramentis incensis calefacito: quos si latiores, patentioresq; feceris, lætiores, uberioresq; fructus percipies. Sed scrobis clibano similis fiat, cuius imum summo patentius est, ut laxius radices uagentur, ac minus frigoris hyeme, minusq; æstate uaporis per angustum os penetret, etiam ut cliuosis locis terra, quæ in eum congesta est, à pluuijs non abluatur. Arbores raris interuallis serito, ut cum creuerint, spatium habeant, quo ramos extẽdant: nã si spisse posueris nec infrà serere quid poteris, nec ipsæ fructuosæ erunt nisi interuulseris: itaq; inter ordines quadragenos pedes, minimũq; tricenos relinquere cõuenit. Semina lege crassa, non minus, quàm manubriũ bidentis, recta, leuia, procera, sine ulceribus, integro

libro, ea bene, & celeriter cōprehendent. Si ex ueteribus ramis sumes, de ijs quoq;, qui quotannis bonos, & uberiores fructus afferūt, eligito, ac illos magis qui sunt cōtra solem, quàm qui umbris, ramis, aut plātis continētur. Sed antequàm arbusculas transferas, nota quibus uentis antea fuerāt cōstitutæ, postea manus admoueto, ut de cliuo, & sicco in humidū agrum transferas. Trifurcam maximè ponito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem scrobe duas, aut tres arbusculas uoles constituere, curato, ne inter sese contingant, quoniā mutuo contactu aut cōputrescent, aut uermibus interibunt. Cùm semina depones, dextra, sinistraq; usq; in imum scrobē fasciculos sarmētorum brachij crassitudinis demittito, ita ut supra terrā paululum extent, per quos æstate paruo labore aquam radicibus sumministrare posśis. Arbores, ac semina cū radicibus autūno serito, hoc est circa Calēdas, & Idus Octobris. Primo uere ante quàm germinēt, arbores deponito: ac ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imū scrobē lentisci taleam inuerso cacumine demittito. Ficū frigoribus ne serito. Loca aprica, calculosa, glareosa interdū & saxosa amat. Eiusmodi arbor cito cōualescit, si scrobes amplos, patentesq; feceris. Ficorū genera, & si sapore, atq; habitu distant, uno modo, sed pro differentia agri seruntur. Locis frigidis autumni temporibus, & aquosis præcoques ponito, ut ante pluuiā fructum deligas. Locis calidis hybernas serito: at si uoles ficum, quamuis non natura, seram facere, tum grossulos, prioremúe fructum decutito, iterū alterum edet, quem in hyemem differt: nonnunquam etiam, cùm frondere cœperunt cacumina fici, ferro summa prodest amputare, sic firmiores arbores, & feraciores fiunt: ac semper conueniet, simulatq; folia agere cœperint ficus, rubricam amurcam diluere

lucre, & cum stercore humano ad radicem infundere. Ea res efficit uberiorem fructum, & farctum fici pleniorem, ac meliorem. Serendæ sunt autem præcipue liuianæ, africanæ, calcidicæ, sulcæ, lydiæ, callistrutiæ, topiæ, rhodiæ, libycæ, hybernæ, omnes etiam biferæ, & triferæ flosculi. Nucem Græcam serito circa Cal. Februar. quæ prima gemmascit: agrum durum, calidum, siccum desyderat. Nam in locis diuersis nucem si deposueris, plerunq; putrescit. Ante quàm nucem deponas, in aqua mulsa, nec nimis dulci macerato. ita iucundioris saporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius frondebit. Ternas nuces in trigonum statuito, ut nux à nuce minimè palmo absit, & anceps ad fauoniũ spectet. Omnis autem nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepit. Cùm ad scrobis solum radix peruenit, duritia humi coërcita recuruatur, & ex summo duûm ramorum ambas radices emittit. Nucem Græcam, & auellanam tarentinam facere hoc modo poteris. In quo scrobe destinaueris nuces serere, in eo terram minutam pro modo semipedis ponito, ibiq; semen ferulæ repangito. Cùm ferula fuerit enata, eam findito, & in medulla eius sine putamine nucem Græcam, aut auellanam abscondito, & ita adobruito. Hoc ante Calend. Martias facito, uel etiã inter Nonas, & Idus Mart. Eodem tempore iuglandem, & pineam, & castaneam serere oportet. Malum punicum ab eodem tempore usq; in Cal. Aprilis rectè seritur. Quòd si acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore suillo, & humano, urinaq; uetere radices rigato. Ea res & fertilem arborem reddet, & primis annis fructũ uinosum, & post quinquennium dulcem, & apyrenum facit. nos exiguum admodum laseris uino diluimus, & ita cacumina arboris

summa obleuimus. Ea res emendabit acorẽ malorũ. Mala punica ne in arbore rumpantur, remedio sunt lapides tres, si cum seres arborẽ, ad radicẽ ipsam collocaueris: at si iam arborem satam habueris, scillam secũdum radicem arboris serito. Alio modo cùm iam matura mala fuerint antè, quàm rumpantur, ramulos, quibus dependent, intorqueto, eodem modo seruabuntur incorrupta etiam toto anno. Pyrum autumno ante brumam serito, ita ut minimè dies x x v. ad brumã supersint: quæ ut sit ferax, cùm adoleuerit, altè eam ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, & fissuram cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito, deinde absumpta ablaqueatione, cinerem supra terram iniicito. Curandum est autem, ut quàm generosissimis pyris pomaria conseramus. Ea sunt crustumina, regia, signina, tarentina, quæ syria dicuntur, purpurea, superba, ordeacea, aniciana, neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turraniana, uolema, mulsa, præcocia, uenerea, & quædam alia, quorum enumeratio nũc longa est. Prætereà malorũ genera exquirenda maximè scãdiana, matiana, orbiculata, sextiana, pelusiana, amerina, syrica, melimela, cydonia, quorum genera tria sunt struthia, chrysomeliana, mustea. Quæ omnia non solùm uoluptatẽ, sed etiã salubritatem afferunt. Sorbi quoq;, & armeniaci, atq; persici nõ minima est gratia. Et mala sorba pruna post mediam messem usq; in Idus Febru. serito. Mororum ab idibus Febru. usq; ad æquinoctium uernum satio est. Siliquam Græcam, quam quidam κεράτιον uocãt, & persicum ante brumã per autumnum serito. Amygdala si parum ferax erit, forata arbore lapidẽ adiicito, & in librum arboris inolescere sinito. Omnium autem generum ramos, circa Cal. Martias in hortis subacta, & stercorata terra supra puluinos arearum disponere con-

re conuenit: danda est opera, ut dum teneros ramulos habent, ueluti pampinetur, & ad unū stylum primo anno semina redigantur, & cùm autumnus incesserit, antè quàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, & ita craßis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habeant, uelut pileis inducere, atq; sic à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Post uigintiquatuor deinde menses siue transferre, & disponere in ordinem uoles, siue inserere, satis tutè utrunq; facere poteris.

De insitione arborum. CAP. XI.

OMnis surculus omni arbori inseri potest, si non est ei cui inseritur, cortice dißimilis. Si uerò etiam similem fructum, & eodem tempore affert, sine scrupulo egregiè inseritur. Tria genera porrò insitionum antiqui tradiderunt. Vnū, quo resecta, & fissa arbor resectos surculos accipit. Alterum quo resecta inter librum & materiam semina admittit, quæ utraq; genera uerni temporis sunt. Tertium, quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplastrationem, uel, ut quidam, inoculationem. Hoc genus insitionis æstiuo tempore optimè usurpatur, quarum insitionum rationem cùm tradiderimus, à nobis quoq; repertam docebimus. Omnes arbores simulatq; gemmas agere cœperint, luna crescente inserito, oliuam autem circa æquinoctium uernum usq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inserere uoles, & surculos ad insitionem sumpturus es, uideto, ut sit tenera, & ferax, nodisq; crebris, & cùm primùm germina tumebunt de ramulis anniculis, qui solis ortū spectabūt, & integri erunt, eos legito craßitudine digiti minimi, surculi sint bifurci, uel trifurci. Arborem, quam inserere uoles, serra diligenter exsecato ea parte, qua maximè nitida, &

sine cicatrice est, dabisq; operam, ne librum lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum tenuem ferreum, uel osseum inter corticem, & materiam ne minus digitos tres, sed considerate demittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Posteà surculos, quos inserere uoles, falce acuta ex una parte deradito tantum, quantum cuneus demissus spatij dabit, atq; ita, ne medullas, ne'ue alterius partis corticem lædas. Vbi surculos paratos habueris, cuneum uellito, statimq; surculos in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiam feceris, demittito. Ea autem fine, qua adraseris, surculos sic inserito, ut semipede, nec amplius de arbore extent, suprà deinde muscum imponito, & ita ligato, ne pluuia dilabatur. Quosdam tamen magis delectat in trunco arboris locum seminibus serra facere, insectasq; partes tenui scalpello leuare, atque ita surculos aptare. Si pusillam arborem inserere uoles, imam abscindito, ita ut sexquipede è terra extet, & cum deinde præcideris, plagam diligenter leuato, & medium truncum acuto scalpello permodicè findito, ita ut fissura digitorum trium sit in ea: deinde cuneum, quo diducatur, inserito, & surculos ex utraq; parte derasos dimittito, sic ut librum seminis libro arboris æqualem facias. Cum surculos diligenter aptaueris, cuneum eximito, & arborem, ut suprà dixi, alligato: deinde terram circa arborem adaggerato usque ad ipsum insitum. ea res à uento, & calore maxime tuebitur. Hoc tertium genus insitionis, cum sit subtilißimum, non omni generi arborum idoneum est, sed ferè recipiunt talem insitionem, quæ humidum, succosum'que, & ualidum librum habent, sicut ficus. Nam & lactis plurimum mittit, & corticem robustum habet, optime itaq; inseritur caprifici ramus. Ex arbore, de qua inser

ſerere uoles, nouellos & nitidos ramos eligito. in ijſdemq; obſeruato gemmam, quæ bene apparebit, certamq; ſpem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circunſignato, ut gemma media ſit, & ita acuto ſcalpello circuncidito, delibratoq; diligenter, ne gemmam lædas: poſteà item alterius arboris, quam emplaſtraturus es, nitidiſſimũ ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito, & materiam delibrato: deinde in eam partem, quam nudaueris, præparatum emplaſtrum aptato, ita ut alteræ delibratæ parti conueniat. ubi ita hæc feceris, circa gemmam bene alligato, cauetoq; ne lædas ipſum germẽ. deinde commiſſuras, & uincula luto oblinito ſpatio relicto, ut gemma libera uinculo non urgeatur. arboris autem inſitæ ſobolem, & ramos ſuperiores præcidito, nequid ſit, quo poſſit ſuccus euocari, aut ne cui magis, quàm inſito ſeruiat. poſt XXI. diem ſoluito emplaſtrũ. & hoc genere optimè etiam inſeritur olea. Quartũ illud genus inſitionis iam docuimus, cùm de uitibus diſputauimus. Itaq; ſuperuacuum eſt hoc loco repetere traditam rationem terebrationis. Sed cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulò antè uſi ſumus, ueluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu conſimiles ijs arboribus, quibus inſeruntur: exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum, tradendamq; poſteris rationem, qua poſſit omne genus ſurculi omni generi arboris inſeri. quod ne longiore exordio legentem fatigemus, unum quaſi exemplũ ſubijciemus, quo poſſit omne genus ſurculi omnibus arboribus inſeri. Scrobem quoquò uerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ poſſint eam cõtingere:

in

in scrobē deinde fici arbusculam deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robusta, & nitida fiat. Post triennium, cum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidetur nitidißimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa, atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inserere uoles, relinque. tum arborem fici detrunca, plagamq; leua, & mediam cuneo finde, cacumina deinde oliuæ, sicuti matri cohærent, ex utraq; parte abrade, & ita fissuræ fici insere, cuneumq; exime, diligenterq; ramulos colliga, ne qua ui reuellantur: sic interposito triennio conualescet ficus cum olea, & tum demum quarto anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre resecabis. hoc modo omne genus in omnem arborem inseres. At prius quàm finem libri faciamus, quoniã ferè species surculorum omnium persecuti sumus prioribus libris, de Cythiso dicere nunc tempestiuum est.

De Cythiso. CAP. XII

CYthisum in agro esse quàm plurimũ maxime refert, quòd gallinis, apibus, capris, bubus quoq;, & omni generi pecudũ utilißimus est, quòd ex eo cito pinguescit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd o[cto] mensibus uiridi eo pabulo uti, & posteà arido possis. præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit: omnem iniuriam sine noxa patitur. mulieres quidem, si lactis inopia premuntnr, cythisum aridum in aquam macerari oportet, & cùm tota nocte permaduerit, postero die expreßi succi ternas heminas permisceri modico uino, atq; ita potandum dari, sic & ipsæ ualebunt, & pueri abundantiã lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel autumno circa idus Octobr. uel uere fieri potest. Cum terram bene subegeris, arcolas facito, ibi[que] ...

lut ocymi ſemen cythiſi autumno ſerito. Plantas deinde
re diſponito, ita ut inter ſe quoquouerſus quatuor pedũ
atia diſtent. Si ſemen non habueris, cacumina cythiſorum
re deponito, & ſtercoratam terram circumaggerato. Si
uuia non inceſſerit, rigato quindecim proximis diebus,
mulatq; nouam frondem agere cœperit, ſarrito, & poſt
iennium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo abun-
e eſt uiridis pondo x v. bubus pondo uicena, cæteriſq;
ecoribus pro portione uirium. Poteſt etiã ante Septem-
rem ſatis commodè ramis cythiſus ſeri, quoniam facilè
omprehendit, & iniuriam ſuſtinet. Aridum ſi dabis, par-
ius præbeto, quoniam uires maiores habet, priuſq; aqua
acerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum cum
ridum facere uoles, circa menſem Septembrem, ubi ſemen
ius grandeſcere incipiet, cædito, pauciſq; horis, dum flac-
ſcat, in ſole habeto: deinde in umbra exſiccato, & ita con
ito. Hactenus de arboribus præcepiſſe abunde eſt, reddi-
uro pecoris curam, & remedia ſequenti uolumine.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE
DE RE RVSTICA
LIB. VI.

CIO quoſdam Publi Siluine, pruden-
tes agricolas pecoris, gregariorumq; pa
ſtorum abnuiſſe curam, & eam uelut ini-
micam profeßionis ſuæ diſciplinam con-
ſtantißimè repudiaſſe: neque inficior id
os aliqua ratione feciſſe, quaſi ſit agricolæ contrarium
paſtoris propoſitum: cùm ille quàm maximè ſubacto, &
puro

puro solo gaudeat, hic nouali, graminosoq;: ille fructum è terra speret, hic è pecore. Ita fit, ut quod arator abominatur, contrà pastor optet herbarum prouentum. Sed in his tam discordantibus uotis est tamen quædã societas, atq; coniunctio, quoniam & pabulum è fundo plerunque domesticis pecudibus magis, qmàm alienis depascere ex usu sit, & copiosa stercoratione, quæ contingit è gregibus, terrestres fructus exuberare. Nec tamen ulla regio est, in qua modo frumenta gignantur, quæ non, ut hominũ, ita armentorum adiumento iuuetur: unde etiam iumenta nomen à re traxere, quòd nostrum laborem, uel onera subuectãdo, uel arando iuuarent. Itaq; sicut ueteres Romani *præceperunt, ipse quoq; censeo tam pecorum, quàm agrorum cultum pernoscere. Nã in rusticatione uel antiquißima est ratio pascendi, eademq; quæstuosißima: propter quod nomina quoq; & pecuniæ, & peculij tracta uidentur à pecore: quoniã id solũ ueteres possederunt, & adhuc apud quasdam gentes unum hoc usurpatur diuitiarum genus: & nunc apud nostros quidem colonos alia res uberior nulla est, ut etiam* M. *Cato credidit, qui consulenti quam partem rei rusticæ exercendo celeriter locupletari posset, respondit, si bene pasceret: rursusq; interroganti quid deinde faciendo satis uberes fructus percepturus esset, affirmauit si mediocriter pasceret: cæterum de tam sapiente uiro pigei dicere, quod cum quidã autores memorant, quidnam quærenti cuidam tertium in agricolatione quæstuosum esset, asseuerasse, si quis uel male pasceret, cùm præsertim maius dispendium sequatur inertem, & inscium pastorem, quàm prudentem, diligentem'que compendium. De secundo tamen responso, dubium non est, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exuperet. Quam ob rem*

...m nos quoq; hanc partem rei rusticæ Siluine, quanta ua... imus industria, maiorum secuti præcepta, posteritati man... auimus. Igitur cùm sint duo genera quadrupedum, quo... um alterum paramus in consortium operum, sicut bouem, ... ulam, equum, asinum: alterum uoluptatis, ac reditus, & ... ustodiæ causa, ut ouem, capellam, suem, canem: de eo gene... e primùm dicemus, cuius usus nostri laboris est particeps. ... ec dubium, quin (ut ait Varro) cæteras pecudes bos ho... ore superare debeat, præsertim autem in Italia, quæ ab ... oc nuncupationem traxisse creditur, quòd olim Græci tau... os ἰταλὺς uocarent, & in ea urbe, cuius mœnibus conden... dis mas, & fœmina aratro terminum signauerunt, uelut ... pecus: quòd item Athenis Cereris, & Triptolemi fertur ... minister: quòd inter fulgentißima sydera particeps cœli: quòd deinde laboriosißimus adhuc hominis socius in agri... cultura: cuius tanta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam ca... pitale esset bouem necasse, quàm ciuem. Ab hoc igitur pro... mißi operis capiamus exordium.

De bubus parandis, atq; emendis, earumq; forma. CAP. I.

QVæ in emendis bubus sequenda, quæq; uitanda sint, non ex facili dixerim, cùm pecudes pro regionis cœliq; statu, & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorem gerant: aliæ formæ sunt Asiaticis, aliæ Gal... licis, Epiroticis alia: nec tantum diuersitas prouinciarum, sed ipsa quoque Italia partibus suis discrepat. Campania plerumq; boues progenerat albos & exiles, labori tamē & culturæ patrij soli non inhabiles. Vmbria uastos, & albos, eademq; rubros: nec minus probabiles animis, quàm cor... poribus. Hetruria & Latium compactos, sed ad opera fortes. Apenninus durißimos, omnemq; difficultatem tole...

rantes,nec ab aſpectu decoros:quæ cùm tam uaria & diuerſa ſint,tamen quædã quaſi cõmunia,& certa præcepta in emendis iuuencis arator ſequi debet,eaq́; Mago Carthaginienſis ita prodidit, ut nos deinceps memorabimus. Parandi ſunt boues nouelli,quadrati,grãdibus membris, cornibus proceris,ac nigrantibus,& robuſtis, fronte lata & criſpa,hirtis auribus,oculis,& labijs nigris, naribus reſimis patulisq́;,ceruice longa,& toroſa,palearibus amplis, & penè ad genua promiſsis,pectore magno,armis uaſtis, capaci & tanquã implente utero,lateribus porrectis, lumbis latis,dorſo recto planoq́;,uel etiam ſubſidente, clunibus rotundis,cruribus compactis ac rectis,ſed breuioribus potius,quàm longis,nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longiſsimis,& ſetoſis,piloſisq́;,corpore denſo, breuiq́;,colore rubeo,uel fuſco,tactu corporis molliſsimo.

De bubus domandis. CAP. II.

TAlis notæ uitulos oportet,cùm adhuc teneri ſunt, conſueſcere manu tractari, ad præſepia religari, ut exiguus in domitura labor eorum, & minus ſit periculi: uerùm neq; ante tertium, neq; poſt quintum annum iuuencos domari placet, quoniam illa ætas adhuc tenera eſt,hæc iam prædura:eos autem,qui de grege feri comprehenduntur, ſic ſubigi conuenit. Primum omnium ſpatioſum ſtabulum præparetur,ubi domitor facilè uerſari,& unde digredi ſine periculo poſsit. Ante ſtabulum nullæ anguſtiæ ſint, ſed aut campus, aut uia latè patens, ut cùm producentur iuuenci, liberum habeant excurſum, ne pauidi aut arboribus,aut obiacenti cuilibet rei ſe implicent, noxam'que capiant. In ſtabulo ſint ampla præſepia, ſupraq́; tranſuerſi aſſeres in modum iugorum à terra ſeptem pedibus clau configantur,ad quos religari poſsint iuuenci: diem deinde, quo do

quo domituram auſpiceris, liberum à tempeſtatibus, & à religionibus matutinum eligito: canabinisq; funibus cornua iuuencorum ligato: ſed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti ſint, ne tenera fronte ſub cornua lædantur: cùm deinde buculos comprehenderis, extra ſtabulum producito, & ad ſtipites religato ita, ut exiguum laxamenti habeant, diſtentq; inter ſe aliquanto ſpatio, ne in colluctatione alter alteri noceat: ſi nimis aſperi erunt, patere unum diem noctemq; deſæuiant, ſimulatque iras contuderint, manu producantur, ita ut & aliquis antè, & à tergo complures, qui ſequantur, retinaculis eos contineant, & unus cum claua ſalignea procedens modicis ictibus ſubinde impetus eorum coërceat: ſin autem placidi & quieti boues erunt, uel eodem die, quo alligaueris, ante ueſperum licebit producere, & docere per mille paſſus compoſitè, ac ſine pauore ambulare: cum domum perduxeris, arctè ad ſtipites religato, ita ne capite moueri poßint: tum demum ad alligatos boues, neque à poſteriore parte, neq; à latere, ſed aduerſus placidè, & cum quadam uocis adulatione uenito, ut accedentem conſueſcant aſpicere: deinde nares perfricato, ut hominem diſcant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & reſpergere mero, quo familiariores bubulco fiant: uentri quoque, & ſub femina manum ſubijcere, ne ad eiuſmodi tactum poſtmodum paueſcant, & ut ricini, qui plerunq; feminibus inhærent, eximantur: itaq; cum fit, à latere domitor ſtare debet, ne calce contingi poßit. Poſt hæc diductis malis, educito linguam, totumq; eorum palatum ſale defricato, libralesq; offas in præſulſæ adipis liquamine tinctas, lingula demittito, ac uini ſingulos ſextarios per cornu faucibus infundito: nam per hæc blandimenta triduo ferè man-

o ſueſc

ſueſcunt,iugumq́; quarto die accipiunt,cui ramus illigatur, & temonis uice trahitur:interdum & pondus aliquod iniungitur,ut maiore niſu laboris exploretur patientia: poſt eiuſmodi experimenta uacua ploſtro ſubiungendi, & paulatim longius cum oneribus producendi ſunt. Sic perdomiti mox ad aratrum inſtituantur,ſed in ſubacto agro ne ſtatim difficultatem operis reformident, ne'ue adhuc tenera colla, dura proſciſsione terræ contundant. Quemadmodum autem bubulcus in arando bouem inſtituat, primo præcepi uolumine: curandum ne in domitura bos calce, aut cornu quenquam contingat: nam niſi hæc caueantur, nunquàm eiuſmodi uitia,quamuis ſubacta, eximi poterunt. Verum iſta ſic agenda præcipimus, ſi ueteranum pecus non aderit:nam ſi aderit,expeditior, tutiorq́; ratio domandi eſt,quam nos in noſtris agris ſequimur: nam ubi plauſtro,aut aratro iuuencum conſueſcimus, ex domitis bubus ualentiſsimum,eundemq́; placidiſsimum cum indomito iungimus,qui & procurrentem retrahat,& cunctantem producat.ſi uerò non pigeat iugum fabricare,quo tres iungantur,hac machinatione conſequemur, ut etiam contumaces boues grauiſsima opera non recuſent:nam ubi piger iuuencus medius inter duos ueteranos iungitur, aratroq́; iniuncto terram moliri cogitur,nulla eſt imperium reſpuendi facultas: ſiue cum efferatus proſilit, duorum arbitrio inhibetur: ſeu conſiſtit, duobus gradientibus etiam obſequitur: ſeu conatur decumbere, à ualentioribus ſubleuatus trahitur: propter quæ undique neceſsitate contumaciam deponit, & ad patientiam laboris pauciſsimis uerberibus perducitur: eſt etiam poſt domituram mollioris generis bos, qui decumbit in ſulco: cum non ſæuitia, ſed ratione cenſeo emendandum: nam qui ſtimulis, aut ignibus, aliiſq́; tormentis

mentis id uitium eximi melius iudicant, ueræ rationis ignari sunt, quoniam peruicax contumacia plerunq; sæuientem fatigat. Propter quod *utilius est citra corporis uexationem fame potius, & siti cubitorem bouem emendare: nam cum uehementius afficiunt naturalia desideria, quàm plagæ. Itaque si bos decubuit, utilißimum est sic pedes eius uinculis obligari, ne aut insistere, aut progredi, aut pasci poßit: quo facto inedia, & siti compulsus deponit ignauiam, quæ tamen rarißima est in pecore uernaculo: longeq; omnis bos indigena melior est quàm peregrinus: nam neque aquæ, nec pabuli, nec cœli mutatione tentatur, neque infestatur conditione regionis, sicut ille, qui ex planis, & campestribus locis, in montana, & aspera perductus est, uel ex montanis in campestria: itaque etiam, cum cogimur ex longinquo boues arceßere, curandum est, ut ex similibus patrijs locis traducantur: item custodiendum est, ne incorporatione, uel statura, uel uiribus impar cũ ualentiore iungatur: nam utraque res inferiori celeriter affert exitium. Mores huius pecudis probabiles habentur, qui sunt propiores placidis, quàm concitatis: sed non inertes, qui sunt uerentes plagarum, et acclamationum, sed fiducia uirium, nec auditu, nec uisu pauidi, nec ad ingredienda flumina, aut pontes formidolosi, multi cibi edaces, uerum in eo conficiendo lenti: nam hi melius concoquunt: ideoq; robora corporum citra maciem conseruant, qui ex commodo, quàm qui festinanter mandunt. Sed tam uitium est bubulci pinguem, quàm exilem bouem reddere: humilis enim, & modica corporatura pecoris operarij debet esse, neruisq;, & musculis robusta: non adipibus obesa, ut nec sui tergoris mole, nec labore operis degrauetur. Sed quoniam quæ sequenda sunt in emendis, domandisq; bobus*

 tradidi

tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De boum cura, & cibarijs. CAP. III.

BOues calore sub diuo, frigoribus intra tectum manere oportet: itaque hybernæ stabulationi eorum præparanda sunt stramenta, quæ mense Augusto intra dies triginta sublatæ meßis præcisa, in aceruum extrui debent: horum desectio cum pecori, tum agro est utilis: liberãtur arua sentibus, qui æstiuo tempore per caniculæ ortum recisi, plerunque radicitus intereunt, & stramentis pecoris subiecti plurimum stercoris efficiũt: hæc cum ita curauerimus, tum & omne genus pabuli præparabimus, dabimusq; operam, ne penuria cibi macrescat pecus. Boues autem rectè pascendi non una ratio est: nam si ubertas regionis uiride pabulum sumministrat, nemo dubitat, quin id genus cibi cæteris præponendum sit: quod tamen nisi riguis, aut rosidis locis non contingit: itaque in ijs ipsis uel maximum commodum est, quòd sufficit una opera duobus iugis, quæ eodem die alterna temporum uice uel arant, uel pascuntur siccioribus agris. Ad præsepia boues alendi sunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur: eosq; nemo dubitat, quin optimi sint uicia in fascem ligata, & cicercula, itemq; pratense fœnum. minus commodè tuemur armentum paleis, quæ ubique & quibusdam regionibus solæ præsidio sunt, eæ probantur maximè ex milio, tum ex ordeo, mox etiam ex tritico: sed iumentis iustam operam reddentibus, ordeum præter has præbetur: bobus autem pro temporibus anni pabula dispensantur. Ianuario mense singulis fresi, & aqua macerati erui quaternos sextarios mistos paleis dare conuenit, uel lupini macerati modios, uel cicerculæ maceratæ semodios, & super hæc affatim paleas, licet etiam si sit leguminum inopia, & eluta, & siccata uinacia, quæ de loris

eximun

eximuntur, cum paleis miscere. Nec dubium est, quin ea longè melius cum folliculis antè, quàm eluantur, præberi possint: nam & cibi, & uini uires habent, nitidumq;, & hilare, corpulentum pecus faciunt: si grano abstinemus, frondis aridæ corbis pabulatoria modiorum uiginti sufficit, uel fœni pondo triginta, uel si non, modius uiridis laureæ & ilignea frondis, sed his, si regionis copia permittat, glans adijcitur, quæ nisi ad satietatem detur, scabiem parit: potest etiam si prouẽtus uilitatem facit, semodius fabæ fresæ præberi. Mense Februario plerunque eadem cibaria sufficiunt. Martio, & Aprili debet ad fœni pondus adijci, quia terra proscinditur: sat autem erit pondo quadragena singulis dari: ab Idibus tamen mensis Aprilis usque in Idus Iunias uiride pabulum rectè secatur: potest etiam in Calend. Iulias frigidioribus locis idem præstari: à quo tempore in Calen. Nouemb. tota æstate, & deinde autumno satientur fronde, quæ tamen non antè est utilis, quàm cùm maturuerit uel imbribus, uel aßiduis roribus: probaturq; maximè ulmea, post fraxinea, & ab hac populnea: ultimæ sunt ilignea, & quernea, & laurea, sed post æstatem necessariæ deficientibus cæteris. possunt etiam & folia ficulnea probè dari, si sit eorum copia, aut stringere arbores expediat: ilignea tamen uel melior est quernea, sed eius generis, quod spinas non habet: nam id quoque uti iuniperus respuitur à pecore propter aculeos. Nouembri mense, ac Decembri, per sementem quantum appetit bos, tantum præbendum est: plerunque tamen sufficiunt singulis modij glandis, & paleæ ad satietatẽ datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua conspersi sextarij VII. permisti paleis, uel ciceculæ similiter conspersæ sextarij XII. misti paleis, uel singuli modij uinaceorum, si ijs, ut suprà dixi, largè paleæ adij-

ciantur: uel si nihil horum est, per se fœni pondo quadraginta.

De uitijs boum, & medicinis. CAP. IIII.

SEd non proderit cibis satiari pecora, nisi omni adiuuentur diligentia, ut salubri sint corpore, uiresq; conseruent: quæ utraq; custodiuntur largè dato per triduum medicamento, quod componitur pari pondere triti lupini, cupreßiq;, & cum aqua, nocte una sub diuo habito: idq; quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris, æstatis, autumni, hyemis: sæpe etiam langor, & nausea discutitur, si integrum gallinaceum crudum ouum ieiunis faucibus inseras, ac postero die spicas ulpici, uel allij cum uino conteras, & in naribus infundas: neq; hæc tantum remedia salubritatem faciunt. Multi & largo sale miscent pabula: quidā marrubium dederūt cum oleo, & uino, quidā porri fibras, alij grana thuris, alij sabinam herbā, rutamq; cū mero diluunt. Eaq; medicamenta potanda præbent. Multi caulibus uitis albæ, & ualuulis erui bubus medentur: nōnulli pellem serpentis obtritam cum uino miscent. Est etiam remedio, cum dulci uino tritum serpillum, & concisa, & in aqua macerata scylla. Quæ omnes prædictæ potiones trium heminarum singulis diebus per triduum datæ, aluum purgant, depulsisq; uitijs, recreant uires, maximè tamen habetur salutaris amurca, si tantundem aquæ misceas, & ea pecus insuescas: quæ protinus dari non potest: sed primo cibi asperguntur: deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari mensura mista datur ad satietatem.

Quæ sint, quibus pestilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. CAP. V.

NVllo autem tempore, & minimè æstate utile est boues in cursum concitari, nam ea res aut cit aluum, aut

aut mouet febrem. Cauendum quoque est, ne ad præsepia sus, aut gallina perrepat. Nam hoc, quod decidit, immistum pabulo, bubus affert necem, & id præcipue, quod egerit sus ægra, pestilentiam facere ualet, quæ cùm in gregem incidit, confestim mutandus est cœli status, & in plures partes distributo pecore longinquæ regiones petendæ sunt, atque ita segregandi à sanis morbidi, ne quis interueniat, qui contagione cæteros labefaciat. Itaque cùm ablegabuntur, in ea loca perducendi sunt, quibus nullum impascitur pecus, ne aduentu suo etiam illis tabem afferant. Euincendi sunt autem quamuis pestiferi morbi, & exquisitis remedijs propulsandi. Tunc panacis, & eryngij radices fœniculi seminibus miscendæ, & cum defruti, ac moliti tritici farina, candentiq; aqua conspergendæ, eoq; medicamine saliuandum ægrotum pecus. Tum paribus casiæ myrrhæq;, & thuris ponderibus, ac tantūdem sanguinis marinæ testudinis miscetur potio, cum uini ueteris sextarijs tribus, & ita per nares infunditur. Sed ipsum medicamentum ponderis sex unciæ diuisum, portione æqua per triduū cum uino dedisse sat erit. Præsens etiam remedium cognouimus radiculæ, quam pastores consiliginem uocant. Ea in Marsis montibus plurima nascitur, omniq; pecori maximè est salutaris. Læua manu effoditur ante solis ortum, sic enim lecta maiorem uim creditur habere. Vsus traditur talis, ænea subula pars auriculæ latissima circunscribitur, ita ut manante sanguine tanquam O literæ ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinsecus, & ex superiore parte auriculæ cùm factum est, media pars descripti orbiculi eadē subula transuitur, & facto foramini prædicta radicula inseritur, quam cùm recens plaga comprehendit, ita continet, ut elabi non possit: in eam deinde auriculam omnis uis morbi,

pestilensq; uirus elicitur, donec pars, quæ subula circunscripta est, demortua excidat, & minimæ partis iactura caput conseruatur. Cornelius Celsus *etiam uisci folia cum uino trita per nares infundere iubet.* Hæc *facienda, si gregatim pecora laborant: illa deinceps, si singula.*

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. CAP. VI.

C*Ruditatis signa sunt crebri ructus, ac uentris sonitus, fastidia cibi, neruorum intentio, hebetes oculi.* Pro*pter quæ bos neque ruminat, neque lingua se deterget.* Re*medio erũt aquæ calidæ duo congij, & mox triginta brassicæ caules modicè cocti, & ex aceto dati. Sed uno die abstinendum est alio cibo. Quidam clausum intra tecta continent, ne pasci poßit. Tum lentisci, oleastriq; cacuminum pondo* IIII. *& libra mellis una trita permiscẽt aquæ congio, quam nocte una sub dio habent, atq; ita faucibus infundunt.* Deinde *interposita hora macerati erui quatuor libras obijciunt, aliaq; potione prohibent.* Hoc *per triduum fieri, dum omnis causa languoris discutiatur.* Nam *si neglecta cruditas est, & inflatio uentris, & intestinorum maior dolor insequitur, qui nec capere cibos sinit, gemitus exprimit, locoq; stare non patitur, sæpe decumbere, & agitare caput, caudamq; crebrius agere.* Mani*festum remedium est proximam clunibus partem caudæ uinculo uehementer obstringere, uiniq; sextarium cum olei hemina faucibus infundere, atque ita citatum per mille & quingentos passus agere. Si dolor permanet, ungulas circunsecare, & uncta manu per anum inserta fimũ extrahere, rursusq; agere currentem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina proceßit, myrti syluestris foliorum duæ libræ*

e deligantur, totidemq; sextarij calidæ aquæ misti per s ligneum faucibus infunduntur. Atq; ita sub cauda sanus emittitur, qui cum satis profluxit, inhibetur papyri liumine. Tum concitate agitur pecus eousq;, dum anhelet. nt & ante detractionem sanguinis illa remedia, tribus eminis uini tres unciæ pinsiti allij permiscentur, & post m potionem currere cogitur. Vel salis sextans, cum cepis ecem conteritur, & admisto melle decocto collyria immit untur aluo, atq; ita citatus bos agitur.

Quo remedio sedatur dolor uentris, & intestinorum pecoris. CAP. VII.

VEntris quoq; & intestinorum dolor sedatur uisu nantium, & maxime anatis, quam si conspexerit, cui intestinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos, & equinum genus conspectu suo sanat. Sed interdum nulla prodest medicina. Sequitur torminum uitium, quorum signum est cruenta, & mucosa uentris proluuies. Remedia sunt cupreßini quindecim coni, totidemq; gallæ, & utrorumque ponderum uetustißimus caseus, quibus in unum tunsis admiscētur austeri uini quatuor sextarij, qui pari mensura per quatriduum dispensati dantur: nec desint lentisci, myrtiq; & oleastri cacumina uiridis. Aluus corpus, ac uires carpit, operiq; inutilem reddit: quæ cum accident, prohibendus erit bos potione per triduum, primoq; die cibo abstinendus. Sed mox cacumina oleastri, & arundinis, item baccæ lentisci, & myrti dandæ, nec potestas aquæ, nisi quamparcißime facienda est. Sunt qui teneræ laurus caulium libram, cum abrotani macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus sextarijs, atque ita faucibus infundant, eademq; pabula, ut supra diximus, obijciant. Quidam uinaceorum duas li-

bras torrefaciunt, & ita conterunt, & cum totidem sextarijs uini austeri, potandum medicamentum præbēt, omniq; alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum arborum obijciunt. Quòd si neq; uentris restiterit citata proluuies, neq; intestinorum, ac uentris dolor, ciboś q; respuet, & prægrauato capite, si sæpius, quàm consueuit, lacrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent, usque ad ossa frons media uratur, auresq; ferro scindantur. Sed uulnera facta igne, dum sanescunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro rescissa melius pice, & oleo curantur.

De uitiosis incrementis linguæ. CAP. VIII.

SOlent etiam fastidia cibo afferre uitiosa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & sale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec lacessita pituita decidit. Tum uino perluitur os, & interposito unius horæ spatio uirides herbæ, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neque ranæ fuerint, neq; aluus citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinsitum cum oleo per nares infundere, uel sale, uel cunela defricare fauces, uel eandem partem allio tunso, & hallecula linire. Sed hæc his solum fastidium est.

De febre boum. CAP. IX.

FEbricitanti boui conuenit abstineri cibo uno die. Postero deinde exiguum sanguinem ieiuno sub cauda emitti, atque interposita hora modicæ magnitudinis coctos braßicæ coliculos triginta ex oleo, & garo saluiati more demitti, eamq; escam per quinque dies ieiuno dari. Prætereà cacumina lentisci, aut oleæ, uel tenerrimam quamque frondem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam spongia labra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi

potand

ndam. Quæ medicina sub tecto fieri debet, nec ante sa-
tem bos emitti. Signa febricitantis, manentes lacrymæ,
uatum caput, oculi compreßi, fluidum saliuis os, lon-
, & cum quodam impedimento tractus spiritus, inter-
n & cum gemitu.

De tussi boum. CAP. X.

Ecens tußis optimè saluiato farinæ ordeaceæ discuti-
tur. Interdum magis prosunt gramina concisa, & bis
mista fresa faba. Lentes quoque ualuulis exemptæ, &
nutæ molitæ, miscentur aquæ calidæ sextarij duo, fa-
q; sorbitio per cornu infunditur. Veterem tußim sanant
æ libræ hyssopi macerati sextarijs aquæ tribus. Nam id
edicamentum teritur, & cum lentis minutæ, ut dixi, mo-
tæ sextarijs quatuor more saluiati datur, ac posteà aqua
yssopi per cornu infunditur. Porri etiam succum oleo, uel
psa fibra cum ordeacea farina contrita remedio est. Eius-
dem radices diligenter lotæ, & cum farre triticeo pinsitæ,
ciunoq; datæ, uetustißimam tußim discutiunt. Facit idem
pari mensura eruum sine ualuulis cum torrefacto ordeo
molitum, & saluiati more in fauces demissum.

Suppurationis remedia. CAP. XI.

SVppuratio melius ferro rescinditur, quàm medicamen-
to. Expressus deinde sinus ipse, qui eam continebat, ca-
lida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida, &
oleo imbutis colligatur. Vel si collui ea pars non potest, la-
mina candenti seuum caprinum, aut bubulum instillatur.
Quidam, cum uitiosam partem inusserunt, urina uetere
eluunt, atq; ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum
uetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. CAP. XII.

Sanguis

SAnguis dimissus in pedes claudicationem affert. quod cum accidit, statim ungula inspicitur. tactus autem feruorem demonstrat: nec bos uitiatam partē uehemētius premi patitur. Sed si sanguis adhuc supra ungulas in cruribus est, fricatione aßidua discutitur: uel cum ea nihil profuit, scarificatione demitur. At si iam in ungulis est, inter duos ungues cultello leuiter aperies. Postea linamenta sale, atque aceto imbuta applicantur, ac solea spartea pes induitur, maximeq́; datur opera, ne in aquam pedē mittat, et ut siccè stabuletur. Hic idem sanguis nisi emissus fuerit, suppuratio-niem creabit, qui si suppurauerit, tardè procurabitur: ac primo ferro circuncisus, & expurgatus, deinde pannis aceto, & sale, & oleo madentibus inculcatis, mox axungia uetere, & seuo hircino pari pondere decoctis, ad sanitatem perducitur. Si sanguis in inferiore parte ungulæ est, extrema pars ipsius unguis ad uiuum resecatur, & ita emittitur, ac linamentis pes inuolutus spartea munitur. Mediam ungulam ab inferiore parte non expedit aperire, nisi colo co iam suppuratio facta est. Si dolore neruorum claudicat, oleo, & sale genua, poplitesq́;, & crura confricanda sunt, donec sanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fouenda sunt, & lini semen, aut milium detritū, conspersumq́; aqua mulsa imponendum: spongiæ quoq; feruenti aqua imbutæ, & expressæ, atq; melle litæ rectè genibus applicantur, ac fasceis circundātur. Quòd si tumori subest aliquis humor, fermentum, uel farina ordeacea ex passo, aut aqua mulsa decocta imponitur: & cum maturuerit suppuratio, rescinditur ferro, eaq́; emissa, ut suprà docuimus, linamentis curatur. Possunt etiam (ut Cornelius Celsus præcipit) lilij radix, aut scylla cum sale, uel sanguinalis herba, quam πολύγονον Græci appellant, uel marrubium ferro re-

clusa

sanare. Ferè autem omnis dolor corporis, si sine uulnere est, recens melius fomentis discutitur: uetus uritur, & ...ra ustum, butyrum, uel caprinus instillatur adeps.

Ad scabiem remedia, & ad morsum rabiosi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem. CAP. XIII.

SCabies extenuatur trito allio defricto: eodemq; remedio curatur rabiosæ canis, uel lupi morsus, qui tamen ... ipse imposito uulneri uetere salsamento, æque bene sanatur. Et ad scabiem præsentior alia medicina est, cunila bubula, & sulphur conteruntur, admistaq; amurca cùm oleo, aqua, aceto incoquuntur. Deinde tepefactis scissum alumen tritum spargitur. Id medicamentum candente sole illitum maxime prodest. Vlceribus gallæ tritæ remedio sunt. Nec minus succus marrubij cum fuligine. Est & infesta pestis bubulo pecori, coriaginem rustici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, ut apprehensa manibus deduci à costis non posit. Ea res non aliter accidit, quàm si bos aut ex langore aliquo ad maciem perductus est, aut sudans in opere faciendo refrixit, aut si sub onere pluuia madefactus est. Quæ quoniam perniciosa sunt, custodiendum est, ut cùm ab opere boues redierint, adhuc æstuantes, anhelantesq; uino aspergãtur, & offæ adipis faucibus eorum inserantur. Quòd si prædictũ uitium inhæserit, proderit decoquere laurum, & ea calda fouere terga, multoq; oleo, & uino confestim subigere, ac per omnes partes apprehendere, & attrahere pellem. Idq; optimè fit sub dio sole feruẽte. Quidam fraces uino, & adipe commiscent, eoq; medicamenro post fomenta prædicta utuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atq; ceruicis tumorem. CAP. XIIII.

Est

EST etiam illa grauis pernicies, cùm pulmones exulcerantur: inde tußis, & macies, & ad ultimum phthisis inuadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli inusta ita, ut suprà docuimus, perforatæ auriculæ inseritur, tum porri succus instar heminæ pari olei mensuræ miscetur, & cum uini sextario potandus datur diebus compluribus. Interdum & tumore palati cibos respuit, crebrumq; suspirium facit, & hanc speciem præbet, ut bos in latus pendere uideatur: ferro palatum opus est sauciare, ut sanguis profluat, & exemptum ualuulis eruuum maceratum, uiridemq; frõdem, uel aliud molle pabulum, dum sanetur, præbere. Si in opere collum contusum erit, præsentißimum est remedium sanguis de aure emissus: aut si id factum nõ erit, herba, quæ uocatur auia, cum sale trita, & imposita. Si ceruix mota, & deiecta est, considerabimus quàm in partem declinet, & ex diuersa auricula sanguinem detrahemus. Ea porrò uena, quæ in aure uidetur esse amplißima, sarmento prius uerberatur: deinde cum ad ictum intumuit, cultello soluitur, & postero die iterũ ex eodem loco sanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur labor, & paulatim ad iusta perducitur. Quòd si ceruix in neutram partẽ deiecta est, mediaq; intumuit, ex utraque auricula sanguis emittitur, qui cùm intra biduum, cum bos uitium cœpit, emissus non est, intumescit collum, neruiq; tendũtur, & inde nata duricies iugum non patitur. Tali uitio comperimus aureũ esse medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino seuo, & uetere oleo æquis ponderibus compositum, atque incoctum. Hac compositione sic utendum est, cùm disiungitur ab opere in ea piscina, ex qua bibit: tumor ceruicis aqua madefactus subsiccatur, prædictoq; medicamento defricatur

tur, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iu-
gum recuset, paucis diebus requies ab opere dãda est. Tum
ceruix aqua frigida defricanda, & spuma argenti illinen-
da est. Celsus quidem tumenti ceruici herbam, quæ uoca-
tur auia, ut suprà dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorũ,
qui ferè ceruicem infestant, minor molestia est: nam facilè
operanti lucerna instillatur. Potior tamen ratio est custo-
diendi, ne nascantur, ne'ue colla caluescant, quæ non aliter
glabra fiunt, nisi cum sudore, aut pluuia ceruix in opere
madefacta est: itaq; cùm id accidit, ueteri lateri later conte-
ritur, eoq; intrito prius, quàm disiungantur, colla consper-
gi oportet: deinde cùm id siccum erit, subinde oleo imbui.

Ad talum, seu ungulam læsam remedia. CAP. XV.

SI talum, aut ungulam uomer læserit, picem duram, &
axungiam cum sulfure, & lana succida inuolutam can-
dente ferro supra uulnus inurito. Quod idem remedium
optimè facit exempta stirpe, si fortè surculum calcauerit,
aut acuta testa, uel lapide ungulam pertuderit, quæ tamen
si altius uulnerata est, latius ferro circũciditur, & ita inuri-
tur, ut suprà præcepi: deinde spartea calceata per triduum
suffuso aceto curatur. Idem si uomer crus sauciarit, marina
lactuca, quam Græci τιθύμαλλον uocant, admisto sale im-
ponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina:
deinde fasce sarmentorum incenso, cùm iam ignis in fauil-
lam recidit, feruentibus cineribus cogitur insistere, ac pice
liquida cum oleo, uel axungia cornua eius linuntur. Minus
tamen claudicabunt armenta, si opere disiunctis multa fri-
gida lauentur pedes: & deinde suffragines, coronæ, ac di-
scrimen ipsum, quo diuisa est bouis ungula, uetere axungia
defricetur.

Ad conuulsos armos, & cornua præfracta CAP. XVI.

SAepe etiam uel grauitate longioris, uel cùm in proscindendo, aut duriori solo, aut obuiæ radici obluctatus conuellit armos. Quod cùm accidit, è prioribus cruribus sanguis mittendus est: si dextrum armum læsit, in sinistro: si læuum, in dextro: si uehementius utrunq; uitiauit, item in posterioribus cruribus uenæ soluentur. Præfractis cornibus linteola sale, atque aceto, & oleo imbuta superponuntur, ligatisq; per triduum eadem infunduntur. Quarto demum axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, leuigatoq; imponitur. Et ad ultimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta ulcera scatere uermibus, qui si mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt: uel si hac ratione non possunt eximi, marrubium, aut porrum conteritur, & admisto sale imponitur: id celerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis ulceribus, confestim adhibenda sunt linamenta cum pice, & oleo, ueterecq; axungia: & extra uulnera eodem medicamento circunlinienda, ne infestentur à muscis, quæ ipsis ulceribus insederunt, uermes creant.

Ad ictus serpentis, & noxiorum animalium. CAP. XVII.

EST etiam mortifer ijs serpentis ictus, est & magnorum animalium noxium uirus: nam & uipera, & cæcilia sæpe cum in pascua bos improuidè supercubuit, lacessita onere morsum imprimit. Musq; araneus, quem Græci σκυ[ά]λην appellant, quamuis exiguis dentibus, non exiguam pestem molitur. Venena uiperæ depellit super scarificationem ferro factam herba, quam uocant personatam, trita & cum sale imposita. Plus etiam eiusdem radix contusa

ontusa prodest: uel symonianum trifolium, quod inuenitur onfragosis locis, efficacissimũ traditur, odoris grauis, neq; bsimilis bitumini, & idcirco Græci eã ἀσφάλτιον appel ant, nostri autẽ propter figurã uocant acutũ trifoliũ: nam ongis, & hirsutis folijs uiret, caulemq; robustiorem facit, uam pratense. Huius herbæ succus uino mistus infunditur aucibus, atque ipsa folio, cum sale trita malagmatis more, arificationi intenditur: uel si hanc herbam uiridem temus anni negat, semina eius collecta, & leuigata cum uino antur potanda, radicesq; cum suo caule tritæ, & farina, r sale cõmistæ ex aqua mulsa scarificationi superponunur. Est etiam præsens remedium, si conteras fraxini tenea cacumina quinq; librarum cum totidem uini, & duobus xtarijs olei, expressumq; succum faucibus infundas. Itemq; cumina eiusdem arboris cum sale trita læsæ parti superonas. Cæciliæ morsus tumorem, suppurationemq; molitur. dem facit etiam muris aranei. Sed illius sanatur noxa subu ænea, si locum læsum compungas, cretaq; cimolia ex acce linas. Mus perniciem, quam intulit, suo corpore luit: nam nimal ipsum oleo mersum necatur, & cum imputruit, con ritur, eoq; medicamine morsus muris aranei linitur. Vel i id non adest, humorq; ostendit iniuriam dentium, cumium conteritur, eiq; adijcitur exiguum picis liquidæ, & xungiæ, ut lentorẽ malagmatis habeat. Id impositum perciem commouet. Vel si antequàm tumor discutiatur, in ppurationem conuertitur, optimum est ignea lamina con ersionem resecare, & quicquid uitiosi est, inurere, atque ta liquida pice cum oleo linire: solet etiam ipsum animal iuum creta figulari circundari: quæ cum siccata est, collo boum suspenditur: ea res innoxium pecus à morsu muris aranei præbet. Oculorũ uitia plerunq; melle sanantur: nam

 siue

siue intumuerũt, aqua mulsa triticeæ farinæ conspergitur & imponitur, siue album in oculo est, montanus sal, Hispanus, uel Ammoniacus, uel etiam Cappadocus minutè tritus, & immistus melli uitium extenuat: facit idem trita sepiæ testa, & per fistulam ter die oculo inspirata: facit & radix, quam Græci σίλφιον *uocant, uulgus autem nostra consuetudine laserpitium appellat: huius quantocunq; ponderi decem partes salis ammoniaci adijciuntur, eaq; pariter trita oculo similiter infunduntur, uel eadem radix contusa, & cum oleo lentisci inuncta uitium expurgat: epiphoram supprimit polenta conspersa mulsa aqua, & in supercilia, genasq; imposita, pastinacæq; agrestis semina, & succus armoraceæ, cum melle conlinita oculorum sedant dolorem: sed quotiescunque mel, alius'ue succus remedijs adhibetur, circunliniendus erit oculus pice liquida cum oleo, ne à muscis infestetur: nam & ad dulcedinem mellis, aliorumq; medicamentorum non hæ solæ, sed & apes aduolant.*

Remedia ad haustã hirudinem. CAP. XVIII.

MAgnam *etiam perniciem sæpe affert hirudo hausta cum aqua: ea adhærens faucibus sanguinem ducit, & incremento suo transitum cibis præcludit: si tam difficili loco est, ut manu detrahi non posit, fistulam, uel arundinem inferito, & ita calidum oleum infundito: nam eo contactu animal confestim decidit.* Potest *etiam per fistulam deusti cimicis nidor immitti, qui ubi superponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fistula usque ad hirudinem perfert, isq; nidor depellit hærentem: si tamen uel stomachum, uel intestinum tenet, calido aceto per cornu infuso necatur: has medicinas quamuis bubus adhiberi præceperimus, posse tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium est.*

De ma-

De machina facienda, qua clausa, iumenta curentur. CAP. XIX.

SEd & machina fabricanda est, qua clausa iumenta, bouesq; curentur, ut & propior accessus ad pecudẽ medentibus sit, nec in ipsa curatione quadrupes reluctando remedia respuat: est autem talis machinæ forma, roboreis axibus compingitur solum, quod habet in longitudinẽ pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupondiũ semissem, pars posterior quatuor pedes: huic solo septenûm pedũ stipites recti ab utroq; latere quaterni applicantur: ij autẽ in ipsis quatuor angulis affixi sunt, omnesq; trãsuersis sex temonibus quasi uacerræ inter se ligantur, ita ut à posteriore parte, quæ latior est, uelut in caueã quadrupes poßit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduersis axiculis: primis autẽ duobus statuminibus imponitur firmũ iugũ, ad quod iumẽta capistrãtur, uel boum cornua religãtur, ubi possunt etiam numelli fabricari, ut inserto capite descendentibus per foramina regulis ceruix teneatur: cæterũ corpus laqueatũ & distentũ temonibus obligatur, sicq; immotum animal medentis arbitrio est expositũ: hæc ipsa machina cõmunis erit omnium maiorum quadrupedum.

De tauri forma. CAP. XX.

QVoniam de bubus satis præcepimus, opportune de tauris, uaccisq; dicemus. Tauros maximè membris amplißimis, moribus placidis, media ætate probandos censeo: cætera ferè eadem omnia in his obseruabimus, quæ in bubus eligendis: neque enim alio distat bonus taurus à castrato, nisi quòd huic torua facies est, uegetior aspectus, breuiora cornua, torosior ceruix, & ita uasta, ut sit maxima portio corporis, uentre paulò substrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas fœminas habilis sit.

De forma uaccæ. CAP. XXI.

VAccæ quoque probantur altißimæ formæ, longæq; maximis uteris, frontibus latißimis, oculis nigris, & patentibus, cornibus uenustis & leuibus, & nigrantibus, pilosis auribus, compreßis malis, palearibus, & caudis amplißimis, ungulis modicis, & modicis cruribus: cætera quoque ferè eadem in fœminis, quæ & maribus desiderantur, & præcipuè ut sint nouellæ, quoniam, cum excesserint annos decem, fœtibus inutiles sunt. Rursus *minores bimis iniri non oportet. Si antè tamen conceperint, partum earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, postcà mulctra prohiberi.*

Quotannis delectus faciendus. CAP. XXII.

SEd & curandum est omnibus annis in hoc æque, atq; in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur: nam & enixæ, & uetustæ, quæ gignere desierunt, summouendæ sunt, & utiq; tauræ, quæ locum fœcundarum occupant, ablegandæ, uel aratro domandæ, quoniam laboris, & operis non minus quàm iuuenci propter uteri sterilitatem patientes sunt. Eiusmodi *armentum maritima, & aprica hyberna desiderat; æstate, opacißima nemorum, ac montium alta magis, quàm plana pascua: nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & carectis, quàm lapidiosis locis durantur ungulæ: nec tam fluuios, riuósq; desiderant, quàm lacus manu factos, quoniam fluuialis aqua, quæ ferè frigidior est, partum abigit, & cœlestis iucundior est. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca est, ideoq; facile sub dio hybernat.*

De cōseptis, & stabulis faciendis. CAP. XXIII.

SEd laxo spatio consepta facienda sunt, ne in angustijs consceptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris

tioris ictus effugiat: stabula sunt optima saxo, aut glarea strata, non incommoda tamen etiam sabulosa: illa, quòd imbres respuant: hæc, quòd celeriter sorbeant, transmittantq́;: sed utraq; deuexa sint, ut humorem effundant, spectentq; ad meridiē, ut facilè siccentur, & frigidis uētis non sint obnoxia. Leuis autē cura pascui est: nā ut lætior herba consurgat, ferè ultimo tempore æstatis incenditur: ea res & teneriora pabula recreat, & sentibus ustis fruticem surrecturū in altitudinem compescit: ipsis uerò corporibus affert salubritatem iuxta conseptum saxis, & canalibus sal superiectus, ad quem saturæ pabulo libenter recurrunt, cū pastorali signo quasi receptui canitur: nam id quoq; semper crepusculo fieri debet, ut ad sonum buccinæ pecus, si quod in syluis substiterit, septa repetere consuescat: sic enim recognosci grex poterit, numerusq́; censeri, si ueluti ex militari disciplina intra stabularij castra manserint: sed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus per nemora uagantur, liberosq́; egressus, reditusq́; habent, nec reuocantur, nisi ad coitus fœminarum.

Quæ ætas idonea ad admissurā. CAP. XXIIII.

EX his qui quadrimis minores sunt, maioresq́; quàm duodecim annorum, probibentur admissura: illi quoniam quasi puerili ætate seminandis armentis parum habentur idonei: hi, quia senio sunt effœti. Mense Iulio fœminæ maribus plerunq; permittendæ, ut eo tempore conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant. Nam decem mensibus uentrem perferunt, neq; ex imperio magistri, sed sua sponte marem patiuntur. Atq; in id ferè, quod dixi tempus, naturalia congruunt desideria, quoniam nimietate uerni pabuli pecudes exhilaratæ lasciuiunt: quòd si aut fœmina recusat, aut non appetit taurus, eadem ra-

tione, qua fastidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur *cupiditas odore genitalium admoto naribus.* Sed *& pabulum circa tempus admissuræ subtrahitur fœminis, ne eas steriles reddat nimia corporis obesitas, & tauris adijcitur, quò fortius ineant, unumq; marem quindecim uaccis sufficere abunde est: qui ubi iuuencam superuenit, certis signis comprehendere licet, quem sexum generauerit, quoniam si parte dextra desiluit, marem seminasse manifestum est, si læua fœminam: id tamen uerum esse non aliter appa ret, quàm ubi post unum coitũ forda non admittit taurum: quod & ipsum rarò accidit.* Nam *quamuis plena fœtu non expletur libidine, adeò ultra naturæ terminos etiam in pecudibus plurimũ pollent blandæ uoluptatis illecebræ.* Sed *non dubium est, ubi pabuli sit lætitia, posse omnibus annis partum educari: at ubi penuria est, alternis submitti: quod maximè in operarijs fieri placet, ut & uituli annui temporis spatio lacte satientur, nec forda simul operis, & uteri grauetur onere, quæ cùm partum edidit, nisi cibis fulta est, quamuis bona nutrix labore fatigata nato subtrahit alimentum.* Itaq; *& fœtæ cythisus uiridis & torrefactum ordeum, maceratumq; cruũ præbetur, uel tenero olere cõmisto, torrido, molitoq; milio, & per unã noctem lacte macerato saluiatur: melius etiã in hos usus altinæ uaccæ probantur, quas eius regionis incolæ ceuas appellant: eæ sunt humilis staturæ, lactis abundantes, propter quod remotis earum fœtibus, generosum pecus alienis educatur uberibus: uel si hoc præsidiũ non adest, faba fresa, & uinũ rectè tolerat, idq; præcipuè in magnis gregibus fieri oportet.*

Remedia ad lumbricos uitulorũ. CAP. XXV.

S*Olent autem uitulis nocere lumbrici, qui ferè nascuntur cruditatibus.* Itaq; *moderandum est, ut bene concoquant*

coquant: aut si iam tali uitio laborant, lupini semicrudi conteruntur, & offæ saliuati more faucibus ingeruntur: potest etiam cum arida fico, & eruo conteri herba santonica, & formata in offam, sicut saliuatum demitti: facit idem axungiæ pars una tribus partibus hyssopi permista. Marrubij quoq; succus, & porri ualet eiusmodi necare animalia.

De castrandis uitulis. CAP. XXVI.

CAstrare uitulos Mago censet, dum adhuc teneri sunt, neq; id ferro facere, sed fissa ferula comprimere testiculos, & paulatim confringere. Idq; optimum genus castrationum putat, quod adhibetur ætati teneræ sine uulnere. Nam ubi iam induruit, melius bimus, quàm anniculus castratur. Idq; facere uel autumno Luna decrescente præcipit, uitulumq; ad machinã deligare: deinde prius, quàm ferrum admoueas, duabus angustis ligneis regulis (ueluti forcipibus) apprehēdere testiũ neruos, quos Græci κρεμαστῆρας ab eo appellant, quòd ex illis genitales partes dependent, quibus comprehensis, statim testes ferro resecare, & expressos ita rescindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis neruis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptione sanguinis periclitatur iuuencus, nec in totum effœminatur adempta omni uirilitate, formaq; seruata maris, generandi uim deposuit, quam tamen ipsam non protinus amittit. Nam si patiaris eum à recenti curatione fœminã inire, constat ex eo posse generari. Sed minime id permittendum, ne profluuio sanguinis intereat: uerũ uulnera eius sarmentitio cinere cum argenti spuma linenda sunt, abstinendusq; eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequenti triduo uelut æger cacuminibus arborum, & desecto uiridi pabulo oblectandus, prohibendusq; multa potione. Placet etiam pice liquida, & cinere, cum exiguo oleo ulcera ipsa post

triduum linire, quo & celerius cicatricem ducant, nec à muscis infestentur. Hactenus de bubus dixisse abunde est.

De equis. CAP. XXVII.

QVibus cordi est educatio generis equini, maxime conuenit prouidere autorem industrium, & pabuli copiam, quæ utraque uel mediocria possunt alijs pecoribus adhiberi. summam sedulitatem, & largam satietatem desyderat equinum pecus. quod ipsum tripartitò diuiditur. est enim generosa materies, quæ circo, sacrisq; certaminibus equos præbet. est mularis, quæ pretio fœtus sui comparatur generoso. est & uulgaris, quæ mediocres fœminas, maresq; progenerat: ut quæq; est præstantior, ita ubere campo pascitur. Gregibus autem spatiosa, & palustria, necnon montana pascua eligenda sunt, rigua nec unquam siccanea, uacua'ue magis, quàm stirpibus impedita, frequenter mollibus potius quàm proceris herbis abundantia. Vulgaribus equis paßim maribus, ac fœminis pasci permittitur, nec admissuræ certa tempora seruantur. Generosis circa uernum æquinoctium mares iungentur, ut eodem tẽpore, quo conceperint, iam lætis, & herbidis cãpis post anni messem paruò cum labore fœtum educent. nam mense duodecimo partum edunt. Maximè itaq; curandum est prædicto tempore anni, ut tam fœminis, quam admissarijs desyderantibus coëundi fiat potestas, quoniã id præcipue armentum si prohibeas, libidinis extimulatur furijs, unde etiam ueneno inditum est nomen ἱππόμανες, quòd equinæ cupidini similem mortalibus amorem accendant. Nec dubium quin aliquot regionibus tanto flagrẽt ardore coeundi fœminæ, ut etiam si marẽ non habeant, aßidua, & nimia cupiditate figurantes sibi ipsæ uenerem (cohortalium more auium) uento concipiant. Quæ enim poëta licentius dicit:

Scilicet

Scilicet ante omnes furor est insignis equarum:
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transq; sonantem
Ascanium, superant montes, & flumina tranant,
Continuoq; auidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis, quia uere calor redit oßibus, illæ
Ore omnes uersæ in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantq; leueis auras, & sæpe sine ullis
Coniugijs, uento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos, & depressas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neq; solis ad ortus
In Boream, Caurumq;, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, & pluuio contristat frigore cœlum.

Cum sit notißimum etiam in sacro monte Hispaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequenter equas sine coitu uentrem pertulisse, fœtumq; educasse, qui tamen inutilis est, quòd triennio prius quàm adolescat, morte absumitur. Quare, ut dixi, dabimus operam, ne circa æquinoctium uernum equæ desyderijs naturalibus angantur. Equos autem pretiosos reliquo tempore anni remouere oportet à fœminis, ne aut cum uolent, ineant: aut si id facere prohibeantur, cupidine solicitati noxam contrahant. Itaque uel in longinqua pascua marem placet ablegari, uel ad præsepia contineri. eoq; tempore, quo uocatur à fœminis, roborandus est largo cibo, & appropinquante uere ordeo, eruoq; saginandus, ut ueneri supersit, quantoq; fortior inierit, firmiora semina præbeat futuræ stirpi. Quidam etiam præcipiunt eodem ritu, quò mulos, admissarium saginare, ut hac sagina hilaris plurimis fœminis sufficiat. Ueruntamen nec minus, quàm quindecim, nec rursus plu-

res quàm uiginti, unus debet implere, isq; admissuræ potest trimus adhiberi, & usq; ad annos uiginti plerunq; idoneus esse. Quòd si admissarius iners in uenerem est, odore persicatur detersis spongia fœminæ locis, & admota naribus equi. Rursus si equa marem non patitur, detrita scylla naturalia eius linuntur, quæ res accendit libidinem. nonnunquam ignobilis quoque uulgaris elicit cupidinem coëundi. Nam ubi admotus ferè tentauit obsequium, fœmina abducitur, & iam patientiori generosior equus imponitur, inde maior prægnantibus adhibenda cura est, largoq; pascuo firmandæ. Quòd si frigore hyemis herbæ defecerint, tecto contineantur, ac neq; opere, neq; cursu exerceantur, neque frigori cõmittantur, nec in angusto, clauso'ue, ne aliæ aliarum conceptus elidant, nam hæc omnia incommoda fœtum abigunt. quod tamen si aut partu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permista, dataq; per cornu. Sin autem prosperè cessit, minime manu contingendus pullus erit. Nam læditur etiam leuissimo contactu. tantum cura adhibebitur, ut & amplo, & calido loco cum matre uersetur, ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in angustijs eum obterat. Paulatim deinde producendus erit, prouidendumq; ne stercore ungulas adurat. mox cum firmior fuerit, in eadem pascua, in quibus mater est, dimittendus, ne desyderio partus sui laboret equa. Nam id præcipuè genus pecudis amore natorum, nisi fiat potestas, noxam trahit. Vulgari fœminæ solenne est omnibus annis parere, generosam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lactè materno laboribus certaminum præparetur.

De ætate admissarij, & quis pullus generetur. CAP. XXVIII.

Marem

MArem putant minorem trimo nõ esse idoneũ admissuræ, posse uerò usq; ad uigesimum annum progenerare, fœminam bimam rectè concipere, ut post tertiũ annum enixa fœtũ educet, eamq; post decimũ non esse utilẽ, quòd ex annosa matre tarda sit, atq; iners proles, quæ siue ut fœmina, siue ut masculus cõcipiatur, nostri arbitrij fore Democritus *affirmat, qui præcipit, ut cũ progenerari marem uelimus, sinistrũ testiculum admissarij lineo funiculo, alio'ue quolibet obligemus, cùm fœminam, dextrũ: idemq; in omnibus penè pecudibus faciendum censet.*

De indole, & forma equi. CAP. XXIX.

CVm uerò natus est pullus, confestim licet indolem æstimare, si hilaris, si intrepidus, si neq; conspectu, nouæq; rei auditu terretur, si ante gregem procurrit, si lasciuia, & alacritate interdũ & cursu certãs æquales exuperat, si fossam sine cunctatione transilit, pontem', flumenq; transcendit. Hæc *erunt honesti animi documẽta.* Corporis *uerò forma cõstabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, & arrectis, ceruice molli, lataq; nec longa, densa iuba, & per dextrã partẽ profusa, lato, & musculorũ toris numeroso pectore, grãdibus armis, & rectis lateribus inflexis, spina duplici, uẽtre substricto, testibus paribus, exiguis, latis lumbis & subsidẽtibus, cauda longa, & setosa, crispaq; æqualibus, atq; altis, rectisq; cruribus, tereti genu, paruoq;, neq; introrsus spectanti, rotũdis clunibus, feminibus torosis, ac numerosis, duris ungulis, & altis, & concauis, rotundisq;, quibus coronæ mediocres superpositæ sunt: sic uniuersim corpus cõpositum, ut sit grande, sublime, erectum, ab aspectu quoq; agile, & ex longo, quãtum figura permittit, rotundũ.* Mores *autem laudantur, qui sunt ex placido, & ex concitato mitißimi.*

Nam

Nam hi & ad obsequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborũ patientissimi. equus bimus ad usum domesticũ recte domatur, certaminibus autem expleto triennio, sic tamen ut post quartum demum annum labori committatur. Annorum notæ cum corpore mutantur: nam dum bimus, & sex mensium est, medij dentes superiores, & inferiores cadunt: cùm quartum agit annum, ijs, qui canini appellantur, deiectis, alios affert: intra sextum deinde annum, molares superiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. Nec posteà quot annorum sit, manifestò comprehendi potest. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & supercilia nonnunquam canescere, & dentes prominere. Hæc, quæ ad animum, & mores, corpusq; & ætatem pertinent, dixisse satis habeo. Nunc sequitur curam recte, & minus ualentium demonstrare.

De cura, & medicina equorum. CAP. XXX.

SI sanis est macies, celerius torrefacto tritico, quàm ordeo reficitur, sed & uini potio danda est, ac deinde paulatim eiusmodi cibi subtrahendi immistis ordeo furfuribus, dum consuescat faba, & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum, quàm hominum defricanda sunt: ac sæpe plus prodest pressa manu subegisse terga, quàm si longissimè cibos præbeas, multum autem refert robur corporis, ac pedum seruare: quod utrunq; custodiemus, si idoneis temporibus ad præsepia, ad aquã, ad exercitationem pecus duxerimus, curæq; fuerit, ut stabulentur sicco loco, ne humore madescant ungulæ: quod facile euitabimus, si aut stabula roboreis axibus constrata, aut diligenter subinde emundata fuerit humus, & paleæ superiectæ. Plerunq; iumenta morbos concipiunt lassitudine, & æstu,

ſtu,nonnunquã & frigore, & cùm ſuo tempore urinam non fecerint: uel ſi ſudât, & à concitatione confeſtim biberint: uel ſi cùm diu ſteterint, ſubitò ad curſum extimulata unt. Laßitudini quies remedio eſt, ita ut in fauces oleum, uel adeps uino miſta infundatur: frigori fomenta adhibentur, caputq́; & ſpina tepenti adipe uel uino liniuntur: ſi urinam non facit, eadem ferè remedia ſunt nã oleũ immiſtũ uino ſuper ilia, & renes infunditur, & ſi hoc parum profuit, melle decocto, & ſale collyrium tenue inditur foramini, quò meat urina, uel muſca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyriũ inſeritur naturalibus. Hæc eadẽ remedia adhibentur, ſi urina genitalia deuſſerit. Capitis dolorẽ indicant lacrymæ, quæ profluunt, aureſq́; flaccidæ, & ceruix cum capite aggrauata, & in terram ſummiſſa. Tũ reſcinditur uena, quæ ſub oculo eſt, & os calda fouetur, ciboq́; abſtinetur primo die. In poſtero autem potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus fœnum uel molle ſtramentum ſubſternitur, crepuſculoq́; aqua iterum datur, parumq́; ordei cum uiciæ libris I I. S. ut perexigua portione cibi ad iuſta perducatur. Si equo maxillæ dolent, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confricandæ ſunt, eademq́; medicina tumẽtibus adhibenda eſt. Si armos læſerit, aut ſanguinẽ demiſerit, medio ferè in utroq́; crure uenæ ſoluãtur, & thuris polline cũ eo, qui profluit, ſanguine immiſto, armi linantur, & ne plus iuſto exinaniatur, ſtercus ipſius iumenti fluentibus uenis ad motum faſcijs obligetur. Poſtero quoq́; die ex ijſdẽ ſanguis detrahatur, eodẽq́; modo curetur, ordeoq́; abſtineatur exiguo fœno dato. Poſtridie deinde uſque in diem ſextum porri ſuccus inſtar trium cyathorũ miſtus cũ olei hemina faucibus per cornu infundatur. Poſt ſextum diẽ lentè ingredi cogatur, & cum ambula

bulauerit, in piſcinã demitti eũ cõueniet, ita ut natet: ſic paulatim firmioribus cibis adiutus ad iuſta perducetur. At ſi bilis moleſta iumento eſt, uenter intumeſcit, nec emittit uẽtos. Manus ũcta inſeritur aluo, & obſeßi naturales exitus adaperiuntur, exemptosq; ſtercore poſita cunila bubula & herba pedicularis cũ ſale trita, & decocta melli miſcẽtur, atq; ita facta collyria ſubijciũtur, quæ uẽtrẽ mouẽt, bilemq; omnẽ deducũt. Quidam *myrrhæ tritæ quadrantẽ cũ hemina uini faucibus infundũt, & anũ liquida pice oblinũt.* Alij *marina aqua lauant aluũ, alij recenti muria. Solent etiam uermes quaſi lumbrici nocere inteſtinis, quorũ ſigna ſunt, ſi iumẽta cum dolore crebro uolutatur, ſi admouẽt caput utero, ſi caudã ſæpius iactant.* Præſens *medicina eſt, ita ut ſuprà ſcriptũ eſt, inſerere manum, & fimum eximere: deinde aluũ marina aqua, uel muria dura lauare, poſteà radicẽ capparis tritã cũ ſeſtario aceti faucibus infundere: nam hoc modo prædicta intereunt animalia.*

Ad tuſsim. CAP. XXXI.

O*Mni autem imbecillo pecori altè ſubſternendum eſt, quò mollius cubet.* Recens *tußis celeriter ſanatur, pinſita lente, & à ualuulis ſeparata, minuteq; molita. Quæ cum ita facta ſunt, ſeſtarius aquæ calidæ in eandem menſuram lentis miſcetur, & faucibus infunditur, ſimilisq; medicina triduo adhibetur, ac uiridibus herbis, cacuminibusq; arborum recreatur ægrotum pecus.* Vetus *autem tußis diſcutitur porri ſucco trium cyathorum cum olei hemina faucibus infuſo, ijſdemq; ut ſuprà monuimus, cibis præbitis.* Impetigines, *& quicquid ſcabies occupat, aceto & alumine defricantur.* Nonnunquàm, *ſi hæc permanent, paribus ponderibus permiſtis nitro, & ſciſſo alumine, cum aceto linuntur.* Papulæ *feruentißimo ſole uſq; eò*

ſtrigi

ſtrigile raduntur, quoad eliciatur ſanguis: tum ex æquo miſcentur radices agreſtis herbæ, ſulfurq́;, & pix liquida cum alumine. Et eo medicamine prædicta uitia curantur.

Ad intertriginem, & ſcabiem. CAP. XXXII.

INtertrigo bis in die ſubluitur aqua calida. Mox decocto, ac trito ſale cum adipe defricatur, dum ſaniei uis emanat. Scabies mortifera huic quadrupedi eſt, niſi celeriter ſuccurritur: quæ, ſi leuis eſt, inter initia candenti ſub ſole uel cædria, uel oleo lentiſci linitur, uel urticæ ſemine, & oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod in lancibus ſalitus thynnus remittit. Præcipuè tamen huic noxæ ſalutaris eſt adeps marini uituli: ſed ſi iam inueterauerit, uehementioribus opus eſt remedijs, propter quod bitumen, & ſulfur, & ueratrum pici liquidæ, axungiæq́; ueteri cõmiſta pari pondere incoquuntur, atque ea compoſitione curantur, ita ut prius ſcabies ferro eraſa, perluatur urina. Sæpe etiam ſcalpello uſque ad uiuum reſecare, & amputare ſcabiem profuit, atque ita factis ulceribus mederi liquida pice, atq; oleo, quæ expurgant, & replent uulnera æquè: quæ cum expleta ſunt, ut celerius cicatricem, & pilum ducant, maximè proderit fuligo ex aheno ulceri infricata.

Ad muſcas, & oculorum dolores. CAP. XXXIII.

MVſcas quoq; uulnera infeſtantes ſummouebimus pice, & oleo, uel unguine miſtis, & infuſis, cætera erui farina rectè curantur. Cicatrices oculorum ieiuna ſaliua, & ſale defricatæ extenuantur: uel cũ fuſili ſale trita ſepiæ teſta, uel ſemine agreſtis paſtinacæ pinſito, & per linteum ſuper oculos expreſſo. Omniſq; dolor oculorũ inunctione ſucci plantaginis, cum melle attico, uel ſi id non eſt, utique thymino celeriter leuatur: nonnunquam etiam

per

per nares profluuium ſanguinis periculum attulit. Idq́; repreſſum eſt infuſo naribus uiridis coriandri ſucco.

Ad faſtidia ciborum, & labem peſtiferam remedia. CAP. XXXIIII.

INterdum & faſtidio ciborum langueſcit pecus. Eius remedium eſt genus ſeminis, quod git appellatur. Cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini ſextario, atque ita faucibus infunduntur. Et nauſea diſcutitur, etiam ſi caput allij tritum cum uini hemina ſæpius potandum præbeas. Suppuratio melius ignea lumina, quàm frigido ferramento reſeratur, & expreſſa poſteà linamentis curatur. Eſt etiam illa peſtifera labes, ut intra paucos dies equæ ſubita macie, & deinde morte corripiantur, quod cum accidit, quaternos ſextarios gari ſingulis per nares infundere utile eſt, ſi minoris formæ ſunt: nam ſi maioris, etiam congios. Ea res omnem pituitam per nares elicit & pecudem expurgat.

De equarum rabie. CAP. XXXV.

RAra quidem, ſed & hæc eſt equarum nota rabies, ut cùm in aqua imaginem ſuam uiderint, amore inani capiantur. Et per hunc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereant. Eius ueſaniæ ſigna ſunt, cum per paſcua ueluti extimulatæ concurſant, ſubinde ut circumſpicientes requirere, ac deſyderare aliquid uideantur. Mentis error diſcutitur, ſi deducas ad aquam. Tum demum ſpeculatæ deformitatem ſuam, priſtinæ imaginis abolent memoriam. Hæc de uniuerſo equarum genere ſatis dicta ſunt. Illa propriè præcipienda ſunt ijs, quibus mularum greges curæ eſt ſubmittere.

De mulis. CAP. XXXVI.

IN educando genere mularum antiquiſſimũ eſt diligenter exquirere, atque explorare parentem futuræ prolis

fœminam, & marem: quorum si alter non est idoneus, latet etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decem, quousq; amplissimæ, atque pulcherrimæ formæ sit, membris fortibus patientissimam laboris eligere, ut discordantem utero suo generis alieni stirpem insitam facile recipiat, ac perferat, & ad fœtum non solum corporis bona, sed & ingenij conferat: nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur semina, tum etiam concepta diutius in partum adolescunt, ut quæ peracto anno mense tertiodecimo uix eduntur, natisq; inhæret plus socordiæ paternæ, quàm uigoris materni. Veruntamen ut equæ dictos in usus minore cura reperiuntur, ita maior est labor eligendi maris, quoniam sæpe iudicium probantis frustretur experimentum. Multi admissarij specie tenus mirabilissimam sobolem forma, uel sexu progenerant. Nam siue parui corporis fœminas fingãt, siue etiam speciosi, plures mares, quàm fœminas, reditum patrisfamiliæ minuunt. At quidam contempti ab aspectu, preciosissimorum seminum feraces sunt, nonnunquam aliqui generositatem suam natis exhibent, sed hebetes uoluptate, rarissime solicitantur ad uenerem. Huiuscemodi mari sensim magistri subadmouere debent generis eiusdem fœminam, quoniam similia similibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam superiectu eblanditus est, uelut incensus, & obcæcatus cupidine, subtracta, quam petierat, fastiditæ imponatur equæ.

Ad temperandum sæuitiam admissarij in libidinem furentis. CAP. XXXVII.

EST & alterum genus admissarij furentis in libidinem, quod nisi astu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nam & sæpe uinculis abruptis grauidas inquietat, &

cum admittitur, ceruicibus, dorsisq́; fœminarum imprimit morsus: quod ne faciat, paulisper ad molam uinctus amoris sæuitiam labore temperat, & sic ueneri modestior admittitur. Nec tamen aliter admittendus est etiam clementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter sopitum pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atque excitari, uegetioremq́; factum marem fœminæ iniungi, ut tacita quadam ui semina ipsa principijs agilioribus figurentur. Mula autem non solum ex equa, & asino, sed ex asina, & equo, itemq́; onagro & equa generatur. Quidam uerò non dißimulandi autores, ut Marcus Varro, & ante eum Dionysius, ac Mago prodiderunt, mularum fœtus regionibus Africæ adeò non prodigiosos haberi, ut tam familiares sint incolis partus earũ, quàm sint nobis equarum. Neque tamen ullum est in hoc pecore, aut animo, aut forma præstantius, quàm quod seminabit asinus: quanquam poßit huic aliquatenus comparari, quod progenerat onager, nisi & indomitum, & seruitio contumax sylueſtri more, strigosum patris præferat habitum. Itaque eiusmodi admissarius nepotibus magis, quàm filijs utilior est: nam ubi asina, ex onagro natus admittitur equæ, per gradus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam formam, & modestiam, fortitudinem, celeritatemq́; auitam refert. Qui ex equo, & asina concepti generantur, quamuis à patre nomen traxerint, quòd hinni uocantur, matri per omnia magis similes sunt. Itaque commodißimum est asinum destinare mularum generi seminando, cuius (ut dixi) species experimento est speciosior. Veruntamen ab aspectu non aliter probari debet, quàm ut sit amplißimi corporis, ceruice ualida, robustis ac latis costis, pectore musculoso, & uasto, feminibus lacertosis, cruribus cõpactis, coloris ni

ris nigri, uel maculosi: nam murinus cum sit in asino uulgaris, tum etiam non optimè respondet in mula: neque nos uniuersa quadrupedis species decipiat, si qualem probamus, conspicimus. Nam quemadmodum arietũ, quæ sunt in linguis, & palatis maculæ, plerunq; in uelleribus agnorum deprehenduntur: ita si discolores pilos asinus in palpebris, aut auribus gerit, sobolem quoque frequenter facit diuersi coloris, qui & ipse etiam si diligentißimè in admissario exploratus est, sæpe tamen dominum decipit: nam interdum etiam citra prædicta signa dißimiles sui mulas fingit: quod accidere non aliter reor, quàm ut auitus color primordij seminis mistu reddatur nepotibus. Igitur qualẽ descripsi asellum, cum est à partu statim genitus, oportet matri statim subtrahi, & ignoranti equæ subijci. Ea optimè tenebris fallitur: nam obscuro loco partu eius admoto, prædictus quasi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decem diebus insueuit equa, semper postea destinanti præbet ubera. Sic nutritus admissarius equas diligere condiscit. Interdum etiã, quamuis materno lacte sit educatus, potest à tenero conuersatus equis familiariter earũ cõsuetudinem appetere. Sed non oportet minorẽ, quàm trimũ admitti. Atq; idipsum si concedatur, uere fieri cõueniet, cum & desecto uiridi pabulo, & largo ordeo firmandus, nonnunquã etiam saliuãdus erit. Nec tamen teneræ fœminæ cõmittetur: nam nisi prius ea marem cognouit, adsilientẽ admissarium calcibus proturbat, & iniuria depulsum etiam cæteris equis reddit inimicũ. Id ne fiat, degener, & uulgaris asellus admouetur, qui solicitet obsequia fœminæ: neq; is tamen inire sinitur. Sed, si iam est equa ueneris patiens, cõfestim abacto uiliore, pretioso mari iungitur. Locus est ad hos usus extructus (machinam uocant rustici) qui duos parietes ad-

uerso cliuulo inædificatos habet, & angusto interuallo sic inter se distãtes, ne fœmina colluctari, aut admissario ascendenti auertere se poßit. Aditus est ex utraque parte, sed ab inferiore clatris munitus, ad quæ capistrata imo cliuo constituitur equa, ut & prona melius ineuntis semina recipiat, & facilem sui tergoris ascensum ab editiori parte minori quadrupedi præbeat, quæ cum ex asino cõceptum edidit, partum sequenti anno uacua nutrit, id enim utilius est, quàm quod quidam faciunt: ut & fœtam nihilo minus admisso equo impleant. Annicula mula rectè à matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis pascitur, ut ungulas duret, sitq; postea longis itineribus habilis: nam clitellis aptior mulus: illa quidem agilior: sed uterque sexus & uiam rectè graditur, & terram commodè proscindit, nisi pretium quadrupedis rationem rustici oneret, aut campus graui gleba robora boum deposcat.

De medicinis eorum. CAP. XXXVIII.

MEdicinas huius pecoris plerunque iam in alijs generibus edocui: propria tamen quædam uitia mularum non omittam, quorum remedia subscripsi. Febricitanti mulæ cruda braßica datur. Suspiriosæ sanguis detrahitur, & cum sextario uini atque olei thuris semuncia, marrubij succus instar heminæ mistus infunditur. Suffraginosæ ordeacea farina imponitur, mox suppuratio ferro reclusa linamentis curatur: uel gari optimi sextarius cum libra olei per narem sinistram demittitur. Admisceturq; huic medicamini trium, uel quatuor ouorum albus liquor separatis uitellis. Femina secari, & interdum inuri solent. Sanguis demissus in pedes, ita ut in equis emittitur: uel si est herba, quam ueratrum uocant rustici, pro pabulo cedit. Est ὑοσκύαμος, cuius semen detritum, & cum uino datum prædi

prædicto uitio medetur. Macies & languor submouetur sæpius data potione, quæ recipit semunciam triti furfuris, uumq; crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc ria uino admiscentur, atque ita faucibus infunduntur. Sed & tußi, doloriq; uentris eadem ista æque medentur. Ad naciem nulla res tantum, quantum medica potest: ea herba uiridis nec tardè tamen arida fœni uice saginat iumenta: uerum modicè danda, ne nimio sanguine strangulctur pecus. Lassæ, & æstuanti mulæ adeps in fauces demittitur, merumq; in os suffunditur. Cætera exequemur in mulis, sicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ curam boum, equarumq; continent.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. VII.

De asello. CAP. I.

DE MINORE pecore dicturus P. Siluine principium tenebit minor Arcadiæ, uilis hic, uulgarisq; asellus, cuius plerique rusticarum rerum autores in emendis, tuendisq; iumētis præcipuam rationem uolunt esse, nec iniuria. Nam etiā eo rure, quod pascuo caret, contineri potest exiguo, & qualicunque pabulo contentus. Quippe uel folijs, spinisq;, uel perticis salignis alitur, uel obiecto fasce sarmentorum. Paleis uerò, quibus penè omnes regiones abundant, etiam gliscit. Tum imprudentis custodis negligentiam fortißime sustinet: plagarum, & penuriæ tolerantißimus: propter quæ tardius deficit,

quam ullum aliud armentum. Nam labores & famis maxime patiens, raro morbis afficitur. Huius animalis tam exiguæ tutelæ plurima, & necessaria opera supra portionem respondent, tum & facilem terram qualis in Bætica, totaq; Libye sit, leuibus aratris proscindat, & non nimio pōdere uehicula trahat. Sæpe etiam, ut celeberrimus Poeta memorat,

-Tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis, lapidemq; reuertens
Incussum, aut atræ massam picis urbe reportat.

Iam uerò molarum, & conficiendi frumenti penè solennis est huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maximè necessarium desiderat asellum, qui, ut dixi, pleraque utensilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dorso commodè potest. Qualis autem species eius uel cura probatißima sit, superiore libro, cum de precioso præciperetur, satis dictum est.

De Ouibus emendis tuendisq;. CAP. II.

Post maiores quadrupedes ouilli pecoris secunda ratio est, quæ prima sit, si ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipuè nos contra frigoris uiolentiam protegit, corporibusq; nostris liberaliora præbet uelamina. Tum etiam casei, lactisq; abundantia non solum agrestes saturat, sed etiam elegantium mensas iucundis, & numerosis dapibus exornat. Quibusdam uerò nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Getarumq; plurimi γαλακτοπόται dicuntur. Igitur id pecus, quamuis mollißimum sit, ut ait prudentißimè Celsus, ualetudinis tutißimæ est, minimeq; pestilentia laborat. Verum tamen eligendum est ad naturam loci: quod semper obseruari non solum in hoc, sed etiam in tota ruris disci-

plina

plina Vergilius præcipit, cum ait:

Nec uerò terræ ferre omnes omnia possunt.

Pinguis, & campestris situs proceras oues tolerat: gracilis, & collinus quadratas: syluestris & montosus exiguas: pratis, planisq; noualibus tectum pecus commodissime pascitur. Idq; non solum generibus, sed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximij milesias, calabras, appulasq; nostri existimabant, earumq; optimas tarentinas. Nunc gallicæ pretiosiores habentur, earumq; præcipue altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinam macris stabulantur campis. Color albus cum sit optimus, tum etiam est utilissimus, quòd ex eo plurimi fiunt, neq; hic ex alio. Sunt etiam suapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuscus, quos præbent in Italia Pollentia, in Bætica Corduba. Nec minus Asia rutilos, quos uocāt ἐρυθρούς. Sed & alias uarietates in hoc pecoris genere docuit usus exprimere. Nam cum in municipium Gaditanum ex uicino Africæ miri coloris syluestres, ac feri arietes, sicut aliæ bestiæ muneraris deportarentur, M. Columella patruus meus acris uir ingenij, atque illustris agricola quosdam mercatus in agros transtulit, & mansuefactos tectis ouibus admisit. Eæ primum hirtos, sed paterni coloris agnos ediderūt, qui deinde & ipsi tarentinis ouibus impositi, tenuioris uelleris arietes progenerauerunt. Ex his rursus quicquid conceptum est, maternam mollitiem, paternum & auitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunque speciem, quæ fuerit in bestijs, per nepotum gradus mitigata feritate, rediisse. Ad propositum reuertar. Ergo duo genera sunt ouilli pecoris, molle, & hirsutum. Sed in utroque uel emendo plura communia, quædam tamen sunt propria generosi, quæ obseruari conueniat. Communia in emendis

gregibus fere illa, si candor lanæ maximè placet. nunquam cãdidißimos mares legeris, quoniã ex albo sæpe fuscus editur partus, ex erythræo uel pullo nũquã generatur albus.

De arietibus eligendis. CAP. III.

ITaq; *non solum ea ratio est probandi arietis, si uellere candido uestitur, sed etiam si palatum, atq; lingua concolor lanæ est.* Nam *cum hæ corporis partes nigræ, aut maculosæ sunt, pulla uel etiã uaria nascitur proles. idq; inter cætera eximiè talibus numeris significauit idem, qui suprà:*

Illum autem, quamuis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuscet uellera pullis
Nascentum. Vna *eademq; ratio est in erythræis, & nigris arietibus, quorum similiter (ut iam dixi) neutra pars esse debet discolor lanæ, multoq; minus ipsa uniuersitas tergoris maculis uariet. ideo nisi lanatas oues emi non oportet, quo melius unitas coloris appareat: quæ nisi præcipua est in arietibus, paternæ notæ plerunque natis inhærent.* Habitus *autem maximè probatur, cum est altus, atq; procerus, uentre promisso, atque lanato, cauda longißima, densiq; uelleris, fronte lata, testibus amplis, intortis cornibus, non quia magis hic sit utilis (nam est melior mutilus aries) sed quia minime nocent.* Intorta *potius, quàm sur recta, & patula cornua. quibusdam tamen regionibus, ubi cœli status uuidus, uentosusq; est, capros & arietes optauerimus uel amplißimis cornibus, quòd ea porrecta, altaq; maximam partem capitis à tempestate defendant.* Itaque *si plerunq; est atrocior hyems, hoc genus eligemus, si clementior, mutilum probabimus marem, quoniam est illud incommodum in cornuto, quòd cum sentiat se uelut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam*

procurrit, & fit in fœminas quoq; procacior. Nam riualem (quamuis solus admissuræ non sufficit) uiolentißime persequitur. Nec ab alio tempestiuum patitur iniri gregem, nisi cum est fatigatus libidine. Mutilus autem, cum se tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixam promptus est, & in uenere mitior. Itaque capri, uel arietis petulci sæuitiam pastores hac astutia repellunt, mensuræ pedalis robustam tabulam configunt aculeis, & aduersam fronti cornibus religant. ea res ferum prohibet à rixa, cum stimulatum suo ictu ipsum se sauciat. Epicharmus autem Syracusanus, qui pecudum medicinas diligentißime conscripsit, affirmat pugnacē arietem mitigari terebra secundum auriculas foratis cornibus, quà curuantur in flexu. Eius quadrupedis ætas ad progenerandum optima est trima: nec tamen inhabilis usq; in annos octo. Fœmina post bimatū maritari debet. Iuuenisq; habetur quinquennis: fatiscit post annum septimum. Igitur, ut dixi, mercaberis oueis intonsas. uariam, & canam comam improbabis, quòd sit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem sterilem repudiabis. eliges bimam uasti corporis, ceruice prolixa, prolixi uilli, nec asperi, lanosi, & ampli uteri: nam uitandus est glaber, & exiguus. Atque hæc ferè communia sunt in comparandis ouibus. Illa etiam tuendis: humilia facere stabula, sed in longitudinem potius, quàm in latitudinem porrecta, ut simul hyeme calida sint, nec angustiæ fœtus oblidant. ea poni debent contra medium diem: nanq; id pecus, quamuis ex omnibus animalibus uestitißimum, frigoris tamen impatientißimum est, nec minus æstiui uaporis. itaque cohors clausa sublimi macerie præponi uestibulo debet, ut sit in eam tutus exitus æstiuandi. deturq; opera, nequis humor subsistat, ut semper quamaridißimis filicibus, uel culmis

stabula constrata sint, quo purius, & mollius incubent foetæ. Sint quala mundissima, ne qua earum ualetudo, quæ præcipuè custodienda est, infestetur uligine. Omni autem pecudi larga præbenda sunt alimenta. Nam uel exiguus numerus, cùm pabulo satiatur, plus domino reddit, quàm maximus grex, si senserit penuriam: sequeris autem noualia non solùm herbida, sed quæ plerunq; uidua sunt spinis, utamurq; sæpius autoritate diuini carminis:*

*caula

Si tibi lanitium curæ est, primùm aspera sylua,
Lappæq;, tribuliq; absint. –

Quoniam ea res, ut ait idem, scabras oues reddit, cum tonsis illotus adhæsit sudor: & hirsutis secuerunt corpora uepres: tum etiam quotidie minuitur lana, quæ quanto prolixior in pecore concrescit, tanto magis obnoxia est rubis, quibus uelut hamis inuncata à pascentium tergoribus auellitur: molle uerò pecus etiam uelamen, quo protegitur, amittit, atque id non paruo sumptu reparatur: inter autores ferè constat primùm esse admissuræ tempus uernum parilibus, si sit ouis matura: sin uerò foeta circa Iulium mensem. Prius tamen haud dubie probabilius, ut messem uindemia, fructum deinde uineaticum foetura pecoris excipiat, & totius autumni pabulo satiatus agnus ante mœstitiam frigorum, atque hyemis ieiunium confirmetur. Nam melior est autumnalis uerno, sicut ait uerissimè Celsus, quia magis ad rem pertinet, ut ante æstiuum quàm hybernum solstitium conualescat: solusq; ex omnibus animalibus bruma commodè nascitur: ac si res exigit, ut plurimi mares progenerandi sint, Aristoteles uir callidissimus rerum naturæ præcipit admissuræ tẽpore obseruare siccis diebus halitus septentrionales, ut contra uentum gregem pascamus, & eum spectans admittatur pecus: at si foeminæ generandæ

erandæ ſunt, auſtrinos flatus captare, ut eadem ratione matrices ineantur. Nam illud, quod priore libro docuimus, ut admiſſarij dexter, uel etiã ſiniſter uinculo teſticulus obligetur in magnis gregibus operoſum eſt. Poſt fœturã deinde longinquæ regionis paſcua petiturus opilio, ferè omnem ſobolem paſtioni reſeruet ſuburbanæ: uillicus enim teneros agnos, dum adhuc herbæ ſunt expertes, lanio tradit, quoniam & paruo ſumptu deuehuntur, ijs ſummotis, fructus lactis ex matribus nõ minor percipitur. Sũmitti tamẽ etiã in uicinia urbis quandoq; oportebit. Nam uernaculũ pecus peregrino longe eſt utilius. Nec committi debet, ut totus grex effœtus ſenectute dominum deſtituat: cum præſertim boni paſtoris uel prima cura ſit annis omnibus in demortuarũ, uitioſarumq́; ouium locũ totidem, uel etiam plura capita ſubſtituere, quoniã ſæpe frigorum, atq; hyemis ſæuitia paſtorẽ decipit, & eas oues interimit, quas ille tẽpore autumni ratus adhuc eſſe tolerabiles, nõ ſummouerat: quo magis etiã propter hos caſus, niſi ualidiſſima, quæ nõ comprehendatur hyeme, nouaq; progenie repleatur numerus, quod qui faciet, ſeruare debebit, ne minori quadrimæ, nèue ei, quæ exceſſit annos octo, prolem ſubmittat: neutra enim ætas ad educandum eſt idonea: tum etiam quod ex uetere materia naſcitur, plerunque congeneratum parentis ſenium refert. Nam uel ſterile, uel imbecillum eſt. Partus uerò incipiẽtis pecoris non ſecus, quàm obſtetricum more cuſtodiri debet, neq; enim aliter hoc animal, quàm muliebris ſexus enititur, ſæpiusq́; etiam quanto eſt omnis rationis ignarum, laborat in partu: quare ueterinariæ medicinæ prudens eſſe debet pecoris magiſter, ut ſi res exigat, uel integrum conceptum, cùm tranſuerſus hæret locis genitalibus, extrahat: uel ferro diuiſum citra matris perniciem

ciem partum educat, quod Græci uocant ἐμβρὺς ἄχ...
Agnus autem, cùm est editus, erigi debet, atq; uberibus admoueri, tum etiam eius diductum os preßis humectare papillis, ut condiscat maternum trahere alimẽtum: sed prius, quàm hoc fiat exiguum emulgendum est, quod pastores colostram uocant: ea nisi aliquatenus emittitur, nocet agno: qui biduo quo natus est, cum matre clauditur, ut & ea partum suum foueat, & ille matrem agnoscere condiscat. Mox deinde quandiu non lasciuit, obscuro, & calido septo custodiatur: posteà luxuriantem uirgea cum comparibus area claudi oportebit, ne uelut puerili nimia exultatione macescat: cauendumq; est, ut tenerior separetur à ualidioribus, quia robustus angit imbecillum: satisq; est mane prius, quàm grex procedat in pascua: deinde etiam crepusculo redeuntibus saturis ouibus admiscere agnos, qui cum firmi esse cœperint, pascendi sunt intra stabulum cythiso, uel medica, tum etiam furfuribus, aut si permittit annona, farina ordei, uel erui: deinde, ubi conualuerint, circa meridiem pratis, aut noualibus uillæ contiguis matres admouendæ sunt, & à septo emittendi agni, ut condiscant foris pasci. De genere pabuli, ut & ante diximus, & nunc eorum, quæ omissa sunt, meminerimus, iucundißimas herbas esse, quæ aratro proscißis aruis nascantur: deinde quæ pratis uligine carentibus: palustres, syluestresq; minimè idoneas haberi: nec tamen ulla sunt tam blanda pabula, aut etiam pascua, quorum gratia non exolescat usu continuo, nisi pecudum fastidio pastor occurrerit præbito sale, quod uelut ad pabuli condimentum per æstatem canalibus ligneis impositum cùm è pastu redierint oues, lambunt, atque eo sapore cupidinem bibendi, pascendiq; concipiunt. At contrà penuriæ hyemis succurritur obiectis
intra

*ra tectum per præsepia cibis: aluntur autem commodiſ-
è repoſitis ulmeis, uel ex fraxino frondibus, uel autūna-
fœno, quod cordum uocatur: nam id mollius, & ob hoc
undius eſt, quàm maturum: cythiſo quoque & ſatiua ui-
pulcherrimè paſcuntur: neceſſariæ tamen, ubi cætera de-
erunt, etiam ex leguminibus paleæ: nam per ſe ordeum,
l freſa cum ſuis ualuulis faba, uel cicercula ſumptuoſior
, quàm ut ſuburbanis regionibus exiguo pretio poßit
æberi: ſed ſi uilitas permittit, haud dubie ſunt optima.* De
*mporibus autem paſcendi, & ad aquam ducēdi per æſta-
m non aliter ſentio, quàm ut prodidit* Maro:

Luciferi primo cùm ſydere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratißimus herba.
Inde ubi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna
Perducamus, medioq; die, ut idem, ad uallem,
Sicubi magna Iouis *antiquo robore quercus*
Ingenteis tendit ramos, aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacra nemus accubat umbra.

*Rurſus deinde iam mitigato uapore compellantur ad
aquam, etiam per æſtatem id faciendum, & iterum ad pa-
ſcua producendum*

Solis ad occaſum, cùm frigidus aëra ueſper
Temperat, & ſaltus reficit iam roſida luna.

*Sed obſeruandum eſt ſydus æſtatis per emerſum canicu-
læ, ut ante meridiem grex in occidentem ſpectans aga-
tur, & in eam partem progrediatur, poſt meridiem in ori-
entem: ſiquidem plurimum refert, ut paſcentium capita ſint
obſerua ſoli, qui plerunque nocet animalibus oriente præ-
dicto ſydere.* Hyeme, & *uere matutinis temporibus intra*

ſepta

septa contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat: nam pruinosa ijs diebus herba pecudi grauedinẽ creat, uentremq; proluit: quare etiã frigidis, humidisq; tẽporibus anni semel tantum ei potestas aquæ facienda est: tum qui sequitur gregem circunspectus, ac uigilans (id quod omnibus & omnium quadrupedũ custodibus præcipitur) magna clementia moderetur. Idemq; duci propior quàm domino, & in cogẽdis, recipiendisq; ouibus adclamatione, ac baculo minetur: nec unquam telum emittat in eas: neq; ab his longius recedat, nec aut recubet, aut considat: nam nisi procedit, stare debet, quoniam grex quidem custodis officiũ, sublimem, celsissimamq; oculorum ueluti speculam desiderat, ut neq; tardiores, et grauidas, dum cũctantur, neq; agiles, & fœtas dum procurrũt, separari à cæteris sinat, ne fur, aut bestia hallucinantẽ pastorẽ decipiat: sed hæc cõmunia ferè sunt in omni pecore ouillo: nunc quæ sunt generosi propria dicemus.

De ouibus tectis. CAP. IIII.

GRæcum pecus, *quod plerique tarentinum uocant, nisi cum domini præsentia est, uix expedit haberi: siquidem & curam & cibum maiorem desiderat: nam cum sit uniuersum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinum est mollißimum, quod nullam domini, aut magistrorum inertiam sustinet, multóque minus auaritiam, nec æstus, nec frigoris patiens.* Raro *foris, plerunque domi alitur, & est auidißimum cibi, cui si detrahitur fraude uillici, clades sequitur gregem: singula capita per hyemem rectè pascuntur ad præsepia tribus ordei, uel fresæ cũ suis ualuulis fabæ, aut cicerculæ quatuor sextarijs, ita ut & aridam frondem præbeat, aut siccam, uel uiridem medicam, cythisum'ue, tum etiam cordi fœni septena pondo, aut leguminum paleas adfatim.* Minimus

agnus

gnis uendundis in hac pecude, nec ullus lactis reditus ha-
ri potest: nam & qui summoueri debent, paucissimos post
es quàm editi sunt, immaturi ferè mactantur, orbæq; natis
is matres alienæ soboli præbent ubera: quippe singuli
gni binis nutricibus summittuntur, nec quicquam subtrahi
mmissis expedit, quo saturior lactis agnus celeriter con-
rmetur, & parta nutrici consociata minus laboret in edu-
atione fœtus sui: quam ob causam diligenti cura seruandum
st, ut & suis quotidie matribus, & alienis non amantibus,
gni subrumētur. Plures autem in eiusmodi gregibus, quàm
in hirtis masculos enutrire oportet: nam prius quàm fœmi-
nas inire possint mares castrati, cum bimatum expleue-
rint, enecantur: & pelles eorum propter pulchritudinem
lanæ maiore pretio, quàm alia uellera mercantibus tradun-
tur: liberis autem campis, & omni surculo, ruboq; uacanti-
bus ouem græcam pascere meminerimus, ne, ut supra dixi,
& lana carpatur, & tegumen: nec tamē ea minus sedulam
curam foris, quia non quotidie procedit in pascua, sed ma-
iorem domesticam postulat: nam sæpius detergenda & re-
frigeranda est: sæpius eius lana diducenda, uinoq;, & oleo
insuccanda: nonnunquam etiam tota est eluenda, si diei per-
mittit apricitas: idq; ter anno fieri sat est. stabula uerò fre-
quēter euerrenda, & purganda, humorq; omnis urinæ de-
uerrēdus est, qui commodissimè siccatur perforatis tabulis,
quibus ouilia cōsternuntur, ut grex supercubet: nec tantum
cœno, aut stercore, sed exitiosis quoq; serpentibus tecta li-
berentur, quod ut fiat,

Disce & odoratam stabulis incendere cædrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumq; exterrita fugit,

Aut

Aut tecto assuetus coluber. — *Quare, ut idem iubet,*

Cape saxa manu, cape robora pastor,

Tollentemq; minas, & sibila, colla tumentem

Deijce. — *Vel ne istud cū periculo facere necesse sit, muliebres capillos, aut ceruina sæpius ure cornua: quorum odor maxime non patitur stabulis prædictam pestem consistere. Tonsuræ certum tempus anni per omnes regiones seruari non potest, quoniam nec ubiq; tardè, nec celeriter æstas ingruit: & est modus optimus consyderare tempestates, quibus ouis neque frigus, si lanam detraxeris, neque æstum si nondum detonderis, sentiat: uerum ea quandocunque detonsa fuerit, ungi debet tali medicamine, succus excocti lupini, ueterisq; uini fex, & amurca pari mensura miscentur, eoq; liquamine tonsa ouis imbuitur, atque ubi per triduum delibuto tergore medicamina perbiberit, quarto die, si est uicinia maris, ad littus deducta mersatur: si minus est, cœlestis aqua sub dio salibus in hunc usum durata paulum decoquitur: eaq; grex perluitur: hoc modo curatum pecus anno scabrum fieri non posse Celsus affirmat, nec dubium est, quinetiam ob eam rem lana quoque mollior atq; prolixior renascatur.*

Medicinæ pecoris ouilli. CAP. V.

ET quoniam recensuimus cultum, curamq; rectè ualentium, nunc quemadmodum uitijs, aut morbo laborantibus subueniendum sit, præcipiemus, quanquam pars hæc exordij penè tota iam exhausta sit, cum de medicina maioris pecoris priore libro disputaremus, quia cum sit ferè eadem corporum natura minorum, maiorumq; quadrupedum, paucæ, paruæq; morborum, & remediorum differentiæ possunt inueniri: quæ tamē quantulæcunq; sint, non omittentur à nobis. Si ægrotat uniuersum pecus, ut &

t & ante praecepimus, & nunc (quod remur esse maxime lutare) iterũ adseueramus in hoc casu, quod est remedium raesentißimũ: pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & alium quaeramus statũ coeli, curemusq́;, si ex calore, & aestu concepta pestis inuasit, ut opaca rura: si inuasit frigore, ut eligantur aprica. sed modice, ac sine festinatione persequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur, nec tamen in totũ pigre, ac segniter agere: nam quemadmodum fessas morbo pecudes uehementer agitare, & extendere non conuenit, ita conducit mediocriter exercere, & quasi torpentes excitare, nec pati ueterno consenescere, atque extingui: cum deinde grex ad locum fuerit perductus in lacinias colonis distribuatur: nam particulatim facilius quàm uniuersus conualescit, siue quia ipsius morbi halitus minor est in exiguo numero, seu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Haec ergo, & reliqua (ne nunc eadem repetamus) quae superiore exordio percensuimus, obseruare debemus, si uniuersae laborabunt: illa, si singulae. Oues frequentius, quàm ullum aliud animal infestantur scabie, quae fere nascitur, sicut noster memorat poeta,

-Cum frigidus imber
Altius ad uiuum persedit, & horrida cano.
Bruma gelu._

Vel post tonsuram, si remedium praedicti medicaminis non adhibeas, si aestiuum sudorem mari, uel flumine non abluas, si tonsum gregem patiaris syluestribus rubis, ac spinis sauciari: si stabulo utaris, in quo mulae, aut equi, aut asini steterunt: praecipue tamen exiguitas cibi maciem, macies autem scabiem facit: haec ubi coepit irrepere, sic intelligitur, uitiosum locum pecudes, aut morsu scalpunt, aut cornu, uel ungula tundunt, aut arbori adfricant

fricant, parietibus'ue detergent: quod ubi aliquam facientem uideris, comprehendere oportebit, & lanam diducere, nam subest aspera cutis, & uelut quædam prurigo, cui primo quoque tempore occurrendum est, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præcipue oues contagione uexentur: sunt autem complura medicamina, quæ idcirco enumerabimus, non quia cunctis uti necesse sit, sed quoniam nonnullis regionibus quædam reperiri nequeunt, ex pluribus aliquod inuentum remedio sit. Facit autem commode primum ea compositio, quam paulò ante demonstrauimus, si ad fecem, & amurcam, succumq; decocti lupini misceas portione æqua detritum album elleborum: potest etiam scabriciem tollere succus uiridis cicutæ: quæ uerno tempore, cùm iam caulem nec adhuc semina facit, decisa contunditur, atque expressus humor eius fictili uase reconditur, duabus urnis liquoris, admisto salis torridi semodio: quod ubi factum est, oblitum uas in sterquilinio defoditur, ac toto anno fimi uapore concoctum, mox promitur: tepefactumq; medicamentum linitur scabræ parti, quæ prius aspera testa, uel pumice defricta redulceratur: eidem remedio est amurca duabus partibus decocta, item uetus hominis urina testis candentibus inusta: quidam tamen hanc ipsam subiectis ignibus quinta parte minuunt, admiscentq; pari mensura succum uiridis cicutæ. Deinde *figularibus tritis, & picis liquidæ, & fricti salis singulos sextarios infundunt: facit etiam sulfuris triti, & picis liquidæ modus æqualis igne lento coactus: sed* Georgicum *carmen affirmat, nullam esse præstantiorem medicinam,*

Quàm si quis ferro potuit rescindere summum
Vlceris os, alitur uitium, uiuitq; tegendo.

atque reserandum est, & ulcera medicamentis curandum. ubijcit deinde æque prudenter febricitantibus ouibus, de ilo uel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere: iam plurimum id quidem,

Profuit incensos æstus auertere, & inter
Ima ferire pedis salientem sanguine uenam.

Nos etiam sub oculis, & de auribus sanguinem detrahimus. Claui quoq; dupliciter infestant ouem, siue cùm subluuies, atque intertrigo in ipso discrimine ungulæ nascitur, seu cùm idem locus tuberculū habet, cuius media ferè parte canino similis extat pilus, eiq; subest uermiculus. Subluuies, & intertrigo pice per se liquida, uel alumine & sulfure, atq; aceto mistis rite eruentur, uel tenero punico malo, prius quàm grana faciat, cum alumine pinsito, superfusoq; aceto, uel æris ærugine infriata, uel combusta galla cum austero uino leuigata, & superposita: tuberculum, cui subest uermiculus, ferro quamacutißimè circunsecari oportet, ne, dum amputatur etiam, quod infrà est, animal uulneremus: id enim cùm sauciatur, uenenatam saniem mittit, qua respersum uulnus ita insanabile facit, ut totus pes amputandus sit: & cùm tuberculum diligenter circunciderìs, candens seuum uulneri per ardentem tedam instillato. Ouem pulmonariam similiter ut suem curari conuenit, inserta per auriculam, quam ueterinarij consiliginem uocant: de ea iam diximus, cùm maioris pecoris medicinam tradidimus: sed is morbus æstate plerunque concipitur, si defuit aqua, propter quod uaporibus omni quadrupedi largius bibendi potestas danda est. Celso placet, si est in pulmonibus uitium, acris aceti tantum dare, quantum ouis sustinere poßit, uel humanæ ueteris urinæ tepefactæ trium heminarum instar per sinistram narem corniculo infunde-

re, atq; axungiæ sextantem faucibus inserere. Est etiam insanabilis sacer ignis, quã pusulam uocant pastores: ea nisi compescitur intra primam pecudem, quæ tali malo correpta est, uniuersum gregem contagione prosternit: sic quidem quòd nec medicamentorum, nec ferri remedia patitur. Nam penè ad omnem tactum excandescit: sola tamẽ ea fomenta non aspernatur lactis caprini, quod infusum tantum ualet, ut & blandiatur igneam sæuitiam, differens magis occidionem gregis, quàm prohibens. Sed Aegyptiæ gentis autor memorabilis Dolus Mendesius, cuius commenta, quæ appellantur Græcè ὑπομνήματα, sub nomine Democriti falsò produntur, censet propter hanc sæpius, ac diligenter ouium terga perspicere, ut si fortè sit in aliqua tale uitium deprehensum, confestim scrobem defodiamus in limine stabuli, & uiuam pecudem, quæ fuerit pusulosa, resupinam obruamus, patiamurq; super obrutam meiere totum gregem, quòd eo facto, morbus propulsetur. Bilis æstiuo tempore non minima pernicies potione depellitur humanæ ueteris urinæ, quæ ipsa remedio est etiam pecori arcuato. At si molesta pituita est, cunelæ bubulæ, uel nepetæ syluestris surculi lana inuoluti naribus inseruntur, uersanturq;, donec sternutet ouis. Fracta pecudum nõ aliter, quàm hominũ crura sanantur, inuoluta lanis oleo, atq; uino insuccatis, & mox circundatis ferulis conligata. Est etiam grauis pernicies herbæ sanguinariæ, quam si pasta est ouis, toto uentre distenditur, contrahiturq;, & spumam quandam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter sanguinem mitti oportet sub cauda in ea parte, quæ proxima est clunibus, nec minus in labro superiore uena soluenda est. Suspiriose laborantibus, auriculæ ferro rescindendæ, mutandæq; regiones, quod in omnibus morbis, ac pestibus fieri

debere

debere censemus. Agnis quoque succurrendum est uel febricitantibus, uel ægritudine alia affectis: qui ubi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant. Itaq; separatim mulgendæ sunt oues, & cœlestis aqua pari mensura lacti miscenda est, atq; ea potio febricitantibus danda: multi lacte caprino ijsdem medentur, quod per corniculum infunditur faucibus. Est etiã mentigo, quam pastores ostigenem uocant, mortifera lactentibus. Ea plerunq; fit, si per imprudentiam pastoris emißi agni, uel etiam hœdi rosidas herbas depauerint, quod minime cõmitti oportet. Sed cum id factum est, uelut ignis sacer, os, atq; labra fœdis ulceribus obsidet. Remedio sunt hyssopus, & sal æquis ponderibus contrita. Nam ea mistura palatum, atque lingua, totumq; os perfricatur. Mox ulcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cum adipe suillo perlinuntur. Quibusdam placet æruginis tertiam partem duabus ueteris axungiæ portionibus commiscere, tepefactoq; uti medicamine. Nonnulli folia cupreßi trita miscent aquæ, & ita perluunt ulcera, atq; palatum. Castrationis autem ratio iam tradita est. Neque enim alia in agnis, quàm in maiore quadrupede seruatur.

De caprino pecore. CAP. VI.

ET quoniam de ouiarico satis dictum est, ad caprinum pecus nunc reuertar. Id autem genus dumeta potius, quàm campestrẽ situm desiderat: asperisq; etiam locis, ac syluestribus optime pascitur. Nam nec rubos auersatur, nec uepribus offenditur, & arbusculis, frutetisq; maxime gaudet. Ea sunt arbutus, atque alaternus, cythisusq; agrestis. Nec minus ilignei, querneiq; frutices, qui in altitudinem non prosiliunt. Caper, cui sub maxillis binæ uerruculæ collo dependent, optimus habetur, amplißimi corporis, cru-

ribus craßis, plena, & breui ceruice, flaccidis, & prægrauantibus auribus, exiguo capite, nigro, densoq;, & nitido, atq; longißimo pilo. Nam & ipse tundetur

Vsum in castrorum, ac miseris uelamina nautis.

Est autem mensium septem satis habilis ad procreandum, quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus alitur, matrem stupro superuenit, & ideo celeriter, & ante sex annos consenescit, quòd immatura ueneris cupidine primis pueritiæ temporibus exhaustus est. Itaq; *quinquennis parum idoneus habetur fœminis implendis.* Ca*pella præcipue probatur similima hirco, quem descripsimus, si etiam est uberis maximi, & lactis abundantißimi.* Hanc *pecudem mutilam parabimus quieto cœli statu.* Nam *procelloso, atq; imbrifero cornuta semper.* Nam *& omni regione maritos gregum mutilos esse oportebit, quoniam cornuti ferè perniciosi sunt propter petulantiam.* Sed *numerum generis huius maiorem, quàm centum capitum sub uno clauso non expedit habere, cum lanigeræ mille pariter commode stabulentur.* Atque *ubi capræ primum comparantur, melius est unum gregem totum, quàm ex pluribus particulatim mercari, ut nec in pastione separatim laciniæ deducantur, & in caprili maiore concordia quiete consistant.* Huic *pecudi nocet æstus, sed magis frigus, & præcipue fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit.* Nec *tamen ea sola creant abortus, sed etiam glans cum citra satietatem data est.* Itaque *nisi potest affatim præberi, non est gregi permittenda.* Tempus *admissuræ per autumnum fere ante mensem* Decembrem *præcipimus, ut propinquante uere gemmantibus frutetis, cum primum syluæ noua germinant fronde, partus edatur.* Ipsum *uerò caprile uel naturali saxo, uel manu constratum eligi debet, quo-*

niam

niam huic pecori nihil substernitur. Diligensq; pastor quotidie stabulum conuerrit, nec patitur stercus, aut humorem consistere, lutumúe fieri, quæ cuncta sunt capris inimica. Parit autem, si est generosa proles, frequenter duos, nonnunquam trigeminos. Pessima est fœtura cũ matres bimæ, ternos hœdos efficiunt. Qui ubi editi sunt, eodem modo, quo agni educatur, nisi quòd magis hœdorum lasciuia compescenda, & arctius cohibenda est. Tum super lactis abundantiam samera, uel cythisus, aut edera præbenda, uel etiam cacumina lentisci, aliæq; tenues frondes obijciendæ sunt. Sed ex geminis singula capita, quæ uidentur esse robustiora, in supplementum gregis reseruantur, cætera mercantibus traduntur. Anniculæ, uel bimæ capellæ (nam utraque ætas partum edit) submitti hœdum non oportet. Neq; enim educare, nisi trima debet. Sed anniculæ confestim depellenda soboles, bimæ tandiu admittenda, dum possit esse uendibilis. Nec ultra octo annos matres seruandæ sunt, quòd assiduo partu fatigatæ steriles existant. Magister autem pecoris acer, durus, strenuus, laboris patientissimus, alacer, atq; audax esse debet, & qui per rupes, per solitudines, per uepres facile uadat, & non ut alterius generis pastores sequatur, sed plerunq; ut antecedat gregem. Quare eum esse maxime strenuum opus est. Capellæ, dum dumeta pascunt, capris cedũt, subinde quæ cedit compesci debet, ne procurrat. Sed placide, ac lente pabuletur, ut & largi sit uberis, & non strigosissimi corporis.

De medicina caprarum. CAP. VII.

ALia nanque genera pecorum, cum pestilentia uexantur, prius morbo, & langoribus macescunt, solæ capellæ quamuis opimæ, atq; hilares subitò concidunt, uelut aliqua ruina gregatim prosternantur. Id accidere maxime

solet ubertate pabuli. Quamobrem statim cum unam, uel alteram pestis perculit, omnibus sanguis detrahendus. Nec tota die pascendae, sed medijs quatuor horis intra septa claudendae. Sin alius langor infestat, pabulo medicantur arundinis, & albae spinae radicibus, quas cùm ferreis pilis diligenter contuderimus, admiscemus aquā pluuialem, solamq; potandam pecori praebemus. Quòd si ea res aegritudinem non depellit, uendenda sunt pecora, uel si neq; id contingere potest, ferro necanda, saliendaq;. Mox interposito spatio conueniet alium gregem reparare. Nec tamen antè quàm pestilens tempus anni, siue id fuit hyemis, uertatur aestate: siue autumni, uere mutetur. Cum uerò singulae domo laborabunt, eadem remedia, quae etiā ouibus adhibebimus. Nam cum distendetur aqua cutis, quod uitium Graeci uocant ὕδρωπα, sub armo pellis leuiter incisa perniciosum transmittet humorem, tum factum uulnus pice liquida curetur. Cum effoeta loca genitalia tumebunt, aut secundae non responderint, defruti sextarius, uel cum id defuerit, boni uini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc singula persequar, sicut in ouillo pecore praedictum est, caprino medebimur.

Casei faciendi ratio. CAP. VIII.

CAsei quoque faciendi non erit omittenda cura, utique longinquis regionibus, ubi mulctram deuehere non expedit. Is porrò si tenui liquore conficitur, quā celerrime uendendus est, dum adhuc uiridis succum retinet, si pingui, & opimo longiorem patitur custodiam, sed lacte fieri debet syncero, & quàm recentissimo. Nam requietum, uel mistum celeriter acorem concipit. Id plerunque cogi agni, aut hoedi coagulo, quamuis possit & agrestis cardui flore conduci, & seminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, quod

emittit

emittit arbor, si eius uirentē saucies corticem. Verum optimus caseus est, qui exiguum medicaminis habet. Minimum autem coagulū recipit sinum lactis argentei pondus denarij. Nec dubium, quin fici ramulis glaciatus caseus iucundißimè sapiat. Sed mulctra, cùm est repleta lacte, non sine tepore aliquo debet esse. Nec tamen admouenda est flammis, ut quibusdam placet, sed haud procul igne constituenda, & confestim cùm concreuit, liquor in fiscellas, aut in calathos, uel formas transferendus est. nam maximè refert primo quoq; tempore serum percolari, & à concreta materia separari. Quam ob causam rustici nec patiuntur quidem sua sponte pigro humore defluere, sed cùm paulò solidior caseus factus est, pondera superponunt, quibus exprimatur serum: deinde ut formis, aut calathis exēptus est, opaco, ac frigido loco, ne poßit uitiari, quamuis mundisßimis tabulis componitur, aspergitur tritis salibus, ut exudet acidum liquorem. Atque ubi duratus est, uehementius premitur, ut conspissetur. Et rursus torrido sale contingitur, rursusq; ponderibus condensatur. Hoc cùm per dies nouem factum est, aqua dulci eluitur, & sub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caseus contingat, & ut modicè siccetur: deinde quò tenerior permaneat, clauso neq; uentis obnoxio loco stipatur per complura tabulata. Sic neq; fistulosus, neq; salsus, neq; aridus prouenit. Quorum uitiorum primum solet accidere, si parum pressus: secundum, si nimio sale imbutus: tertium, si sole exustus est. Hoc genus casei potest etiā trans maria permitti. Nam is, qui recens intra paucos dies absumi debet, leuiore cura conficitur, quippe fiscellis exemptus in salem, muriamq; demittitur, & mox in sole paulum siccatur. Nonnulli antè quam pecus numellis inducant, uirides pineas nuces in

mulctram demittunt, & mox super eas emulgent, nec sepa rant, nisi cùm transmiserint in formas coactam materiam. Ipsos quidã uirides conterunt nucleos, & lacti permiscent, atque ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribroq; colatum cum lacte cogant. Similiter qualiscunq; uelis sapo ris efficere poßis adiecto quod elegeris, condimento. Illa uerò notißima est ratio faciundi casei, quem dicimus manu pressum. Nanq; *is paulum gelatus in mulctra dum est tepe factus, rescinditur, & feruente aqua perfusus, uel manu figuratur, uel buxeis formis exprimitur.* Est *etiam nõ ingrati saporis muria perduratus, atq; ita maligni ligni, uel culmi fumo coloratus.* Sed *iam redeamus ad originem.*

De suibus & eorum medicinis. CAP. IX.

IN *omni genere quadrupedum species maris diligenter eligitur, quoniã frequenter patri similior est progenies, quàm matri.* Quare *etiam in suillo pecore probandi sunt totius quidã corporis amplitudine eximij, & qui quadrati potius, quàm qui longi, aut rotũdi sunt, uentre promisso clunibus uastis, nec perinde cruribus, aut ungulis proceris, amplæ, & glandulosæ ceruicis, rostris breuibus, & resupinis. Maximeq; quod ad rẽ pertinet, quàm salacißimos oportet esse mares, qui & ab annicula ætate cõmode progenerant, dum quadrimatũ agant: possunt tamen etiam semestres implere fœminam. Scrofæ probantur longißimi status, & ut sint reliquis membris similes descriptis uerribus. Si regio frigida, & pruinosa est, quàm durißimæ, densæq;, & nigræ setæ grex eligendus est. Si temperata, atq; aprica, glabrum pecus, uel etiam* pristinale albũ potest pasci.* Fœmina *sus habetur ad partus edendos idonea ferè usque in annos septem, quæ quanto fœcundior est, celerius senescit.* Annicu*la non improbè concipit, sed iniri debet mense Februario.*

*pistrinale

Quatuor

Quatuor quoq; mẽsibus fœta, quinto parere, cùm iam herbæ solidiores sunt, ut & firma lactis maturitas porcis contingat, & cùm desierint uberibus ali stipula pascatur, cæterisq; leguminũ caducis frugibus. Hoc *autẽ fit longinquis regionibus, ubi nihil nisi submittere expedit.* Nam *suburbanis lactens porcus ære mutandus est: sic enim mater non educando, labori subtrahitur, celeriusq; iterum conceptum partum edet.* Idq; *bis anno faciet.* Mares *uel cùm primùm ineunt semestres, aut cùm sæpius progenerauerunt, trimi, aut quadrimi castrantur, ut poßint pinguescere.* Fœminis *quoq; uuluæ ferro exulcerãtur, & cicatricibus claudũtur, ne sint genitales.* Quod *facilè nõ intelligo, quæ ratio compellat, nisi penuria cibi: nam ubi est ubertas pabuli, submittere prolẽ semper expedit.* Omnem *porrò sitũ ruris pecus hoc usurpat: nam & montibus, & campis cõmodè pascitur, melius tamẽ palustribus agris, quàm sitientibus.* Nemora *sunt conueniẽtißima, quæ uestiuntur quercu, subere, fago, cerris, ilicibus, oleastris, tamaricibus, corylis, pomiferisq; syluestribus, ut sunt albæ spinæ,* Græcæ *siliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus, atque achrades pyri.* Hæc *enim diuersis temporibus mitescunt, ac pene toto anno gregẽ saturant.* At *ubi penuria est arborum, terrenũ pabulũ cõsectabimur, & sicco limosum præferemus, ut paludẽ rimẽtur, effodiantq; lumbricos, atq; in luto uolutentur, quod est huic pecori gratißimum, quin etiam ut aquis abuti poßint: nãq; & id fecisse maximè per æstatem profuit, & dulceis eruisse radiculas aquatilis syluæ, tanquam scirpi, iunciq;, & degeneris arundinis, quam uulgus cannã uocat: nam quidẽ cultus ager opimas reddit sues, cùm est graminosus, & pluribus generibus pomorum consitus, ut per anni diuersa tempora, mala, pruna, pyrum,*

multi

multiformes nuces, ac ficū præbeat: nec tamē propter hæ parcetur horreis: nam sæpe de manu dandū est, cū foris deficit pabulum, propter quod plurima glans uel cisternis in aquā, uel fumo tabulatis recond nda est. Fabæ quoq;, & similiū leguminū, cùm uilitas permittit, facienda est potestas, & utiq; uere, dum adhuc lactāt. Viridia pabula suibus plerunq; nocent: itaq; manc prius, quàm procedant in pascua, conditiuis cibis sustinēdæ sunt, ne immaturis herbis citetur aluus. Eoq; uitio pecus emacietur: nec ut cæteri greges uniuersi claudi debēt, sed per porticus haræ faciendæ sunt, quibus aut à partu, aut etiā prægnantes includantur: nam præcipuè sues cateruatim, atq; inconditæ, cùm sint pariter inclusæ, super alias aliæ cubant, & fœtus elidūt. Quare, ut dixi, iunctæ parietibus haræ construendæ sunt in altitudinem pedum quatuor, ne sus trāsilire septa queat: nam cōtegi non debet, ut à superiore parte custos numerū porcorū recenseat, & si quē decumbens mater oppresserit, cubanti subtrahat. Sit autem uigilans, impiger, industrius, nauus omnium, quas pascit. Et matricum, & iuniorum meminisse debet, ut uniuscuiusq; partum consideret. Semper obseruet enitentem: claudatq; ut in hara fœtum edat. Tum denotet protinus quotq;, & quales sint nati, & curet maximè ne quis sub nutrice aliena educetur: nā facilime porci, si euaserint haram, miscent se, & scrofa cum decubuit, æquè alieno, ac suo præbet ubera. Itaque porculatoris maximum officium est, ut unamquanque cum sua prole claudat, qui si memoria deficitur, quo minus agnoscat cuiusque progeniem, pice liquida candē notam scrofæ, & porcis imponat, & siue per literas, siue per alias formas unumquenq; fœtum cum matre distinguat: nam in maiore numero diuersis notis opus est, ne confundatur memoria custodis

dis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur erosum, commodissimum est haras ita fabricare, ut li-n earum in tantam altitudinem consurgat, quantum ssit nutrix euadere, lactens autem supergredi non pos-. Sic nec alienus irrepit, & in cubili suam quisq; matrem dus expectat, qui tamen non debet octo capitum nume-um excedere. Non quin ignorem fœcunditatem scrofa-um maioris esse numeri, sed quia celerrime fatiscit, quæ lures educat. Atq; eæ quibus partus summittitur, cocto int ordeo sustinendæ, ne ad maciem summam perducan-ur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem por-ulator frequenter suile conuerrat, & sepius haras: nam uamuis prædictum animal in pabulatione spurce uerse-ur, mundissimum tamen cubile desiderat. Hic fere cultus st suilli pecoris recte ualentis.

De medicina suum. CAP. X.

S*Equitur ut dicamus, quæ sit cura uitiosi. Febricitan-tium signa sunt, cum obstipæ sues transuersa capita fe-runt, ac per pascua subitò cum paululum procurrerunt, consistunt, & uertigine correptæ concidũt. Earum notan-da sunt capita, quam in partem proclinentur, ut ex aduer-sa parte de auricula sanguinem mittamus. Item sub cauda duobus digitis à clunibus intermissis uenam feriamus, quæ est in eo loco satis ampla, eamq; sarmento prius oportet uerberari, deinde ab ictu uirgæ tumentum ferro rescindi, detractoq; sanguine colligari saligneo libro, uel etiam ul-meo. Quod cum fecerimus, uno, aut altero die sub tecto pe-cudem continebimus, & aquam modicè calidam quantam uolent, farinæq; ordeaceæ singulos sextarios præbebimus. Strumosis sub lingua sanguis mittendus est, qui cum pro-fluxerit, sale trito cum farina triticea confricari totum os conueniet.*

conueniet. Quidam præsentius putant esse remedium, cum per cornu singulis ternos cyathos gari demittunt. deinde fissas taleas ferularum lineo funiculo religant: & ita collo suspendunt, ut strumæ ferulis contingantur. Nauseantibus quoq; salutaris habetur eburnea scobis sale fricto, & fabæ minutæ fresæ commista, ieiunisq; prius quàm in pascua prodeant obiecta. Solet etiam uniuersum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat, productumq; in pascua medio campo procumbat, & quodam ueterno pressum somnos æstiuo sub sole captet. quod cum facit, totus grex tecto clauditur stabulo, atque uno die abstinetur potione, & pabulo: postridie radix anguinei cucumeris trita, & commista cum aqua datur sitientibus: quam cum pecudes biberunt, nausea correptæ uomitant, atque expurgantur, omniq; bile depulsa cicercula, uel faba, dura muria conspersa, deinde (sicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cùm omni quadrupedi per æstatem sitis sit infesta, tum suillo maximè est inimica, quare non ut capellam, uel ouem, sic & hoc animal bis ad aquam duci præcipimus, sed si fieri potest, iuxta flumē, aut stagnū per ortum caniculæ detineri, quia cum sit æstuosissimum, non est contentum potione aquæ, nisi obesam illuuiem, atq; distentam pabulis aluū demerserit, ac refrigerauerit: nec ulla re magis gaudet, quàm riuis, atq; cœnoso lacu uolutari. Quòd si locorum situs repugnat, ne ita fieri possit, puteis extracta & largè canalibus immissa præbenda sunt pocula, quibus nisi affatim satientur, pulmonariæ fiunt. Isq; morbus optimè sanatur auriculis inserta consiligine: de qua radicula diligenter, ac sæpius iam locuti sumus. Solet etiam uitiosi splenis dolor eas infestare, quod accidit, cum siccitas magna prouenit, & ut Bucolicon loquitur poema,

Strata

Strata iacent paßim sua quæq; sub arbore poma.

Iam pecus insatiabile est, sues enim, dum dulcedinem pabuli consectantur, supra modum æstate splenis incremento laborant. Cui succurritur, si fabricentur canales ex tamaricibus, & rusco, repleanturq; aqua, & deinde sitientibus admouecantur. Quippe ligni succus medicabilis, epotus intestinum tumorem compescit.

De castratione suum. CAP. XI.

CAstrationis autem in hoc pecore duo tempora seruantur, ueris, & autumni: & eius administrandæ duplex ratio. Prima illa quam iam tradidimus, cùm duobus uulneribus impreßis per unamquanq; plagam singuli exprimuntur testiculi: altera est speciosior, sed magis periculosa, quam tamen non omittam. Cum uirilem partem unam ferro resectam detraxeris, per impressum uulnus scalpellum inserito, & mediam quasi cutem, quæ interuenit duobus membris genitalibus, rescindito: atque uncis digitis alterum quoque testiculum educito, sic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remedijs, quæ prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patrisfamilias, non reticendum putaui: sunt quædam scrofæ, quæ mandunt fœtus suos: quod cum fit, non habetur prodigium: nam sues ex omnibus pecudibus impatientißimæ famis sunt, ita ut aliquando si indigeant pabuli, non tantum alienam (si liceat) sobolem, sed etiam suam consumant. De armentis, cæterisq; pecudibus, & magistris, per quos quadrupedum greges humana solertia domi, forisq; curantur, atque obseruantur (nisi fallor) satis accuratè disserui.

De canibus. CAP. XII.

NVnc, ut exordio priore sum pollicitus, de mutis custodibus loquar. quanquàm canis falsò dicitur mutus

tus custos: nam quis hominum clarius, aut tanta uociferatione bestiam, uel furem prædicat, quàm iste latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest uigilantior? quis deniq; ultor, aut uindex constantior? quare uel in primis hoc animal mercari, tueriq; debet agricola, quod & uillam, & fructus, familiamq;, & pecora custodit. eius autem parandi, tuendiq; triplex ratio est: nanq; unum genus aduersus hominum insidias eligitur, & id uillam, quæq; iuncta sunt uillæ, custodit: at alterũ propellendis iniurijs hominum, ac ferarũ, & id obseruat domi stabulum, foris pecora pascentia. Tertium uenandi gratia cõparatur, idq; non solùm nihil agricolã iuuat, sed & auocat, desidemq; ab opere suo reddit: de uillatico igitur, & pastorali dicendũ est: nam uenaticus nihil pertinet ad nostram professionem. Villæ custos eligendus est amplissimi corporis, uasti latratus, canoriq;, ut prius auditu maleficum, deinde etiam conspectu terreat, & tamen nonnunquã, ne uisus quidẽ horribili fremitu suo fuget insidiantem: sit autem coloris unius, isq; magis eligatur albus in pastorali, niger in uillatico: nã uarius in neutro est laudabilis: pastor album probat, quoniã est feræ dissimilis, magnoq; opus interdũ discrimine est in propulsandis lupis sub obscuro mane, uel etiam crepusculo, ne si non sit albo colore conspicuus, pro lupo canem feriat. Villaticus, qui hominum maleficijs opponitur, siue luce clara fur aduenerit, terribilior niger conspicitur, siue nocte, ne conspicitur quidem propter umbræ similitudinẽ, quamobrem tectus tenebris canis tutiorẽ accessum habeat ad insidiantem: probatur quadratus potius, quàm longus, aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur pars maxima, deiectis, & propendentibus auribus, nigris, uel glaucis oculis, acri lumine

lumine radiantibus, amplo, uillosoq; pectore, latis armis, cruribus craßis, & hirtis, cauda breui uestigiorum articulis, & unguibus amplißimis, qui Græcè δράκου appellantur. Hic erit uillatici canis status præcipuè laudandus: mores autem neque mitißimi, neq; rursus truces, atq; crudeles, quòd illi furem quoq; adulantur, hi etiam domesticos inuadunt: satis est seueros esse, nec blandos, ut nonnunquã etiam conseruos iratius intueantur, semper excandescant in exteros. Maximè autem debent in custodia uigilaces conspici, nec erronei, sed aßidui, & circunspecti magis, quàm temerarij: nam illi nisi quod certum compererunt, non indicãt: hi uano strepitu, & falsa suspicione concitantur. Hæc idcirco memoranda credidi, quia non natura tantum, sed etiam disciplina mores facit, ut cùm emendi potestas fuerit, eiusmodi probemus, & cum educabimus domi natos, talibus institutis formemus. Nec multum refert an uillatici corporibus graues, & parum ueloces sint: plus enim cominus, & in gradu, quàm eminus, & in spatioso cursu facere debent: nam semper circa septa, & intra ædificium cõsistere, imò ne longius quidem recedere debent, satisq; pulchrè funguntur officio, si & aduenientem sagaciter adoriuntur, & latratu conterrent: nec patiuntur propius accedere, uel constantius appropinquantem uiolenter inuadunt. Primùm est enim non adtentari, secũdum est lacesßitum fortiter, & perseueranter uindicari: atq; hæc de domesticis custodibus, illa de pastoralibus. Pecuarius canis neq; tam strigosus, aut pernix debet esse, quàm qui damas, ceruosq;, & uelocißima sectatur animalia, nec tam obesus, aut grauis, quàm uillæ, horreiq; custos, sed & robustus nihilominus, & aliquatenus promptus, ac strenuus, quoniam & ad rixã, & ad pugnam, nec minus ad cursum comparatur, cùm & lupi repellere

insidias,& raptorem ferum consequi fugientem, prædam excutere,atq; auferre debeat:quare status eius lõgior,productiorq; ad hos casus magis habilis est, quàm breuis, aut etiam quadratus,quoniam(ut dixi)nonnunquam necesßitas exigit celeritate bestiam consectandam:cæteri artus similes membris uillatici canis æque probatur. Cibaria ferè eadem sunt utriq; generi præbenda.Nam si tam laxa rura sunt, ut sustineant pecorum greges,omnes sine discrimine canes ordeacea farina cum sero commodè pascit. Sin autem surculo cõsitus ager sine pascuo est,farreo,uel triticeo pane satiendi sunt,admisto tamen liquore coctæ fabæ,sed tepido: nam feruens rabiem creat:huic quadrupedi neq; fœminæ, neq; mari,nisi post annum permittenda uenus est,quæ si teneris cõceditur,carpit & corpus,& uires, animosq; degenerat. Primus effœtæ partus amouendus est, quoniam tirunculã nec rectè nutrit,& educatio totius habitus aufert incremẽtum. Mares iuueniliter usq; in annos decem progenerant: post id tempus ineundis fœminis nõ uidentur habiles, quorum seniorum pigra soboles existit. Fœminæ concipiunt usq; in annos nouem,nec sunt utiles post decimum. Catulos sex mensibus primis,dum corroborentur,emitti non oportet,nisi ad matrem lusus,ac lasciuiæ causa, posteà & cathenis per diem continendi,& noctibus soluendi, nec unquam eos,quorum generosam uolumus indolem conseruare, patiemur alienæ nutricis uberibus educari, quoniam semper & lac,& spiritus maternus longè magis ingenij, atq; incrementa corporis auget:quòd si effœta lacte deficitur,caprinum maximè conueniet præberi catulis, dum fiant mensium quatuor: nominibus autem non longißimis appellandi sunt, quò celerius quisque uocatus exaudiat, nec tamen breuioribus, quàm quæ duabus syllabis enuntientur, sicuti

Græcum est σκύλαξ, Latinũ ferox: Græcũ λάκων, Latinum celer: uel fœmina, ut sunt Græca σπουδὴ, ἀλκὴ, ῥώμη, Latina lupa, cerua, tigris. Catulorũ caudas post diem quadragesimum, quàm sint editi, sic castrare conueniet: neruus est, qui per articulos spinæ prorepit, usq; ad ultimam partem caudæ: is mordicus comprehensus, & aliquatenus eductus abrumpitur: quo facto, neque in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, & (ut plurimi pastores affirmant) rabies arcetur letifer morbus huic generi.

De morbis & medicinis canum. CAP. XIII.

FEre autem per æstatem sic muscis aures canum exulcerantur, sæpe ut totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendæ sunt. quòd si ulceribus iam præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidam suillæ adipi uulneribus stillari conueniet: hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt. Nam manu non sunt uellendi, ne, ut antè prædixeram, faciant ulcera. Pulicosæ cani remedia sunt, sume cyminum tritum pari pondere, cum ueratro, aquaq; mistum, & inlinitum, seu cucumeris anguinei succũ: uel si hæc non sunt, uetus amurca per totum corpus infusa. Si scabies infestabit, cythisi, & sisami tantundem conterito, & cum pice liquida permisceto, uitiosamq; partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus esse conueniens: eadem pestis, si fuerit uehementior, cedrino liquore aboletur: reliqua uitia sicut in cæteris animalibus præcepimus curanda sunt. Hactenus de minore pecore. mox de uillaticis pastionibus, quæ continent uolucrũ, pisciumq;, & syluestrium quadrupedum curam, sequenti uolumine præcipiemus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVTSICA LIB. VIII.

De uillaticis pastionibus. CAP. I.

VAE ferè consummabant Publi Siluine ruris exercendi, colendiq; scientiam, quæq; pecuariæ negotiationis exigebat ratio, septē memorauimus libris. hic nunc sequentis numeri titulum poßidebit, nec quia proximam, propriamq; rustici curā desyderēt ea, quæ dicturi sumus, sed quia non alio loco, quàm in agris, aut uillis debeat administrari, & tamen agrestibus magis, quàm urbanis prosint. quippe uillaticæ pastiones, sicut pecuariæ, non minimā colono stipem cōferunt, cū & auium stercore macerrimis uineis & omni surculo, atq; aruo medeantur, & eisdem familiarem focum, mensamq; pretiosis dapibus opulentent: postremo uenditorū animaliū pretio uillæ redditum augēt. Quare de hoc quoq; genere pastionis dicendum censui. Est autem id ferè uel in uilla, uel circa uillam. in uilla est, quod appellant Græci ὀρνιθῶνας, καὶ περιστερεῶνας, atq; etiam cum datur liquoris facultas ἰχθυοτροφεῖα sedula cura exercentur. Ea sunt omnia, ut Latine potius loquamur, sicut auium cohortalium stabula, nec minus earum, quæ conclauibus sæptæ saginantur, uel aquatilium animalium receptacula. rursus circa uillam ponuntur μελισσῶνες καὶ χηνοτροφεῖα, quin etiam λαγοτροφεῖα studiosè administrantur, quæ nos similiter appellamus apum cubilia, apiaria: uel nantium uolucrum, quæ stagnis, pisci

piſciniſq́; lætantur, auiaria: uel etiam pecudũ ſyluestrium, quæ nemoribus clauſis custodiuntur, uiuaria.

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis, & nutriendis. CAP. II.

PRius igitur de his præcipiam, quæ intra ſepta uillæ paſcuntur: ac de alijs quidem forſitan ambigitur, an ſint agrestibus poßidenda. gallinarum uerò plerunque agricolæ cura ſolennis eſt. Earum genera ſunt uel cohortalium, uel rusticarum, uel Africanarum. Cohortalis eſt auis, quæ uulgò per omnes ferè uillas conſpicitur. Ruſtica, quæ non dißimilis uillaticæ per aucupem decipitur: eaq́; plurima eſt in inſula, quam nautæ in Ligustico mari ſitam producto nomine alitis gallinariam uocitauerunt. Africana eſt, quam plerique Numidicam dicunt, meleagridi ſimilis, niſi quòd rutilem galeam, & criſtam capite gerit, quæ utraq; ſunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ propriæ appellantur gallinæ, mares autem galli, ſemimares capi, qui hoc nomine uocantur, cum ſint castrati, libidinis abolendæ cauſa. Nec tamen id patiuntur amißis genitalibus, ſed ferro candente calcaribus inustis, quæ cum ignea ui conſumpta ſunt, facta ulcera dum conſaneſcant, figulari creta linuntur. Huius igitur uillatici generis non ſpernendus eſt reditus, ſi adhibeatur educandi ſcientia, quam plerique Græcorum, & præcipuè celebrauere Deliaci. ſed & ij, quoniam procera corpora, & animos ad prælia pertinaces requirebant, præcipuè tanagricum genus, & rhodium probabãt, nec minus chalcidicum, & medicũ, quod ab imperito uulgo litera mutata melicum appellatur. nobis nostrum uernaculum maximè placet. omiſſo tamen illo ſtudio Græcorum, qui ferocißimũ quenq; alitem certaminibus, & pugnæ præparabant. nos enim

enim censemus instituere uectigal industrij patrisfamilias, non rixosarum auium lanistæ, cuius plerunq; totum patrimonium pignus aleæ uictor gallinaceus pyctes abstulit. igitur cui placebit sequi nostra præcepta, consyderet oportet primum quàm multas, & cuiusmodi parare debeat matrices: deinde qualiter eas tueri, & pascere: mox quibus anni temporibus earum partus exciperet: tum demum ut incubent, & excludant efficere: postremò ut commodè pulli educentur operam dare. his enim curis, et ministerijs exercetur ratio cohortalis, quam Græci uocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus est, ducentorum capitum, quæ pastoris unius curam distendant, dum tamen anus sedula uel puer adhibeatur custos uagantium, ne obsidijs hominum, aut insidiosorum animalium diripiantur. Mercari porrò nisi fœcundissimas aues non expedit: eæ sint rubicundæ uel fuscæ plumæ, nigrisq; pennis: ac si fieri poterit, omnes huius, & ab hoc proximi coloris eligantur. sin aliter, euitentur albæ, quæ ferè cùm sint molles, ac minus uiuaces, tum ne fœcundæ quidem facilè reperiuntur, atque etiam conspicuæ, propter quod insigne candoris ab accipitribus, & aquilis sæpius abripiuntur. Sint ergo matrices probi coloris, robusti corporis, quadratæ, pectorosæ, magnis capitibus, rectis, rutilisq; cristulis, albis auribus, & sub hac specie quàm amplissimæ, nec paribus ungulis: generosissimæq; creduntur, quæ quinos habent digitos, sed ita ne cruribus emineant transuersa calcaria. nam quæ hoc uirile gerit insigne, contumax ad concubitum dedignatur admittere marem, raroq; fœcunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares nisi salacissimos habere non expedit. atque in his quoque sicut in fœminis, idem color, idemq; numerus unguium: status altior

ior quæritur. Sublimes, sanguineæq́;, nec obliquæ cristæ: rauidi, uel nigrantes oculi: breuia, & adunca rostra: maximæ, candidissimæq́; aures: paleæ ex rutilo albicantes, quæ uelut incanæ barbæ dependent: iubæ deinde uariæ, uel ex auro flauæ per colla, ceruicesq́; in humeros diffusæ: tum lata, & musculosa pectora, lacertos æque similes brachijs, alæ tum procerissimæ: caudæ duplici ordine singulis utrinque prominentibus pinnis inflexæ: quinetiam uasta fœmina & frequenter horrentibus plumis hirta: robusta crura, nec longa, sed infestis uelut sudibus nocenter armata. Mores autem quamuis non ad pugnam, neq; ad uictoriæ laudem præparentur, maxime tamen generosi probantur, ut sint elati, alacres, uigilaces, & ad sæpius canendum prompti, nec qui facile terreantur: nam interdum resistere debent, & protegere coniugalem gregem: quin attollentem minas serpentem, uel aliud noxium animal interficere. Talibus autem maribus quinæ singulis fœminæ comparantur: nam Rhodij generis, aut Medici propter grauitatem, neq; patres nimis salaces, nec fœcundæ matres, quæ tamē ternæ singulis maritantur: & cum pauca oua posuerunt, inertes ad incubandum, multoq́; magis ad excludendum raro fœtus suos educant. Itaq; quibus cordi est ea genera propter corporum speciem possidere, cùm exceperunt oua generosarum, uulgaribus gallinis subijciunt, & ab his exclusi pulli nutriuntur. Tanagrici plerunq; Rhodijs, & Medicis amplitudine pares, nō multum moribus à uernaculis distant, sicut & Chalcidici: Omnium tamen horum generum nothi sunt optimi pulli, quos conceptos ex peregrinis maribus, nostrates ediderunt. Nam & paterna speciem gerunt, & salacitatem fœcunditatemq; uernaculam retinēt. pumiliones aues, nisi quem humilitas earum delectat, nec

propter fœcũditatem, nec propter alium reditum nimium probo, tam hercule, quàm nec pugnacem, nec rixosæ libidinis marem. Nam plerunq; cæteros infestat, & non patitur iniri fœminas, cùm ipse pluribus sufficere non queat: impedienda est itaq; procacitas eius ampullaceo corio, quod cum in orbiculum formatum est, media pars eius rescinditur, & per excisam partem galli pes inseritur: eaq́; quasi compede cohibentur feri mores. Sed, ut proposui, iam de tutela uniuersi generis præcipiam.

De gallinarijs constituendis. CAP. III.

GAllinaria constitui debent parte uillæ, quæ hybernum spectat orientem: iũcta sint ea furno, uel culinæ, ut ad auẽ perueniat fumus, qui est huic generi præcipuè salutaris. Totius autem officinæ, id est, ornithonis tres continuæ extruuntur cellæ, quarum, sicuti dixi, perpetua frons orienti sit obuersa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnino aditus mediæ cellæ, quæ ipsa tribus minima esse debet in altitudinem, & quoquouersus pedes septem: in ea singuli dextro, læuoq́; pariete aditus ad utranque cellam faciendi sunt, iuncti parieti, qui est intrantibus aduersus. Huic autem focus applicetur tam longus, ut nec impediat prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in utranque cellam: eæq́; longitudinis, & altitudinis duodenos pedes habeant, nec plus latitudinis, quàm media sublimitas: diuidantur tabulatis, quæ supra se quaternos, & infra septenos liberos pedes habeant, quoniam ipsa singulos occupant: utraq; tabulata gallinis seruire debent, & ea paruis ab oriente singulis illuminari fenestellis, quæ et ipsæ matutinũ exitũ præbeant auibus ad cohortẽ, nec minus uespertinũ introitũ, sed curandum erit, ut semper noctibus claudantur, quò tutius aues maneant: intra tabulata maiores fenestræ aperiantur,

& eæ

& eæ clatris muniātur, ne poßint noxia irrepere anima-ia. Sic tamen, ut illustria sint loca, quò commodius habitent, uiariusq; subinde debet speculari aut incubantis, aut parturientis fœtus. Nam etiam in ijs ipsis locis ita crassos parietes ædificare conuenit, ut excisa per ordinem gallinarū cubilia recipiant: in quibus aut oua edantur, aut excludantur pulli: hoc enim & salubrius, & elegantius est, quàm illud, quod quidam faciunt, ut palis in parietes uehementer actis, uimineos qualos superimponant: siue autem parietibus, ita, ut diximus, cauatis, aut qualis uimineis, præponenda erunt uestibula, per quæ matrices ad cubilia uel pariendi, uel incubandi causa perueniant: neq; enim debet ipsis nidis inuolare, ne dū adsiliunt, pedibus oua confringāt: ascensus deinde auibus ad tabulata per utranq; cellam datur iunctis parieti modicis asserculis, qui paulum formatis gradibus asperantur, ne sint aduolantibus lubrici. Sed ab cohorte forinsecus prædictis fenestellis scandudæ similiter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiem nocturnam: maximè autem curabimus, & ut hæc auiaria, & cætera, de quibus mox dicturi sumus, intrinsecus, & extrinsecus poliantur opere tectorio, ne ad aues feles habeant, aut coluber accessum, & æque noxiæ prohibeantur pestes. Tabulatis insistere dormientem auem non expedit, ne suo lædatur stercore, quod cùm pedibus uncis adhæsit, podagram creat: ea pernicies ut euitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earū supersilientem uolucrem non recipiat: conquadratæ deinde foratis duobus aduersis parietibus induuntur, ita ut tabulato pedalis altitudinis, & inter se bipedalis latitudinis spatio distent: hæc erit cohortalis officinæ dispositio: cæterū cohors ipsa, per quā uagantur, nō tam stercore, quàm uligine careat: nam plurimum refert aquā nō esse

in ea nisi uno loco, quam bibant, eamq; mundißimam: nam stercorosa pituitam concitat: puram tamen seruare non posis, nisi clausam, uasis in hunc usum fabricatis: sunt autem, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles esse ligneos, aut fictiles compertum est: hi superpositis operculis clauduntur, & à lateribus super mediam partem altitudinis per spatia palmaria modicis forantur cauis, ita ut auium capita poßint admittere: nam nisi operculis muniantur, quantulumcunq; aquæ, uel ciborum inest, pedibus euertitur: sunt qui à superiore parte foramina ipsis operculis imponant: quod fieri non oportet: nam supersiliens auis proluuie uentris cibos, & aquam conspurcat.

De cibarijs gallinarum. CAP. IIII.

Cibaria gallinis præbentur optima, pinsitum ordeum, & uicia, nec minus cicercula, tum etiam miliũ, aut panicũ: sed hæc ubi uilitas annonæ permittit: ubi uerò ea est carior, excreta tritici minutè cõmodè dantur: nã per se id frumentum, etiam quibus locis uilißimũ est, nõ utiliter præbetur, quia obest auibus: potest etiam lolium decoctum obijci, nec minus furfures modicè à farina excreti, qui si nihil habent farris, non sunt idonei, nec tantũ appetuntur. Ieiunis cythisi folia, seminaq; maximè probantur, & sunt huic generi gratißima: neq; est ulla regio, in qua non poßit huius arbusculæ copia esse uel maxima. Vinacea quamuis tolerabiliter pascant, dari non debent, nisi quibus temporibus anni auis fœtus nõ edit: nam & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cùm planè post autumnum cessant à fœtu, possunt hoc cibo sustineri: attamen quæcunq; dabitur esca per cohortem uagantibus die incipiente, & iam in uesperũ declinante bis diuidẽda est, ut & mane nõ protinus à cubili latius euagentur, & ante crepusculũ propter cibi spẽ tẽporius ad offici-

nam

m redeant, poßitq́; numerus capitum sæpius recognosci: m uolatile pecus facile pastoris custodiam decipit. Siccus iam puluis, & cinis ubicunq́; cohortē porticus, uel tectū otegit, iuxta parietes roponendus est, ut sit, quò aues se rfundant: nam his rebus plumam, pinnasq́; emundant: modo credimus Ephesio Heracleto, qui ait sues cœno, co rtales aues puluere, uel cinere lauari. Gallina post priam emitti, & ante horam diei undecimam claudi debet: ius uagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius ausæ, nisi quòd ea non emittitur, sed intra ornithonem ter c pascitur maiore mēsura: nam singulis capitibus quatercyathi diurna cibaria sunt, cū uagis terni, uel bini præantur. Habere etiam clausam oportet amplum uestibum, quò prodeat, & ubi apricetur: idq́; sit retibus munim, ne aquila uel accipiter inuolet, quas impensas, & cuas nisi locis, quibus harum rerum uigent pretia, non expedit adhiberi. Antiquißima est autem cum in omnibus peoribus, tum in hoc fides pastoris, qui nisi eam domino serlat, nullus ornithonis quæstus uincet impensas. De tutela alis dictum est: nunc reliquum ordinem prosequemur.

De seruandis, & supponendis ouis. CAP. V.

Confecta bruma parere ferè id genus auium consueuit. atque earum, quæ sunt fœcundißimæ, locis tepidioribus circa Calen. Ian. oua edere incipiunt, frigidis autē regionibus eodem mēse post Idus. Sed cibis idoneis fœcunditas earum elicienda est, quo maturius partum edant. Optime præbetur ad satietatem ordeum semicoctum: nam & maius facit ouorum incrementum, & frequentiores partus. Sed is cibus quasi condiendus est interiectis cythisi folijs, ac semine eiusdem, quæ utraque maximè putantur augere fœcunditatem auium. Modus autem ciba-

riorum

riorũ sit, ut dixi, uagis binorũ cyathorũ ordei, aliquid tam admiſcendũ erit cythiſi, uel ſi id non fuerit, uiciæ, aut mili. Curæ autẽ debebit eſſe cuſtodi, cùm parturient aues, ut habeant quammundiſsimis paleis conſtrata cubilia, eaq; ſubinde conuerrat, & alia ſtramenta quamrecentiſsima reponat: nam pulicibus, alijsq; ſimilibus animalibus replentur, quæ ſecũ affert auis, cum ad idem cubile reuertitur. Aßiduus autem debet eſſe cuſtos, & ſpeculari parietes, quod ſe facere gallinæ teſtantur crebris ſingultibus interiecta uoce acuta. Obſeruare itaq; dum edant oua, et cõfeſtim circumire oportebit cubilia, ut quæ nata ſunt recolligãtur, noteturq; quæ quoq; die ſint edita, ut quàm recẽtiſsima ſupponantur glocientibus: ſic enim ruſtici appellant aues eas, quæ uolunt incubare. Cætera uel reponantur, uel ære mutentur. Aptiſsima porrò ſunt ad excludendum recentiſsima quæq;. Poſſunt tamen etiam requieta ſupponi, dum ne uetuſtiora ſint, quàm dierũ decem. Fere autem, cùm primum partum conſummauerint, gallinæ incubare cupiunt ab Idibus Ianuarijs, quod facere non omnibus permittendũ eſt, quoniam quidẽ nouellæ magis edendis, quàm excubandis ouis utiliores ſunt. Inhibeturq; cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iam ſæpius id fecerint, moresq; earũ maxime pernoſci, quoniam aliæ melius excubant, aliæ editos pullos cõmodius educant. At è contrario quædã & ſua, & aliena oua cõminuunt, atq; conſumunt, quod facientem protinus ſubmouere conueniet. Pulli autem duarum aut trium auium excluſi, dum adhuc teneri ſunt, ad unam, quæ ſit melior nutrix, transferri debẽt, ſed primo quoq; die, dum mater ſuos, & alienos propter ſimilitudinem dignoſcere non poteſt. Veruntamen ſeruare oportet modum: neq; enim debet

et maior esse quàm triginta capitum: negant enim hoc mpliorem gregem posse ab una nutriri. Numerus ououm, quæ subijciuntur, impar obseruatur, nec semper idem: am primo tempore, id est mense Ianuario quindecim, ec unquam plura subijci debent, Martio XIX. nec his auciora, unum & uiginti Aprili, tota deinde æstate usque n calendas Octobris totidem. Posteà superuacua est huius ei cura, quòd frigoribus exclusi pulli plerunque intereant. Plerique tamen etiam ab æstiuo solstitio non putant boam pullationem, quòd ab eo tempore etiam si facilem eduionem habent, iustum tamen non capiunt incremenm. Verum suburbanis locis, ubi à matre pulli non exius pretijs ueneunt, nec plerunque intereunt, proban est æstiua educatio. Semper autem, cum supponuntur ua, consyderari debet, ut luna crescente à decima usque d quintamdecimam id fiat: nam & ipsa suppositio per os ferè dies est commodißima, & sic administrandum st, ut rursus cum excluduntur pulli, luna crescat. Diebus uibus animantur oua, & in speciem uolucrum confornantur, ter septenis opus est gallinaceo generi. At pauouino, & anserino, paulò amplius ter nouenis, quæ si quanlo fuerint supponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus fœtibus alienigenis patiemur. Tum demum sui generis quatuor oua, nec plura quàm quinque fouenda recipient. Sed & hæc quammaxima: nā ex pusillis aues minutæ nascuntur. Cum deinde quis uolet quamplurimos mares excludi, longißima quæq;, & acutißima oua subijciet, & rursus cum fœminas, quamrotundißima. Supponēdi autem consuetudo tradita est ab ijs, qui religiosius hæc administrant, eiusmodi. Primum quàm secretißima cubilia eligunt, ne incubantes matrices ab alijs auibus inquietentur: deinde

ante

antequàm construant ea, diligenter emundant, paleasq; quas substraturi sunt, sulphure, & bitumine, atque ardenti teda perlustrant, & expiatas cubilibus inijciunt, ita factis concauatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam desilientibus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium stramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus allij capita cum clauis ferreis subijciunt: quæ cuncta remedia creduntur esse aduersus tonitrua, quibus uitiantur oua, pulliq; semiformes interimuntur antè, quàm toti partibus suis consumentur. Seruat autem qui subijcit, ne singula oua in cubili manu componat, sed totum ouorum numerum in alueolum ligneum conferat: deinde uniuersum leniter in præparatum nidum transfundat. Incubantibus autem gallinis iuxtà ponendus est cibus, ut saturæ studiosius nidis immorentur, neúe longius euagatæ refrigerent oua, quæ quamuis pedibus ipsæ conuertant, auiarius tamen cum desilierint matres circumire debet, ac manu uersare, ut æqualiter calore concepto facilè animentur. Quin etiam si qua unguibus læsa, uel fracta sunt, ut remoueat. Idq; cum fecerit, die undeuigesimo animaduertat, an pulli rostellis oua pecuderint, & auscultetur si pipiant: nam sæpe propter craßitudinem putaminum erumpere non queunt. Itaque hærentes pullos manu eximere oportebit, & matri fouendos subijcere, idq́ue non amplius triduo facere: nam post unum & uigesimum diem silentia oua carent animalibus: eaq́; remouenda sunt, ne incubans inani spe diutius detineatur effœta. Pullos autem non oportet singulos, ut quisq; natus sit tollere, sed uno die in cubili sinere cum matre, & aqua, ciboq́; abstinere, dum omnes excludantur. Postremo die, cũ grex fuerit effœtus, hoc modo deponitur. Cribro uiciario, uel etiam loliario, qui iam fuerit in usu,

pulli

pulli superponantur: deinde pulegij surculis fumigentur: ea res uidetur prohibere pituitam, quæ celerrime teneros interficit. Post hæc cauea cum matre claudendi sunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto: uel adoreo farre uino resperso modicè alendi: nam maximè cruditas uitanda est, & ob hoc tertia die cauea cum matre continendi sunt, priusq;, quàm emittantur ad recentem cibum, singuli tentandi, nequid hesterni habeant in gutture: nam si uacua non est ingluuies, cruditatem significat, abstinerìq; debent, dum concoquant. Longius autem non est permittendum teneris euagari, sed circa caueam continendi sunt, & farina ordeacea pascendi, dum corroborentur. Cauendumq; ne à serpentibus adflentur, quarum odor tam pestilens est, ut interimat uniuersos: id uitatur sæpius incẽso cornu ceruino, uel galbano, uel muliebri capillo: quorum omnium ferè nidoribus prædicta pestis submouetur. Sed & curandum erit, ut tepidè habeantur: nam nec calorem, nec frigus sustinent. Optimumq; est infra officinam clausos haberi cum matre, & post quadragesimum diem potestatem uagandi fieri. Sed primis quasi infantiæ diebus pertractandi sunt, plumulæq; sub cauda clunibus detrahendæ, ne stercore coinquinatæ durescant, & naturalia præcludant. Quod quãuis caueatur, sæpe tamen euenit, ut aluus exitum non habeat: itaq; pinna pertunditur, & iter degestis cibis præbetur. Sed & iam ualidioribus factis, atq; ipsis matribus etiam uitãda pituitæ pernicies erit. Quæ ne fiat, mundißimis uasis, & quampurißimam præbebimus aquam: nec minus gallinaria semper fumigabimus, & emundata stercore liberabimus: quòd si tamen pestis peruaserit, sunt qui spicas allij tepido madefactas oleo faucibus inserant. Quidam hominis urina tepida rigant ora, & tandiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per

gat per nares emoliri pituitæ nauseam. Vna quoq;, quam Græci ἀγρίαν σταφύλην uocant, cum cibo mista prodest. Vel eadem pertrita, & cum aqua potui data. Atq; hæc remedia mediocriter laborantibus adhibentur: nam si pituita circumuenit oculos, & iam cibos auis respuit, ferro rescinduntur genæ, & coacta sub oculis sanies omnis exprimitur: atq; ita paulùm triti salis uulneribus infriatur. Id porrò uitium maximè nascitur cùm frigore, & penuria cibi laborant aues. Item cùm per æstatem consistens in cohortibus aqua potatur: item cùm ficus, aut uua immatura nec ad satietatem permissa est, quibus scilicet cibis abstinendæ sunt aues, eosq; ut fastidiant efficit uua labrusca de uepribus immatura lecta, quæ cum farre triticeo minuto cocta obijcitur esurientibus, eiusq; sapore offensæ aues, omnem aspernantur uuam. Similis ratio est etiam caprifici, quæ decocta cum cibo præbetur auibus, & ita fici fastidium creat. Mox quoq; sicut in cæteris pecoribus eligenda quæq; optima, & deteriora uendenda: seruetur etiam in hoc genere, ut per autumni tempus omnibus annis, cùm fructus earum cessat, numerus quoq; minuatur. Summouebimus autem ueteres, id est, quæ trimatum excesserunt. Item quæ aut parũ fœcundæ, aut parum bonæ nutrices sunt, & præcipuè quæ oua uel sua, uel aliena cõsumunt. Nec minus, quæ uelut mares cãtare, atq; etiam calcare cœperũt. Itẽ serotini pulli, qui ab solstitio nati capere iustum incrementũ nõ potuerunt. In masculis autẽ nõ eadẽ ratio seruabitur, sed tandiu custodiemus generosos, quãdiu fœminã implere potuerint. Nã rarior est in his auibus mariti bonitas. Eodem quoq; tempore cùm parere desinent aues, id est, ab Idibus Nouẽbris præciosiores cibi subtrahendi sunt, & uinacea præbẽda, quæ satis commodè pascunt adiectis interdum tritici excremẽtis.

De ouis

De ouis. CAP. VI.

OVorum quoq; longioris temporis custodia non aliena est huic curæ: quæ commodè seruantur per hyemem, si paleis obruas: æstate, si furfuribus. Quidam prius trito sale sex horis adoperiunt: deinde eluunt, atque ita paleis, aut furfuribus obruunt: nonnulli solida, multi etiã fresa faba coaggerant: alij salibus integris adoperiunt: alij muria tepefacta durant. Sed omnis sal quemadmodum non patitur putrescere, ita minuit oua, nec sinit plena permanere, quæ res ementem deterret. Itaq; ne in muriam quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conseruant.

De gallinis farciendis. CAP. VII.

PInguem quoq; facere gallinam, quamuis fartoris, non rustici sit officium, tamen quia non ægrè contingit, præcipiendum putaui. Locus ad hanc rem desyderatur calidus maximè, & minimi luminis, in quo singulæ caueis angustioribus, uel sportis inclusæ pendeant aues, sed ita coarctatæ, ne uersari poßint. Verum habeant ex utraque parte foramina. Vnum, quò caput exeratur: alterum, quo cauda, clunesq́;, ut & cibos capere poßint, & eos digestos sic edere, ne stercore coinquinentur. Substernatur autẽ mundißima palea, uel molle fœnum, id est, cordum. Nam si dure cubant, non facile pinguescunt. Pluma omnis è capite, & sub alis, atque clunibus detergetur. Illic ne pediculum creet, hic ne stercore loca naturalia exulceret. Cibus autẽ præbetur ordeacea farina, quæ cum est aqua conspersa, & subacta, formantur offæ, quibus aues saginantur. Eæ tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere consuescant. Nam cruditas uitanda est maximè, tantumq́; præbendum, quantũ digerere poßint: neq; antè recens admouenda est, quàm tentato gutture apparuerit nihil ueteris escæ

remansisse. Cùm deinde satiata est auis, paululum deposita cauea dimittitur, sed ita ne uagetur, sed potius, siquid est, quod eam stimulet, aut mordeat, rostro persequatur. Hæc enim ferè communis est cura farcientium. Nam illi qui uolunt non solùm opimas, sed etiã teneras aueis efficere, mulsea recente aqua prædicti generis farinam conspergunt, & ita farciunt: nonnulli tribus aquæ partibus unam boni uini miscent, madefactoq; triticeo pane obesant auem, quæ prima luna (quoniam id quoque custodiendum est) saginari cœpta, uigesima pergliscit. Sed si fastidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot iam farturæ processerint: ita tamen, ne tempus omne opimãdi quintam & uigesimam lunam superueniat. Antiquißimum est autem maximam quanq; auem lautioribus epulis destinare. Sic enim digna merces sequitur operam, & impensam.

De palumbis, & columbis farciendis, & columbarijs constituendis.

CAP. VIII.

HAc eadem ratione palumbos, columbos'que cellares pinguißimos facere contingit; neque est tamen in columbis farciendis tantus reditus, quantus in educãdis. Nam etiam horum poßeßio non abhorret à cura boni rustici. Sed id genus minore tutela pascitur longinquis regionibus, ubi liber egressus auibus permittitur, quoniã uel summis turribus, uel editißimus ædificijs aßignatas sedes frequentant patentibus fenestris, per quas ad requirendos cibos euolitant. Duobus tamen, aut tribus mensibus acceptant condititia cibaria, cæteris seipsas pascunt seminibus agrestibus. Sed hoc suburbanis locis facere non possunt, quoniam intercipiuntur uarijs aucupum insidijs. itaque clausa

clausæ intra tectum pasci debent, nec in plano uillæ loco, nec in frigido, sed in edito fieri tabulatum oportet, quod aspiciat hybernum meridiem. Eiusq; parietes, ne iam dicta iteremus, ut in ornithone præcepimus, continuis cubilibus excauentur. uel si ita non competit, paxillis adactis tabulæ superponantur, quæ uel loculamenta, quibus nidificent aues, uel fictilia columbaria recipiat præpositis uestibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Totus autem locus, & ipsæ columbarum cellæ poliri debent albo tectorio, quoniam eo colore præcipuè delectatur hoc genus auium. Nec minus extrinsecus leuigari parietes maxime circa fenestrã, & ea sit ita posita, ut maiore parte hyberni diei solem admittat, habeatq; appositam satis amplam caueam retibus emunitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus in agros emittant matrices, quæ ouis, uel pullis incubant, ne quasi graui perpetuæ custodiæ seruitio contristatæ senescant. Nam cum paulùm circa ædificia uolitauerint, exhilaratæ recreantur, & ad fœtus suos uegetiores redeunt, propter quos ne longius quidem euagari, aut fugere conantur. Vasa, quibus aqua præbeatur, similia esse debent gallinarijs, quæ colla bibentium admittant, & cupientes lauari propter angustias non recipiant. Nam id facere eas nec ouis nec pullis, quibus plerunq; incubant, expedit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet spargi, quoniã ferè partes eæ columbarij carent stercore. Commodißima cibaria putantur uicia, uel eruum, tum etiam lenticula, miliumq;, & lolium, nec minus excreta tritici, & siqua sunt alia legumina, quibus etiam gallinæ aluntur. Locus autem subinde conuerri, & emundari debet. Nam quanto est cultior, tanto lætior auis conspicitur, eaq; tam fastidiosa

est, ut sæpe sedes suas perosa, si detur euolandi potestas, relinquat, quod frequenter in his regionibus, ubi liberos habent egressus, accidere solet. Id ne fiat uetus est Democriti præceptum. Genus accipitris tinunculum uocant rustici, qui fere in ædificijs nidos facit. Eius pulli singuli fictilibus ollis conduntur, stipatisq; opercula supponuntur, & gypso lita uasa in angulis columbarij suspenduntur, quæ res auibus amorem loci sic conciliat, ne unquam deserant. Seligendæ uerò sunt ad educationem neque uetulæ, nec nimium nouellæ, sed corporis maximi. Curandumq; si fieri poßit, ut pulli, quemadmodum exclusi sunt, nunquàm separentur. Nam ferè, si sic maritatæ sunt, plures educant fœtus. Sin aliter, certè nec alieni generis coniunguntur, ut alexandrinæ, & campanæ. minus enim impares suas diligunt, & ideo nec multum ineunt, nec sæpius fœtant. Plumæ color non semper, nec omnibus idem probatus est: atq; ideo qui sit optimus, non facile dictu est: Albus, qui ubique uulgò conspicitur, à quibusdam non nimium laudatur, nec tamen uitari debet in ijs, quæ clauso continentur. Nam in uagis maximè est improbandus, quòd eũ facilimè speculatur accipiter. Fœcunditas autem, quamuis longè minor sit, quàm est gallinarum, maiorem tamen refert quæstum. Nam & octies anno pullos educat, si est bona matrix, & pretijs eorum domini complent arcam, sicut eximius autor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam illis seuerioribus suis temporibus paria singula, millibus singulis sestertiorum solita uenire. Nam nostri pudet seculi, si credere uolumus, inueniri qui quaternis millibus nummum binas aues mercentur. Quanquàm uel hos magis tolerabiles putem, qui oblectamenta deliciarum poßidendi, habendiq; causa graui ære, & argento pensent, quàm illos, qui

Ponti

Ponticū Phasim, & Scythica stagna Mæotidis eluant. Iam nunc Gangeticas, & Aegyptias aues temulẽter eructant. Potest tamen etiam in hoc auiario, sicut dictum est, sagina exerceri. Nam siquæ steriles, aut sordidi coloris interueniunt, similiter ut gallinæ farciuntur. Pulli uerò facilius sub matribus pinguescunt, si iam firmis, prius quàm subuolent, paucas subtrahas pinnas, & obteras crura, ut uno loco quiescant, præbeasq; copiosum cibum parientibus, quo & se, & eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura, quoniam si frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent. Sed nihil ista res pinguitudinis efficit. Nam dum uincula exerere conantur, non conquiescunt, & hac quasi exercitatione corpori nihil adijciunt. Fracta crura non plus quàm bidui, aut summum tridui dolorem afferunt, & spem tollunt euagandi.

De alendis turturibus. CAP. IX.

TVrturum educatio superuacua est, quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. A' uolatura ita ut capitur, farturæ destinatur: eoq; leuiore cura, quàm cæteræ aues saginatur, uerùm non omnibus temporibus. Per hyemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter gliscit. Et tamen, quia maior est turdi copia, pretium turturum minuitur. Rursus æstate uel sua sponte, dummodo sit facultas cibi, pinguescit. nihil enim aliud, quàm obijcitur esca, sed præcipuè milium, nec quia tritico uel alijs frumentis minus crassescant, uerũ quòd semine huius maximè delectantur. Hyeme tamen offæ panis uino madefactæ, sicut etiam palumbos, celerius opimant, quàm cæteri cibi. Receptacula non tanquam columbis, loculamenta, uel cellulæ cauatæ efficiuntur, sed ad lineam mutuli per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus

prohibeantur uolare, quoniam si id faciant, corpori detrahunt. In his autem aßiduè pascuntur milio, aut tritico, sed ea semina dari nisi sicca non oportet. Satiatq; semodius cibi in diebus singulis uicenos, & centenos turtures. Aqua semper recens, & quammundißima uasculis qualibus columbis, atque gallinis præbetur. Tegeticulæq; mundentur, ne stercus urat pedes, quod tamen & id ipsum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumq;, sicut & omnium auium, præterquam nantium. Huius auis ætas ad saginam non tam uetus est idonea, quàm nouella. Itaque circa messem, cum iam confirmata est pullities, eligitur.

De turdis educandis. CAP. X.

TVrdis maior opera, & impensa præbetur, qui omni quidem rure, sed salubrius in eo pascuntur, in quo capti sunt. Nam difficulter in aliam regionem transferuntur, quia caueis clausi plurimi despondent: quod faciunt etiam cum eodem momento temporis à rete in auiaria coniecti sunt: itaque ne id accidat, ueterani debent intermisceri, qui ab aucupibus in hunc usum nutriti, quasi allectores sint captiuorum, mœstitiamq; eorum mitigent interuolando. Sic enim consuescēt & aquam, & cibos appetere feri, si mansuetos id facere uiderint: locum æquè munitum, & apricum, quàm columbi desiderant, sed in eo transuersæ perticæ perforatis parietibus aduersis aptantur, quibus insideant, cùm satiati cibo requiescere uolunt: eæ perticæ non altius à terra debent subleuari, quàm hominis statura patiatur, ut à stante contingi poßint: cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quæ super se perticas non habent, quo mundiores permaneant: semper autem arida ficus diligenter pinsita, & permista polline, præberi debet, tam large

quidem

quidem, ut superſit: hanc quidam mandunt, & ita obijciunt. Sed iſtud in maiore numero facere uix expedit, quia nec paruo conducuntur, qui mandant, & ab ijs ipſis aliquantum propter iucunditatem conſumitur: multi uarietatem ciborum, ne unum faſtidiant, præbendam putant: ea eſt cùm obijciuntur myrti, & lentiſci ſemina: item oleaſtri, & ederaceæ baccæ, nec minus arbuti. Fere enim etiam in agris ab eiuſmodi uolucribus hæc appetunt, quæ in auiarijs quoq; deſidentium detergent faſtidia, faciuntq́; auidiorem uolaturam, quod maxime expedit. Nam largiore cibo celerius pingueſcit, ſemper tamen etiam canaliculi milio repleti apponuntur, quæ eſt firmiſsima eſca. Nam illa, quæ ſuprà diximus, pulmentariorum uice dantur: uaſa quibus recens, & munda præbeatur aqua, non diſsimilia ſint gallinarijs: hac impenſa, curaq́; M. Terentius ternis ſæpe denarijs ſingulos emptitatos eſſe ſignificat auorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc ætatis noſtræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia: propter quæ ne ruſticis quidem contemnendus ſit hic reditus. Atque ea genera, quæ intra ſepta uillæ cibantur, fere perſecuti ſumus: nunc de his dicendum eſt, quibus etiam exitus ad agreſtia pabula dantur.

De pauonibus educandis. CAP. XI.

PAuonum educatio magis urbani patrisfamiliæ, quàm tetrici ruſtici curam poſcit. Sed ne hæc tamen aliena eſt agricolæ captantis undique uoluptates acquirere, quibus ſolitudines ruris eblandiantur. Harum autem decor auium etiam exteros, nedum dominos oblectat: itaque genus alitum nemoroſis, & paruulis inſulis, quales obiacent Italiæ, facilimè continetur. Nam quoniam nec ſublimiter poteſt, nec per longa ſpatia uolitare, tum etiam quia fu-

ris, ac noxiorum animalium rapinæ metus non est, sine custode tutò uagatur, maioremq; pabuli partem sibi acquirit. Fœminæ quidem sua sponte tanquam seruitio liberatæ studiosius pullos enutriunt: nec curator aliud facere debet, quàm ut diei certo tẽpore signo dato, iuxta uillam gregem conuocet, & exiguum ordei concurrentibus obijciat, ut nec auis esuriat, & numerus aduenientium recognoscatur. Sed huius possessionis rara cõditio est, quare mediterraneis locis maior adhibenda cura est: eaq; sic administretur, herbidus, syluestrisq; ager planus sublimi clauditur maceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur: & in quarto duæ cellæ, ut sit altera custodis habitatio, atq; altera stabulum pauonum: sub porticibus deinde per ordinẽ fiunt arundinea septa in modum cauearum, qualia columbarij tectis superponuntur: ea septa distinguuntur uelut clatris intercurrentibus calamis, ita ut ab utroque latere singulos aditus habeant. Stabulum autem carere debet uligine, cuius in solo per ordinem figuntur breues paxilli, eorumq; partes summæ lingulas edolatas habent, quæ transuersis foratis perticis inducãtur: hæ porrò quadratæ perticæ esse debent, quæ paxillis superponũtur, ut auem recipiant adsilientem: sed idcirco sunt exemptiles, ut cùm res exigit, à paxillis deductæ liberum aditum conuerrentibus stabulum præbeat. Hoc genus auium, cùm trimatum expleuit, optime progenerat: siquidem tenerior ætas, aut sterilis, aut parum fœcunda est. Masculus pauo gallinaceam salacitatem habet, atque ideo quinque fœminas desyderat: nam si unam, uel alteram fœtam sæpius compreßit: uixdum concepta in aluo uitiat oua, nec ad partum sinit perduci, quoniam immatura genitalibus locis excidunt. Vltima parte hyemis concitantibus libidinem cibis utriusque sexus accendenda uenus

da uenus est: maximè facit ad hanc rem, si fauilla leui torreas fabam, tepidamq; des ieiunis quinto quoque die: nec tamen excedas modum sex cyathorum in singulas aueis: hæc cibaria non omnibus promiscue spargenda sunt, sed in singulis septis, quæ arundinibus intexi oportere proposueram, portione seruata quinq; fœminarum, & unius maris ponenda sunt cibaria, nec minus aqua, quæ sit idonea potui: quod ubi factum est, mares sine rixa deducuntur in sua quisq; septa cum fœminis, & æqualiter uniuersus grex pascitur: nam etiam in hoc genere pugnaces inueniuntur masculi, qui & à cibo, & à coitu prohibent minus ualidos nisi sint hac ratione separati. Fere autem locis apricis ineundi cupiditas exercet mares, cum Fauonij spirare cœperunt, id est, tempus ab Idib. Februarijs ante Martium mensem. Signa sunt extimulatæ libidinis, cum semetipsum ueluti mirantem caudæ gemmantibus pinnis protegit: idq; cum fecit, rotare dicitur. Post admissuræ tempus confestim matrices custodiendæ sunt, ne alibi quàm in stabulo fœtus edant, sæpiusq; digitis loca fœminarum tentanda sunt: nam in promptu gerunt oua, quibus iam partus appropinquat: itaque includendæ sunt enitentes, ne extra clausum fœtum edant: maximeq; temporibus ijs, quibus parturiunt, pluribus stramentis exaggerandū est auiarium, quo tutius integri fœtus excipiantur: nam ferè pauones, cū ad nocturnam requiem uenerunt, prædictis perticis insistentes, enituntur oua, quæ quo propius, ac mollius deciderint, illibatam seruant integritatē: quotidie ergo diligenter mane temporibus fœturæ stabula circumeunda erunt, & iacentia oua colligenda: quæ quanto recentiora gallinis subiecta sunt, tanto commodius excluduntur: idq; fieri maxime patrisfamiliâs ratione conducit: nam fœminæ pauones quæ non incubant,

ter anno ferè partus edunt: at quæ fouent oua, totum tempus fœcunditatis aut excludendis, aut etiã educandis pullis consumunt. Primus est partus quinq; ferè ouorum. Secundus quatuor. Tertius aut trium, aut duorum: neq; est quod committatur, ut Rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne suos quidem fœtus commode nutriunt, sed ueteres maxime quæq; gallinæ uernaculi generis eligantur: eæq; nouẽ diebus à primo lunæ incremento, nouenis ouis incubent, sintq; ex his quinque pauonina, & cætera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea subtrahantur: & totidem recentia eiusdem generis supponantur, ut trigesima luna, quæ est ferè noua, cum pauoninis excludantur. Sed custodis cura non effugiat obseruare desilientem matricem, sæpiusq; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ propter magnitudinem difficilius à gallina mouentur, uersare manu: idq; quo diligentius faciat, una pars ouorum notanda est atramento, quod signum habebit auiarius an à gallina conuersa sint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales quammaximas ad hanc rem præparari, quæ si mediocris habitus sunt, non debent amplius quàm terna pauonina, & sena generis sui fouere: cum deinde fecerit pullos, ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & subinde qui nati fuerint pauonini ad unam congregari, donec quinque & uiginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, similiter ut gallinacei primo die non amoueantur, postero die cum educatrice transferantur in caueam: primisq; diebus alantur ordeaceo farre uino resperso: nec minus ex quolibet frumento cocta pulticula, & refrigerata: post paucos deinde dies huic cibo adijciendum erit concisum porrum tarentinũ, & caseus mollis uehemẽter expressus: nam serum nocere pullis manifestum est. Locustæ quoq;

pedib

pedibus ademptis utiles cibandis pullis habentur, atque ijs pasci debent usq; ad sextum mensem: postmodum satis est ordeum de manu præbere. Possunt autem post quintũ, & trigesimum diem quàm nati sunt, etiam in agro satis tutò educi, sequiturq; grex uelut matrẽ gallinam singultientẽ: ea cauea clausa fertur in agrum à pastore, & emissa ligato pede longa linea gallina custoditur, ad quam circumuolant pulli, qui cum ad satietatem pasti sunt, reducuntur in uillam persequentes, ut dixi, nutricis singultus. Satis autem conuenit inter autores, non debere alias gallinas, quæ pullos sui generis educãt, in eodẽ loco pasci: nam cum conspexerunt pauoninã prolem, suos pullos diligere desinunt, & immaturos relinquunt, perosæ uidelicet, quòd nec magnitudine, nec specie pauoni pares sint. Vitia quæ gallinaceo generi nocere solent, eadẽ has aues infestant: sed nec remedia traduntur alia, quàm quæ gallinaceis adhibentur: nam & pituita, & cruditas, & si quæ aliæ sunt pestes, ijsdem remedijs, quæ præposuimus, prohibentur. Septimum deinde mensem cum excesserunt, in stabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi: sed erit curandum, ne humi maneant: nam qui sic cubitant, tollẽdi sunt, & supra perticas imponendi, & ne frigore laborent.

De Numidicarum, & rusticarum gallinarum educatione. CAP. XII.

NVmidicarum eadem est fere, quæ pauonum educatio: cæterum syluestres gallinæ, quæ rusticæ appellantur, in seruitute non fœtant: & ideo nihil de his præcipimus, nisi ut cibus ad satietatem præbeatur, quo sint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus, quas Græci ἀμφίβια, Latini duplicis uitæ appellant. CAP. XIII.

Venio

VEnio nunc ad eas aues, quas Græci uocant ἀμφίβια, quia non tantum terrestria, sed aquatilia quoq; desiderant pabula, nec magis humo, quàm stagno consueuerũt: eiusq; generis anser præcipuè rusticis gratus est, quòd nec maximam curam poscit, & solertiorẽ custodiam præbet, quàm canis: nam clangore prodit insidiantem, sicut etiam memoria tradidit in obsidione capitolij, cum aduentu Gallorum uociferatus est, canibus silentibus: is autẽ non ubique haberi potest, ut existimat uerißimè Celsus, qui sic ait: Anser neq; sine aqua, nec sine multa herba facilè sustinetur, neq; utilis est locis consitis, quia quicquid tenerum contingere potest, carpit. Sicubi uero flumen, aut lacus est, herbæq; copia, nec minus iuxtà satæ fruges, id quoque genus nutriendum est: quod etiam nos facere censemus, non quia magni sit fructus, sed quia minimi oneris: attamẽ præstat ex se pullos, atque plumam, quam, non ut in ouibus lanam, semel demetere, sed bis anno, uere, & autumno uellere licet. atque ob has quidem causas, si permittit locorum conditio, uel paucos utique oportet educare, singulisq; maribus ternas fœminas destinare: nam propter grauitatem plureis inire non possunt: quinctiã intra cohortem, ut protecti sint, secretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent, & fœtus edant.

De anseribus educandis, & anserario constituendo. CAP. XIIII.

QVi uerò greges nantium poßidere student, chenobosciа constituant, quæ tum demum uigebunt si fuerint ordinata ratione tali. Cohors ab omni cætero pecore secreta clauditur, alta nouem pedum, maceria porticibusq; circundata, ita, ut in aliqua parte sit cella custodis: sub porticibus deinde quadratæ haræ cæmentis, uel etiam latercu-

culis

culis extruuntur: quas singulas satis est habere quoquouersus pedes ternos, & aditus singulos firmis ostiolis munitos, quia per fœturam diligenter claudi debent, & extra uillam: deinde non longe ab ædificio si est stagnum, uel flumen, alia non quæratur aqua: sin aliter, lacus, piscinaq; manu fiant, ut sint quibus inurinare poßint aues: nam sine isto præsidio, non magis, quàm sine terreno recte uiuere queunt. Palustris quoq;, sed herbidus ager destinetur, atq; alia pabula conserantur, ut uicia, trifoliũ, fœnum græcum, sed præcipue genus intubi, quod σέριν Græci appellant: lactucæ quoq; in hunc usum semina uel maxime serenda sunt, quoniam & mollißimũ est olus, & libentißime ab his auibus appetitur. Tum etiam pullis utilißima est esca, hæc cum præparata sunt, curandum est, ut mares fœminæque quamamplißimi corporis, & albi coloris eligantur: nam est aliud genus uarium, quod à fero mitigatum domesticum factũ est: id neq; æque fœcundum est, nec tam pretiosum, propter quod minime nutriendum est. Anseribus admittendis tempus aptißimum est à bruma, mox ad pariendum, & ad incubandum à Calen. Martij usq; ad solstitum, quod fit ultima parte mensis Iunij. Ineunt autem non, ut priores aues, de quibus diximus, insistentes humi, nam fere in flumine, aut piscinis id faciunt: singulæque ter anno pariunt, si prohibeantur fœtus suos excludere, quod magis expedit, quàm quod ipsæ suos fouent: nam & à gallinis melius enutriuntur, & longe maior grex efficitur: pariunt autem singulis fœtibus oua, primo quina, sequenti quaterna, nouißimo terna: quem partum nonnulli permittunt ipsis matribus educare, quia reliquo tempore anni uacaturæ sunt à fœtu. Minime autem concedendũ est fœminis extra septum parere, sed cũ uidebuntur sedẽ quærere, com-

primendæ

primendæ ſunt atq; tentandæ: nam ſi appropinquant partus, digito tanguntur oua, quæ ſunt prima parte locorum genitalium: quam ob rem perduci ad haram debent, includiq; ut fœtum edant: idq́; ſingulis ſemel feciſſe ſatis eſt, quoniam unaquæq; recurrit eòdem, ubi primo peperit: ſed nouiſsimo fœtu cum uolumus ipſas incubare, notandi erunt uniuſcuiuſq; partus, ut ſuis matribus ſubijciantur, quoniam negatur anſer aliena excludere oua, niſi ſubiecta ſua quoque habuerit. Supponuntur autem gallinis huius generis oua, ſicut pauonina plurima quinq;, pauciſsima tria: ipſis autē anſeribus pauciſsima VII. *plurima* XV. *Sed cuſtodiri debet, ut ouis ſubijciātur radices urticarum, quò quaſi remedio medicātur, ne noceri poſsit excuſsis anſerculis, quos enecant urticæ, ſi teneros pupugerint. pullis autem formādis excludendisq́; triginta diebus opus eſt, cum ſunt frigora: nam tepidis* XXV. *ſatis eſt. Sæpius tamen anſer trigeſimo die naſcitur, atq; is dum exiguus eſt, decē primis diebus paſcitur in hara clauſus cū matre: poſtea cū ſerenitas permittit, producitur in prata, & ad piſcinas: cauendumq́; eſt, ne aut aculeis urticæ cōpungatur, aut eſuriens mittatur in paſcuum, ſed antè conciſis intubis: uel lactucæ folijs ſaturetur: nam ſi adhuc parum firmus, & indigens ciborum peruenit in paſcuum, fruticibus, aut ſolidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter, ut collum abrumpat, milium quoque, aut etiam triticum miſtum cum aqua rectè præbetur, atq; ubi ſe paulùm confirmauit, in gregem coæqualium compellitur, & ordeo alitur: quod & matricibus præbere non inutile eſt. Pullos autem non expedit plures in ſingulas haras, quàm uicenos adijci, nec rurſus omnino cum maioribus includi, quoniam ualidior enecat infirmum. Cellas, in quibus incubitant, ſicciſsimas eſſe oportet,*

ſubſtra

ſubſtrataſq; habere paleas: uel ſi eæ non ſunt, gratiſsimum quodq; fœnum: cætera eadem, quæ in alijs generibus pullorum ſeruãda ſunt, ne coluber, ne uipera, felesq;, aut etiam muſtela poßit aſpirare: quæ fere pernicies ad internecionem proſternunt teneros. Sunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant, nec patiantur matrices ſæpius nidum relinquere: deinde pullis excluſis primis quinque diebus polentam, uel maceratum far, ſicut pauonibus obijciunt. Nonnulli etiam uiride naſturtium confectum minutatim cum aqua præbent, eaq; eis eſt eſca iucundiſsima: mox ubi quatuor menſium ſunt, farturæ maximus quiſq; deſtinatur, quoniam tenera ætas præcipue habetur ad hanc rem aptiſſima: & eſt facilis harum auium ſagina: nam præter polentam, & pollinem ter die nihil ſane aliud dari neceſſe eſt, dummodo large bibendi poteſtas fiat: ne uagandi facultas detur: ſintq; calido & tenebroſo loco: quæ res ad creandas adipes multum conferunt: hoc modo duobus menſibus pingueſcunt, & eapropter etiã tenerrima pullities ſæpe XL. diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulis, & ſimilibus. CAP. XV.

NEoſſotrophij cura ſimilis, ſed maior impenſa eſt: Nam clauſæ paſcuntur anates, querquedulæ, boſchides, phalerides, ſimilesq; uolucres, quæ ſtagna, & paludes rimantur: locus planus eligitur, isq; munitur ſublimiter pedum quindecim maceria: deinde clatris ſuperpoſitis, uel grandi macula retibus contegitur, ne aut euolandi ſit poteſtas domeſticis auibus: aut aquilis, uel accipitribus inuolandi. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra, intraq;, ne feles, aut uipera perrepat: media deinde parte neoſſotrophij lacus defoditur in duos pedes altitudinis

titudinis, spatiumq; longitudini datur, & latitudini quantum loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur uiolentia restagnantis undæ, quæ semper interfluere debet, opere signino consternuntur, eaq; non in gradus oportet erigi, sed paulatim cliuo subsidere, ut tanquam è littore descendatur in aquam. Solum autem stagni per circuitum, quod sit instar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum est, ne poßit herbas euomere, præbeat'que nantibus aquæ puram superficiem. Media rursus terrena pars esse debet, ut colocasijs conseratur, alijsq; familiaribus aquæ uiridibus, quæ inopacant auium receptacula: sunt enim quibus cordi est uel in syluulis tamaricum, aut scirporum frutetis immorari: nec ob hanc tamen causam totus locus syluulis occupetur, sed ut dixi, per circuitum uacet, ut sine impedimento, cum apricitate dici gestiunt aues, nandi uelocitate concertent. Nam quemadmodum desiderant esse ubi irrepant, & ubi delitiscentibus fluuiaticis animalibus insidientur, ita offenduntur, si non sunt libera spatia, quà permeent extra lacum. deinde per uicenos undique pedes gramine ripæ uestiantur: sintq; post hunc agri modum circa maceriam, lapide fabricata, & expolita tectorijs pedalia in quadratum cubilia, quibus nidificent aues: eaq; contegantur intersitis buxeis, aut myrteis fruticibus, qui non excedant altitudinem parietum: statim deinde perpetuus canaliculus humi depressus construatur, per quem quotidie misti cum aqua cibi decurrant, sic enim pabulatur id genus auium: gratißima est & esca terrestris leguminis panicum, & milium, necnon & ordeum, sed ubi copia est, etiam glans, ac uinacea præbeantur. Aquatilibus autem cibis, si sit facultas, datur cammarus, & riualis allecula, uel si qua sunt incre-

menti

menti parui fluuiorum animalia. Tempora concubitus eadem quæ cæteri sylueſtres alites obſeruant Martij, ſequentisq; menſis, per quos feſtucæ, ſurculiq; in auiarijs paßim ſpargendi ſunt, ut colligere poßint aues, quibus nidos conſtruāt: ſed antiquißimum eſt, cum quis νεοσσοτροφεῖον *conſtituere uolet, ut prædictarum auium circa paludes, in quibus plerunq; fœtant, oua colligat, & cohortalibus gallinis ſubijciat: ſic enim excluſi, educatiq; pulli deponunt ingenia ſylueſtria, clauſiq; uiuarijs haud dubitanter progenerant. Nam ſi modò captas aues, quæ conſueuere libero uictu, cuſtodiæ tradere uelis, parere cunctantur in ſeruitute. Sed de tutela nantium uolucrum ſatis dictum eſt.*

De piſcinis, & piſcibus alendis. CAP. XVI.

V*Erùm opportunè, dum meminimus aquatilium animalium, ad curam perueniemus piſcium, quorum reditum quamuis alienißimum agricultoribus putem (quid enim tam contrarium excogitare queam, quàm terrenum fluido) tamen non omittam, nam & harum ſtudia rerum maiores noſtri celebrauerunt, adeò quidem, ut etiam dulcibus aquis marinos clauderēt piſces, atq; eadem cura mugilem ſcarumq; nutrirent, qua nunc murena, & lupus educantur. Magni enim æſtimabat uetus illa Romuli, & Numæ ruſtica progenies, ſi urbanæ uitæ compararetur uillatica, nulla parte copiarū defici. quamobrem non ſolum piſcinas, quas ipſi cōſtruxerant, frequentabant, ſed etiam quos rerū natura lacus fecerat, conuectis marinis ſeminibus replebāt. inde uelinus, inde etiam ſabatinus, & item uulſinenſis, & ciminus lupos, auratasq; procreauerunt, ac ſiqua ſint alia piſcium genera dulcis undæ tolerantia. Mox iſtam curam ſequens ætas aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipſa, Neptunumq; clauſerunt. Et iam cum auorum memoria*

circunfertur M. Philippi (uelut urbanißimum, quod erat luxuriosißimum) factum, atq; dictum. Nam is forte Caßini, cum apud hospitem cœnaret, appositumq; è uicino flumine lupum degustasset, atque expuisset, improbum factum dicto prosecutus: Peream, inquit, nisi piscem putaui. Hoc igitur periurium multorum subtiliorem fecit gulam, doctaq;, & erudita palata fastidire docuit fluuialem lupum, nisi quem Tyberis aduerso torrente defatigasset. Itaq; Terentius Varro, Nullus est, inquit, hoc seculo nebulo, ac rhynton, qui nō iam ducat, nihil sua interesse, utrum eiusmodi piscibus, an ranis frequens habeat uiuarium. Attamen ijsdem temporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriem, maximè laudabatur seueritas Catonis, qui nihilo minus & ipse tutior Luculli grandi ære sestertium millium quadringentorum piscinas pupilli sui uenditabat. Iam enim celebres erant deliciæ popinales, cum ab mari deferrentur uiuaria, quorum studiosißimi, uelut antè deuictarum gentium Numantinus, & Isauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Muræna captorum piscium lætabantur uocabulis. Sed quoniam sic mores obcalluere, non ut hæc usitata, uerum ut maximè laudabilia, & honesta iudicarentur: nos quoque, ne uideamur tot iam seculorum seri castigatores, hunc etiam quæstum uillaticum patrisfamiliâs demonstrabimus, qui siue insulas, siue maritimos agros mercatus, propter exilitatem soli, quæ plerunq; littori uicina est, fructus terræ præcipere non poterit, ex mari reditum constituat. Huius autem rei quasi primordium est naturam loci contemplari, quo piscinas * facere constitueris: non enim omnibus littoribus omne genus piscium haberi potest. Limosa regio planum educat piscem, uelut soleam, rhombum, passerem. Eadem quoque maximè idonea est conch

*facilè

est conchylijs, muribus, & ostreis, purpurarũq; tum concharum pectunculis, balanis, uel sphõdilis. At arenosi gurgites planos quidem non pessime, sed pelagios melius pascunt, ut auratas, ac dentices, punicasq;, & indigenas, umbras'ue, uerũ conchylijs minus apti. Rursus optime saxosum mare nominis sui pisces nutrit, qui scilicet, quòd in petris stabulentur, saxatiles dicti sunt, ut merulæ, turdiq;, nec minus melanuri. Atq; ut littorum, sic & fretorum differentias nosse oportet, ne nos alienigeni pisces decipiãt: nõ enim omni mari potest omnis esse, ut helops, qui Pãphylio profundo, nec alio pascitur, ut Atlãtico faber, qui & in nostro Gadium municipio generosissimis piscibus adnumeratur, cumq; prisca cõsuetudine Zeum appellamus, ut Scaurus, qui totius Asiæ, Græciæq; littoribus Sicilia tenus frequẽtissimus exit nũquam in Ligusticũ, nec per Gallias enauit ad Hibericũ mare. Itaq; ne si capti quidẽ perferãtur in nostra uiuaria, diuturni queant possideri. Sola ex pretiosis piscibus muræna, quamuis Tarsensis, Carpathijq; pelagi, quod est ultimum, uernacula, quouis hospes freto peregrinum mare sustinet. Sed iam de situ piscinarum dicendum est.

De positione piscinæ. CAP. XVII.

STagnum censemus eximiè optimum, quod sic positum est, ut insequens maris unda priorem submoueat, nec intra conseptum sinat remanere ueterem: nanque id simillimum est pelago, quod agitatum uentis assiduè renouatur, nec concalescere potest: quoniam gelidum ab imo fluctum reuoluit in partem superiorem. Id autem stagnum uel exciditur in petra, cuius rarissima est occasio, uel in littore construitur opere signino. Sed utcunque fabricatum est, si semper influente gurgite riget, habere debet specus iuxta solum. Eorumq; alios simplices, & rectos, quò secedant

squamosi greges, alios in cochleã retortos, nec nimis spatiosos, in quibus murenæ delitescãt. Quanquàm *nonnullis commisceri eas cum alterius notæ piscibus non placet, quia si rabie uexantur, quod huic generi uelut canino solet accidere, sæuißime prosequuntur squamosos, plurimosq; mandendo consumunt.* Itineráq;, *si loci natura permittit, omni lateri piscinæ dari conuenit.* Facilius *enim uetus submouetur unda, cum quacunq; parte fluctus urget, per aduersam patet exitus.* Hos *autẽ meatus fieri censemus per imam consepti partem. si loci situs ita cõpetit, ut in solo piscinæ posita libella septem pedibus sublimius esse maris æquor ostendat, nam piscibus stagni hæc in altitudinẽ gurgitis mensura abunde est.* Nec *dubium, quin quanto magis imo mari uenit unda, tanto sit frigidior, quod est aptißimum nantibus.* Sin *autem locus, ubi uiuarium constituere censemus, pari libra cum æquore maris est, in pedes nouẽ defodiatur piscina, & infra duos à summa parte cuniculus riui perducatur, curandumq; est, ut quamlargißimè ueniant, quoniã modus ille aquæ iacentis infra libram maris non aliter exprimitur, quàm si maior recentis freti uis incesserit.* Multi *putant in eiusmodi stagnis lõgos piscibus recessus, & fluxuosos in lateribus specus esse fabricandos, quo sint opaciores æstuantibus latebræ. Sed, si recens mare non semper stagnũ permeat, id facere contrarium est.* Nam *eiusmodi receptacula nec facilè nouas admittunt aquas, nec nisi difficulter ueteres emittunt; plusq; nocet putris unda, quàm prodest* opacitas. Debent *tamen similes uelut cellæ parietibus excauari, ut sint, quæ protegant refugientes ardorem solis, & nihilo minus facile, quàm conceperint aquam, remittant.* Verum *meminisse oportebit, ut riuis, per quos exundat piscina, præfigantur ænei foraminibus exiguis cancelli, quibus*

bus impediatur fuga piscium. Si uerò laxitas permittit, è littore scopulos, qui præcipuè herbis algæ uestiuntur, non erit alienum per stagni spatia disponere, & quantum comminisci ualet hominis ingenium, repræsentare faciem ueri maris, ut clausi quamminime custodiam sentiant. hac ratione stabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. Sit'que nobis antiquissimum meminisse etiam in fluuiatili negotio, quod in terreno præcipitur, & quid quæque ferat regio: neque enim si uelimus, ut in mari nonnunquam conspeximus, in uiuario multitudinem mullorum pascere queamus, cùm sit mollissimum genus, & seruitutis indignantissimum. Raro itaque *unus, aut alter de multis millibus claustra patitur.* At contrà *frequenter animaduertimus intra septa pelagicos greges inertis mugilis, & rapacis lupi.* Quare, *ut proposueram, qualitatem littoris nostri contemplemur, si uitemus scopulos, an probemus.* Turdi *complura genera, merulasq; & auidas mustelas, tum etiam sine macula (nam sunt & uarij) lupos includemus.* Item *flutas, quæ maximè probantur, murenas, & si quæ sunt aliæ saxatilis notæ, quarum pretia uigent.* Nam *uile ne captare quidem, nedum alere conducit.* Possunt *ista eadem genera etiam littoris arenosi, stagnis contineri.* Nam *quæ limo, cœnoq; lutescunt, ut ante iam dixi, conchilijs magis, & iacentibus apta sunt animalibus.* Neque *est eadem lacus positio, quæ recipit cubantes: atque eadem præbentur cibaria, & prostratis piscibus, & erectis: nanque soleis, ac rhombis, & similimis animalibus, humilis in duos pedes piscina deprimitur in ea parte littoris, quæ profluo recessu nunquàm destituitur. Spissi deinde clatri marginibus infiguntur, qui super aquam semper emineant, etiam cum maris æstus intumuerit.* Mox *præiaciuntur in gyrum*

moles, ita ut complectantur sinu suo, nec tamen excedant stagni modum. Sic enim & maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo consistens piscis sedibus suis non exturbatur, neque ipsum uiuarium repletur algarum congerie, quam tempestatibus eructat pelagi uiolentia. Oportebit *autem nonnullis locis moles intercidi more M*æ*andri: paruis sed angustis itineribus, qu*æ *quantalibet hyemis s*æ*uitia mare sine fluctu transmittat.* Hinc *esca iacentium mollior esse debet, quàm saxatilium.* Nam *quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem non possunt.* Itaque *præberi conuenit tabenteis halleculas, & salibus excesam chalcidem, putremq; sardiniam, nec minus scaurorum branchias, uel quicquid intestini pelamis, aut lacertus gerit.* T*um scombri, charchariq;, & elacatæ uentriculos, & ne per singula enumerem salsamentorum omnium purgamenta, quæ cetariorum officinis euerruntur.* Nos *autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cũctis littoribus exeunt, sed ut ex his aliqua, quorum erit facultas, præbeamus.* F*acit etiam ex pomis uiridibus adaperta ficus.* Et *nuces digitis infractæ sunt dandæ, nec minus elixum molle sorbum, quiq; sunt cibi sorbilibus proximi, ut mulctra, recens caseus, si loci conditio, uel lactis annona permittit: nulla tamen æque, quàm prædictæ salsuræ pabula commode dantur, quoniam odorata sunt: omnis enim iacens piscis magis naribus escam, quàm oculis uestigat.* N*am dum supinus semper cubat, sublimius aspectat, & ea, quæ in plano sunt dextra, læuaq; non facile peruidet.* Itaque *cùm salsamenta obiecta sunt, eorum sequens odorem peruenit ad cibos.* C*æteri autem saxatiles, aut pelagici satis ex his, sed ex recentibus melius pascuntur.* N*am & hallecula modò*

capta, & cammarus, exiguusq; gobio, & quisquis denique est incrementi minuti piscis maiorem alit. Siquando tamen hyemis sæuitia non patitur eius generis escam dari, uel sordidi panis offæ, uel siqua sunt temporis poma concisa præbentur. Ficus quidem arida semper obijcitur, eximia si sit (ut Bæticæ, Numidiæq; regionum) larga. Cæterum illud committi non debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia semetipsos etiam diu clausi tolerare poßint: nam nisi piscis domini cibarijs saginatur, cùm ad piscatorium forum perlatus est, macies indicat eum non esse libero mari captum, sed de custodia elatum, propter quod plurimū pretio detrahitur. Atq; hæc uillatica pastio finem præsenti disputationi faciat, ne immodico uolumine lector fatigetur. Redibimus autem sequenti exordio ad curam syluestrium pecorum, cultumq; apum.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIB. IX.

ENIO *nunc ad tutelam pecudum syluestrium, & apium educationem, quas & ipsas Publi Siluine uillaticas pastiones iure dixerim. Siquidem mos antiquus lepusculis, capreisq;, ac similibus feris iuxta uillam plerunque subiecta dominicis habitationibus ponebat uiuaria, ut & conspectu suo clausa uenatio possidentis oblectaret oculos, & cùm exegisset usus epularum, uelut è cella promerentur. Apibus quoque dabatur sedes adhuc nostra memoria, uel in ipsis uillæ parietibus*

 excisis

excisis, uel in protectis porticibus, ac pomarijs. Quare quoniam tituli, quem scripsimus, huic disputationi ratio reddita est, ea nunc quæ proposuimus singula persequamur.

De uiuarijs faciendis, & includendis pecudibus feris. CAP. I.

FEræ pecudes, ut capreoli, damæq́;, nec minus orygum, ceruorumq́; genera, & aprorum modò lautitijs, & uoluptatibus dominorum seruiunt, modò quæstui, ac reditibus. Sed qui uenationem uoluptati suæ claudunt, contenti sunt, utcunque competit proximus ædificio loci situs, munire uiuarium, semperq́; de manu cibos, & aquam præbere. Qui uerò quæstum, reditumq́; desyderant, cùm est uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul esse ab oculis domini) sine cunctatione prædictis animalibus destinatur. Et si naturalis defuit aqua, uel inducitur fluens, uel infoßi lacus signino consternuntur, qui receptam pluuiatilem contineant. Modus syluæ pro cuiusque facultatibus occupatur, ac si lapidis, & operæ uilitas suadeat, haud dubie cæmentis, & calce formatus circundatur murus. Sin aliter, crudo latere, ac luto constructus. Vbi uerò neutrum patrifamiliæ conducit, ratio postulat uacerris includi: sic enim appellatur genus clatrorum: idq́; fabricatur ex robore, quercu, uel subere: nam oleæ rara est occasio. Quicquid deniq; sub iniuria pluuiarum magis diuturnum est, pro conditione regionis ad hunc usum eligitur. Et si ueteris arboris truncus, siue aut craßitudo postulat, erit fißilis stipes, compluribus locis perlatus efforatur, & in circuitu uiuarij certis interuenietibus spatijs defixus erigitur, deinde per trāsuersa laterum caua trāsmittuntur ramices, qui exitus ferarum obserent. Satis est autem uacerras inter pedes octonos defigere, ferisq́; transuersis ita clatrare, ne spatiorū laxitas,

quæ

uæ foraminibus interuenit, pecudi præbeat fugam. Hoc utem modo licet etiam latißimas regiones, tractusq; montium claudere, ficuti Galliarum, necnon & in alijs quibusdam prouincijs locorum uaſtitas patitur: nam & fabricandis ingens eſt uacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem feliciter ſuppetunt. Quippe crebris fontibus abundat ſolum, quod eſt maximè prædictis generibus ſalutare. Tum etiam ſua ſponte pabula feris benignißimè ſubminiſtrat, præcipueq; ſaltus eliguntur, qui & terrenis fœtibus, & arboreis abundant: nam ut graminibus, ita frugibus roburneis opus habent, maximeq; laudantur, qui ſunt feracißimi, quernea glandis, & ilignea, nec minus * cerreæ, tum & *acernæ arbuti, cæterorumq; pomorum ſyluestrium, quæ diligentius perſecuti ſumus, cum de cohortalibus pecudibus diſputaremus. Nam eadem ferè ſunt pecudum ſylueſtrium pabula, quæ domeſticarum. Contentus tamen non debet eſſe diligens paterfamiliâs cibis, quos ſuapte natura terra gignit, ſed temporibus anni, quibus ſyluæ pabulis carent, condita meſſe, clauſis ſuccurrere, ordeoq; alere, uel adoreo farre, aut faba, plurimumq; etiam uinaceis, & quicquid denique uilißimè conſtiterit dare. idq; ut intelligant feræ præberi, unam, uel alteram domi manſuefactam conueniet immittere, quæ peruagata totum uiuarium cunctanteis ad obiecta cibaria pecudes perducat. Nec ſolum iſtud per hyemis penuriam fieri expedit, ſed cum etiam fœtæ partus ediderint, quo melius educent natos. Itaq; custos uiuarij frequenter ſpeculari debebit, ſi iam effœtæ ſint, ut manu datis ſuſtineantur frumentis: nec uerò patiendus eſt oryx, aut aper, aliusue quis ferus ultra quadrimatum ſeneſcere, nam uſq; in hoc tempus capiunt incrementa, poſteà maceſcunt ſenectute, quare dum uiridis ætas pulchritudinem corporis

conseruat, ære mutandi sunt. Ceruus autem cõpluribus annis substineri potest: nam diu iuuenis poßidetur, quòd æui longioris uitam sortitus est. De minoris autem incrementi animalibus, qualis est lepus, hæc præcipimus, ut in ijs uiuarijs, quæ maceria munita sunt, farraginis, & olerum fere intubi, lactucæq; semina paruulis areolis per diuersa spatia factis inijciantur. Itemq; punicum cicer, uel hoc uernaculum, nec minus ordeũ, & cicercula condita ex horreo promantur, & aqua cœlesti macerata obijciantur: nam sicca non nimis ab lepusculis appetuntur. Hæc porrò animalia, uel similia his (etiam silente me) facile intelligitur, quàm non expediat conferre in id uiuarium, quod uacerris circundatum est, siquidem propter exiguitatem corporis facile clatris subrepunt, & liberos nactæ egressus fugam moliuntur.

De apibus. CAP. II.

V*Enio nunc ad aluearum curam, de quibus neque diligentius quicquam præcipi potest, quàm ab* Higinio *iam dictum est, nec ornatius, quàm* Vergilio, *nec elegantius, quàm* Celso. Higinius *ueterum autorum placita secretis dispersa monimentis industriè collegit.* Vergilius *poeticis floribus illuminauit.* Celsus *utriusq; memorati adhibuit modum. Quare ne attentanda quidem nobis fuit hæc disputationis materia, nisi quòd consummatio susceptæ professionis hanc quoq; sui partem desyderabat, ne uniuersitas inchoati operis nostri uelut membro aliquo reciso, mutila, atq; imperfecta conspiceretur. Atq; ea, quæ* Higinius *fabulose tradita de originibus apum non intermisit, poëticæ magis licentiæ, quàm nostræ fidei cõcesserim.* Nec *sane rustico dignũ est sciscitari, fuerit'ne mulier pulcherrima specie* Mellissa, *quam* Iupiter *in apem cõuertit, an (ut* Euhemerus

poëta

[po]ëta dicit) crabronibus, & sole genitas apes, quas nymphae Phryxonides educauerint, mox Dictaeo specu Iouis [ex]titisse nutrices, easq; pabula munere dei sortitas, quibus [i]psae paruum educauerant alumnum. Ista enim, quamuis [n]on dedeceant poetam, summatim tamen, & uno tantummodo uersiculo leuiter attigit Vergilius, cum sic ait:

Dictaeo coeli regem pauere sub antro.

[S]ed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando, & in [q]ua regione primùm natae sint. Vtrum in Thessalia sub Aristaeo, an in insula Cea, ut scribit Euhemerus, an Erichthonij tēporibus in monte Hymeto, ut Euthronius, an Cre[t]ae Saturni temporibus, ut Nicander. Non magis quàm [u]trum examina, tanquam caetera uidemus animalia, concubitu sobolem procreent, an haeredem generis sui floribus [d]eligant. quod affirmat noster Maro: & utrum euomant liquorem mellis, an alia parte reddāt. Haec enim, et his similia magis scrutantium rerū naturae latebras, quàm rusticorum est inquirere. Studiosis quoq; literarum gratiora sunt ista in otio legentibus, quàm negotiosis agricolis, quoniam neque in opere, neque in re familiari quicquam iuuant.

Quot genera sint apum, & quod ex ijs optimum. CAP. III.

QVare reuertamur ad ea, quae aluearum cultoribus magis apta sunt. Peripateticae sectae conditor Aristoteles in ijs libris, quos de animalibus conscripsit, apum siue examinum genera complura demonstrat, earumq; alias uastas, sed glomerosas, easdemq; nigras, & hirsutas apes habent: alias minores quidem, sed aequè rotundas, & infusci coloris, horridiq; pili. aliàs magis exiguas, nec tam rotundas, sed obesas tamen, & latas, coloris meliusculi, nonnullas minimas, gracilesq;, & acuti aluei ex aureolo, uarias,

atq;

atque leues, eiusq; autoritatem sequens Vergilius maximè probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardenteis auro, & paribus lita corpora guttis, moribus etiã placidis. Nam *quanto grandior apis, atq; etiam rotundior, tanto peior.* Si *uerò sæuior maximè peßima est, sed tamen iracundia notæ melioris apium facilè delinitur aßiduo interuentu eorum, qui curant aluearia: nam cum sæpius tractantur, celerius mansuescunt.* Durantq;, *si diligenter excultæ sunt, in annos decem, nec ullum examen hanc ætatem potest excedere, quamuis in demortuarum locum quotannis pullos substituant.* Nam *ferè decimo ab internicione anno, gens uniuersa totius aluei consumitur.* Itaq; *ne hoc in toto apiario fiat, semper propaganda erit soboles, obseruandumq; uere cum se noua profundent examina, ut excipiantur, & domiciliorum numerus augeatur: nam sæpe morbis intercipiuntur, quibus quemadmodum mederi oportet, suo loco dicetur.*

Quales pastiones, & qui situs pastionum apum esse debeat. CAP. IIII.

INterim *per has notas, quas iam diximus, probatis apibus destinari debēt pabulationes: eæq; sint secretißimæ, ut & noster præcipit* Maro, *uiduæ pecudibus, aprico, & minimè procelloso cœli statu:*

> Quò *neque sit uentis aditus, nam pabula uenti*
> Ferre *domum prohibent: neque oues, hœdiq; petulci*
> Floribus *insultent, aut errans bucula campo*
> Decutiat *rorem, & surgenteis atterat herbas.*

Eademq; *regio fœcunda sit fruticis exigui, & maximè thymi, aut origani, tum etiam tymbræ, uel nostratis cunilæ, quam satureiã rustici uocãt.* Post *hæc frequẽs sit incremẽti maioris surculus, ut rosmarinus, & utraque cythisus.* Est *enim satiua, et altera suæ spõtis, itemq; semper uirẽs pinus,*

& mi

*& minor ilex: nã prolixior ab omnibus improbatur. Ede-
æ quoq; nõ propter bonitatẽ recipiũtur, sed quia præbent
lurimum mellis. Arbores uerò sunt probatissimæ rutila,
tq; alba ziziphus, nec minus amarãthus, tum etiam amy-
dalæ, & persici, atq; pyri, deniq; pomiferarũ pleræq;, ne
ingulis immorer. At syluestriũ cõmodissimè faciũt glandi-
era robora, quin etiam terebinthus, nec dissimilis huic len-
iscus, & odorata cædrus. At tiliæ solæ ex omnibus sunt no
entes, taxi repudiantur. Mille præterea semina uel crudo
cespite uirentia, uel subacta sulco, flores amicissimos api-
bus creãt, ut sunt in irriguo solo frutices amelli: caules acã-
thini, scapus asphodeli, gladiolus narcissi. At in hortensi li-
ra consita nitent candida lilia, nec his sordidiora leucoia,
tum punicæ rosæ, luteolæq;, & sarranæ uiolæ, nec minus
cœlestis numinis hyacinthus, coritius item, siculusq; bulbus
croci deponitur, qui coloret, odoretq; mella. Iam uerò notæ
uilioris innumerabiles nascuntur herbæ, cultisq;, atq; pa-
scuis regionibus, quæ fauorum ceras exuberãt, ut uulgares
lapsanæ, nec his pretiosior armoratia, rapistriq; olus, &
intubi syluestris, ac nigri papaueris flores. Tum agrestis
pastinaca, & eiusdem nominis edomita, quam Græci σα-
φυλῖνοϱ uocant. Verùm ex cunctis, quæ proposui, quæq;
omisi temporis compendia sequẽs (nam inexputabilis erat
numerus) saporis præcipui mella reddit thymus. Thymo
deinde proxima thymbra, serpillumq;, & origanum. Ter-
tiæ notæ, sed adhuc generosæ, marinus ros, & nostras cu-
nila, quàm dixi satureiam. Mediocris deinde gustus ama-
ranthini, ac ziziphi flores, reliquaq;, quæ proposuimus ci-
baria: sed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemo-
rense, quòd ex sparto, atque arbuto prouenit: uillaticum,
quòd nascitur in oleribus, & stercorosis herbis. Et quoniã
situm*

situm pastionum, atq; etiam genera pabulorum exposui, nunc de ipsis receptaculis, & domicilijs examinũ loquar.

De sedibus apum eligendis. CAP. V

SEdes apibus collocanda est contra brumalem meridiem procul à tumultu, & cœtu hominum, ac pecudum, nec calido loco, nec frigido, nam utraque re infestantur. Haec autem sit ima parte uallis, & ut uacuæ cùm prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus aduolēt, et collectis utensilibus, cum onere per procliuia non ægrè deuolent. Si uillæ situs ita competit, non est dubitandum, quin ædificio iunctum apiarium maceria circundemus, sed in ea parte, quæ tetris latrinæ, sterquilinijq;, & balinei libera est odoribus. Verùm si positio repugnabit, nec maxima tamen incommoda congruent, sic quoque magis expedit, & sub oculis domini esse apiarium: sin autem cuncta fuerint inimica, certè uicina uallis occupetur, quò sæpius descendere non sit graue poßidenti. Nam res ista maximam fidem desiderat, quæ quoniam rarißima est interuentu domini tutius custoditur: neq; ea curatorem fraudulentum tantum, sed etiam immundæ segnitiæ perosa est: æquè enim dedignatur, si minus pure habita est, ac si tractetur fraudulenter. Sed ubicunq; fuerint alucaria, non editißimo claudantur muro, qui si metu prædonum sublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinem fenestellis apibus sit peruius: iungaturq; tugurium, quò & custodes habitent, et condatur instrummentum: sitq; maximè repletum præparatis alueis ad usum nouorum examinum, nec minus herbis salutaribus, & siqua sunt alia, quæ languentibus adhibentur.

Palmaq; uestibulum, aut ingens oleaster obumbret,
Vt cùm prima noui ducent examina reges,
Vere suo, ludetq; fauis emissa iuuentus

Vicina

Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaq; hospitijs teneat frondentibus arbos.

Tum perennis aqua, si est facultas, inducatur uel extructo canali manu detur, sine qua neque faui, neque mella, nec pulli deniq; figurari queunt. Siue igitur, ut dixi, præterfluens unda, uel putealis, canalibus immissa fuerit, uirgis, ac lapidibus aggeretur apum causa,

Pontibus ut crebris poßint consistere, & alas
Pandere ad æstiuum solem, si forte moranteis
Sparserit, aut præceps Neptuno immerserit Eurus.

Conseri deinde circa totum apiarium debent arbusculæ incrementi parui, maximeq; propter salubritatem. Nam sunt etiam remedio languentibus cythisi, tum deinde casiæ, atq; pini, & rosmarinus, quin etiam cunilæ, & thymi frutices: itemq; uiolarum, uel quæcunq; utiliter deponi patitur qualitas terræ. Grauis, & tetri odoris non solùm uirentia, sed & quælibet res prohibeantur, sicuti cancri nidor, cùm est ignibus adustus, aut odor palustri cœni, nec minus uitentur cauæ rupes, aut ualles argutæ, quas Græci ἠχὼς uocãt.

De uasis aluearum probandis. CAP. VI.

IGitur ordinatis sedibus, aluearia fabricãda sunt pro conditione regionis: siue illa ferax est suberis, haud dubitanter utilißimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hyeme rigent, nec candent æstate, siue ferulis exuberat, ijs quoque, cum sint naturæ corticis similes, è quibus commode uasa texuntur. Si neutrum aderit, opere textorio salicibus connectuntur: uel si nec hæc suppetent, ligno cauatæ arboris, aut in tabulas desectæ fabricabuntur. Deterrima est conditio fictilium, quæ & accendũtur æstatis uaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua sunt aluearum genera duo, ut uel ex fimo fingantur, uel lateribus extruantur:

quorum

quorum alterum iure damnauit Celsus, quoniam maxime est ignibus obnoxium: alterum probauit, quamuis incommodum eius præcipuum non dißimulauerit, quòd si res postulet, transferri non poßit. Itaq; non assentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habēdas esse aluos: neq; enim solùm id repugnat rationibus domini, quòd immobiles sint, cùm uendere, aut alios agros instruere uelit (hoc enim commodum pertinet ad utilitatē solius patrisfamiliâs) sed quòd ipsarum apium causa fieri debet, cùm aut morbo, aut sterilitate, aut penuria locorum uexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam causam moueri poterunt. hoc maximè uitandum est. Itaq; quamuis doctißimi uiri autoritatem reuerebar, tamen ambitione submota, quid ipse censerem, non omisi. Nam *quod maximè mouet Celsum, ne sint stabula uel igni, uel furibus obnoxia, potest uitari opere lateritio circunstructis aluis, ut impediatur rapina prædonis, & contra flammarum uiolentiam protegantur: easdemq;, cum fuerint mouendæ, resolutis structuræ compagibus, licebit transferre.*

Quemadmodum aluei collocandi sint. CAP. VII.

SEd *quoniam plerisque uidetur istud operosum, qualiacunque uasa placuerint collocari, debebit suggestus lapideus extendi per totum apiarium in tres pedes altitudinis, totidemq; craßitudinis, isq; sic extructus, diligenter opere tectorio leuigari, ita ne ascensus lacertis, aut anguibus, alijs'ue noxijs animalibus præbeatur. superponuntur deinde, siue (ut* Celso *placet) lateribus facta domicilia, siue (ut nobis) aluearia, præterquam à tergo circunstructa, seu quod penè omnium in usu est, qui modo diligenter ista curant, per ordinē uasa disposita ligantur, uel laterculis, uel cæmen*

cæmen

cæmẽtis, ita ut ſingula binis parietibus anguſtis cõtineantur, liberæq; frontes utrinq; ſint. Nam & quà procedunt, nonnunquam patefaciendæ ſunt, & multo magis a tergo, quia ſubinde curantur examina. Sin autẽ nulli parietes alueis interueniẽt, ſic tamen collocandæ erunt, ut paulùm altera ab altera diſtet, ne, cum inſpiciuntur ea, quæ in curatione tractantur, hærentem ſibi alterã concutiat, uicinasq; apes cõterat, quæ omnẽ motum imbecillis cereis operibus ſuis, tanquam ruinam timent. Ordines quidem uaſorum ſuperinſtructos in altitudinem treis eſſe abunde eſt, quoniam ſummum ſic quoq; parum commode curator inſpicit. Ora cauearum, quæ præbent apibus ueſtibula, proniora ſint, quàm terga, ne influant imbres, & ſi forte tamen ingreßi fuerint, non immorentur, ſed per aditum effluant. propter quod conuenit aluearia porticibus ſupermuniri. ſin aliter, luto punico frondibus illinitis adumbrari. quod tegmen cum frigora, & pluuias, tũ æſtus arcet. Nec tamen ita nocet huic generi caloris æſtus, ut hyems, itaq; ſemper ædificium ſit poſt apiarium, quod aquilonis excipiat iniuriã, ſtabulisq; præbeat teporem. Nec minus ipſa domicilia, quãuis ædificio protegantur, obuerſe tamen ad hybernum orientem componi debebunt, ut apricum habeant, apes matutinũ egreſſum, & ſint experrectiores. Nã frigus ignauiam creat, propter quod etiam foramina, quibus exitus, aut introitus datur, anguſtißima eſſe debent, ut quamminimum frigoris admittant: eaq; ſatis eſt ita forari, ne poſſint capere plus unius apis incrementum, ſic nec uenenatus ſtellio, nec obſcœnum ſcarabæi, uel papilionis genus lucifugæq; blattæ, ut ait Maro, per laxiora ſpatia ianuæ fauos populantur, atq; utilißimum eſt pro frequentia domicilij, duos, uel tres aditus in eodem operculo diſtantes

x inter

inter se fieri contra fallaciam lacerti, qui uelut custos uestibuli prodeuntibus inhians apibus affert exitium, eæq; pauciores intereunt, cum licet uitare pestis obsidia per aliud uadentibus effugium.

De comparandis apibus & quemadmodum syluestria examina capiantur. CAP. VIII.

ATq; *hæc de pabulationibus, domicilijs, & sedibus eligendis abunde diximus: quibus prouisis, sequitur ut examina desyderemus. ea porrò uel ære parta, uel gratuita cõtingũt. Sed quas pretio comparabimus, studiosius prædictis comprobemus notis, & earũ frequẽtiam prius, quàm mercemur, apertis aluearibus cõsyderemus: uel si nõ fuerit inspiciendi facultas, certè id quod cõtemplari licet, notabimus: ut in uestibulo ianuæ complures cõsistant, & uehemẽs sonus intus murmurantiũ exaudiatur, atq; etiam (si omnes intra domicilium silentes fortè cõquiescant) labris foramini aditus admotis, & inflato spiritu ex respondente earũ subito fremitu poterimus æstimare uel multitudinem, uel paucitatẽ.* Præcipuè *autẽ custodiendum est, ut ex uicinia potius, quàm ex peregrinis regionibus petantur, quoniam solent cœli nouitate laceßiri. quod si non contingit, ac necesse habuerimus longinquis itineribus aduehere, curabimus, ne salebris solicitẽtur, optimeq; noctibus collo portabũtur.* Nã *diebus requies danda est, & infundendi sunt grati apibus liquores, quibus intra clausum alantur.* Mox *cum perlatæ domũ fuerint, si dies superuenerit, nec aperiri, nec collocari oportebit alueũ, nisi uesperi, ut apes placidæ mane post totius noctis requiẽ egrediãtur, speculariq; debemus ferè triduo, an uniuersæ se profundant. quod cum faciunt, fugam meditantur.* Ea *remedia, quibus debeat inhiberi*

inhiberi, mox præcipiemus. At quæ dono, uel aucupio contingunt, minus scrupulose probantur, quanquàm nec sic quidem uelim nisi optimas poßidere, cum & impensum & eandem operam custodis postulent bonæ, atq; improbæ. & quod maximè refert, non sunt degeneres intermiscendæ, quæ infament generosas. Nam minor fructus mellis respondet, cũ segniora interueniunt examina. Veruntamen quoniam interdum propter conditionẽ locorũ uel mediocre pecus (nam malum nullo quidem modo) parandum est, curam uestigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Vbicunq; saltus sunt idonei, mellifici nihil antiquius, quàm apes quibus utantur, uicinos eligunt fontes: eos itaq; conuenit plerunque ab hora secunda obsideri, specularíq; quæ turba sit aquãtium. Nam si paucæ admodũ circunuolant (nisi tamen complura capita riuorum diductas faciunt rariores) intelligenda est earũ penuria, propter quam locum quoq; non esse mellificum suspicabimur. At si commeant frequentes, spem quoq; aucupandi examina maiorem faciunt, eaq; sic inueniuntur. Primum quàm longè sint explorandum est, præparandumq; in hanc rem liquida rubrica, qua cum festucis illitis contigeris apum terga fontem libantium, commoratus eodem loco facilius redeuntes agnoscere poteris. At si non tarde id facient, scias eas in uicino consistere. Sin autẽ serius, pro moræ tẽpore æstimabis distantiam loci: sed cum animaduerteris celeriter redeuntes, si non ægrè persequeris iter uolantiũ, ad sedem perduceris examinis. In ijs autem, quæ longius meare uidebũtur, solertior adhibebitur cura, quæ talis est. arundinis internodiũ cũ suis articulis exciditur, & terebratur ab latere talea, & per id foramẽ exiguo melle, uel defruto instillato, ponitur iuxta fontem. deinde cum ad odorẽ dulcis li-

quoris complures apes irrepſerũt, tollitur talea, & appoſito foramini pollice non emittitur, niſi una, quæ cũ euaſit, fugã ſuã demonſtrat obſeruãti, atq; is, dũ ſufficit, perſequitur euolantẽ. Cũ deinde conſpicere deſijt apem, tũ alteram emittit: & ſi eandẽ petit cœli partẽ ueſtigijs prioribus inhæret, & ſi minus aliam quoq;, atq; aliã foramine adaperto patitur egredi, regionẽq; notet, in quã plures reuolent, & eas perſequatur, donec ad latebram perducatur examinis: quòd ſi eſt ablatum ſpecu, fumo elicitur, & cùm erupit, æris ſtrepitu coërcetur. Nam *ſtatim ſono territũ, uel in frutice, uel in editiore ſyluæ fronde conſidet, & à ueſtigatore præparato uaſe reconditur. Sin autem ſedem habet arboris cauæ, & aut extat ramus, quem obtinent, aut ſunt in ipſius arboris trunco, tunc, ſi mediocritas patitur, acutiſſima ſerra, quò celerius id fiat, præciditur primùm ſuperior pars, quæ ab apibus uacat, deinde inferior quatenus uidetur inhabitari, tũ reciſus utraq; parte mundo ueſtimẽto contegitur, quoniã hoc quoq; plurimũ refert, ac ſi quibus rimis hiat illinitur, & ad locũ perfertur: relictisq; paruis (ut iã dixi) foraminibus, more cæterarũ aluorũ collocatur. Sed indagatorẽ cõuenit matutina tempora ueſtigandi eligere, ut ſpatiũ diei habeat, quò exploret cõmeatus apũ: ſæpe enim, ſi ſerius cœpit eas denotare, etiã cùm in propinquo ſunt, iuſtis operum peractis ſe recipiunt, nec remeant, ad aquam: quo euenit ut ueſtigator ignoret, quàm longè fonte diſtet examen: ſunt qui per initia ueris apiaſtrũ, atq; (ut ille uates ait) trita meliphylla, & cærinthe ignobile gramẽ aliasq; colligant ſimiles herbas, quibus id genus animaliũ delectatur, & ita aluos perfricent, ut odor & ſuccus uaſi inhæreat: quæ deinde mundata exiguo melle reſpergant, & per nemora non longè à fontibus diſponant, eaq;*

cum

cùm repleta sunt examinibus, domum referant, sed hoc nisi locis, quibus abundant apes, facere non expedit. Nam sæpe inania uasa nacti, qui forte prætereunt secum auferunt: neq; tamen est tanti uacua perdere complura, ut uno, uel altero potiare pleno: at in maiore copia etiam si multa intercipiuntur, plus est quod in repertis apibus acquiritur. Atq; hæc est ratio capiendi syluestria examina.

Quemadmodum uernacula examina obseruantur, & in aluos condantur. CAP. IX.

DEinceps talis altera est uernacula retinendi: semper quidem custos sedulè circumire debet aluearia: neque enim ullum tempus est, quò non curam desiderent, sed eam postulant diligentiorem, cùm uernant & exundant nouis fœtibus, qui nisi curatoris obsidio protinus excepti sunt, diffugiunt: quippe talis est apium natura, ut pariter quæq; plebs generetur cum regibus, qui ubi euolandi uires adepti sunt, consortia dedignantur uetustiorum, multoq; magis imperia: quippe cùm rationabili genere mortalium, tum magis egentibus consilij mutis animalibus nulla sit regni societas: itaq; noui duces procedunt, cum sua iuuentute, quæ uno aut altero die in ipso domicilij uestibulo glomerata consistens, egressu suo propriæ desiderium sedis ostendit: eaq; uelut patria contenta est, si à procuratore protinus aßignetur. Sin autem defuit custos, uelut iniuria repulsa peregrinam regionem petit: quod ne fiat, boni curatoris est, uernis tẽporibus obseruare alueos in octauam ferè diei horam, postquàm non temere se noua proripiunt agmina, eorumq; egressus regressusq; ut diligentius custodiat. Nam quædam solent, cùm subitò euaserunt, sine cunctatione se proripere: poterit exploratam fugã præsciscere uespertinis temporibus aurem singulis alueis admouendo: si

do: siquidem fere ante triduum, quàm eruptionem facturæ sint, uelut militaria signa mouentiū tumultus, ac murmur exoritur: ex quo, ut uerissimè dicit Vergilius:

Corda licet uulgi præsciscere, nanq; moranteis
Martius ille æris rauci canor increpat, & uox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.

Itaque maxime obseruari debent, quæ istud faciunt, ut siue ad pugnam eruperint (nam inter se tanquam ciuilibus bellis, & cum alteris, quasi cum exteris gentibus præliantur) siue fugæ causa se proripuerint, præstò sit ad utrunq; casum paratus custos, pugna quidē uel unius inter se dissidentis, uel duorum examinum discordantium facile compescitur: nam ut idem ait,

Pulueris exigui iactu compressa quiescit.

Aut mulso, passo'ue, aut alio quouis liquore simili resperso uidelicet familiari dulcedine sæuientium iras mitigante: nam eadem mirè etiam dissidentes reges conciliant. Sunt enim sæpe plures unius populi duces, & quasi procerum seditione plebs in partes diducitur: quod frequenter fieri prohibendum est, quoniam intestino bello totæ gentes cōsumuntur. Itaq; si constat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem sæpius aciem dimicanteis notaueris, duces seditionū interficere curabis: dimicantiū uerò prælia prædictis remedijs sedantur: ac deinde cùm agmen glomeratum in proximo frondentis arbusculæ ramo consederit, animaduertito, an totum examen in speciem unius uuæ dependeat: idq; signum erit aut unum regem inesse, aut certè plures bona fide reconciliatos, quos sic patieris, dum in suum reuolent domicilium: sin autem duobus, aut etiam compluribus uelut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos

esse,

esse: atq; in ijs partibus, quibus maximè uideris apes glomerari, requirere duces debebis: itaq; succo prædictarũ herbarum, id est, melissophylli, uel apiastri manu illita, ne ad tactũ diffugiãt, leuiter inseres digitos, & diductas apes scrutaberis, donec autorem pugnæ, quẽ elidere debes, reperias.

Quæ sit forma regis apum. CAP. X.

SVnt autem ij reges maiores paulò & oblongi magis quàm cæteræ apes, rectioribus cruribus, sed minus amplis pinnis pulchri coloris, & nitidi, leuesq́; ac sine pilo, sine spiculo, nisi quis fortè pleniorem quasi capillum, quem in uentre gerunt aculeum putet, quo & ipso tamen ad nocendum non utuntur: quidam etiam infusci, atq; hirsuti reperiuntur, quorum pro habitu damnabis ingenium.

Nanq; duæ regum facies, duo corpora gentis.
Alter erit maculis auro squallentibus ardens,
Et rutilis clarus squamis insignis, & ore.

Atq; maxime probatur, qui est melior: nam deterior sordido sputo similis tam fœdus est, quàm puluere ab alto

Cùm uenit, & sicco terrã spuit ore uiator. Et, ut idẽ ait,
Desidia, latamq; trahens inglorius aluum.

Omnes igitur duces notæ deterioris
Dede neci, melior uacua sine regnet in aula.

Qui tamẽ & ipse spoliandus est alis, ubi sæpius cum examine suo conatur eruptione facta profugere: nam uelut quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis, qui fugæ destitutus præsidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem suæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas emendetur. CAP. XI.

SEd nonnunquam necandus est, cum uetus alueare numero

mero apum destituitur, atq; infrequẽtia eius aliquo examine replenda est. Itaq; *cum primo uere in eo uase nata est pullities, nouus rex eliditur, ut multitudo siue discordia cum parentibus suis conuersetur: quòd si nullam progeniem tulerint faui, duas, uel tres aluearum plebes in unũ contribuere licebit, sed prius respersas dulci liquore: tum demum includere, & posito cibo dum conuersari consuescant, exiguis spiramentis relictis triduo ferè clausas habere. Sunt qui seniorem potius regem submoueant, quod est contrarium: quippe turba uetustior, si elidatur uelut quidam senatus iunioribus pareat necesse est, & si quæ sint imperia ualidiorum contumaciter spernẽtes, pœnis, ac mortibus afficiuntur: illud tamẽ incommodum iuniori examini solet accidere, cum antiquarum apiũ relictus à nobis rex senectute deficit, quòd tanquam domino mortuo familia nimia licentia discordat, cui facilè occurritur, nam ex ijs alueis, quæ plureis habent principes, dux unus eligitur: isq; trãslatus ad eas, quæ sine imperio sunt, rector constituitur.* Potest *autem minore molestia in ijs domicilijs, quæ aliqua peste uexãtur, paucitas apium emendari.* Nam *ubi cognita est clades infrequentis aluei, quos habeat fauos oportet consyderare: tum deinde ceræ, quæ semina pullorum continet, partẽ recidere, in qua regij generis proles animatur: est autem facilis conspectu, quoniam ferè in ipso fine cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, & laxioris fistulæ, quàm sint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli detinentur.* Celsus *quidem affirmat in extremis fauis transuersas fistulas esse, quæ cõtineant regios pullos.* Higinius *quoq; autoritatem Græcorum sequens negat ex uernaculo (ut cæteras apes) fieri ducem, sed in circuitu fauorum paulo maiora, quàm sint plebeij seminis*

inueniri

inueniri recta foramina repleta quasi sorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine,& eius fuga inhibenda CAP. XII.

EST & illa uernaculi examinis cura, si forte prædicto tempore facta eruptione patriam fastidiens sedem, longiorem fuga denuntiauit. Id autem significat, cum sic apis euadit uestibulũ,ut nulla intrò reuolet,sed se confestim leuet sublimius. Crepitaculis æreis, aut testarum plerunq; uulgò iacentium sonitu terreatur fugiens iuuentus. Eaq;, quæ uel pauida, cum repetierit aluũ maternam, & in eius aditu glomerata pependerit, uel statim se ad proximã frondem contulerit, protinus custos nouum loculamentum in hoc præparatum perliniat intrinsecus prædictis herbis: deinde guttis mellis respersum admoueat. Tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat. Atq;, uti debet, adhibita cætera cura, diligenter compositum, & illitum uas interim patiatur in eodem loco esse, dum aduesperascat. Primo deinde crepusculo transferat, & reponat in ordinem reliquorum aluearum. Oportet autem etiam uacua domicilia collocata in apiarijs habere: nam sunt nõnulla examina, quæ cum processerint, statim sedẽ sibi quærant in proximo, eandemq; occupent, quam uacuam repererint. Hæc ferè acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium morbo. CAP XIII.

SEquitur ut morbo, uel pestilentia laborantibus remedia desyderentur. Pestilentiæ rara in apibus pernicies, nec tamen aliud, quàm quod in cætero pecore præcepimus, quid fieri poßit reperio, nisi ut longius aluei transferantur

ferantur. Morborum autem facilius in his & causæ inspiciuntur, & inueniuntur medicinæ. Maximus autem annuus carū labor est initio ueris, quo tithymalli floret frutex, & quo sameram ulmi promunt: nanq; sicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auide uescūtur post hybernam famem, nil alioquin citra satietatem, tali nocēte cibo, quo cum se affatim repleuerint, profluuio alui, nisi celeriter succurritur, intereunt: nam & tithymallus maiorum quoq; animalium uentrem soluit, & propriè ulmus apium. Eaq; causa est, cur in regionibus Italiæ, quæ sunt eius generis arboribus consitæ, raro frequentes durent apes. Itaq; ueris principio si medicatos cibos præbeas, iisdem remedijs & prouideri potest, ne tali peste uexētur, & cum iam laborant, sanari: nam illud quod Higinius maiores secutus autores prodidit, ipse non expertus asseuerare non audeo, uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit apum corpora, quæ cum eiusmodi pestis incessit, sub fauis aceruatim enectæ reperiuntur, sicco loco per hyemem reposita circa æquinoctium uernum, cum clementia diei suaserit, post horam tertiam in solem proferre, ficulneoq; cinere obruere. Quo facto, affirmat intra duas horas cū uuido halitu caloris animatæ sunt, resumpto spiritu in præparatū uas, si obijciatur, irrepere. Nos magis ne intereant, quæ deinceps dicturi sumus, ægris examinibus exhibenda censemus: nam uel grana mali punici tunsa, & uino aminneo conspersa, uel uuæ passæ cum rore syriaco pari mensura pinsitæ, & austero uino insuccatæ dari debent: uel si per se ista frustra sunt, omnia eadem æquis pōderibus in unum leuigata, & fictili uase cū aminneo uineo inferuefacta, mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nōnulli rorem marinum aqua mulsa decoctum, cum gelauerit,

imbricibus infusum præbent libandum. Quidam bubulam, uel hominis urinam (sicut Higinius *affirmat) alueis apponunt: nec non etiam ille morbus maximè est conspicuus, qui horridas, contractasq; carpit, cū frequenter aliæ mortuarū corpora domicilijs suis efferunt, aliæ intra tecta ut in publico luctu, mœsto silentio torpent.* Id *cum accidit, arūdineis infusi canalibus offeruntur cibi maximè decocti mellis, & cum galla, uel arida rosa detriti.* Galbanum *etiā, ut eius odore medicentur, incendi conuenit, passoq; & defruto uetere fessas sustinere.* Optimè *tamen facit amelli radix, cuius est frutex luteus, purpureus flos: ea cum uetere aminneo uino decocta exprimitur, & ita liquatus, eius succus datur.* Higinius *quidem in eo libro, quē de apibus scripsit, Aristomachus, inquit, hoc modo succurrendum laborantibus existimat.* Primùm, *ut omnes uitiosi faui tollantur, & cibus ex integro recēs ponatur: deinde ut fumigētur.* Prodesse *etiam putat apibus uetustate corruptis examen nouū contribuere, quamuis periculum sit, ne seditione consumentur, ueruntamē adiecta multitudine lætaturas.* Sed *ut cōcordes maneant, earum apiū, quæ ex alio domicilio transferuntur, quasi peregrinæ plebis submoueri reges debere: nec tamen dubium, quin frequentißimorum examinū faui, qui iam maturos habent pullos, transferri, & subijci paucioribus debeant, ut tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmētur, sed & id cùm fiet, animaduertendum, ut eos fauos subijciamus, quorum pulli iam sedes suas adaperiunt, & uelut opercula foraminum obductas ceras erodunt exerentes capita: nam si fauos immaturo fœtu transtulerimus, emorientur pulli, cùm foueri desierint.* Sæpe *etiā uitio, quod* Græci *φαγέδαιναν uocant, intereunt.* Siquidē *cùm sit hæc apium consuetudo, ut prius tantum cerarum confi*

confingant, quantum putant explere se posse, nonnunquã euenit, ut consummatis operibus cereis, ut examen conquirendi mellis causa longius euagatum subitis imbribus, aut turbinibus in syluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum est, reliqua paucitas fauis complendis non sufficiat, tunc quæ uacuæ cerarum partes computrescant, & uitijs paulatim serpentibus corrupto melle ipsæ quoq; apes intereant. Id ne fiat duo populi coniungi debent, qui poßint adhuc integras ceras explere: uel si non est facultas alterius examinis, ipsos fauos antè quàm putrescant, uacuis partibus acutißimo ferro liberare: nam hoc quoque refert, ne admodum hebes ferramentum (quia non facilè penetret) uehementius impressum fauos sedibus suis commoueat. Quod si factũ est, apes domicilium derelinquunt. Est & illa causa interitus, quòd interdum continuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs, quàm fœtibus student: itaq; nonnulli, quibus est minor harum rerum scientia, magnis fructibus delectantur, ignorãtes exitium apibus imminere, quoniam & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec ullis iuuentutis supplementis frequẽtatæ nouißimæ reliquæ intereunt: itaq; si tale uer inceßit, ut & prata, & arua floribus abundent, utilißimum est tertio quoq; die aluocorũ exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non poßint apes exire, ut ab opere mellifico euocatæ, quoniam se non sperent posse ceras oẽs liquoribus stipare, fœtibus expleant. Atq; hæc ferè sunt examinũ uitio laborantiũ remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat. CAP. XIIII.

DEinceps illa totius anni cura, ut idẽ Higinius commodißi

dißime prodidit, Ab æquinoctio primo, quod mense Martio circa VIII. *Calendas Aprilis in octaua parte arietis conficitur, ad exortum uergiliarum dies uerni temporis habentur duodequinquaginta, per hos primùm ait apes curandas esse adapertis alueis, ut omnia purgamenta, quæ sunt hyberno tempore congesta, eximantur, & ut araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenso bubulo fimo, hic enim quasi quadam cognatione generis maximè est apibus aptus. Vermiculi quoque qui tineæ uocantur, & item papiliones enecandi sunt. Quæ pestes plerunq; fauis adhærentes decidunt, si fimo medullam bubulã misceas, & his incensis nidorem admoueas. Hac cura per id tẽpus, quod diximus, examina firmabũtur, eaq; fortius operibus inseruient. Verùm maximè custodiendum est curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debebit, uti pridie castus sit ab rebus uenereis, ne'ue temulentus, nec nisi lotus ad eas accedat, abstineatq; fere ab omnibus redolẽtibus esculentis, ut sunt salsamenta, & eorum omnia eliquamina, itemq; fœtentibus acrimonijs allij, uel ceparũ, cæterarumq; rerum similiũ. Duodequinquagesimo die ab æquinoctio uerno, cùm fit uergiliarum exortus circa* V. *Idus Maias incipiunt examina uiribus, & numero augeri. Sed & ijsdem diebus intereunt quæ paucas, & ægras apes habent. Eodemq; tempore progenerantur in extremis partibus fauorum amplioris magnitudinis fœtus, quàm sint cæterarum apum, eosq; nonnulli putant esse reges. Verùm quidam Græcorũ autores* οἴςρους *appellant, ab eo, quòd exagitent, neque patiantur examina conquiescere. Itaq; præcipiunt eos necari. Ab exortu uergiliarum ad solstitium, quod fit ultimo mense Iunio circa octauam partem cancri, ferè examinant alui, quo tempore uehemẽ-*

tius

tius custodiri debent, ne nouæ soboles diffugiant. Tuncq; peracto solstitio, usq; ad ortum caniculæ, qui ferè dies triginta sunt, pariter frumẽta, & faui demetũtur. Sed ij quẽadmodum tolli debeant, mox deinde, cùm de cõfectura mellis præcipiemus. Cæterũ hoc eodẽ tempore progenerari posse apes iuuenco perempto, Democritus, & Mago nec minus Vergilius prodiderunt. Mago quidem uentribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quã rationem diligẽtius prosequi superuacuũ puto, consentiens Celso, qui prudentissimè ait, non tanto interitu pecus istud admitti, ut sic requirendũ sit: uerùm hoc tempore, & usq; in autumni æquinoctium decimo quoq; die alui aperiendæ sunt, & fumigãdæ. Quod cùm sit molestũ examinibus, saluberrimũ tamen esse conuenit. Suffitas deinde, & æstuantes apes refrigerare oportet, cõspersis uacuis partibus aluorũ, & quàm recentissimi rigoris aqua infusa: deinde si quid ablui non poterit, pinnis aquilæ, uel etiam cuiuslibet uastæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Præterea ut tineæ, si apparuerint, euerrantur, papiliones enecentur, qui plerunq; inter aluos morantes apibus exitio sunt. Nam & ceras erodunt, & stercore suo uermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Itaq; quo tempore maluæ florent, cum est eadem maxima multitudo, si uas æneum simile miliario uespere ponatur inter aluos, & in fundũ eius lumen aliquod demittatur, undique papiliones concurrunt: dumq; circa flammulam uolitant, aduruntur, quòd nec facilè ex angusto rursum euolare, nec rursus longius ab igne possunt recedere, cũ lateribus æneis circumueniantur, ideoq; propinquo ardore consumuntur. A' canicula ferè post diem quinquagesimũ arcturus oritur, cũ irroratis floribus thymi, & cunilæ, thymbræq;, apes mella conficiunt: idq; optimæ nota

læ enitescit autumni æquinoctio, quod est ante Cal. Octobris, cùm octauam partem libræ sol attigit. Sed inter caniculæ, & arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipiantur uiolentia crabronum, qui ante aluearia plerunq; obsidiantur prodeuntibus. Post arcturi exortũ circa æquinoctium libræ (sicut dixi) fauorũ secũda est exemptio. Ab æquinoctio deinde quod cõficitur circa VIII. Cal. Octobris ad Vergiliarũ occasum diebus XI. & floribus tamaricis, & syluestribus frutetis apes collecta mella cibarijs hyemis reponunt, quibus nihil est omnino detrahendum, ne sæpius iniuria contristatæ, uelut desperatione rerũ profugiant. Ab occasu Vergiliarum ad brumam, quæ ferè conficitur circa VIII. Cal. Ianuarij, in octaua parte capricorni iam recondito melle utũtur examina, eoq; usq; ad arcturi exortum sustinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet solstitia, & æquinoctia non octauis, sed primis partibus signorũ confici. Verum in hac ruris disciplina sequor nũc Eudoxi, & Metonis, antiquorumq; fastos astrologorum, qui sunt aptati publicis sacrificijs, quia & notior est ista uetus agricolis concepta opinio. Nec tamen Hipparchi subtilitas pinguioribus, ut aiunt, rusticorum literis necessaria est, Ergo Vergiliarũ occasu primo statim conueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi est, diligentiusq; curare, quoniã per tempora hyemis non expedit mouere, aut patefacere uasa. Quam ob causam dum adhuc autumni reliquiæ sunt apricissimo die purgatis domicilijs opercula intus usq; ad fauos admouenda sunt, omni uacua parte sedeis exclusa, quo facilius angustiæ cauearum per hyemem concalescant. idq; semper faciendum est etiam in ijs aluis, quæ paucitate plebis infrequentes sunt. Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum luto, & fimo

& fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta uasa, nihilo minus congestu culmorum, & frondium supertegemus, quantumq; res patietur à frigore, & tempestatibus muniemus. Quidã exemptis interraneis occisas aues intus includunt, quæ tempore hyberno plumis suis delitescentibus apibus præbent teporem. Tum etiam si sunt absumpta cibaria, commodè pascuntur esurientes, nec nisi ossa earum relinquunt. Sin autem faui sufficient, permanent illibatæ. Nec quamuis amantißimas munditiarum offendunt odore suo. Melius tamen esse nos existimamus tempore hyberno fame laborantibus, ad ipsos aditus in canaliculis uel contusam, & aqua madefactam ficũ aridam, uel defrutum, aut passum præbere. Quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut insistentes apes quasi per syphonem succum euocẽt. Vuas etiam passas, cum infregerimus, paulùm aqua resparsas probè dabimus. atq; his cibarijs non solùm hyeme, sed etiã quibus temporibus (ut iam suprà dixi) tithymallus, atq; etiã ulmi florebunt, sustinendæ sunt. Post confectam brumam diebus ferè quadraginta quicquid est repositi mellis (nisi liberalius à curatore relictum sit) cõsumunt, & sæpe etiã uacuatis ceris usq; in ortum arcturi, qui est ab Idibus Februarijs ieiunæ fauis accubantes torpent more serpẽtũ, & quiete sua spiritum conseruant, quem tamen ne amittant, si longior fames incesserit, optimum est per aditum uestibuli syphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum sustinere, dum arcturi ortus, & hirundinis aduentus commodiores polliceantur futuras tempestates. Itaq;, post hoc tempus, cum diei permittit halaritas, procedere audẽt in pascua. Nam ab æquinoctio uerno sine cunctatione, iã

paßim

passim uagantur, & idoneos ad fœtū decerpunt flores, atq; intra tecta comportant. Hæc obseruanda per anni tempora diligentissime Higinius præcipit. Cæterum illa Celsus adijcit, paucis locis eam felicitatem suppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atq; alia præbeantur æstiua. Itaque quibus locis post ueris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, sed uernis pastionibus absumptis, in ea loca transferri, quæ serotinis floribus thymi, & origani, thymbræq; benignius apes alere possunt. Quod fieri ait & Achaiæ regionibus, ubi transferuntur in atticas pastiones, & Eubœa, & rursus insulis Cycladibus, cum ex alijs transferuntur Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idemq; ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorem qualitatem capiunt, quanto iucundiore sit materia, cera confecta. Sed ante translationem diligenter alueos inspicere præcipit, ueteresq;, & tineosos, & labantes fauos eximere. Nec nisi paucos, & optimos reseruare, & simul etiam ex meliore flore quàm plurimi fiant: eaq; uasa, quæ quis transferre uelit, non nisi noctibus & sine concussione portare.

De melle conficiendo, & quando castrari debent alui. CAP. XV.

MOx uere transacto sequitur, ut dixi, mellis uindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod est genus amplioris incrementi simillimum apis. Et, ut ait Vergilius, ignauum fucos pecus, & sine industria fauis assidens. Nam neq; alimenta congerit, & ab alijs inuecta consumit. Veruntamē ad procreationem sobolis conferre aliquid hi fuci uidentur insidentes

dentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaq; ad fouendam & educandam nouam prolem familiarius admittuntur. Exclusis deinde pullis, extra tecta proturbantur. Et, ut idem ait, à præsepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in totum exterminari oportere, quod ego Magoni consentiens faciendum non censeo, uerum sæuitiæ modum adhibēdum. Nam nec ad occidionem gens interimenda est, ne apes inertia laborent, quæ cum fuci aliquam partem cibariorum absumunt, sarciendo damna fiunt agiliores, nec rursus multitudinem prædonum coalescere patiendum est, ne uniuersas opes alienas diripiant. Ergo cum rixam fucorũ, & apium sæpius committi uideris, adapertas aluos inspicies, ut siue semipleni faui sint, differantur: siue iam liquore completi, & superpositis ceris tanquam operculis obliti demetantur. Dies uerò castrandi ferè matutinus occupandus est. neque enim conuenit æstu medio exasperatas apes lacessiri: duobus ferramentis ad hunc usum opus est sesquipedali, uel paulò ampliore mensura factis. quorum alterũ sit culter oblongus ex utraq; parte acie lata, uno capite aduncum habens scalprum alterum prima fronte planum, & acutissimum, quo melius hoc faui succidantur, illo eradantur, & quicquid sordidum deciderit, attrahatur. Sed ubi à posteriore parte nullum uestibulum patefactum habuerit alueare, fumum admouebimus factum galbano, uel arido fimo. Ea porrò uase fictili prunis immista conduntur: idq; uas ansatum simile augustæ ollæ figuratur, ita ut altera pars sit acutior, per quam modico foramine fumus emanet. altera latior, & ore patulo, per quam possit afflari. Talis olla, cum est alueari obiecta, spiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ confestim nidoris impatientes in priorem partẽ domicilij, & interdum extra uestibulum se conferunt, atq; ubi potestas

stas facta est liberius inspiciendi, fere, si duo sunt examina duo genera quoq; fauorum inueniuntur. Nam etiam in concordia suum quæq; plebs morem figurandi ceras, fingendiq; obseruat. Sed omnes faui semper cauearum tectis, & paululum lateribus adhærentes, dependent, ita ne solū contingant, quoniā id præbet examinibus iter. Cæterū figura cerarum talis est, qualis & habitus domicilij. Nam et quadrata et rotunda spatia, nec minus longa suam speciem uelut formæ quædā fauis præbent. Ideoq; non semper eiusdē figuræ reperiuntur faui. Sed hi qualescunq; sint, nō omnes eximantur. Nam priore messe, dum adhuc rura pastionibus abundant, quinta pars fauorum: posteriore, cum iam metuitur hyems, tertia relinquēda est. Atq; hic tamen modus non est in omnibus regionibus certus, quoniam pro multitudine florum, & ubertate pabuli apibus consulendum est. At si ceræ dependentes in longitudinē decurrunt, eo ferramento, quod est simile cultro, insecandi sunt faui: deinde subiectis duobus brachijs excipiendi, atq; ita promendi. Sin autem transuersi tectis cauearū inhærent, tunc scalprato ferramento est opus, ut aduersa fronte impreßi descecentur. Eximi autem debēt ueteres uel uitiosi, & relinqui maximè integri, ac melle pleni. Et siqui tandem pullos continent, ut examini progenerando reseruentur. Omnis deinde copia fauorum conferenda est in eum locum, in quo mel conficere uoles. linendaq; sunt diligenter foramina parietum & fenestrarum, ne quid sit apibus peruium, quæ uelut amissas opes suas pertinaciter uestigant, & persecutæ consumunt. Itaque ex ijsdem rebus fumus etiam in aditu loci faciendus est, qui propulset intrare tentantes. Castratæ deinde alui siquæ transuersos fauos in aditu habebunt, conuertendæ erunt, ut alterna uice posteriores partes uesti-

 bula

bula fiant. Sic enim proximè cum castrabuntur, ueteres potius faui, quàm noui eximentur, ceræq; nouabuntur, quæ tanto deteriores sunt, quanto uetustiores. Quòd si forte aluearia circunstructa, & immobilia fuerint, curæ erit, nobis, ut modò à posteriore modò à priore parte castrentur: idq; fieri ante diei quintam horam debebit: deinde repeti uel post nonam, uel postero mane. Sed quotcunq; faui sunt demessi eodem die, dum tepent mella conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contextus saccus inuersæ metæ similis, qualis est, quo uinum liquatur, obscuro loco suspenditur: in eum deinde carptim congeruntur faui. Sed adhibenda cura est, ut separentur eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras sordes: nam sunt mali saporis, & succo suo mella corrumpunt. Deinde ubi liquatum mel in subiectum alucum defluxit, transfertur in uasa fictilia, quæ paucis diebus aperta sint, dum musteus fructus deferuescat: isq; sæpius ligula purgandus est. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in sacco remanserunt, retractata exprimuntur. Atque id secundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus seorsum reponitur, ne quod est optimi saporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda. CAP. XVI.

CEræ fructus, quamuis æris exigui, nō tamē omittēdum est, cū sit eius usus ad multa necessarius. Expressæ fauorum reliquiæ, posteaquàm diligenter aqua dulci perlutæ sunt, in uas æneum conijciūtur: adiecta deinde aqua liquantur ignibus, quod ubi factū est, cera per stramenta, uel iuncos defusa colatur: atq; iterū similiter de integro coquitur, & in quas quisque uoluit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eamq; concretam facile est eximere, quoniā qui subest humor non patitur formis inhærere. Sed iam consummata dispu*

disputatione de uillaticis pecudibus, atq; pastionibus, quæ reliqua nobis rusticarum rerum pars superest, de cultu hortorum, Publi Siluine, deinceps ita, ut & tibi, & Gallioni nostro complacuerat, in carmen conferemus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE IN LIBRVM X. DE CVLTV HORTORVM, PRAEFATIO.

OENORIS tui Siluine, quod stipulanti spoponderam tibi, reliquã pensiunculam percipe. Nam superioribus nouem libris hac minus parte debitũ, quòd nunc persoluo, reddideram: superest ergo cultus hortorum insigniter neglectus quondam ueteribus agricolis, nunc uel celeberrimus: siquidem cum parcior apud priscos esset frugalitas, largior tamẽ pauperibus fuit usus epularum, lactis copia, ferinaq; ac domesticarum pecudum carne, uelut aqua, frumentoq; summis, atque humilimis uictum tolerantibus. Mox cum sequens, & præcipuè nostra ætas dapibus libidinosis pretia constituerit, cœnæq; non naturalibus desiderijs, sed censibus æstimentur, plebeia paupertas summota à pretiosioribus cibis ad uulgares compellitur. Quare cultus hortorum, quoniam & fructus magis in usu est, diligentius nobis, quam tradiderunt maiores, præcipiendus est: isq; sicut instituerã prosa oratione prioribus subnecteretur exordijs, nisi propositum meum expugnasset frequens postulatio tua, quæ peruicit, ut poeticis numeris explerem Georgici carminis

omissas partes, quas tamen & ipse Vergilius significauerat, posteris post se memoranda relinquere, neq; enim aliter istud nobis fuerat audiendum, quàm ex uoluntate uatis maximè uenerandi: cuius quasi numine instigante (pigrè sine dubio propter difficultatem operis, ueruntamen non sine spe prosperi successus) aggressi sumus tenuem admodum, & penè uiduatam corpore materiam, quæ tam exilis est, ut in consummatione quidem totius operis annumerari uelut particula possit laboris nostri, per se uerò & quasi suis finibus terminata nullo modò speciose cōfici. Nam *etsi multa sunt eius quasi membra, de quibus aliquid possumus effari, tamen eadem tam exigua sunt, ut (quod aiunt Græci) ex incomprehensibili paruitate arenæ funis effici non possit. Quare quicquid est istud, quod elucubrauimus, propriam sibi laudem non uendicat, ut boni consulat, si non sit dedecori prius editis à me scriptorum monimentis: sed iam præfari desinamus.*

DE CVLTV HORTORVM LIBER X.

Ortorum quoq; te cultus Siluine docebo,
Atq; ea, quæ quondā spatijs exclusus iniquis
Cū caneret lætas segetes, et munera Bacchi,
Et te magna Pales, nec non cœlestia mella,
Vergilius nobis post se memoranda reliquit.
Principio sedem numeroso præbeat horto
Pinguis ager putres glebas, resolutaq; terga
Qui gerit, & fossus gracileis imitatur arenas.
Atq; habilis natura soli, quæ gramine læto
Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.

Nam

Nam neq; sicca placet, nec quæ stagnata palude
Perpetitur querulæ semper conuitia ranæ.
Tum quæ sponte sua frondosas educat ulmos,
Palmitibusq; feris lætatur, & aspera syluis
Achrados, aut pruni lapidosis obruta pomis
Gaudet, & iniußi consternitur ubere mali:
Sed negat helleboros, & noxia galbana succo,
Nec patitur taxos, nec strenua toxica sudat,
Quamuis semihominis uesano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mœstamq; cicutam;
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æque,
Terga rubi, spinisq; ferat paliuron acutis.
Vicini quoq; sint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio semper sitientibus hortis,
Aut fons illacrymet putei non sede profunda:
Ne grauis hausturis tendentibus ilia uellat.
Talis humus, uel parietibus, uel sepibus hirtis
Claudatur, neu sit pecori, neu peruia furi,
Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ,
Nec Polycletea, nec Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur, sed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli
Terribilis membri, medio qui semper in horto
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
Ergo agè nunc cultus, & tempora quæq; serendis
Seminibus, quæ cura satis, quo sydere primum
Nascantur flores, Pestiq; rosaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena stirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos,
Pierides tenui deducite carmine Musæ.
Oceani sitiens cum iam canis hauserit undas,

Et paribus Titan orbem librauerit horis,
Cum satur autumnus quassans sua tempora pomis,
Sordidus, & musto spumanteis exprimet uuas,
Tum mihi ferrato uersetur robore palæ
Dulcis humus, si iam pluuijs defossa madebit.
At si cruda manet cœlo durata sereno,
Tum iußi ueniant decliui tramite riui,
Terra bibat fonteis, & hiantia compleat ora.
Quòd si nec cœli, nec campi competit humor,
Ingeniumq; loci, uel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hyems, dum Bacchi gnosius ardor
Aequore cæruleo celetur, uertice mundi,
Solis & aduersos metuant Atlantides ortus.
Atq; ubi iam tuto necdum confisus olympo,
Sed trepidus profugit chelas, & spicula Phœbus
Dira Nepe, tergoq; Croti festinat equino,
Nescia plebs generis, matri ne parcite falsæ.
Ista Prometheæ genitrix fuit altera Cretæ,
Altera nos enixa parens, quo tempore sæuus
Tellurem ponto mersit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
Tumq; semel stygium regem uidere trementem
Tartara, cum pelagi streperent sub pondere manes.
Nos fœcunda manus uiduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere: sed ecce
Durior, æternusq; uocat labor: eia agè segnes
Pellite nunc somnos, & curui uomere dentis
Iam uirides lacerate comas, iam scindite amictus.
Tu grauibus rastris cunctantia perfode terga,
**maria* *Tu penitus*clatris eradere uiscera matris*

Ne

Ne dubita, & summi frequentia cespite mista
Ponere, quæ canis iaceant urenda pruinis,
Verberibus gelidis, iræq; obnoxia Cauri,
Alliget & sæuus Boreas, Eurusq; *resoluat.*
Post ubi Ryphææ *torpentia frigora brumæ*
Candidus aprica Zephyrus *regelauerit aura,*
Sydereoq; polo cedet lyra mersa profundo,
Veris & aduentum nidis cantarit hirundo:
Rudere tum pingui, solido uel stercore aselli,
Armenti'ue fimo satures ieiunia terræ
Ipse ferens olitor diductos pondere qualos.
Pabula nec pigeat fesso præbere nouali
Immundis, quæcunq; uomit latrina, cloacis,
Densáq; iam pluuijs, durataq; summa pruinis
Aequora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis uiuacem cespitis herbam
Contundat marræ, uel fracti dente ligonis,
Putria maturi soluantur ut ubera campi.
Tunc quoq; trita solo splendentia sarcula sumat,
Angustosq; foros aduerso limite ducens
Rursus in obliquum distinguat tramite paruo.
Verum ubi iam puro discrimine pectita tellus,
Deposito squallore nitens sua semina poscit,
Pingit & in uarios terrestria sydera flores,
Candida leucoia, & flauentia lumina calthæ,
Narcißiq; comas, & hiantis sæua leonis
Ora feri, calathisq; uirentia lilia canis,
Nec non uel niueos, uel cæruleos hyacintho:
Tu quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
Ponatur uiola, & nimium rosa plena pudoris.
Nunc medica panacem lacryma, succoq; salubri

Glaucea, & profugos uinctura papauera somnos
Spargite, quæq; uiros acuunt, armantq; puellas.
Iam Megaris ueniant genitalia semina bulbi,
scilla Et quæ sicca legit Getulis obruta glebis,
Et quæ frugifero seritur uicina Priapo,
Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.
Iam breue chærophylum, & torpenti grata palato
Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliaq; infractis spicis, & olentia late
Vlpica, quæq; fabis habilis fabrilia miscet.
Iam siser, Aßyrioq; uenit quæ semine radix,
Sectaq; præbetur madido sociata lupino,
Vt Pelusiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio uili quoq; salgama merce
Capparis, & tristes inulæ, ferulæq; minaces
Plantantur, necnon serpentia gramina mentæ.
Et bene odorati flores sparguntur aneti,
Rutaq; Palladiæ baccæ uictura saporem,
Seq; lacessenti fletum factura sinapis,
Atq; oleris pulli radix, lacrymosaq; cepa
Ponitur, & lactis gustum quæ condiat herba
Deiectura quidem fronti data signa furcarum,
Vimq; suam idcirco profitetur nomine Graio.
Tum quoq; conseritur, toto quæ plurima terræ
Orbe uirens pariter plebi, regiq; superbo
Frigoribus caules, & ueri cymata mittit.
Quæ pariunt ueteres cesposo littore Cumæ,
Quæ Marrucini, quæ signia monte Lepino,
Pinguis item Capua, & Caudinis faucibus horti,
Fontibus & Stabiæ celebres, & Vesuia rura,
Doctaq; Parthenope Sebetide roscida lympha,

Quæ ducis Pompeia palus uicina Salinis
Herculeis, uitreoq; siler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymosa stirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomosi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus, & mater Aritia porri.
Hæc ubi credidimus resolutæ semina terræ,
Aßiduo grauidam cultu, curaq; fouemus,
Vt redeant nobis cumulato fœnore messes.
Et primùm moneo largos inducere fontes,
Ne sitis exurat concepto semine partum.
At cùm fœta suos nexus adoperta resoluit,
Florida cùm soboles materno pullulat aluo,* *aruo,
Primitijs plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroq; bicorni
Pectat, & angentem sulcis exterminet herbam.
At si dumosis positi sunt collibus horti,
Nec summo nemoris labuntur uertice riui,
Aggere præposito cumulatis area glebis
Emineat, sicco ut consuescet puluere planta,
Nec mutata loco siccos exhorreat æstus.
Mox ubi nubigenæ Phryxi, nec portitor Helles
Signorum, & pecorum princeps caput efferet undis
Alma sinum tellus iam pandet: adultaq; poscens
Semina depositis cupient se nubere plantis,
Inuigilate uiri, tacito nam tempora greßu
Diffugiunt, nulloq; sono conuertitur annus.
Flagitat ecce suos genitrix mitißima fœtus,
Et quos enixa est partus iam quærit alendos,
Priuignasq; rogat proles, date nunc sua matri
Pignora, tempus adest, uiridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comam, tu dißere crines.

Nam

Nunc apio uiridi crispetur florida tellus,
Nunc capitis porri longo resoluta capillo
Lætetur, mollemq́; sinum staphilinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
Sicanijs croceæ descendant montibus Hyblæ,
Nataq́; iam ueniant hilari sampsuca Canopo,
Et lacrymas imitata tuas Cinercia *uirgo,*
Sed melior stactis ponatur achaica myrrha,
Et male damnati mœsto qui sanguine surgunt
Acacij flores, immortalesq́; amaranthi,
Et quos mille parit diues natura colores,
Disponat plantis olitor, quos semine seuit.
Nunc ueniat quamuis oculis inimica corámble.
Iamq́; salutari properet lactuca sapore,
Tristia quæ releuat longi fastidia morbi.
Altera crebra uiret, fusco nitet altera crine,
Vtraq́; Cæcilij *de nomine dicta* Metelli.
Tertia, quæ spisso, sed puro uertice pallet,
Hæc sua Cappadocæ *seruat cognomina gentis*
Et mea, quam generant Tarthesi *littore* Gades,
Candida uibrato discrimine, candida thyrso est.
Cypros item Paphio, *quam pingui nutrit in aruo*
Puniceа depexa coma, sed lactea crure est.
Quot facies, totidem sunt tempora quanq́; serendi.
Cæciliam primo deponit Aquarius *anno,*
Cappadocamq́; premit ferali mense lupercus,
Tuq́; tuis Mauors Tarthesida *pange* Calendis,
Tuq́; suis Paphien *iterum iam pange* Calendis,
Dum cupit, & cupidæ quærit se iungere matri,
Et mater facili mollißima subiacet aruo.
Ingenera nunc sunt genitalia tempora mundi.

Nunc amor ad coitus properat, nunc spiritus orbis
Bacchatur Veneri, stimulisq; Cupidinis actus
Ipse suas adamat partes, & foetibus implet.
Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum
Ille suam Thetyn, hic pellicit Amphitritem.
Et iam cæruleos partus enixa marito
Vtraq; nunc reserat, pontumq; natantibus implet.
Maximus ipse Deûm posito iam fulmine fallax
Acrisioneos ueteres imitatur amores,
Inq; sinus matris uiolento depluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aspernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus deniq; mundus
Ver agit: hinc hominum, pecudum, uolucrumq; cupido,
Atq; amor ignescit menti, sæuitq; medullis,
Dum satiata Venus foecundos compleat artus,
Et generet uarias soboles, semperq; frequentet
Prole noua mundum, uacuo te torpeat æuo.
Sed quid ego infræno uolitare per æthera cursu
Passus equos audax sublimi tramite raptos?
Ista canat maiora Deo, quem Delphica laurus
Impulit, & rerum causas, & sacra mouentem
Orgia naturæ, secretaq; foedera coeli.
Extimulet uatem per Dindyma castra Cybelles,
Perq; Cytheronem, Nysæaq; per iuga Bacchi,
Per sua Parnaßi, per omissa silentia Musis
Pierij nemoris, Bacchea uoce frementem
Delie te Pæan, & te euie euie Pæan,
Me mea Calliope cura leuiore uagantem
Iam reuocat, paruoq; iubet decurrere gyro,
Et secum gracili connectere carmina filo,

Quæ

Quæ canat inter opus musa modulante putator
Pendulus arbustis, olitor uiridantibus hortis.
Quare agè quod sequitur, paruo discrimine sulci
Spargantur cæcis nasturcia dira colubris,
Indomito male sana cibo, quas educat aluos,
Et satureia thymi referens, thymbræq; saporem,
Et tenero cucumis, fragiliq; cucurbita collo.
Hispida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho
Potanti ueniat, nec Phœbo grata canenti.
Hæc modò purpureo surgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modò crine uiret, deflexaq́; collo
Nunc adoperta manet, nunc pinea uertice pungit,
Nunc similis calatho, spinisq́; minantibus horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
Mox ubi sanguineis se floribus induit arbos
Punica, quæ rutilo mitescit tegmine grani,
Tempus haris satio, famosaq; tunc coriandra
Nascuntur, gracili melantia grata cumino,
Et bacca asparagi spinosa prosilit herba,
Et malache, prono sequitur quæ uertice solem,
Quæq; tuas audax imitatur Nisie uiteis,
Nec metuit senteis, nam uepribus improba surgens
Achrados, indomitasq́; bionias alligat alnos.
Nomine tum Graio, ceu littera proxima primæ,
Pangitur in cera docti mucrone magistri,
Sic & humo pingui ferratæ cuspidis ictu
Deprimitur folio uiridis, pede candida, beta.
Quin & odoratis messis iam floribus instat,
Iam uer purpureum, iam uersicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi sua tempora gaudet.
Iam Phrygiæ loti gemmantia lumina promunt,

Et con

Et conniuenteis oculos uiolaria soluunt,
Oscitat, & leo, & ingenuo confusa robore
Virgineas adoperta genas rosa præbet honores
Cœlitibus, templisq; Sabæum miscet odorem.
Nunc uos pegasidum comites Acheloidas oro,
Mænaliumq; choros Dryadum, nymphasq; Napeas,
Quæ colitis nemus Amphrysi, quæ Thessala tempe,
Quæ iuga Cyllenes, & opaci rura Lycæi,
Antraq; Castalijs semper rorantia guttis,
Et quæ Sicanij flores legistis Halesi,
Cum Cereris proles uestris intenta choreis
Aequoris Aetnei uernantia lilia carpsit,
Raptaq;, lethæi coniux mox facta tyranni
Syderibus tristes umbras, & tartara cœlo
Præposuit, Ditemq; Ioui, letumq; saluti,
Et nunc inferno potitur Proserpina regno.
Vos quoque iam posito luctu, mœstoq; timore
Huc facili gressu teneras aduertite plantas,
Tellurisq; comas sacris optate canistris.
Hinc nullæ insidiæ nymphis, non ulla rapina,
Casta fides nobis colitur, sanctiq; penates,
Omnia plena iocis, securo plena cachinno,
Plena mero, lætisq; uirent conuiuia pratis.
Nunc uer egelidum, nunc est mollißimus annus,
Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
**Suadet, & arguto fugientes gramine fontes* *Gaudet.
Nec rigidos potare iuuat, nec sole tepenteis,
Iamq; Dioneis redimitur floribus hortus.
Iam rosa mitescit, Sarrano clarior ostro.
Nec tam nubifugo Borea Latonia Phœbe
Purpureo radiat uultu, nec Sirius ardor

Sic

Sic micat, aut rutilus Pyrous, aut ore corusco
Hesperus, eoo remeat cùm Lucifer ortu,
Nec tam sydereo fulget Thaumantias arcu,
Quàm nitidis hilares collucent fœtibus horti.
Quare agè uel iubare exorto, iam nocte suprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite mersat Hibero,
Sic ubi odoratas prætexit amaracus umbras,
Carpite, narcißiq; comas, sterilisq; balausi.
Et tu, ne Corydonis opes despernat Alexis,
Formoso Nays puero formosior ipsa
Fer calathis uiolam, & nigro permista ligustro
Balsama cum casia nectens, croceosq; corymbos,
Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
Et uos agrestes, duro qui pollice molles
Demetitis flores, cano iam uimine textum
Syrpiculum ferrugineis cumulatæ hyacinthis.
Iam rosa distendat contorti stamina iunci,
Pressaq; flammeola rumpatur fiscina caltha,
Mercibus & uernis diues Portunnus abundet,
Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
Aere sinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
Sed cum maturæ flauebit meßis aristis,
Atq; diem gemino Titan extenderit astro,
Hauserit & flammis Lernæi brachia Cancri,
Allia cum cepis cereale papauer aneto
Iungite, dumq; uirent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
Mercibus exactis, hilareisq; recurrite in hortos.
Tum quoq; proscisso, riguoq; inspersa nouali
Ozyma comprimite, & grauibus densate cylindris,
Exurat sata ne resoluti pulueris æstus,

Paruulus

Paruulus aut pulex irrepens dente lacessat.
Neu formica rapax populari semina possit.
Nec solum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax, hirsutaq; campe:
Sed cum iam ualido turgescit lurida caule
Braßica, cumq; tument pallentia robora betæ,
Mercibus atq; olitor gaudet securus adultis,
Et iam maturis quærit supponere falcem,
Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter *imbres*
Grandine dilapidans, hominumq;, boumq; labores,
Sæpe etiam grauidis irrorat pestifer undis
Ex quibus infestæ Baccho, *glaucisq; salictis*
Nascuntur uolucres, serpitq; eruca per hortos,
Quos super ingrediens exurit semina morsu,
Quæ capitis uiduata coma, spoliataq; nudo
Vertice, trunca iacent tristi consumpta ueneno.
Hæc ne ruricolæ paterentur monstra, salutis
Ipsa nouas artes uaria experientia rerum
Et labor ostendit miseris, usus q; magister
Tradidit agricolis, uentos sedare furentes,
Et tempestatem Thuscis *aduertere sacris.*
Hinc mala rubigo uirideis ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
Hinc caput Arcadici *nudum cute fertur aselli*
Tyrrhenus fixisse Tages *in limite ruris.*
Vtq; Iouis *magni prohiberet fulmina* Tarchon,
Sæpe suas sedes percinxit uitibus albis.
Hinc Amythaonius *docuit quæ plurima* Chiron,
Nocturnas crucibus uolucres suspendit, & altis
*Culminibus *metuit feralia carmina flere.* **uetuit*
Sed ni dira nouas segetes animalia carpent,
z Profuit

Profuit interdum medicantem semina pingui
Palladia sine fruge salis conspergere amurca,
Innatá'ue laris nigra satiare fauilla.
Profuit & plantis latices infundere amaros
Marrubij, multoq́; sedi contingere succo.
At si nulla ualet medicina repellere pestem,
Dardaniæ ueniant artes, nudatáq; plantas
Fœmina, quæ iustis tum demum operata inuentæ
Legibus, obscœno manat pudibunda cruore,
Sed resoluta sinus, resoluto mœsta capillo,
Ter circum areolas, & sepem ducitur horti.
Quæ cùm lustrauit gradiens (mirabile uisu)
Non aliter quàm decussa pluit arbore nimbus,
Vel teretis mali, uel tectæ cortice glandis,
Voluitur ad terram distorto corpore campe.
Sic quondam magicis sopitum cantibus anguem
Vellere Phryxeo delapsum uidit Iolchos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules,
Et Tartesiacos Paphiosq́; reuellere thyrsos,
Atque apio fasces, & secto cingere porro,
Iamq́; eruca salax fœcundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos, iam thanni sponte uirescunt.
Et scylla, hirsuta sepes nunc horrida rusco
Prodit, & asparagi corruda simillima filo,
Humidáq; andrachne sitienteis protegit antes,
Et grauis atriplici consurgit longa faselus.
**cylindri Tum modò dependens trichili, modò more* chelidri*
Sole sub æstiuo gelidas per graminis umbras|
Intortus cucumis, prægnansq́; cucurbita serpit.
Vna neq; est illis facies: nam si tibi cordi
Longior est, gracili capitis quæ uertice pendet.

E tenui collo ſemen lege, ſiue globoſi
Corporis, atq; utero nimium quæ uaſta tumeſcit,
Ventre leges medio, ſobolem dabit illa capacem
Naryciæ picis, aut actæi mellis Hymeti,
Aut habilem lymphis hamulam, Baccho'ue lagœnam,
Tum pueros eadem fluuijs innare docebit,
Liuidus ac cucumis grauida qui naſcitur aluo,
Hirtus & ut coluber nodoſo gramine tectus
Ventre cubat flexo, ſemper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos æſtatis iniquæ.
Fœtibus hic ſucco, pingui quoq; ſemine fartus,
At qui ſub trichila manantem repit ad undam,
Labentemq́; ſequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.
Mollior infuſo calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit, riguoq́; madeſcit luteus aruo,
Et fert auxilium quondam mortalibus ægris.
Cum canis Erigones flagrans Hyperionis æſtu
Arboreos aperit fœtus, cumulataq́; moris
Candida ſanguineo manat fiſcella cruore,
Tunc præcox bifera deſcendit ab arbore ficus,
Armenijsq́;, & cereolis, prunisq́; damaſci
Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Perſis
Miſerat (ut fama eſt) patrijs armata uenenis.
At nunc expoſiti paruo diſcrimine læti
Ambroſios præbent ſuccos, oblita nocendi.
Quin etiam eiuſdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant miteſcere Perſica malo.
Tempeſtiua manent, quæ maxima Gallia donat,
Frigoribus pigro ueniunt Aſiatica fœtu.
At grauis arcturi ſub ſydere parturit arbos

Liuia. Chalcidicis, & caunis æmula Chijs,
Purpureæq; Chelidoniæ, pinguesq; Mariscæ,
Et Challistrutis roseo quæ semine ridet,
Albaq;, quæ seruat flauæ cognomina ceræ,
Scissa Libysca simul picto quoque Lydia tergo.
Quin & Tardipedi sacris iam rite solutis
Nube noua seritur, cœli pendentibus undis
Congilis illustri mittit quam Nursia campo,
Quæq; Amiterninis defertur bunias aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
Euhius, excultosq; iubet claudamus ut hortos.
Claudimus, imperioq; tuo paremus agrestes,
Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
Inter lasciuos Satyros, Panasq; biformes
Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
Et te Mænalium, te Bacchum, teq; Lyæum,
Lenæumq; patrem canimus sub tecta uocantes,
Ferueat ut lacus, & multo completa falerno
Exudent pingui spumantia dolia musto.
Hactenus aruorum cultus Siluine docebam
Syderei uatis referens præcepta Maronis,
Qui primus ueteres ausus recludere fontes
Ascræum cecinit Romana per oppida carmen.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA

LIB. XI.

Quæ iuxta uillam agi debeant ab homine officio uillicationis præposito. CAP. I.

LAVDIVS *Augustalis tam ingenuæ naturæ, quàm eruditionis adolescẽs complurium studiorum & præcipuè agricolationum sermonibus instigatus excudit mihi, cultus hortorum prosa ut oratione componerẽ. Nec me tamẽ fallebat hic euẽtus rei, cum prædictam materiam carminis legibus implicarem: sed tibi Publi Siluine pertinaciter expetenti uersificationis nostræ gustum, negare non sustinebam, facturus mox, si collibuisset, quod nunc aggredior, ut olitoris curam subtexerem uillici officijs: quæ quamuis primo rei rusticæ libro uidebar aliquatenus executus, quoniam tamen eam simili desiderio noster idem Augustalis sæpius flagitabat, numerum, quem iam quasi consummaueram, uoluminũ excessi, & hoc undecimũ præceptum rusticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo, familiæq; præponi cõuenit ætatis nec primæ, nec ultimæ: nam seruitia sic tirunculum contemnunt, ut senem, quoniam ille nondum nouit opera ruris, hic exequi iam non potest. Atque hunc adolescentia negligentem, senectus illum facit pigrum. Media igitur ætas huic officio est aptißima: poteritq; ab anno trigesimo usque in sexagesimũ, si non interueniãt fortuita corporis uitia, satis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quisquis autem*

destinabitur huic negotio, sit oportebit idem scientißimus, robustißimusq;, ut edoceat subiectos, & ipse commodè faciat, quæ præcipit: siquidem nihil rectè sine exemplo docetur, aut discitur. Præstatq; *uillicum magistrum esse operariorum, non discipulum, cum etiam de patrefamiliâs prisci moris exemplum* Cato *dixerit:* Male *agitur cum domino, quem uillicus docet.* Itaq; *in œconomico* Xenophontis, *quem* M. Cicero Latino *sermoni tradidit, uir egregius ille* Ischomacus Atheniensis *rogatus à* Socrate *utrum'ne, si res familiaris desiderasset, mercari uillicum tanquam fabrum, an à se instituere consueuerit:* Ego *uerò, inquit, ipse instituo.* Etenim *qui me absente in meum locum substituitur, & uicarius meæ diligentiæ succedit, is ea, quæ ego, scire debet. Sed hæc nimium prisca, & eius quidem temporis fuit, quo idem* Ischomacus *negabat quenquam rusticari nescire.* Nos *autem memores ignorantiæ nostræ uigentis sensus adolescentulos, corporisq; robusti peritissimis agricolis commendemus, quorum monitionibus, uel unus ex multis (nam est difficile erudire) non solum rusticationis, sed imperandi consequatur scientiam.* Quidam *enim, quamuis operum probatißimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut sæuius, aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpũt.* Quare, *sicut dixi, docendus, & à pueritia rusticis operibus educandus, multisq; prius experimentis inspiciendus erit futurus uillicus.* Nec *solum an perdidicerit disciplinam ruris, sed an etiam domino fidem, ac beneuolentiam exhibeat, sine quibus nihil prodest uillici summa scientia.* Potißimum *autem est in eo magisterio scire, & æstimare, quale officium, & qualis labor sit cuique iniungendus: nam nec ualentißimus posset exequi, quod imperatur, si nesciat quid agat: nec pertißimus, si*

sit inualidus. Qualitas ita cuiusque rei consyderanda est. Quippe aliqua sunt opera tantummodo uirium, tanquam promouendi onera, portandiq;: aliqua sociata uiribus, & arti, ut fodiendi, arandiq;, segetes, & prata desecandi: nonnullis minus uirium, plus artis adhibetur, sicut putationibus, insitionibus uineti. Plurimum etiam scientia pollet in aliquibus, ut in pastione pecoris, atq; eiusdem medicina. Quorum omniũ officiorum uillicus, quem iam prius dixi, æstimator bonus esse non potest, nisi fuerit etiam peritus, ut in unoquoq; corrigere queat perperam factum: neque enim satis est reprehendisse peccantem, si non doceat recti uiam. Libenter igitur eadem loquor, tam docendus est futurus uillicus, quàm futurus figulus, aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora sint discentibus artificia, quanto minus ampla sunt. Rusticationis autem magna, & diffusa materia est, partesq; si uelimus eius percensere, uix numero comprehendamus. Quare satis admirari nequeo, quod primo scriptorum meorum exordio iure conquestus sum: Cæterarum artium minus uitæ necessariarum repertos antistites, agriculturæ neq; discipulos, neque præceptores inuentos: nisi magnitudo rei pepererit reuerentiam uel discendi, uel profitendi pene immensam scientiam, cum tamen non ideo turpi desperatione oportuerit eam negligi. Nam nec oratoria disciplina deseritur, quia perfectus orator nusquam repertus est: nec philosophia, quia nullus consummatæ sapientiæ: sed è contrario plurimi semetipsos exhortantur uel aliquas partes earum addiscere, quamuis uniuersas percipere non possint. Etenim quæ probabilis ratio est obmutescendi, quia nequeas orator esse perfectus, aut in socordiam compelli, quia desponderis sapientiam? Magnæ rei, quantuluncumq; posse-

deris, fuisse participem, non minima est gloria. Quis ergo, inquis, docebit futurum uillicum, si nullus professor est? & ego intelligo difficilimum esse ab uno uelut autore cuncta rusticationis consequi præcepta. Veruntamen ut uniuersæ disciplinæ uix aliquem consultum, sic plurimos partium eius inuenias magistros, per quos efficere queas perfectum uillicum: nam & arator reperitur aliquis bonus, & optimus fossor. aut fœni sector, nec minus arborator, & uinitor, tum etiam ueterinarius, & probus pastor, qui singuli rationem scientiæ suæ desyderanti non subtrahant. Igitur complurium agrestium formatus artibus, qui susceperit officium uillicationis, in primis conuictum domesticum, multoq; etiam magis externum uitet. Somni, & uini sit abstinentißimus, quæ utraque sunt inimicißima diligentiæ. Nam & ebrioso cura officij pariter cum memoria subtrahitur, & somniculoso plurima effugiunt. Quid enim potest aut ipse agere, aut cuiquam dormiens imperare? Tum etiam sit à uenereis amoribus auersus, quibus si se dediderit, non aliud quicquam poßit cogitare, quam illud, quod diligit. Nam uitijs eiusmodi pellectus animus, nec præmium iucundius, quàm fructum libidinis, nec supplicium grauius, quàm frustrationem cupiditatis existimat. Igitur primus omnium uigilet, familiamq́; semper ad opera cunctantem pro temporibus anni festinanter producat, & strenuè ipse præcedat. Plurimum enim refert colonos à primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigrè procedere. Siquidem Ischomacus idem ille, Malo inquit unius agilem, atque industriam, quàm decem hominum negligentem, & tardam operam. Quippe plurimum affert mali, si operario meretricandi potestas fiat: nam ut in itinere conficiendo sæpe dimidio maturius peruenit is, qui nauiter,

nauiter, & sine ullis concessationibus permeabit, quàm is, qui cum sit unà profectus umbras arborum fonticulorumq; amœnitatem,uel auræ refrigerationẽ captauit: sic in agresti negotio dici uix potest, quid nauus operarius ignauo,& cessatore præstet.Hoc igitur custodire oportet uillicum, ne statim à prima luce familia cunctanter, & languidè procedat, sed uelut in aliquod prælium cum uigore, alacritate animi procedentem eum tanquam ducem strenuè sequatur, uarijsq; exhortationibus in opere ipso exhilaret laborantes. Et interdum tanquam deficienti succursurus ferramentum auferat parumper, & ipse fungatur eius officio,moneatq; sic fieri debere, ut ab ipso fortiter sit effectum. Atq; ubi crepusculum incesserit, neminem post se relinquat,sed omnes subsequatur more optimi pastoris, qui è grege nullam pecudẽ patitur in agro relinqui. Tum uerò, cum tectum subierit, idem faciat, quod ille diligens opilio: nec in domicilio suo statim delitescat, sed agat cuiusq; maximam curam. Siue quis (quod accidit plerunq;) sauciatus in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta: siue alter languidior est, in ualetudinarium confestim deducat, & conuenientem ei cæteram curationem adhiberi iubeat. Eorum uerò,qui rectè ualebunt, non minor habenda erit ratio, ut cibus, & potio sine fraude à cellarijs præbeatur. Consuescatq; rusticos circa larem domini,focumq; familiarem semper epulari, atque ipse in conspectu eorum similiter epuletur. Sitq; frugalitatis exemplum, nec nisi sacris diebus accubans cœnet,festosq; sic agat,ut fortissimum quenque, & frugalissimum largitionibus prosequatur, nonnunquam etiam suæ mensæ adhibeat, & uelit alijs quoque honoribus dignari. Tum etiã per ferias instrumentũ rusticũ, sine quo nullum opus effici potest, recognoscat, & sæpius inspiciat

ferramenta: eaq; semper duplicia comparet, ac subinde refecta custodiat, ne si quod in opera uitiatum fuerit, à uicino petendum sit, quia plus in operis seruorum auocandis, quàm in pretio rerum eiusmodi dependitur. Cultam, uestitamq; familiam utiliter magis habeat, quàm delicatè, id est, munitam diligenter à frigoribus, & imbribus, quæ utraque prohibentur optimè pellibus manicatis, & sagatis cucullis: idq; si fiat, omnis penè hyemalis dies in opere tolerari poßit. Quare tam uestem seruitiorum, quàm, ut dixi, ferramenta bis debebit singulis mensibus recensere: nam frequens recognitio nec impunitatis spem, nec peccandi locum præbet. Itaque mancipia uincta, quæ sunt ergastuli, per nomina quotidie citare debebit, atque explorare, ut sint compedibus diligenter innexa: tum etiam custodiæ sedes an tuta, & rectè munita sit: nec siquem dominus, aut ipse uinxerit, sine iussu patrisfamiliæ resoluat. Sacrificia nisi ex præcepto domini facere nesciat: aruspicem, sagamq; sua sponte non nouerit, quæ utraque genera uana superstitione rudes animos infestant. Non urbem, non ullas nundinas nisi uendendæ, aut emendæ rei necessariæ causa frequentauerit: neque enim coloniæ suæ terminos egredi debet, nec absentia sua familiæ cessandi, aut delinquendi spatium dare. Semitas, nouosq; limites in agro fieri prohibeat. Hospitem nisi ex amicitia domini quàm rarißimè recipiat: ad ministeria sua conseruos non adhibeat. Nec ulli terminos egredi (nisi magna coëgerit neceßitas) permittat. Pecuniam domini neq; in pecore, nec in alijs rebus promercalibus occupet: hæc enim res auocat uillici curam, & eum negotiatorem potius facit, quàm agricolam, nec unquam sinit eum cum rationibus domini paria facere, sed ubi æris numeratio exigitur, res pro numis ostenditur. Itaque tam istud uitare

tare

tare debebit, quàm hercule fugiendū uenandi, aut aucupandi studiū, quibus rebus plurimæ operæ auocātur. Iam illa, quæ etiam in maioribus imperijs difficulter custodiuntur, considerare debebit, ne aut crudelius, aut remißius agat cum subiectis: semperq; foueat bonos, & sedulos, parcat etiam minus probis, & ita temperet, ut magis eius uereantur seueritatem, quàm ut sæuitiam detestentur. Poteritq; id custodire, si maluerit cauere ne peccet operarius, quàm, cùm peccauerit, serò punire. Nulla est autem uel nequißimi hominis amplior custodia, quàm quotidiana operis exactio. Nam illud uerum est M. Catonis oraculum, Nihil agendo homines male agere discunt. Itaq; curabit uillicus ut iusta reddantur. Istaq; non ægre consequentur, si semper se repræsentauerit. Sic enim & magistri singulorum officiorū diligenter exequentur sua munia: & familia post operis exercitationem fatigata cibo, quietiq; potius, ac somno, quàm maleficijs operam dabit. In uniuersa porrò uillicatione, sicut in cætera uita, pretiosißimū est intelligere quenque nescire se quod nesciat, semperq; cupere, quod ignoret addiscere. Nam etsi multum prodest scientia, plus tamen obest imprudentia, uel negligentia maximè in rusticatione, cuius disciplinæ caput semel est fecisse quicquid exegerit ratio culturæ. Nam quamuis interdum emēdatum sit perperam factum uel imprudentia, uel negligentia, res tamen ipsa domino decoxit. Nec mox in tantum exuberat, ut & iacturam capitis amißi restituat, & quæstum resarciat. Prælabentis uerò temporis fuga quàm sit irreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipuè semper caueat, ne improuidus ab opere uincatur. Res est agrestis insidiosißima cunctāti: quod ipsum expreßius uetustißimus autor Hesiodus hoc uersu significauit,

Αἰεὶ

Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαίει.

Quare uulgare illud de arborum positione rusticis usurpatum, Serere ne dubites: id uillicus ad agri totum cultum referri iudicet: credatq; prætermissas non duodecim horas, sed annum perijsse, nisi sua quaq; die quod instat effecerit. Nam cum proprijs pene momentis fieri quicquam debeat, si unum opus tardius quàm oporteat peractum sit, cætera quoq;, quæ sequũtur, culturæ, post iusta tempora serius adhibentur, omnisq; turbatus operis ordo spem totius anni frustratur: quare necessaria est menstrui cuiusque officij monitio ea, quæ pendet ex ratione syderũ cœli. Nam ut ait Vergilius:

–Tam sunt acturi sydera nobis
Hœdorumq; dies seruandi, lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam uentosa per æquora uectis
Pontus & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Contra quam obseruationẽ multis argumẽtationibus disseruisse me nõ inficior in ijs libris, quos aduersus astrologos composueram. Sed illis disputationibus exigebatur id, quod improbißimè Chaldæi pollicẽtur, ut certis quasi terminis, ita diebus statis aëris mutationes respondeant. In hac autẽ ruris disciplina non desideratur eiusmodi scrupulositas, sed (quod dicitur pingui Minerua) quantũuis utile cõtinget uillico tẽpestatis futuræ præsagiũ, si persuasum habuerit, modò ante, modò pòst, interdũ etiã stato die orientis, uel occidentis competere uim syderis. Nam satis prouidus erit, cui licebit ante multos dies cauere suspecta tempora.

Quid quoq; mense faciendum sit, temporibus accommodando opera. CAP. II.

ITaq; præcipiemus quid quoque mense faciendum sit, sic temporibus accommodantes opera ruris, ut permiserit

ferit status cœli. Cuius uarietatem, mutationemq́;, si ex hoc commentario fuerit præmonitus uillicus, aut nunquàm decipietur, aut certè non frequenter: & ne discedamus ab optimo uate, qui ait, ille uere nouo terrã proscindere incipiat. Noui autem ueris principium non sic obseruare rusticus debet, quemadmodum astrologus, ut expectet certũ diem illum, qui ueris initiũ facere dicitur. Sed aliquid etiã sumat de parte hyemis, quoniam consumpta bruma, iam intepescit annus, permittitq́; clementior dies opera moliri: possunt igitur ab Idibus Ianuarijs (ut principem mensem Romani anni obseruet) auspicari culturarum officia, quorum alia ex pristinis residua cõsummabit, neq; alia futuri temporis inchoabit. Satis autẽ erit per dimidios menses exequi quodq; negotiũ, quia neq; præfestinatum opus nimium immaturè uideri poßit ante quindecim dies factũ, nec rursus post totidẽ nimium tardè. Idibus Ianuarijs uentosa tempestas, & incertus status. XVIII. Cal. Feb. tẽpestas incerta. XVII. Cal. Feb. Sol in Aquariũ transit, Leo manè incipit occidere, africus, interdũ auster cum pluuia. XVI. Cal. Feb. Cancer desinit occidere, hyemat. XV. Cal. Febr. Aquarius incipit oriri. uentus africus tempestatem significat. XI. Cal. Feb. Fidicula uespere occidit, dies pluuius. IX. Cal. Febr. ex occasu pristini syderis significat tempestatem, interdum etiam tempestas. VI. Calend. Febr. Leonis quæ est in pectore clara stella occidit, nonnunquã significatur hyems bipartita. V. Calend. Februar. auster, aut africus, hyemat, pluuius dies. III. Calend. Februa. delphinus incipit occidere. Item fidicula occidit. Pridie Calend. Februar. eorum, quæ suprà sunt, syderum occasus, tempestatem facit, interdum tantummodo significat. Hoc igitur semestrium, & deinceps sequentia tempestatibus

annotatis

annotatis percensuimus, quò cautior uillicus (ut iam dixi) uel abstinere poßit operibus, uel festinationem adhibere. Itaque *ab idibus* Ianuarijs, *quod habetur tempus in brumam, & aduentum fauonij, si maior est uineæ, uel arbusti modus, quicquid ex autumno putationis superfuit, repetendum est, sed ita ne matutinis temporibus uitis saucietur, quoniam pruinis, & gelicidijs nocturnis adhuc rigentes materiæ, ferrũ reformidant. itaq; dum hæ regelare sinuntur, usque in horam secundam, uel tertiam poterunt uepres attenuari, ne incremento suo agrum occupent, segetes emundari, acerui uirgarum fieri, ligna deniq; confici, ut tum demum tepenti iam die putatio administretur, apricis etiã, & macris, aut aridis locis prata iam purganda, & pecore sunt defendenda, ut fœni sit copia.* Siccos *quoq;, & pingues agros tempestiuũ est proscindere.* Nam *& uliginosi, & mediocris habitus sub æstate, uere'ue agendi sunt.* Macerrimi *uerò, & aridi post æstatem, primo autumno arandi, & subinde conserendi.* Sed *iugerũ agri pinguis hoc tempore anni commodè duabus operis proscinditur, quia hybernis pluuijs adhuc madens terra facilè cultum sui præbet.* Eodemq; *mense* ante Cal. Febr. *sarriendæ segetes autumnales, siue illæ seminis adorei sunt, quod quidam far uernaculum uocãt, seu tritici.* Eorumq; *tempestiua sarritio est, cum enata frumenta quatuor fibrarũ esse cœperunt. ordeum quoq; maturum quibus superest opera, nunc demum sarrire debebunt.* Sed *& faba eandẽ culturam exigit, si iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creuerit: nam prius sarriuisse nimium teneram nõ expedit. eruum quidem melius priore mense, nec tamẽ improbè hoc ipso uel proximo seremus.* Nam *Martio nullo modo terræ committendũ esse rustici præcipiũt: uineæ, quæ sunt palatæ,*

latæ, & ligatæ recte iam fodiuntur, surculi, qui primi florem afferunt, statim circa idus inserendi sunt, ut cerasorum, tuberum, amygdalarum, persicorumq; ridicis, uel etiam palis conficiendis, idoneum tempus est, nec minus in ædificia succidere arborem conuenit, sed utraq; melius fiunt luna decrescente ab uigesima usq; in trigesimam, quoniam omnis materia sic cæsa iudicatur carie non infestari. Palos *una opera cædere & exputatos acuere centum numero potes.* Ridicas *autem querneas, siue oleagineas findere, & dedolatas utraque parte exacuere numero sexaginta.* Item *ad lucubrationē uespertinam palos decem, uel ridicas quinq; conficere, totidemq; per antelucanam lucubrationem.* Materies *si roborea est, ab uno fabro dolari ad unguem per quadrata debet pedū* x x. *hæc erit uehis una.* Pinus *autem* v. & x x. *pedum æque ab uno expeditur, quæ & ipsa uehis dicitur: nec minus ulmus, & fraxinus pedum* x x x. *cupressus autem pedum* x l. *tum etiam sexagenûm pedum abies, atq; populus, singulis operis ad unguem quadrantur, atque omnes hæ mensuræ similiter uehes appellantur.* His *etiam diebus maturi agni, & reliqui fœtus pecudū, nec minus maiora quadrupedia charactere signari debent.* Cal. Febr. *Fidis incipit occidere, uentus caurinus, & interdū auster cum grandine est.* i i i. *nonas* Feb. *Fidis tota, & leo medius occidit, corus, aut septentrio, nonnunquam fauonius.* Nonis Febr. *mediæ partes* Aquarij *oriuntur, uentosa tempestas.* v i i. Idus Febr. *Calisto sydus occidit, fauonij spirare incipiunt.* v i. Idus Februa. *uentosa tempestas.* i i i. Idus Februa. *eurus. per hosce dies locis maritimis, & calidis, & siccis prata, uel arua purgantur, & in fœnum submittuntur.* Reliquæ *partes uinearum propter brumam, uel frigora omissæ, nunc palandæ, & alligandæ*

gandæ ſunt, ne poſteà tumentes gemmæ lædantur, & oculi atterantur. Item uinearum foßio iiſdem locis peragenda, arbuſtorumq; ſiue putatio, ſiue alligatio finienda eſt, quorum iuſta certa eſſe non poſſunt. Inter nonas deinde, & idus, pomorum ſeminaria facienda ſunt, & matura plantæ de ſeminariis in ſcrobes transferendæ. Paſtinatio quoque, quæ menſe Decembri, uel Ianuario cœpta eſt, iam nunc includenda, & uitibus conſerenda eſt. Paſtinatur autem terreni iugerum ita, ut ſolum in altitudinem trium pedum defodiatur operis L X X X. uel in altitudinem dipondii ſemißis operis L. uel ad bipedalium, cui eſt altitudo duorum pedum operis X L. Hæc tamen in agro ſicco ſurculis conſerendis minima paſtinationis menſura eſt. Nam oleribus deponendis poßit uel ſeſquipedalis altitudo ſatisfacere, quæ plerunque in ſingula iugera triginta operis conficitur. hoc eodem tempore ſtercoris pars in prata digerenda, pars oleis, & cæteris arboribus inſpergēda. quinetiam uitiaria diligenter facienda, malleolisq; quàm recentißimis curioſißimè pangenda. Populos & ſalices, & fraxinos, prius quàm frondeant, plantasq; ulmorum nunc ponere utile eſt, aut antè ſatas nunc exputare, & circunfodere, ac ſummas earum æſtiuas radiculas amputare. Sarmenta quoq; (uineis nondum foßis) atq; arbuſtorũ ramos è ſegetibus, aut rubos, & quicquid deniq; iacens, fodientem, uel alio genere terram molientem poteſt impedire, nũc egerere, & ad ſepem applicare oportet. Roſaria noua conſerere, uel antiqua curare. Arundineta nũc ponere, uel etiam priſtina colere. Salicta facere, uel deputare, runcare, ac fodere. Geniſtam ſemine, uel plantis in paſtinato, uel etiam ſulco deponere. Trimeſtrium quoque ſatio non eſt aliena huic tempori, quamuis tepidis regionibus melius adminiſtretur

ſtretur per menſem Ianuarium. Idibus Februarijs Sagittarius ueſpere occidit, uehementer hyemat. X V I. *Cal. Martij ueſpere crater oritur, uenti mutatio.* X V. *Calend. Martij ſol in piſces tranſitum facit, nonnunquam uentoſa tempeſtas.* X I I I. & X I I. *Calend. Martij fauonius, uel auſter cum grandine, & nimbis.* X. *Calend. Martij leo deſinit occidere, uenti ſeptentrionales, qui uocantur ornithiæ, per dies triginta eſſe ſolent, tum & hirundo aduenit.* I X. *Calend. Martij arcturus prima nocte oritur, frigidus dies aquilone, uel coro, interdum pluuia.* V I I I. *Calen. Martij ſagitta crepuſculo incipit oriri, uariæ tempeſtates: halcyonei dies uocãtur, in Atlantico quidem mari ſumma tranquillitas notata eſt.* V I I. *Cal. Martij uentoſa tempeſtas, hirundo conſpicitur: per hos dies frigidis locis earum rerũ, quas ſuprà ſcripſimus, tempeſtiua eſt adminiſtratio.* Locis *autem calidioribus, quamuis ſera, tamen neceſſaria: cæterum malleoli, & uiuiradicis poſitio huius temporis eſſe uidetur optima. Nec tamen deterior etiam inter Cal. & Idus ſequentis menſis, utiq; ſi non ſit feruentiſſima regio: ſi uerò etiam magis frigida, uel melior eſt. Inſitio quoq; arborum, atq; uitium tepidis locis hoc tẽpore commodè adminiſtrabitur. Calend. Martij africus, interdum auſter cum grandine.* V I. *Nonas Martij uindemiator apparet, quem Græci* τρυγητῆρα *dicunt, ſeptentrionales uenti.* I I I I. *Nonas Martij fauonius, interdum auſter hyemat. Nonis Martij equus mane oritur, flatus aquilonis.* I I I. *Idus Martij piſcis aquilonius deſinit oriri, ſeptentrionales uenti. Pridie Idus Martij argonauis exoritur, fauonius, aut auſter, interdum aquilo. His diebus commodè inſtruuntur horti, de quibus ſuo loco dicam ſecretius, ne inter hanc quaſi turbam operum negligentius olitoris officia deſcripſiſſe uidear, aut*

nunc ordinem reliquarum culturarum cœptum interrupisse: Igitur à Cal. Martij eximia est uitium putatio usque in decimum Calend. Aprilium, si tamen se gemmæ nōdum moueant: surculi quoq; silentes ad insitionem nunc præcipuè, utiliterq́; leguntur, & ipsa insitio uitium, atq; arborum longè nunc est optima. Frigidis quoq; locis, & humidis uitium satio nunc præcipua est, sed & ficulnea cacumina iam tumentia utilißimè ponuntur. Sarritura quoq; frumentorum iteratur egregiè: modios tres una opera rectè sarrit: prata purgare, & à pecore defendere iam tempestiuum est: locis quidem calidis, & siccis etiam à mense Ianuario, ut suprà diximus, id fieri debet, nam frigidis uel à quinquatribus prata rectè submittuntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumno consiturus, hoc tempore præparare oportebit: eorum quaternarij, hoc est quoquouersum pedum IIII. si est commodum terrenum, XIIII. ab uno fiunt. Ternarij autem XVIII. Cæterum ad deponendas uites, uel non magni incrementi arbores, sulcus qui sit pedum centum & uiginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio semisse, cumq́; similiter una opera efficit. Rosarium serotinum perfossum, & cultum habere iam tempus est. Oleis laborantibus circum radices amurcam, quæ salem non habeat, nunc conueniat infundere, maximis sex congij, mediocribus arboribus urnæ satisfaciunt, cæteris æstimanda erit portio. Sed tamen quæ nihil uitij habuerint, aliquanto lætiores fient, si amurca rigentur insulsa. Nonnulli hoc optimum tempus esse seminarijs instituendis dixerūt. Tum etiam baccas lauri, & myrti, cæterorumq́; uiridium semina in areolas disserere prǽceperunt: orthocissos, & ederas ab Idibus Februarij, uel etiam Cal. Martijs poni oportere ijdem censuerunt. Idibus Mart.

Mart. nepa incipit occidere, significat tempestatē. XVII. Calen. April. nepa occidit, hyemat. XVI. Calen. April. Sol in Arietem transitum facit, fauonius, uel corus. XII. Cal. April. equus occidit mane, septentrionales uenti. X. Calend. April. Aries incipit exoriri, pluuius dies, interdum ningit. IX. & VIII. Calendarum Aprilium, et æquinoctiū uernum tempestatem significat. Ab Idibus eadem, quæ suprà, utique peragenda sunt: optimè autem uliginosa, & pinguia loca nunc demum proscinduntur: & quæ mense Ianuario ueruacta fecimus, nunc ultima parte Martij sunt iteranda, et siquæ pergulæ uitium generosarum, uel siquæ in agris, aut uepribus singulares arbores maritæ à putatoribus relictæ sunt, ante Calen. April. utique deputari debent, post quem diem sera, & infructuosa sit huiusmodi rerum cultura. Milij quoque, & panici hæc prima satio est, quæ peragi debet circa Idus April. utriusq; seminis sextarij quini singula iugera occupant: quinetiam pecus lanatum, cæteraq; quadrupedia tempus idoneum est castrandi. Locis autem tepidis ab Idibus Februarij usque in Idus Aprilis. In locis frigidis ab Idibus Martij usque in Idus Maias omnia rectè pecora castrantur. Calend. April. nepa occidit mane, tempestatem significat. Nonas April. fauonius, aut auster cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie. VIII. Idus April. uergiliæ uespere celantur, interdum hyemat. VII. Id. April. & VI. & V. austri, & africi tempestatem significat. III. Idus April. Sole oriente, Libra occidere incipit, interdum tempestatem significat. Pridie Idus April. suculæ celantur, hyemat. His diebus locis frigidis prima uinearum fossio utiq; ante Idus peragenda est: quæq; mēse Martio post confectū æquinoctium fieri debuerunt, nunc denique quamprimum exequenda sunt.

Fici, uitesq; adhuc rectè inseruntur: seminaria, quæ sunt antè facta, runcari, & adhuc commode fodiri possunt. Oues tarentinæ radice lanaria lauari debent, ut tonsuræ præparentur. Idibus Aprilis, ut suprà, libra occidit, hyemat. XVIII. Calend. Maias uentosa tempestas, & imbres, nec hoc constante. XV. Calend. Maias sol in taurum transitum facit, pluuiam significat. XIIII. Calend. Maias suculæ se uesperi celant, pluuiam significat. XI. Calend. Maias uer bipartitur, pluuia, & nonnunquam grando. X. Calend. Maias uergiliæ cum sole oriuntur, africus, uel auster, dies humidus. IX. Calend. Maias prima nocte fidicula apparet, tempestatem significat. III. Calend Maias auster ferè cum pluuia. II. Calend. Maias mane capra exoritur, austrinus dies, interdum pluuiæ. Pridie Calend. Maias canis se uespere celat: tempestatem significat. Per hos dies eadem, quæ suprà persequemur. Possuntq;, si iam librum remittunt, inseri oleæ, uel emplastrari, cæteræq; pomiferæ arbores eodem emplastrationis genere inseri: sed & prima pampinatio rectè inchoatur, dum prorepentes oculi digito decuti poßint: si qua præterea in uineis aut fossor disturbauit, aut negligentia omisit, diligens uinitor restituere debet, & fracta iuga consyderare, & resarcire, aut disiectos palos reponere, ita ne teneros pampinos explantet: eodem tempore secundi fœtus, pecudes signari oportet. Calend. Maias hoc biduo sol unam dicitur tenere particulam. VI. Nonas Maias sucula cum sole exoritur, septentrionales uenti. V. Non. Maias centaurus totus apparet, tempestatem significat. III. Non. Maias idem sydus pluuiam significat. Pridie Nonas Maias nepa medius occidit, tempestatem significat. Nonis Maijs Vergiliæ exoriuntur mane, fauonius. VII. Idus Maias æstatis initium, fauo

fauonius, aut corus, interdum etiam pluuia. VI. Idus uergiliæ totæ apparent, fauonius, aut corus, interdum & pluuiæ. Tertio Idus Maias fidis mane oritur, significat tempestatem. Per hos dies runcandæ segetes sunt, fœnisiciæ instituendæ. Bonus operarius prati iugerum deserat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat, qui sint singuli quaternarum librarum. Arbores quoque tempus est ablaqueatas circunfodere, & operire: una opera nouellas circunfodiet arbores octuaginta, mediocres LXV. magnas quinquaginta: hoc mense seminaria omnia crebro fodere oportebit, sed à Calēdis Martijs usq; in Idus Septembres, omnibus mensibus non solum seminarijs, sed etiam nouellis uineis danda foßio est. Iisdem diebus, ubi prægelidum, & pluuium cœlum est, oleæ putantur, & emuscantur. Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere istud oportebit. Primò ab Idibus Octobr. usque in Idus Decembres, iterum ab Idibus Febru. usque in Idus Martias: si tamen arbor librum non remittit, hoc eodem mense in pastinato seminario nouißima positio est olearis taleæ, eam'que oportet, cum panxeris, fimo, & cinere mistis oblinire: & superponere muscum, ne sole findatur, sed hoc idem opus melius fiet ultima parte mensis Martij, uel prima mēsis April. et cæteris temporibus, quibus præcepimus seminaria plātis, uel ramis cōserere. Idibus Maijs Fidis mane exoritur, auster, aut euronotus, interdum dies humidus. XVII. Calen. Iunias idem quod suprà. XVI. & XV. Cal. Iunias euronotus, uel auster cum pluuia. XIIII. Calen. Iun. sol in geminos introitum facit. XII. Calen. Iun. suculæ exoriuntur, septentrionales uenti, nonnunquam auster cum pluuia. XI. & X. Calend. Iunias arcturus mane occidit, tempestatē significat. VIII. & VII. & VI. Cal.

Iun. capra mane exoritur, septentrionales uenti. Ab Idibus usque in Calendas Iunias ueteranam uineam priusquam florere incipiat, iterum fodere oportet, eandemq́; & cæteras omnes uineas itidem pampinare. Quod si sæpius feceris, puerilis una opera iugerum uineti pampinabit: quibusdam regionibus oues nunc tondentur, & pecoris nati, aut amißi ratio accipitur: item qui lupinum stercorandi agri causa serit, tunc demum aratro subuertit. Calendis Iunijs, & IIII. Nonas aquila exoritur, tempestas uentosa & interdum pluuia. VII. Idus Iun. arcturus occidit, fauonius, aut corus. IIII. Idus Iun. delphinus uespere exoritur, fauonius, interdum rorat. His diebus, si non opere uicti sumus, eadem, quæ extremo mense Maio, facienda sunt: item omnes arbores fructiferæ circunfossæ aggerari debent, ut ante solstitium id opus peractum sit: quinetiam pro conditione regionis, & cœli terra uel proscinditur, uel iteratur: eaq́;, si est difficilis, proscinditur operis tribus, iteratur duabus, tertiatur una. Lirantur autem iugera duo opera una: at si facilis est terra, proscinditur iugerum duabus operis, iteratur una: lirantur una iugera quatuor, cum in subacta iam terra latiores porcæ sulcantur: quæ ratio colligit, ut per autumnum facile poßint uno iugo, tritici obseri modij centumquinquaginta, cæterorumq́; leguminū modij centum. Iisdem diebus area trituræ præparanda est, ut quæq́; res desecta erit, in eam conferatur. Vinearum quoque cultus, quibus maior est modus, iteratus esse debet. Ante solstitium pabulum (si facultas est) uel nunc, uel etiam superioribus XV. diebus, qui fuerint ante Calend. Iunij, pecori præberi oportet. À Calen. autem Iunijs, si iam deficit uiridis herba, usq; in ultimum autumnum frōdem cæsam præbebimus. Idibus Iunijs calor incipit. XIII. Calend. Iul. sol

introit

introitum in cancro facit, tempestatem significat. X I. Cal. Iunij anguifer, qui à Græcis dicitur ὀφιοῦχος, mane occidit, tempestatem significat. V I I I. & V I I. & V I. Cal. Iulij solstitium, fauonius, & calor. I I I. Calen. Iul. uentosa tempestas. His diebus eadem, quæ suprà. Sed & uiciam in pabulum secare oportet, priusquàm siliquæ eius durentur, ordeum metere, fabam serotinam ducere, fabam maturam conterere, & paleam eius diligenter recõdere, ordeum terere, paleasq; omneis recondere, aluos castrare, quas subinde nono quoq;, aut X. die ad Calend. Maias consyderare, & curare oportet. Nunc autem si sunt pleni, atque operculati faui demetendi sunt. Sin autem maiore parte uacant, aut sine operculis adaperti sint, nondum esse maturos significatur, itaq; mellatio est differenda. Quidã in prouincijs transmarinis uel hoc, uel sequente mense sesama serunt. Calendis Iulijs fauonius, uel auster, & calor. Quarto Non. Iul. corona occidit mane. Pridie Non. Iul. cancer medius occidit, calor. Octauo Idus Iulij capricornus medius occidit. Septimo Idus Iulij cepheus uespere exoritur. tempestatem significat. Sexto Idus Iul. prodromi flare incipiunt. His diebus eadem, quæ suprà. Sed & proscissum ueruactum optimè nunc iteratur, & syluestris ager decrescente luna utilissimè extirpatur. Idibus Iulijs procyon exoritur mane, tempestatem significat. Tertiodecimo Calend. Augustas sol in leonem transitum facit, fauonius. Nono Calendas Augustas Leonis in pectore clara stella exoritur, interdum tempestatem significat. Octauo Calen. Augustas aquarius incipit occidere clarè, fauonius, uel auster. Septimo Calen. Augustas canicula apparet, caligo æstuosa. Sexto Calend. Augustas aquila exoritur. I I I I. Calend. Augustas leonis in pectore claræ stellæ exoriuntur, inter-

dum tempestatem significat. III. *Calend. Augustas aquila occidit, significat tempestatem. His diebus locis temperatis, & maritimis meßis conficitur, & intra dies triginta qua desecta est, stramenta præcisa in aceruum congeruntur. Iugerum stramentorum opera una desecat, quibus remotis prius quàm sol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in segete, circunfodere, & adobruere oportet. Item quibus magna sementis præparatur, nunc debent iterare.* Nam *de fodiendis, colendis'ue nouellis uineis, sæpius iam dixi nullum esse mensem omittendum, donec autumnale æquinoctium conficiatur. Meminisse autem oportebit, ut per hos, & Augusti mensis dies antelucanis, & uespertinis temporibus frondem pecudibus cædamus. Item quascunque uineas culturi sumus, ne per æstum, sed mane usque in tertiam, & à decima usque in crepusculum fodiamus. Quibusdam regionibus sicut in Cilicia, & Pamphilia hoc mense sesama seruntur. Italiæ autem regionibus humidis possunt ultimo mense Iun. seri. Quinetiam tempus est ficulneis arboribus caprificum suspendere. Quod quidam existimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut celerius ad maturitatem perueniat.* Cal. *Augusti etesiæ.* Pridie Non. *Augusti leo medius exoritur, tempestatem significat.* VII. *Idus Aug. aquarius occidit medius, nebulosus æstus.* Pridie *Idus August. fidis occidit mane, & autumnus incipit.* His *diebus eadem, quæ suprà.* Nonnullis *tamen locis faui demetuntur: qui si non sunt melle repleti, nec operculati, differenda est in mensem* Octobr. *mellatio.* Idibus *Aug. delphini occasus tempestatem significat.* XIX. Calend. *Septemb. eiusdem syderis matutinus occasus tempestatem significat.* XIII. Cal. *Septemb. sol in uirgine transitũ facit.* Hoc *& sequenti die tempestatem significat, interdum & tonat.*

& tonat. Hoc eodem die fidis occidit. Decimo Cal. Septẽb. ex eodem sydere tempestas plerunque oritur, & pluuia. VII. Calend. Septemb. uindemiator exoritur mane, & arcturus incipit occidere, interdum pluuia. III. Cal. Septẽb. humeri uirginis exoriuntur, etesiæ desinunt flare, & interdum hyemat. Pridie Calẽd. Septemb. andromeda uesperi exoritur, interdum hyemat. His quidem diebus arbores ficorum inoculantur, quod genus insitionis emplastratio uocatur. Idq; licet uel commodius facere superiore mense post Idus Iul. quo tempore etiam aliarum arborum nonnulli emplastrationem faciunt. Quibusdam locis, ut in Bætica maritimis regionibus, & in Africa uindemia conficitur. Sed frigidioribus regionibus puluerationem faciunt, quam uocant rustici occationem, cùm omnis gleba in uineis refringitur, & resoluitur in puluerem. Hoc eodem tempore prius quàm uineæ puluerẽtur, si perexilis est, uel rara ipsa uitis, lupini modij tres, uel quatuor in singula iugera sparguntur, & inoccantur, qui, cùm fruticauerint, prima tum fossione conuersi satis bonum stercus uineis præbent. Multi etiã, si pluuius est status cœli, sicut suburbana regione Italiæ pampinis uitem spoliant, ut percoqui fructus poßint, nec putrescere imbribus. At è contrario locis calidioribus, ut modò nominatis prouincijs, circa uindemiam adumbrantur, uel stramentis, uel alijs tegumentis uuæ, ne uentis, aut caloribus exarescant. Hoc idem tempus est aridis uuis, ficisq; conficiendis, de quibus quemadmodum passæ fiant, suo loco dicemus, cùm uillicæ persequemur officia. Filix quoque, aut carex ubicunque nascitur, Augusto mense rectè extirpatur, melius tamen circa Idus Iulias ante caniculæ exortum. Calend. Septemb. calor. Quarto Nonas Septemb. piscis austrinus desinit occidere, calor. Non. Se-

ptembris arcturus exoritur, fauonius uel corus. VII. *Idus Septemb. piscis aquilonius desinit occidere, & capra exoritur, tempestatem significat.* Tertio Idus Septembris *fauonius, aut africus, uirgo media exoritur.* His diebus *locis maritimis, & calidis uindemia, & cætera, quæ suprà scripta sunt, commodè administrātur.* Iteratio *quoq; arationis peracta esse debet, si serius terra proscissa est.* Sin autem *celerius, etiam tertiatum solum esse conuenit.* Hoc etiam *tempore qui consueuerunt uitiam condire, aquā marinam præparant, & aduectam decoquunt: de qua conficienda, cum uillicæ officia exequar, præcipiam.* Idib. Septemb. *ex pristino sydere nonnunquam tempestatem significat.* XV. Cal. Octob. *arcturus exoritur, fauonius, aut africus, interdum eurus, quem quidam uulturnum appellant.* XIIII. Calen. Octob. *spica uirginis exoritur, fauonius, aut corus.* XIII. Cal. Octobris *sol in libram transitum facit, crater matutino tempore apparet.* XI. Calend. Octobris *pisces occidunt mane, item* Aries *occidere incipit, fauonius, aut corus, interdum auster cum imbribus.* X. Calen. Octobris *argonauis occidit, tempestatem significat, interdum etiam pluuiam.* IX. Calend. Octobris Centaurus *incipit mane oriri, tempestatem significat, interdum & pluuiam.* VIII. Cal. Octobris: & VII. & VI. *æquinoctium autumnale pluuiam sifinificat.* V. Cal. Octobris *hœdi exoriuntur, fauonius, nonnunquam auster cum pluuia.* IIII. Calend. Octobris Virgo *desinit oriri, tempestatem significat.* His *diebus uindemiæ pluribus regionibus fiunt, quarum maturitatem alij aliter interpretati sunt.* Quidam *cùm uidissent partē aliquam uuarum uirescere, crediderunt tempestiuam esse uindemiam. quidam cùm coloratas, & perlucidas uuas animaduertissent: nonnulli etiam cùm pampinos, ac folia decidere*

cidere consyderassent: quæ omnia fallacia sunt, quoniam immaturis uuis eadem omnia possunt accidere, propter intemperiem solis, aut anni. Itaque nonnulli gustu explorare maturitatem tentauerunt, ut siue dulcis esset sapor uuæ, siue acidus, proinde æstimarent. Sed & hæc ipsa res habet aliquam fallaciam. Nam quædam genera uuarum nunquam dulcedinem capiunt propter austeritatem nimiam. Itaque opportunum est (quod nos facimus) ipsam naturalem contemplari maturitatem. naturalis autem maturitas est, si cùm expresseris uinacea, quæ acinis celantur, iam infuscata, & nonnulla propemodum nigra fuerint. Nam colorem nulla res uinaccis potest afferre, nisi naturæ maturitas, præsertim cùm ita media parte acinorum sint, ut & à sole æstiuante, & à uentis protegatur, humorq; ipse non patitur ea percoqui, aut infuscari, nisi suapte natura. Hoc igitur cùm exploratum habuerit uillicus, sciat uindemiam sibi esse faciendam. Sed antè quàm fructum cogere incipiat, cuncta præparanda erunt superiore (si fieri posset) mense. Si minus, certè ut ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, & diligenter lota marina, uel aqua salsa, & rectè siccata. Tum & opercula, colaq;, & cætera, sine quibus probè confici mustum non potest. Torcularia uerò, & fora diligenter emundata, lotaq;. Et, si res ita exegerit, picata, præparataq; habeat ligna, quibus defrutum, & sapam decoquat. Tum etiam salem, atque odoramenta, quibus condire uina consueuerint, multò ante reposita esse oportet. Nec tamē hæc cura totum auocet eum à cætera ruris cultura. Nam & napinæ, itemq; rapinæ siccaneis locis per hos dies fiunt. Farraginaria quoque pecori futura per hyemē præsidio. Itemq; siliquā, quod rustici fœnum græcum uocant, nec minus in pabu-

lum

lum uicia nunc demum conseruntur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua satio, quem quidam uel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium & panicum hoc tempore demetitur, quo faseolus ad escam seritur. Nam ad præcipiendum semen ultima parte Octobris circa Calendas Nouembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeant, poßit eorum curam, quæ intra uillam facienda sunt, uillicæ delegare. Ita tamen, ut ipse consyderet an recte facta sint. Calendis Octobribus, & VI. Nonas interdum tempestatem significat. Quarto Non. Octobris auriga occidit mane, uirgo desinit occidere, significat nonnunquam tempestatem. III. Non. Octobris corona incipit exoriri, significat tempestatem. Pridie Non. Octobris hœdi oriūtur uespere, aries medius occidit, aquilo. VIII. Idus Octobris coronæ clara stella exoritur. VI. Idus Octobris uergiliæ exoriuntur uespere, fauonius, & interdum africus cum pluuia. Tertio, & pridie Idus Octobris corona tota mane exoritur, auster hybernus, & nonnunquam pluuia. Per hos dies frigidis regionibus uindemia & cætera, quæ suprà scripta sunt, fieri solent. Iisdemq́; regionibus frumenta matura seruntur, & præcipuè far adoreum. Locis etiam opacis triticum nunc recte seritur. Et quoniam sementis mentionem fecimus, non intempestiue quantum cuiusq; seminis iugerum agri recipiat referemus. Iugerum agri recipit tritici modios quatuor, uel quinq;, farris adorei modios nouem, uel decem, ordei modios quinq;, uel sex, milij, uel panici sextarios quatuor, uel quinq;, lupini modios octo, uel decem. faseoli modios quatuor, pisi modios tres, uel quatuor, fabæ modios sex, lentis modiū unum, uel paulò amplius, lini seminis modios nouem, uel decem, cicerculæ modios tres, uel quatuor, ciceris modios duos, uel tres

tres, sesami sextarios quatuor, uel quinque, uiciæ pabularis modios septem, uel octo, uiciæ seminalis modios quinque, uel sex, erui modios quatuor uel quinque, farraginis ordeaceæ modios septem, uel octo, siliquæ modios sex, medicæ singulos cyathos serere oportet in areolis longis pedum denûm, latis pedum quinûm. Canabis grana sex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobris, & sequenti biduo interdum tempestas, nonnunquam rorat. XIII. Calend. Nouembris sol in scorpionem transitum facit. Tertiodecimo, & duodecimo Calẽdas Nouembris solis exortu uergiliæ incipiunt occidere, tempestatem significat. Vndecimo Calendas Nouembris tauri cauda occidit, auster, interdum pluuia. Octauo Calen. Nouembris centaurus exoriri mane desinit, tempestatem significat. Septimo Calend. Nouembris nepæ frons exoritur, tempestatem significat. Quinto Calend. Nouembris uergiliæ occidunt, hyemat cum frigore, & gelicidijs. Quarto Calendas Nouembris arcturus uespere occidit, uentosus dies. Tertio Calendas, & pridie Nouembris caßiope incipit occidere, tempestatem significat. Per hos dies quæcunque semina differri debent, arbusculæq; omnis generis rectè ponuntur. Vlmi quoque uitibus rectè maritantur, ipsæq; uites in arbustis & uineis commodè propagantur. Seminaria runcare, & fodere tempus est. Tum etiam arbores ablaqueare, nec minus uineas, easdemq; putare. Itemq; in arbustis uitem deputare. Seminaria, quæ suo tempore pampinata non sunt, arbusculæq; ficorum in seminarijs putari, & ad singulos stylos redigi debent. quæ tamen melius, dum tenera sunt, per germinationem pampinantur. Sed cum omnia in agricultura strenuè facienda sint, tum maximè sementis. Vetus est agricolarum prouerbium, Maturam sationem sæpe decipere solere,

lere, seram nunquam, quin mala sit. Itaque in totum praecipimus: ut quisque natura locus frigidus erit, is primus conseratur, ut quisque calidus nouissimus. Vicia, & faba stercorare agrum dicuntur. Lupinum nisi in florem uerteris, nihil agrum stercoraueris. Sed nec ulla res magis uacuis operarijs aut seritur, aut conditur. Nam & primis temporibus ante aliam sementim potest id obrui, & nouissimis post coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet, quod sparseris. Duo iugera tres operae commode occabunt, arboresq;, quae intereunt, ablaqueabunt, quamuis antiqui singulis operis singula iugera sarriri, & occari uelint. quod an recte fieri possit, affirmare non ausim. Eodem tempore fossas, riuosq; purgare, & elices, sulcosq; aquarios conuenit facere. Iisdem temporibus si sit, fraxineam, si minus, orneam, si nec haec sit, iligneam frondem bubus recte praebebimus. Glandis quoque non inutile est singulis iugis modios singulos dare, nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus x x x. *praebueris.* Nam si *paucioribus diebus detur (ut ait* Higinius*) per uer scabiosi boues fiunt. Glans autem paleis immiscenda est, atque ita bubus apponenda. Tum etiam syluam si quis barbaricam, id est conseminean uelit facere, recte conseret glandibus, & caeteris seminibus. Tum & olea distringenda est, ex qua uelis uiride oleum efficere, quod sit optimum ex uaria oliua, cum incipit nigrescere. Nam acerbum nisi ex alba olea fieri non debet.* Calend. Nouembribus, *& postridie caput tauri occidit, pluuiam significat.* I I I. Non. Nouembris *fidicula mane exoritur, hyemat, & pluit.* V I I I. Idus Nouembris *idem sydus totum exoritur, auster, uel fauonius, hyemat.* V I I. Idus Nouembris *stella clara* Scorpionis *exoritur, significat tempestatem, hyemat, uel uulturnus*

turnus, interdum rorat. Sexto Idus Nouembris uergiliæ mane occidunt, significat tempestatem, hyemat. Quinto Idus Nouēbris hyemis initium, auster, aut eurus, interdum rorat. His diebus usque in Idus, quæ superiore mense facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & propriè hoc obseruabis, ut pridie, quàm plenilunium sit, si minus certe ipso plenilunio omnem, quam saturus es, fabam uno die spargas, sed posteà licebit ab aubus, & pecore defensam obruas. Eamq; si ita competierit lunæ cursus, ante Idus Nouembris occatam habeas quampinguissimo, & nouo loco, si minus quàm stercoratissimo. Satis erit in singula iugera uehes stercoris comparare numero decem & octo. Vehes autē stercoris habet modios octoginta. Ex quo colligitur oportere in denos quoquouersus pedes, modios quinos stercoris spargere. Quæ ratio docet uniuerso iugero satisfacere modios M. C C C C X L. Tum etiam conuenit oleas ablaquecare, & si sunt parum fructuosæ, uel cacuminibus retorridæ frondis, magnis arboribus quaternos modios stercoris caprini circunspergere, in cæteris autem pro magnitudine portionem seruare. Eodem tempore uineis ablaqueatis columbinum stercus ad singulas uites, quod sit instar unius sextarij, uel urinæ hominis congios, uel alterius generis quaternos sextarios stercoris infundere. Iugerum uinearum in senos pedes positarum duæ operæ ablaqueant. Idibus Nouembris dies incertus, sæpius tamen placidus. Sextodecimo Calendas Decembris fidis exoritur mane, auster, interdum aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decembris aquilo, interdum auster cum pluuia. Quartodecimo Calendas Decembris sol in sagittarium transitum facit, suculæ mane oriuntur, tempestatem significat. Duodecimo Calendas Decembris tauri cornua ue-

speri

speri occidunt, aquilo frigidus, & pluuia. Vndecimo Calendas Decembris *sucula mane occidit, hyemat.* Decimo Calen. Decembris *lepus occidit mane, tempestatem significat.* Septimo Cal. Decembris *canicula occidit solis ortu, hyemat.* Pridie Calendas Decembris *totæ suculæ occidũt, fauonius, aut auster, interdum pluuia.* His diebus, *quæ præterita erunt, superioribus opera consequi oportet.* Et *si non plurimum serimus, optimum est intra* Calendas Decembris *sementem confecisse. Sed etiam longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adijciendum est.* Nam *multa sunt, quæ in lucubratione rectè agũtur. Siue enim uineas poßidemus, pali, & ridicæ possunt dolari, exacuiq;: siue regio ferulæ, uel corticis ferax est, apibus aluearia fieri debent: siue palmæ spartiuæ fœcunda est, fiscinæ, sportæq; seu uirgultorum corbes ex uimine. Ac ne cætera nunc persequar, nulla regio non aliquid affert, quod ad lucubrationem confici possit.* Nam *inertis est agricolæ expectare diei breuitatem, præcipuè in ijs regionibus, in quibus brumales dies horarum nouem sunt, noctesq; horarum quindecim. Poßit etiam salix decisa pridie ad lucubrationem expurgari, & ad uitium ligamina præparari.* Q*uæ si natura minus lenta est, ante dies quindecim præcidenda, & purgata in stercore obruenda est, ut lentescat. Siri autem iampridem cæsa exaruit, in piscina maceranda est.* Tum *etiam per lucubrationem ferramenta acuere, & ad ea facere, uel facta manubria aptare, quorum optima sunt ilignea, deinde carpinea, post hæc fraxinea.* Calendis Decembris *dies incertus, sæpius tamen placidus.* Octauo Idus Decembris *sagittarius medius occidit, tempestatem significat.* Septimo Idus Decembris *aquila mane oritur, africus, interdum auster, irrorat.* Tertio Idus Decembris *corus, uel septentrio, interdum*

terdum auster cum pluuia. His diebus quæ præterita erunt superiore mense opera peragi debebunt, utiq; in locis temperatis, aut calidis: nam frigidis rectè fieri iam non possunt. Idibus Decembris scorpio totus mane exoritur, hyemat. Sexto decimo Calendas Ianuarij Sol in Capricornum transitum facit, brumale solstitium, ut Hipparcho placet, itaque tempestatem sæpe significat. x v. Calend. Ianuarias uentorum commutationem significat. x. Calendas Ianuarias capra occidit mane, tempestatem significat. Nono Calendas Ianuarias Brumale solstitium (sicut Chaldæi obseruant) significat. Sexto Calendas Ianuarias delphinus incipit oriri mane, tempestatem significat. Quarto Calendas Ianuarias aquila uespere occidit, hyemat. Tertio Calendas Ianuarias canicula uespere occidit, tempestatem significat. pridie Calendas Ianuarias tempestas uentosa. His diebus qui religiosius rem rusticam colunt, nisi si uinearum causa pastines, negant debere terram ferro commoueri. Itaque quicquid citra id genus effici potest, id ab his comprehenditur, ut olea legatur, & oleum conficiatur, ut uitis paletur, & capite tenus alligetur, ut iuga uineis imponantur, & capistrentur. Cæterum palmare, id est, materias alligare hoc tempore non expedit, quia plurimæ propter rigorem, qui fit ex frigore, franguntur. Possunt etiam his diebus cerasi, & tuberes, & armeniacæ, atq; amygdalæ, cæteræq; arbores, quæ primæ florent, inseri commodè. Nonnulli etiam legumina serunt. Calendis Ianuarij dies incertus. Tertio Nonas Ianuarij Cancer occidit, tempestas uaria. Pridie Nonas Ianuarij media hyems, auster multus, interdum pluuia. Non. Ianuarijs fidis exoritur mane, tempestas uaria. Sexto Idus Ianuarias auster, interdum fauonius. Quinto Idus Ian. auster, interdum imber. Pridie Idus

Ianuarias incertus status cœli. Per *hos quoq; dies abstinent terrenis operibus religiosiores agricolæ, ita tamen ut ipsis* Calend. *Ianuarijs auspicandi causa omne genus operis instaurent. Cæterum differant terrenam molitionem usq; in proximas* Idus. *Sed nec ignorare debebit uillicus, quid uni iugo boum quoquo mense per singulos dies præstari satis sit.* Quare *huius quoque curæ rationem subijciemus.* Mense *Ianuario paleas cum erui macerati sextarijs sex, uel paleas cum cicerculæ fresæ semodio, uel frondis corbem pabulatorium modiorum uiginti, uel paleas quantum uelint, & fœni pondo uiginti, uel affatim uiridem frondem ex ilice, uel lauro, uel quod his omnibus præstat, farraginem ordeaceam dabit siccam,* Februario *mense idem,* Martio *idem.* Vel *si opus facturi sunt, fœni pondo quinquaginta.* Aprili *frondem querneam, & populneam.* Ex Calend. *ad* Idus, *uel paleas, uel fœni pondo quadraginta.* Maio *pabulum affatim,* Iunio *ex* Calend. *frondem affatim,* Iulio *idem,* Augusto *idem, uel paleas ex aruo pondo quinquaginta,* Septembri *frondem affatim,* Octobri *frondem, & ficulnea folia,* Nouemb. *ad* Idus *frondem, uel folia ficulnea, quæ sint corbis unius.* Ex Idibus *glandis modium unum paleis immistum, & lupini macerati modium unum paleis immistum, uel maturam farraginem.* Decemb. *frondem aridam, uel paleas cum erui semodio macerato, uel lupini, quod ex semodio macerato exierit, uel glandis modium unum, ut suprà scriptum est, uel farraginem.*

Prosa de cultu hortorum, & herbis hortensibus. CAP. III.

ET *quoniam percensuimus opera, quæ suis quibusque temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores polliciti nostri subiungemus cultus hortorum, quorum æque*

æquè curam suscipere debebit, ut & quotidiani uictus sui leuet sumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait poëta, inemptas ruris dapes. Democritus in eo libro, quem Georgicon appellauit, parum prudenter censet eos facere, qui hortis extruant monimenta, quòd neq; latere fabricata materies perennare poßit, pluuijs, ac tempestatibus plerunque infestata, neq; lapides supra rei dignitatem poscat impensa: si uerò amplum modum sepire quis uelit, patrimonio esse opus. Ipse igitur ostendam rationem, qua non magna opera hortum ab incursu hominum, pecudum'que munimus. Vetustißimi autores uiuam sepem structili prætulerunt, quia non solùm minorem impensam desideraret, uerumetiam diuturnior immensis temporibus permaneret: itaque uepres efficiendi consitis spinis rationem talem reddiderunt. Locus, quem sepire destinaueris, ab æquinoctio autumnali simulatque terra maduerit imbribus, circumallandus est duobus sulcis tripedaneo spatio inter se distantibus: modum altitudinis, & latitudinis eorum abunde est esse bipedaneum, sed eos uacuos perhyemare patiemur præparatis seminibus, quibus obserantur: ea sint uastißimarum spinarum, maximeq; rubi, & paliuri, & eius, quã Græci uocãt κυνόσβατορ, nos sentem canis appellamus. Horum autẽ ruborũ semina quammaturißima eligi oportet, & erui moliti farinæ immiscere: quæ cum est aqua conspersa, illinitur uel nauticis ueteribus funibus, uel quibuslibet alijs restibus. siccati deinde funiculi reponuntur in tabulato. mox ubi bruma confecta est, intermißis quadraginta diebus circa hirundinis aduentum, cum iam fauonius exoritur, post Idus Februaij, si qua in sulcis per hyemem constitit aqua, exhauritur, resoluta'que humus, quæ erat autumno regesta, usq; ad mediam sulco-

rum altitudinem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinem per utrunque sulcum porrecti obruuntur, sed ita ut non nimium supergesta terra semina spinarum, quæ inhærent toris funiculorum enasci poßint: ea ferè circa trigesimũ diem prorepunt: atque ubi cœperunt aliquot incrementum habere, sic insuesci debent, ut in id spatium, quod sulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem uirgineam sepem interponere, quam superscendant sentes utriusque sulci, & sit quo interdum quasi adminiculo prius, quàm corroborentur, acquiescant. Hunc ueprem manifestum est interimi non posse, nisi radicitus effodere uelis: Cæterum etiã post ignis iniuriam melius renasci nulli dubium est: & hæc quidem claudendi horti ratio maximè est antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, si permittit agri situs, iuxta uillam præcipuè pinguem, quiq; adueniente riuo, uel si non sit fluens aqua, fonte puteali poßit irrigari. Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidẽ, tum demum effodiendus est, cũ sol ultimas partes uirginis obtinebit, id est mense Septẽb. ante æquinoctiũ autumnale: siquidẽ tunc maximè explorantur uires fontium, cum ex longa siccitate æstatis terra caret humore pluuiali. Prouidendũ est autem, ne hortus areæ subiaceat, ne per trituram uenti poßint paleas, aut puluerem in eum perferre, nam utraq; sunt oleribus inimica. Mox ordinandi pastinandiq; soli duo sunt tempora: quoniam duæ quoque olerum sationes: nam & autumno, & uere plurima seruntur, melius tamen uere riguis locis, quoniam & nascentis anni clementia excipit prodeuntia semina, & sitis æstatis restinguitur fontibus. At ubi loci natura neque manu illatam, neque suæ sponte aquam ministrari patitur, nullum quidem aliud auxilium est,

est, quàm hyemales pluuiæ. Potest tamen etiam in siccißimis locis opus custodiri, si depreßius pastinetur solum, eiusq; abunde est gradum effodere tribus pedibus, ut in quatuor consurgat regestum. At ubi copia est rigandi, satis erit non alto bipalio, id est, minus quàm duos pedes ferramento nouale conuerti. Sed curabimus, ut ager quem uere conseri oportet, autumno circa Calend. Nouemb. pastinetur: quē deinde uelimus autumno instituere, mense Maio conuertemus, ut aut hyemis frigoribus, aut æstiuis solibus & gleba soluatur, & radices herbarum necentur: nec multo ante stercorare debebimus, & cum sationis appropinquabit tempus, ante quintum diē exherbandus erit locus, stercorandusq;, & ita diligenter foßione iterandus, ut fimo terra commusceatur. Optimum uerò stercus est ad hunc usum asini, quia mininum herbarum creat, proximum uel armenti, uel ouium si sit anno maceratum: nam quod homines faciunt, quamuis habeatur excellentißimū, non tamen necesse est adhibere, nisi aut nudæ glareæ, aut sine ullo robore solutißimæ arenæ, cum maior scilicet uis alimenti desideratur: igitur solum, quod conserere uere destinauerimus, post autumnum patiemur effossum iacêre brumæ frigoribus, & pruinis inurendum: quippe è contrario sicut calor æstatis, ita uis frigoris excoquit terram, fermentatamq; soluit: quare peracta bruma tum demum stercus inijcietur, & circa Idus Ianuarias humus refossa in areas diuiditur, quæ tamen sic informandæ sunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui prosequuntur herbas, semina proculcare cogantur, sed potius per semitas ingrediantur, & alterna uice dimidias areas erunccent. Hæc, quæ ante sationem facienda sunt, dixisse abunde est. Nunc quid quo-

que tempore uel colendum, uel serendum sit, præcipiamus, & primum de his generibus loquendum est, quæ possunt duobus seri temporibus, id est autumno & uere. Sunt autem semina braßicæ, & lactucæ, cinaræ, erucæ, nasturcij, coriandri, chærephylli, anethi, pastinacæ, siseris, papaueris: hæc enim uel circa Calend. Septembres, uel melius ante Calendas Martias Februario seruntur. Locis uerò siccis, aut tepidis qualia sunt Calabriæ, & Appuliæ maritima, possunt circa Idus Ianuarias terræ committi. Rursus quæ tantum autumno conseri debent (si tamen uel maritimum, uel apricum agrum incolimus) hæc fere sunt, allium, cepæ capitula, ulpicum, sinapis. Sed etiam nunc quo quidque tempore terræ mandari plerunque conueniat, per menses digeramus. Ergo post Calendas Ianuarias confestim rectè ponetur lepidium. Mense autem Februario uel planta, uel semine ruta, atque asparagus, & iterum cepæ semen, & porri: nec minus si uernum, & æstiuum fructum uoles habere, syriacæ radicis, & rapæ, napiq; semina obrues: nã allij, & ulpici ultima est huius temporis positio. At circa Calendas Martij locis apricis licet porrum (si iam ingranduit) transferre. Item panacem ultima parte Martij mensis. Deinde circa Calendas Apriles æquè porrum, atque inulam, & serotinam plantam rutæ. Item ut maturius nascatur cucumis, cucurbita, capparis serenda est: nam semen betæ, cum punicum malum florebit, tum demum optimè seritur. Porri autem caput circa Idus Maias tolerabiliter adhuc transfertur. Post hoc, nihil ingruente æstate obrui debet, nisi semen apij, si tamen rigaturus es, sic enim optumè per æstatem prouenit. Cæterum, Augusto circa uulcanalia tertia satio est: eaq; optima radicis, & rapæ, itemq; napi, & siseris, nec minus

oleris atri. atque hæc sunt sationum tempora: nunc de ijs, quæ aliquam curam desyderant, singulis loquar, quæ'que præterito intelligi oportebit nullā operam postulare nisi runcatoris: de qua semel hoc dicendum est, omni tempore consulendum esse, ut herbæ exterminentur. Vlpicum quod *quidam alliū punicum uocant,* Græci autē ἀφροσκόροδον *appellant, longè maioris est incrementi, quàm allium: idq; circa* Calend. Octobris, *antè quàm deponatur ex uno capite in plura diuidetur.* Habet *enim uelut allium plures cohærentes spicas, eæq; cum sint diuisæ, liratim seri debent, ut in puluinis positæ minus infestentur hyemis aquis. Est autem lira similis ei porcæ, quam in sationibus campestribus rustici faciunt, ut uliginem uitent: sed hæc in hortis minor est facienda, & per summam partem eius, id est in dorso inter palmaria spatia spicæ ulpici, uel allij (nam id quoq; similiter conseritur) disponendæ sunt: sulci lirarum inter se distent semipedali spatio.* Deinde *cum ternas fibras emiserunt spicæ, sarriantur: nam quò sæpius id factum est, maius semina capiunt incrementum: deinde ante quàm caulem faciant, omnem uiridem superficiem intorquere, & in terram prosternere conueniet, quò uastiora capita fiant.* Regionibus *autem pruinosis neutrum horum per autumnum seri debet, nam brumali tempore corrumpuntur: quod ferè mense* Ianuario *mitescit: & idcirco frigidis locis tempus optimum est allium, uel ulpicum ponendi circa* Idus *prædicti mensis: sed quandocunque uel conseremus, uel iam matura in tabulatum reponemus, seruabimus in ijs locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, ut luna infra terram sit: nam sic sata, & rursus sic recondita existimantur, neque acerrimi saporis existere, neq; mandentium halitus inodorare.* Multi *tamen hæc ante* Calend. Ianuarias *medijs*

 dicbus

diebus ſerunt menſe Decembri, *ſi cœli tepor, & ſitus terræ permittit.* Braſsica, *cum* VI. *foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius illita, & inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur: hæc enim res efficit, ut in coctura celerius madeſcat & uiridem colorem ſine nitro conſeruet.* Eſt *autem frigidis, & pluuijs regionibus poſitio eius optima poſt* Idus Aprilis, *cuius depreſſæ plantæ, cum tenuerint quantum olitoris ratio patitur, ſæpius ſarrita, & ſtercorata melius conualeſcit, plenioriſq; incrementi, & coliculum facit, & cymam.* Nonnulli *hanc eandem locis apricioribus à Calendis Martijs deponunt: ſed maior pars eius in cymam proſilit, nec poſtea hybernum caulem amplum facit, cum eſt ſemel deſecta.* Poſsis *autem uel maximos caules bis transferre, idq; ſi facias, plus ſeminis, & maioris incrementi præbere dicuntur.* Lactuca *totidem foliorum quot braſsica transferri debet.* Locis *quidem apricis, & maritimis optimè autumno ponitur, mediterraneis, & frigidis contrà hyeme non æquè commodè diſpergitur: ſed & huius quoque radix fimo liniri debet, maioremq; copiam deſyderat aquæ, ſicq; fit tenerioris folij.* Sunt *autem complura lactucæ genera, quæ ſuo quoque tempore ſeri oportet: earum, quæ fuſci, & ueluti purpurei, aut etiam uiridis coloris, & criſpi folij uti* Cæciliana *menſe* Ianuar. *rectè diſseritur.* At Cappadocia, *quæ pallido, & pexo, denſoq; folio uiret, menſe* Februario: *quæ deinde candida eſt, & criſpiſsimi folij, ut in prouincia* Bætica *eſt finibus* Gaditani *municipij, menſe* Mart. *rectè pangitur.* Eſt *& cyprij generis ex albo rubicunda, leui, & tenerrimo folio, quæ in* Idib. April. *commodè diſponitur.* Fere *tamen aprico cœli ſtatu, quibus locis aquarum copia eſt, penè toto anno lactuca ſeri poteſt: quæ quò tardius*

dius caulem faciat, cum aliquod incrementum habuerit, exiguam testam media parte accipiat, eo quasi onere coërcita in latitudinem se diffundit: eadem est ratio etiam intybi, nisi quòd hyemem magis sustinet: ideoq; uel frigidis regionibus proximo autumno seri potest. Cinaræ sobolem melius per autumni æquinoctium disponemus, semen commodius circa Calendas Martij seremus: eiusq; plantam circa Calend. Nouemb, deprimemus, & multo cinere stercorabimus. Id enim genus stercoris huic oleri uidetur aptissimum. Sinape atque coriandrum, nec minus erucam, & ozimum ita uti sata sunt, sua sede immota permanent neque est eorũ cultus alius, quàm ut stercorata runcentur. Possunt autem non solùm autumno, sed & uere conseri. Plantæ quoq; sinapis prima hyeme translatæ plus cymæ uere afferunt. Panax utroq; tempore leui, & subacta terra rarissimè disseritur, quo maius incrementum capiat: melius tamen eius uerna satio est. Porrum si sectiuum facere uelis, densius satum præceperunt priores relinqui: & ita cum increuerit, secari. Sed nos docuit usus longe melius fieri, si differas, & eodem more, quo capitatũ modicis spatijs, id est, inter quaternos digitos depangas, & cum conualuerit, deseces. In eo autem, quod magni capitis efficere uoles, seruandum sit, ut antè quàm translatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarum summas parteis intondeas. Tum testulæ, uel conchæ, quasi sedes in singulis subiectæ seminibus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati assidua sarritio, & stercoratio est. Nec alius tamen sectiui, nisi quòd toties rigari, & stercorari, sarririq; debet, quoties demetitur. semen eius locis calidis mense Ianuario, frigidis Februario seritur: cuius incrementum quò maius fiat, raris linteolis complura gra-

na illigantur, atque ita obruuntur. Enatum autem in ijs locis, quibus aqua subministrari non potest, deferri debet circa æquinoctium autumni. At quibus poßis humorem præbere, mense Maio rectè transfertur. Apium quoque poßis plantis serere, nec minus semine, sed præcipuè aqua lætatur, & ideo secundum fontem commodißime ponitur: quod siquis id uelit lati folij facere, quantum seminis poßint tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas dispositũ releget. Vel si crispæ frondis id fieri maluerit, semen eius inditum pilæ, & saligneo palo pinsitum, expoliatum'que, similiter in linteolis ligatum obruet. Potest etiam circa hanc operam fieri crispum qualitercunque satum, si cum est natum, incrementum eius superuoluto cylindro coërceat. Satio eius est optima post Idus Maias usque in solstitium, nam teporem desiderat. Ferè etiam his diebus ozima seruntur, quorum cum semen obrutum est, diligenter inculcatur pauicula, uel cylindro. Nam si terram suspensam relinquas, plerunq; corrumpitur. Pastinaca, & siser, atq; inula conualescunt altè pastinato, & stercorato loco, sed quàm rarißimè ponenda sunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam uerò interuallo trium pedum seri conuenit, quoniam uastos facit frutices, & radicibus, ut oculus arundinis serpit: nec est alius cultus horum omnium, nisi ut sarritionibus herbæ tollantur. Commodißimè autem deponentur prima parte Septembris, uel ultima Augusti parte. Atrum olus, quod Græcorum quidam uocant ἱπποσέλινον, nonnulli σμύρνιον pastinato loco semine debet conseri, maximè iuxta maceriam, quoniã & umbra gaudet, & qualicunque conualescit loco: idq; cum semel seueris, si non totum radicitus tollas, sed alternos frutices in semen summutas, æuo manet, paruamq; sarritionis exigit cultum

culturam. ſeritur à uulcanalibus uſq; in Calendas Septembris, ſed etiam menſe Ianuario menta dulcem deſiderat uliginem, quam ob cauſam iuxta fontem menſe Martio recte ponitur. Cuius ſi forte ſemina defecerunt, licet de noualibus ſyluestre mentastrum colligere, atque ita inuerſis cacuminibus diſponere, quæ res feritatem detrahit, atque edomitam reddit. rutam autumno ſemine ſatam mẽſe Martio differre oportet in apricum, & cinerem aggerare, runcariq; donec conualeſcat, ne herbis enecetur. ſed uelata manu debebit runcari, quam niſi cõtexeris, pernicioſa naſcuntur ulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atque tumor inceſſerit, oleo ſubinde perungito. eiuſdem frutex pluribus annis permanet innoxius, niſi ſi mulier, quæ in menſtruis eſt, contigerit eum, & ob hoc exaruerit. Thymũ, & tranſmarina cunila, & ſerpyllum, ſicut priore libro iam retuli, magis aluearia curãtibus, quàm olitoribus ſtudioſe cõſeruntur. Sed nos ea condimentorum cauſa (nam ſunt quibuſdam eſculentis aptiſſima) non alienũ putamus etiam in hortis habere locũ neq; pinguem, neque ſtercoratum, ſed apricum deſiderant, ut quæ macerrimo ſolo per ſe maritimis plerunq; regionibus naſcuntur. hæ res & ſemine, & plantis circa æquinoctiũ uernum ſeruntur, melius tamen eſt thymi nouellas plantas diſponere, quæ cum ſubacto ſolo depreſſæ fuerint, ne tarde comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet, atq; ita pinſito pridie quàm uolueris uti, aqua medicare, quæ cum ſuccũ eius perceperit, depoſitis fruticibus infunditur, donec eos recte confirmet. Cæterum cunila uiuacior eſt, quàm ut impenſius curanda ſit. Lepidium cũ ante Cal. Martias habueris diſpoſitum, uelut porrum ſectiuum demetere poteris, rarius tamen. Nam poſt Cal. Nouemb.

ſecandum

ſecandũ non erit, quoniã frigoribus uiolatum emoritur, biennio tamen ſufficiet, ſi diligenter ſarritum, & ſtercoratũ fuerit. Multis etiã locis uiuacitatem ſuam uſq; in annos decẽ prorogat. Beta florenti puni[illegible] malo ſ[illegible]mine obruitur, & ſimulatq; quinq; foliorũ eſt, ut braßica differtur æſtate, ſi riguus eſt hortus: ſi ſiccaneus autumno, cum iam pluuiæ inceſſerunt, diſponi debebit, chærephyllũ, itemq́; olus atriplicis, quod Græci uocant ἀτράφαξιν circa Cal. Octob. obrui oportet non frigidißimo loco. Nam ſi regio ſæuas hyemes habet, poſt Idus Februarias ſemine diſſerenda ſunt, ſuaq́; de ſede partienda. Papauer, & anethũ eandẽ habent conditionẽ ſationis, quam chærephyllum & ἀτράφαξις. Satiui aſparagi, quam corudam ruſtici uocant, ſemina ferè biennio præparantur. ea cum pingui, & ſtercoroſo ſolo poſt Idus Februarias ſic obrueris, ut quantum tres digiti ſeminis comprehendere queunt, ſingulis foſſulis deponas. Ferè poſt quadrageſimum diem inter ſe implicantur, & quaſi unitatem faciunt, quas radiculas ſic illigatas, atq; connexas olitores ſpongias appellant, eaſq́; poſt quatuor & uiginti menſes in locum apricum, & bene madidum, ſtercoratumq́; transferri conuenit. Sulci autem inter ſe pedali menſura diſtantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita ſpongiolæ deprimuntur, ut facilè ſuperpoſita terra germinent. ſed in locis ſiccis partibus ſulcorũ imis diſponenda ſunt ſemina, ut tanquam in alueolis maneant. at uliginoſis e contrario in ſummo porcæ dorſo collocanda, ne humore nimio lædantur. Primo deinde anno, cũ ita cõſita ſunt, aſparagum quem emiſerint, infringi oportet. Nam ſi ab imo uellere uolueris, adhuc teneris, inualidiſq́; radiculis tota ſpongiola ſequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, ſed radicitus uellendus. Nam niſi ita fiat,

ſtirpes

ſtirpes præfractæ angunt oculos ſpongiarum, & quaſi excæcant, nec patiuntur aſparagum emittere. Cæterum ſtylus, qui nouiſsime autumnali tempore naſcitur, non omnis eſt tollendus, ſed aliqua pars eius in ſemen ſummittenda eſt. Deinde cum ſpinam fecerit, collectis ſeminibus ipſis, Scorpiones ita uti ſunt, in ſuo loco perurendi ſunt, & deinde ſulci omnes conſarriendi, herbæq; eximendæ, mox uel ſtercus, uel cinis inijciendus, ut tota hyeme ſuccus eius pluuijs manans ad radicem perueniat. Vere deinde prius quàm cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti eſt, terra commoueatur, ut & facilius ſtylus emicet, & relaxa humo plenioris craſsitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno rectè ſeritur, Februario menſe, cũ uerum fructum expectamus, & Auguſto menſe circa uulcanalia, cum maturius. Sed hæc ſatio ſine dubio melior habetur. cura eſt eius, ut terra ſtercorata, & ſubacta obruatur, pòſt ubi cœperit aliquod incrementũ, ſubinde aggeretur. Nam ſi ſuper terram emerſerit, dura, & fungoſa fiet. Cucumis, & Cucurbita, cum copia eſt aquæ, minorem curam deſiderant, nam plurimum iuuantur humore. Sin autem ſicco loco ſeri debuerint, quo rigationem miniſtrari non expediat, menſe Februario ſeſquipedali altitudine ſulci faciendi ſunt. Poſt Idus deinde Martias, quaſi tertia pars altitudinis ſulci ſtramẽtis inditis tegenda, mox ſtercorata terra uſq; in dimidium ſulcum aggerenda, poſitisq; ſeminibus tam diu eſt aqua præbenda, donec enaſcantur: atque ubi conualeſcere cœperint, adiecta humo incrementa eorum proſequenda ſunt, donec ſulcus coæquetur. Sic exculta ſemina ſine rigatione tota ætate ſatis ualebunt, fructumq; iucũdioris ſaporis, quàm rigua præbebunt. Aquoſis autem locis primo quoq; tempore non tamen

men ante Cal. Mar. semen ponendum est, ut deferri possit æquinoctio confecto. idq; de media parte cucurbitæ semen inuerso cacumine ponito, ut fiat incrementi uastioris. Nam sunt ad usum uasorum satis idoneæ, sicut Alexandrinæ cucurbitæ, cum exaruerint. At si esculētæ merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ sumptum semen serendum erit, quod prolixior, & tenuior fructus eius enascatur, qui scilicet maius cæteris inuenit pretium. Sed custodiendum est, ut quamminime ad eum locum, in quo uel cucumis, aut cucurbitæ consitæ sunt, mulier admittatur. Nam fere contactu eius languescunt incrementa uirentiū. si uerò etiam in menstruis fuerit, uisu quoque suo nouellos fœtus necabit. Cucumis tener, & iucundissimus fit, si ante quàm seras, semen eius lacte maceres. Nonnulli etiam quò dulcior existat, aqua mulsa idem faciunt. Sed qui præmaturū fructum cucumeris habere uolet, confecta bruma stercoratam terram inditam cophynis obserat, modicumq; præbeat humorem. Deinde cum enata semina fuerint, tepidis diebus, & insolatis iuxta ædificium sub diuo ponat, ita ut ab omni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus, ac tempestatibus sub tectum referat. idq; tandiu faciat, dum æquinoctium uernum conficiatur. postea totos cophynos demittat in terram. Sic enim præcoquem fructum habebit. Possunt etiam, si sit operæpretium, uasis maioribus rotulæ subijci, quo minore labore producantur, & rursus intra tecta recipiantur. Sed nihilo minus specularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus serenis diebus tutò producantur ad solem. Hac ratione ferè toto anno Tiberio Cæsari cucumis præbebatur. Nos autem leuiore opera istud fieri apud Aegyptiæ gentis Dulum Mendesium legimus, qui præcipit aprico, & stercoroso loco alternis ordini-

bus

bus ferulas, alternis rubos in hortis consitas habere: deinde eas confecto æquinoctio paululum infra terram secare, & ligneo stylo laxatis uel rubi, uel ferulæ medullis stercus immittere, atque ita semina cucumeris inserere, quæ scilicet incremento suo coëant rubis, & ferulis. Nam ita nō sua, sed quasi materna radice aluntur: sicq; insitam stirpem frigoribus quoque cucumeris præbere fructum. Satio secunda eius seminis ferè quinquatribus obseruatur. Capparis plurimis prouincijs sua sponte noualibus nascitur. Sed quibus locis eius inopia est, si serenda fuerit, siccum locum desiderabit. Isq; debebit antè circundari fossula, quæ repleatur lapidibus, & calce, uel punico luto, ut sit quasi quædam lorica, ne possint eam perrumpere prædicti seminis frutices, qui ferè per totum agrum uagantur, nisi munimento aliquo prohibiti sint. Quod tamen non tantum incommodum est (subinde enim possunt extirpari) quantum quod noxium uirus habent, succoq; suo sterile solum reddunt. Cultu aut nullo, aut leuißimo contenta est. Quippe quæ res etiam in desertis agris circa rustici operam conualescit. Seritur utroque æquinoctio. Cepina magis frequenter subactam postulat terram, quàm altius conuersam. Itaque ex Calendis Nouembris proscindi solum debet, ut hyemis frigoribus, & gelicidijs putrescat, intermißisq; quadraginta diebus, tum demum iterari, & interpositis uno, ac uiginti diebus tertiari, ac protinus stercorari. Mox bidentibus æqualiter perfossum in areas disponi deletis radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias sereno die conueniat semina spargi, quibus aliquod saturciæ semen intermiscendum erit, ut eam quoq; habeamus. Nam & uiridis esui est iucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cepina uel sæpius, certè non minus debet quàm

quater

quater sarriri. Cuius si semen excipere uoles, capita maxima generis ascalonij, quod est optimum, mense Februario *disponito quaternorum, uel etiam quinûm digitorum spatijs distantia, & cum cœperint uirere, ne minus ter consarrito, deinde cum fecerint caulem, humilioribus quasi canteriolis interpositis rigorem stylorum conseruato.* N*am nisi arundines transuersas in modum iugatæ uineæ crebras disposueris, thalli ceparum uentis prosternentur, totumq; semen excutietur, quod scilicet non antè legendum est, quàm cum maturescere cœperit, coloremq; nigrum habere. Sed nec patiendum est, ut perarescat, aut totum decidat, uerum integri thalli uellendi sunt, & sole siccandi. Napus & rapa duas sationes habent, & eandem culturam, quam raphanus.* Melior *est tamen satio mensis* A*ugusti.* Iugerum *agri quatuor sextarios seminis eorum poscit, sed ita ut radicis syriacæ super hanc mensuram paulò plus, quàm heminam seminis recipiat.* Q*ui æstate ista seret, caueat, ne propter siccitates culex adhuc tenera folia prorepentia consumat.* Id *quoque ut uitetur, puluis etiam, qui supra cameram inuenitur, uel etiam fuligo, quæ supra focos tectis inhæret, colligi debet: deinde pridie quàm satio fiat, commisceri cum seminibus, & aqua conspergi, ut tota nocte succum trahant.* Nam *sic macerata postero die rectè seruntur.* V*eteres quidam autores, ut* Democritus*, præcipiunt, semina omnia succo herbæ, quæ sedum appellatur, medicare, eodemq; remedio aduersus bestiolas uti, quod uerum esse nos experientia docuit.*Sed *frequentius tamen, quoniam huius herbæ minus larga est facultas, fuligine, & prædicto puluere utimur, satisq; commodè tuemur his incolumitatem plantarum.* R*apæ semina* Higinius *putat post trituram iacentibus adhuc in area paleis inspergi debere*

bere, quoniam fiunt uastiora capita, cùm subiacens soli duritia non patitur in altum descendere. Nos istud sæpe frustra tẽtauimus: itaq; rapum, & raphanum, & napum melius existimamus subacta terra obrui. Seruantq; adhuc antiquorum consuetudinem religiosiores agricolæ, qui cùm ea serunt, precantur, ut & sibi, & uicinis nascantur. Locis frigidis, ubi timor est, ne autumnalis satio hyemis gelicidijs peruratur, arundinibus humiles canterij fiunt, ijsq; uirgæ transuersæ imponuntur, & uirgis stramenta supra iaciuntur, & sic à pruinis semina defenduntur. Vbi uerò apricis regionibus post pluuias noxia incesserunt animalia, quæ à nobis appellantur erucæ, Græcè autem κάμπαι nominantur, uel manu colligi debent, uel matutinis temporibus frutices olerum concuti. Sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, si deciderint, non amplius in superiorem partem prorepunt. Id tamen superuacuum est facere, si ante sationem semina, uti iam prædixi, succo herbæ sedi macerata sunt: nihil enim sic medicatis nocent erucæ. Sed Democritus in eo libro, qui Græcè inscribitur περὶ ἀντιπαθῶν, affirmat has ipsas bestiolas enecari, si mulier, quæ in menstruis est, solutis crinibus, & nudo pede unamquanq; aream ter circumeat, post hoc enim decidere omnes uermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum existimaui de cultu hortorum, & officijs uillici, quem quamuis instructum, atque eruditum omni opere rustico esse oportere prima parte huius exordij censuerim, quoniam tamen plerunq; euenit, ut eorum quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaq; sæpius ex commentarijs renouanda sint, omnium librorum meorum argumenta subieci, ut cùm res exegisset, facilè reperiri possit, quid in quoq; quærendum, & qualiter quidq; faciendum sit.

C L. IVN,

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. XII. ET VLTIMVS.

VILLICA.

ENOPHON Atheniensis eo libro P. Siluinc, qui œconomucus inscribitur, prodidit maritale coniugium sic comparatum esse natura, ut non solùm iucundißima, uerùm etiã utilißima uitæ societas iniretur: quod iampridem etiam Cicero ait, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina esse coniunctum: deinde ut ex hac eadẽ societate mortalibus adiutoria senectutis, nec minus propugnacula præpararentur, tum etiam cum uictus, & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac syluestribus locis, sed domi sub tecto accurandus erat, necessarium fuit alterutrum foris & sub dio esse, qui labore, & industria compararet, intus qui tectis reconderet, atq; custodiret: siquidem uel rusticari, uel nauigare, uel etiam alio genere negotiari necesse erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum uero paratæ res sub tectũ essent congestæ, alium esse oportuit, qui & illatas custodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberent administrari: nam & fruges, & cætera alimenta terrestria indigebãt tecto, & ouium, cæterarumq; pecudum fœtus, atq; fructus clauso custodienda erant, nec minus reliqua utensilia, quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, & diligentiam ea, quæ proposuimus, desyderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi custodiri opoteret iure, ut dixi,

dixi, à natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, uiri autem ad exercitationem forensem & extraneam: itaq; uiro calores, & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id est, rusticationis, & militarium stipendiorum distribuit. Mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ, & diligentiæ aßignauerat, idcirco timidiorem reddidit, quàm uirilem: nam metus plurimum confert ad diligentiam custodiendi. Quòd autem necesse erat foris, & in aperto uictum quærentibus nonnunquam iniuriam propulsare, idcirco uirum, quàm mulierem fecit audaciorem. Quia uerò partis opibus æquè fuit opus memoria, & diligentia, non minorem fœminæ, quàm uiro earum rerum tribuit possesßionem. Tum etiam quòd simplex natura non omneis res commodas amplecti uolebat, idcirco alterum alterius indigere uoluit, quoniam quod alteri deest, præstò plerunque est alteri. Hæc in œconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum Latinæ consuetudini tradidit, non inutiliter disseruerunt: nam & apud Græcos, & mox apud Romanos usq; in patrum nostrorum memoriam, ferè domesticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forensium exercitationum omni cura deposita patribusfamilias intra domesticos penates se recipientibus. Erat enim summa reuerentia cum concordia, & diligentia mista, flagrabatq; mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione, studens negotia uiri cura sua maiora, atque meliora reddere. Nihil conspiciebatur in domo diuiduum. Nihil, quod aut maritus, aut fœmina proprium esse iuris sui diceret, sed in commune conspirabatur ab utroq;, ut cum forensibus negotijs, matronalis sedulitas in-

dustriæ rationem parem faceret. Itaque nec uillici quidem, aut uillicæ magna erat opera, cum ipsi domini quotidie negotia sua reuiserent, atque administrarent. Nunc uerò *cum pleræq; sic luxu, & inertia defluant, ut ne lanificij quidem curam suscipere dignentur, sed domi sedentes confectas uestes fastidio habeant, peruersaq; cupidine pretiosiores alias à uiris pelliceant, quæ grandi pecunia, & totis pene censibus redimuntur, nihil mirum est easdem ruris, & instrumentorum agrestium cura grauari, sordidißimumq; negotium ducere paucorum dierum tempus in uilla morari. Quam ob causam cum in totum non solum exolcuerit, sed etiam occiderit uetus ille matrum familiarum mos* Sabina*rum, atque* Romanarum, *necessaria irrepsit uillicæ cura, quæ tueretur officia matronæ:* quoniam *& uillici quoque successerunt in locum dominorum, qui quondam prisca consuetudine non solum coluerant: sed habitauerant rura.* V*erum, ne uidear intempestiuè censorium opus obiurgandis moribus nostrorum temporum suscepisse, iam nunc officia uillicæ prosequar.*

Cura rei domesticæ, & præcepta quæ uillica exequi debeat. CAP. I.

EA *porrò (ut institutum ordinem teneamus, quem priore uolumine inchoauimus) iuuenis esse debet, id est non nimium puella, propter easdem causas, quas de ætate uillici retulimus, integræ quoque ualetudinis, nec fœdi habitus, nec rursus pulcherrimi: nam illibatum robur & uigilijs, & alijs sufficiet laboribus, fœditas fastidiosum, nimia species desidiosum faciet eius cõtubernalem.* Itaque *curandum est, ut nec uagum uillicũ, nec auersum contubernio suo habeamus, nec rursus intra tecta desidem, & complexibus adiacentem fœminam. Sed ne hæc tantum, quæ diximus*

ximus,in uillica custodienda sunt. Nam in primis consyderandum erit,an à uino,ab escis,à superstitionibus,à somno, à uiris remotißima sit, & ut cura eam subeat, quid meminisse,quid in posterum prospicere debeat,ut ferè eum morem seruet,quem uillico præcepimus,quoniam pleraque similia esse debent in uiro,atque fœmina,& tam etiam malũ uitare, quàm præmium rectè factorum sperare. Tum elaborare , ut quàm minimam operam uillicus intra tectum impendat,cui et primo mane cum familia prodeũdum est, & crepusculo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen instituendo uillicam , domesticarum rerum uillico remittimus curam,sed tantummodo laborem eius,adiutrice data,leuamus. Cæterum munia,quæ domi capessenda,non in totum muliebri officio relinquenda sunt,sed ita deleganda ei, ut identidem oculis uillici custodiantur. Sic enim erit diligentior uillica,si meminerit ibi esse,cui ratio frequenter reddenda sit:ea porrò persuasißimum habere debebit, aut in totum , aut certè plurimum domi se morari oportere. Tunc quibus aliquid in agro faciendum erit seruis, eos foras emittere : quibus autem in uilla quid agendum uidebitur,eos intra parietes continere , atque animaduertere, nè diuturna cessatione frustrentur opera. Quæ domum autẽ inferuntur diligenter inspicere, ne delibata sint, & ita explorata,atque inuiolata recipere,tum separare,quæ consumenda sunt, & quæ superfieri possunt custodire, ne sumptus annuus menstruus fiat. tum siquis ex familia cœperit aduersa ualetudine affici , uidendum erit , ut is quàm commodißimè ministretur. Nam ex huiusmodi cura nascitur beneuolentia, nec minus obsequium. Quin etiam fidelius, quàm prius seruire student, qui conualuerint, cum est ægris adhibita diligentia.

Quemadmodum tractare debeat penora, siue cellaria. CAP. II.

Post hæc meminisse debebit, quæ inferantur, ut idoneis, & salubribus locis recondita sine noxa permaneant. Nihil enim magis curandũ est, quàm præparare, ubi quidq; reponatur, ut cũ opus sit, promatur: ea loca qualia esse debeant, & in primo uolumine, cũ uillam cõstitueremus, & in undecimo, cum de officio uillici disputaremus, iam dicta sunt. Sed ne nunc quidẽ demonstrare breuiter pigebit: nam quod excelsißimũ est conclaue, pretiosißima uasa, & uestẽ desiderat, quod deniq; horreũ siccum, atq; aridũ, frumentis habetur idoneũ, quod frigidũ cõmodißimè uinum custodit, quod bene illustre fragilem supellectilem, atq; ea postulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit suo quidq; loco generatim, atq; etiam specialiter nonnulla disponere, quò faciliùs, cùm quid expostulabit usus recipere poßit: nam uetus est prouerbium, paupertatem certißimam esse, cùm alicuius indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur, ubi proiectum iaceat, quod desideratur. Itaque in re familiari laboriosior est negligentia, quàm diligentia. Quis enim dubitet nihil esse pulchrius in omni ratione uitæ dispositione, atq; ordine? quod etiam ludicris spectaculis licet sæpe cognoscere. Nam ubi chorus canentium non ad certos modos, neq; numeris præeuntis magistri consensit, dissonum quiddam, ac tumultuosum audientibus canere uidetur: at ubi certis numeris, ac pedibus uelut facta conspiratione consensit, atq; concinuit, ex eiusmodi uocum cõcordia non solùm ipsis canentibus amicum quiddam, et dulce resonat, uerumetiam spectantes, audientesq; lætißima uoluptate permulcentur. Iam uerò in exercitu neque miles, neque imperator sine ordine, ac dispositione

tione

tione quicquam ualeat explicare, cùm armatus inermem, eques peditem, plaustrum equites, si sint permisti confundant. Hæc eadem ratio præparationis, atq; ordinis etiam in nauigijs plurimum ualet: nam ubi tempestas inceßit, & est rite disposita nauis, suo quidq; ordine locatum armamentum sine trepidatione minister promit, cùm est à gubernatore postulatum. Quòd si tantum hæc possunt, uel in theatris, uel in exercitibus, uel etiam in nauigijs, nihil dubium est, quin cura uillicæ ordinē, dispositionemq; rerū, quas reponit, desyderet. Nam & unumquodque facilius consyderatur, cùm est aßignatū suo loco, & siquid fortè abest, ipse uacuus locus admonet, ut quod deest, requiratur. Siquid uerò curari, aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine suo recensetur, de quibus omnibus M. Cice. autoritatem Xenophontis secutus in œconomico sic inducit Ischomachum sciscitanti Socrati hæc narrantem.

Distributio instrumenti, & supellectilis. CAP. III.

PRæparatis idoneis locis instrumentum, & supellectilem distribuere cœpimus: ac primum ea secreuimus, quibus ad res diuinas uti solemus, postcà mundum muliebrem, qui ad dies festos comparatur, deinde ad uirilem item dierum solennium ornatum, nec minus calciamenta utriq; sexui conuenientia: tum iam seorsum arma, ac tela seponebantur, & in altera parte instrumenta, quibus ad lanificia utuntur. Post quæ ad cibum conficiendum uasa (ut assolent) constituebantur: inde quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad mensam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur. Posteà ex ijs, quibus quotidie utimur, quod menstruum esset seposuimus, quod annuum quoq; in duas partes diuisimus: nam sic minus fallit, qui

exitus futurus sit. Hæc postquàm omnia secreuimus, tum suo quæq; loco disposuimus: deinde quibus quotidie seruuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda, & conficienda pertinent, hæc ipsa ei, qui uti solet, tradidimus, & ubi ea ponerent, demonstrauimus, & ut salua essent, præcepimus. Quibus autem ad dies festos, & ad hospitum aduentum utimur, & ad quædam rara negotia, hæc primo tradidimus, & loca singulis demonstrauimus, & cuiq; sua annumerauimus, atq; annumerata ipsi exscripsimus, cumq; admonuimus, ut quodcunq; opus esset, sciret unde daret, & meminisset, atq; annotaret quid, & quando, & cui dedisset, & cùm recepisset, ut quidq; suo loco reponeret. Igitur hæc nobis ab antiquis per Ischomachi personam præcepta industriæ, ac diligentiæ tradiderunt, quæ nunc nos uillicæ demonstramus. Nec tamen una eius cura esse debebit, ut clausa custodiat, quæ tectis illata receperit, sed subinde recognoscat, atq; consyderet, ne aut supellex, uestis'ue condita situ dilabatur, aut fruges, alia'ue utensilia negligentia, desidia'ue sua corrumpantur. Pluuijs uerò diebus, uel cum frigoribus, aut pruinis mulier sub dio rusticum opus obire non poterit, ut ad lanificium reducatur, præparatæ sint, & pectitæ lanæ, quò facilius iusta lanificio persequi, atque exigere poßit: nihil enim nocebit, si sibi, atque actoribus, & alijs in honore seruilis uestis domi confecta fuerit, quò minus patrisfamiliâs rationes onerentur. Illud uerò etiam in perpetuum custodiendum habebit, ut eos, qui foris rusticari debebunt, cùm iam è uilla familia processerit, requirat, ac siquis (ut euenit) curam contubernalis eius intra tectum tergiuersans fefellerit, causam desidiæ sciscitetur, exploretq; utrum aduersa ualetudine inhibitus restiterit, an pigritia delituerit. Et si com-

perit

pererit, uel simulantem langorem sine cunctatione in ualetudinarium deducat: præstat enim opere fatigatum sub custodia requiescere unum aut alterum diem, quàm pressum nimio labore ueram noxam concipere. Denique *uno loco quàm minime oportebit eam consistere, neque enim sedentaria eius opera est, sed modò ad telam debebit accedere, ac siquid melius sciat docere: si minus, addiscere ab eo, qui plus intelligat, modò eos, qui cibum familiæ conficiunt, inuisere: tum etiam culinam, & bubilia, nec minus præsepia mundanda curare.* Valetudinaria *quoque uel si uacent ab imbecillis, identidem aperire, & immunditijs liberare, ut cùm res exegerit, bene ordinata, & ornata, & salubria languentibus præbeantur.* Promis *quoque, & cellarijs aliquid attendentibus, aut metuẽtibus interuenire: nec minus interesse pastoribus in stabulis fructum cogentibus, aut fœtus ouium, aliarum'ue pecudum subrumantibus: tonsuris uellerum quoque interesse, & lanas etiam diligenter percipere, & uellera ad numerum pecoris recensere: tum insistere atriensibus, ut supellectilem exponant, & ferramenta detersa nitidentur, atque rubigine liberentur. Cæteraq; si refectionem desyderant, fabris concinnanda tradantur.* Postremò *his rebus omnibus constitutis, nihil hanc arbitror distributionem profuturam, nisi, ut iam dixi, uillicus sæpius, & aliquando tamen dominus, aut matrona consyderauerit, animaduerteritq;, ut ordinatio constituta conseruetur.* Quod *etiã in bene moratis ciuitatibus semper est obseruatum, quarum primoribus, atque optimatibus, non satis uisum est bonas leges habere, nisi custodes earum diligentißimos ciues creassent, quos Græci* νομοφύλακας *appellant.* Horum *erat officium, eos, qui legibus parẽrent, laudibus prosequi, nec minus honoribus: eos autẽ, qui nõ parẽrẽt,*

pœna multare. Quod nunc scilicet faciunt magistratus assidua iurisdictione uim legum custodientes. Sed hæc in uniuersum administranda tradidisse abunde sit.

Quæ,& qualia uasa parare debeat penoribus,& salgamis condiendis. CAP. IIII.

NVnc de cæteris rebus, quæ omissæ erant prioribus libris, quoniam uillicæ reseruabantur officijs, præcipiemus, & ut aliquis ordo custodiatur, incipiemus à uerno tempore, quoniam uere maturis herbis atq; trimestribus consummatis sationibus uacua tempora iam contingunt, ad ea exequenda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum *curam non dedisse* Pœnis, Græcisq; *autoribus, atq; etiam* Romanis *memoria tradidit.* Nam & Mago Carthaginiensis, & Hamilcar, *quos secuti uidentur* Græcæ *gentis non obscuri scriptores* Mnaseas, *atq;* Paxamus, *tum demum nostri generis, postquam à bellis otium fuit, quasi quoddam tributum uictui humano conferre dedignati non sunt, ut* M. Ambiuius, & Mænas Licinius, *tum etiam* C. Matius, *quibus studium fuit pistoris, & coci, nec minus cellarij diligentius suis præceptis instituere.* His *autem omnibus placuit eum, qui rerum harum officium susceperit, castum esse continentemq; oportere, quoniam totũ in eo sit, ne contractentur pocula, uel cibi nisi aut ab impube, aut certè abstinentißimo rebus uenereis. quibus si fuerit operatus uel uir, uel fœmina, debere eos flumine, aut perẽni aqua, prius quàm penora contingant, ablui. propter quod his necessarium esse pueri, uel uirginis ministerium, per quos promantur, quæ usus postulauerit.* Post *hoc præceptum locum & uasa idonea salgamis præparari iubent: locum esse debere auersum à sole, quàm frigidißimũ, et siccißimũ, ne situ penora mucorẽ cõtrahãt.* Vasa *autẽ fictilia, uel uitrea plura potius*

tius, quàm ampla, & eorum alia rectè picata, nonnulla tamen pura prout conditio conditurae exegerit. Haec uasa dedita opera fieri oportet patēti ore, & usq; ad imum aequalia, nec in modum doliorum formata, ut exemptis ad usum salgamis quicquid superest aequaliter pondere usq; ad fundum deprimatur, cum ea res innoxia penora conseruet, ubi non innatent, sed semper sint iure submersa. quod in utero dolij uix fieri posset propter inaequalitatem figurae. maximè autem ad hoc necessarium esse aceti, & durae muriae usum, quae utraque sic conficiuntur.

Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. CAP. V.

IN *uini uapidi, ut acre fiat, sextarios duodequinquaginta, fermenti libram, fici aridae pōdo quadrantē, salis sextarium subterito, et subtrita cū quartario mellis aceto diluito, atque ita in praedictam mensuram adijcito. Quidam ordei tosti sextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta, & mentae uiridis pondo selibram in eandem mensuram adijciunt. quidam ferri massas exurunt, ita ut ignis speciem habeant, easq; in eandem mensuram demittūt. tum etiam exemptis nucleis ipsas nuces pineas uacuas numero quinque, uel sex incendunt, & ardentes eodem demitunt. alij nucibus sapineis ardentibus idem faciunt.*

Quomodo muria dura fiat. CAP. VI.

MV*riam duram sic facito, dolium quàm patentißimi oris locato in ea parte uillae, quae plurimum solis accipit. id dolium aqua coelesti repleto, ea est enim huic rei aptißima, uel si non fuerit pluuialis, certè fontana dulcißimi saporis. In eam tum indito sportam iunceam, uel sparteam, quae replenda sit sale candido, quò candidior muria fiat: cum salem per aliquot dies uidebis liquescere, ex eo*

intelli

intelliges nondum esse muriam maturam. Itaque *subinde alium salem tandiu ingeres, donec in sporta permaneat integer, nec minuatur, quod cum animaduerteris scies habere muriam maturitatem suam. & si aliam in id uas facere uolueris, hanc in uasa bene picata diffundes, & opertam in sole habebis, omnem enim mucorē uis solis aufert, & odorem bonum præbet.* Est *aliud muriæ maturæ experimentum.* Nam *ubi dulcem caseum demiseris in eam, si pessum ibit, scies esse adhuc crudam, si innatabit, maturam.*

Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur. CAP. VII.

His *præparatis circa uernum æquinoctium herbas in usum colligi, & reponi oportebit, cymam, caulem, capparim, apij coliculos, rutam, olusatrum cum suo caule ante quàm de folliculo exeat, item ferulæ cum coliculo silentes, quàm tenerrimum florem pastinacæ agrestis, uel satiuæ cum coliculis, silentem florem uitis albæ, & asparagi, & rusci, & thanni, & digitelli, & pulcij, & nepetæ, & lapsanæ, & battis, & eius coliculum, qui miluinus pes appellatur, quinetiam tenerum coliculum fœniculi.* Hæc *omnia una conditura commodè seruantur, id est, aceti duas partes, & tertiam duræ muriæ si miscueris.* Sed *uitis alba, ruscus, & thannum, & asparagus, lapsana, & pastinaca, & nepeta, & battis generatim in alueos componuntur, & sale conspersa biduo sub umbra, dum consudent, reponuntur: deinde si tantum remiserint humoris, ut suo sibi iure ablui poßint, si minus superfusa dura muria lauantur, & pondere imposito exprimuntur: tum suo quidque uase conditur, & ius, ut suprà dixi, quod est mistum duabus partibus aceti, & una muriæ infunditur. fœniculiq; aridi, quod est per uindemiam proximo anno lectum spissamentum imponitur*

ponitur, ita ut herbas deprimat, & ius usq; in summum labrum fideliæ perueniat. Olusatrum, et ferulam, & fœniculum cum legeris sub tecto exponito, dum flaccescat: deinde folia, & corticem omnem* folliculorum detrahito. Caules si fuerint pollice crassiores, arũdine secato, & in duas partes diuidito. ipsos quoque flores, ne sint immodici, diduci, & partiri oportebit, atq; ita in uasa condi, deinde ius, quod suprà scriptum est, infundi, & paucas radiculas laseris, quod Græci σίλφιον uocãt, adiectas, ita spissamento fœniculi aridi contegi, ut ius superueniat. Cymam caulem, capparim, pedem milui, puleium, digitellum compluribus diebus sub tecto siccari, dum flaccescat, & tum eodem modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, saturciam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantum dura sine aceto condiant, deinde, cum usus exigit, aqua, uel etiam uino abluant, & superfuso oleo utantur. Hac conditura posset commodè satureia uiridis, & æque uiridis cunila seruari. *coliculorũ

Oxygala quomodo fiat. CAP. VIII.

OXygalam sic facito. ollam nouam sumito, eamq; iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris surculo obturato, & lacte ouillo quàm recentissimo uas repleto, coq; adijcito uiridium condimentorum fasciculos origani, mentæ, cepæ, coriandri. has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Post diem quintum, surculum, quo cauum obturaueras, eximito, & serum emittito: cum deinde lac cœperit manare, eodem surculo cauum obturato, intermissoq; triduo, ita, ut suprà dictum est, serum emittito, & fasciculos condimentorum exemptos abijcito: deinde exiguum aridi thymi, & cunilæ aridæ super lac distringito, concisiq; sectiui porri quantum uidebitur, adijcito, & permisceto: mox intermissò biduo rursus serum emit-

tito

tito, cauumq; obturato, & salis triti, quantum satis erit, adijcito, & misceto, deinde operculo imposito, & oblinito, non ante aperueris ollam quàm usus exegerit, sunt qui satiui, uel etiam syluestris lepidij herbam cùm collegerunt, in umbra siccent, deinde folia eius abiecto caule die, & nocte muria macerata, expressaq; lacti misceant sine condimentis, & salis quantum satis arbitrantur, adijciant: tum cætera, quæ suprà præcepimus faciant. Nonnulli *recentia folia lepidij cùm dulci lacte in olla miscent, & post diem tertiũ quemadmodum præcipimus, serum emittunt: deinde compertam satureiam uiridem: tum etiam arida semina coriandri, atque anethi, & thymi, & apij in unum bene trita adijciunt, salemq; bene coctum cribratum permiscent. Cætera eadem quæ suprà faciunt.*

Conditura lactucæ. CAP. IX.

CAules lactucæ ab imo depurgatos catenus, qua tenera folia uidebuntur, in alueo salire oportet, diem'que unum, & noctem sinere, dum muriam remittant: deinde muria eluere, & expressos in cratibus pãdere, dum assiccescant: tum substernere anethum aridum, & fœniculum, rutæq; aliquid & porri concidere, atq; ita miscere: tum siccatos coliculos ita componere, ut fasceoli uirides integri interponantur, quos ipse ante dura muria die, & nocte macerare oportebit: similiterq; aßiccatos cum fasciculis lactucarum condi, & superfundi ius quod sit aceti duarum partium, atq; unius muriæ: deinde arido spissamento fœniculi sic comprimi, ut ius supernatet: quod ut fiat, is, qui huic officio præerit, sæpe suffundere ius debebit, nec pati sitire salgama, sed extrinsecus munda spongia uasa pertergere, & aqua fontana quàm recentißima refrigerare: simili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam

condire

condire oportet, nec minus thymi & satureiæ, & origani, tum etiam armoraciorum cymam. Hæc autem, quæ suprà scripta sunt, uerno tempore componuntur.

Cepæ, pyrorum, & malorũ, cæterorumq́ue pomorum compositio. CAP. X.

N*Vnc quæ per æstatem, circa messem, uel etiam exactis iam messibus colligi, & reponi debeant, præcipiemus. Pompeianam, uel ascaloniam cepam, uel etiam marsicam simplicem, quam uocant unionem rustici, eligito: ea est autem, quæ non fruticauit, nec habuit soboles adhærenteis: hanc prius in sole siccato, deinde sub umbra refrigeratam substrato thymo, uel cunila componito in fidelia, & infuso iure, quod sit aceti trium partium, & unius muriæ fasciculum cunilæ superponito, ita ut cepa deprimatur, quæ cum ius combiberit, simili mistura uas suppleatur.* Eodem *tempore corna, & pruna onychina, & pruna syluestria, nec minus genera pyrorum, & malorum conduntur. Corna, quibus pro oliuis utamur: item pruna syluestria, & pruna onychina adhuc solida, nec maturissima legenda sunt, nec tamen nimium cruda, deinde uno die umbra siccanda: tum æquis partibus acetum, & sapa, uel defrutum misceatur, & infundatur.* Oportebit *autem aliquid salis adijcere, ne uermiculus, aliud'ue animal innasci possit: uerùm commodius seruantur, si duæ partes sapæ cum aceti una parte misceantur: pyra dolobelliana, crustumina, regia, ueneria, uolema, neuiana, lateritiana, decumana, laurea, mirappia, pruna purpurea, cùm immatura, non tamen percruda legeris, diligenter inspicito, ut sint integra sine uitio, aut uermiculo: tum in fictili picata fidelia componito, & aut passo, aut defruto completo, ita ut omne pomũ submersum sit, operculo deinde imposito gypsato.* Illud *in totum*

totum præcipiendum existimaui, nullum esse genus pomi, quod nõ poßit melle seruari: itaq; cùm sit hæc res interdum ægrotantibus salutaris, censeo uel pauca poma in melle custodiri, sed separata generatim: nam si commisceas, alterum ab altero genere corrũpitur, & quoniam opportune mellis fecimus mentionem, hoc eodem tempore alui castrandæ, ac mel conficiendum, cera facienda est: de quibus nono libro iam diximus: nec nũc aliam curam exigimus à uillico, quàm ut administrantibus intersit, fructumq; custodiat.

De mella facienda, qua in conditu-
ris utuntur. CAP. XI.

C*Aeterum cùm eodem tempore mella, nec minus aqua mulsa in uetustatem reponi debeat, meminisse oportebit, ut cùm secundarium mel de fauis fuerit exceptum, ceræ statim minute resoluantur, & aqua fontana, uel cælesti macerentur: expressa deinde aqua coletur, & in uas plumbeum defusa decoquatur, omnisq; spurcitia cũ spumis eximatur: quæ decocta, cùm tam crassa fuerit quàm defrutum, refrigeretur: & bene picatis lagœnis condatur.* Hac *quidam mella pro aqua mulsa utuntur, nonnulli etiam pro defruto in condituras oliuarum, quibus quidem magis idoneam censeo, quòd cibarium saporem habet, nec potest languentibus pro aqua mulsa remedio esse, quoniam si bibatur, inflationem stomachi, & præcordiorum facit: itaque seposita esse, & ad condituras destinata.*

De aqua mulsa facienda. CAP. XII.

P*Er se facienda erit optimo melle aqua mulsa: hæc autem non uno modo componitur: nam quidam multos ante annos cœlestem aquam uasis includunt, & sub dio in sole habent: deinde cùm sæpius eam in alia uasa transfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiam per longum*

tempus

tempus diffunditur, aliquod crassamentum, in imo simile feci reperitur) ueteris aquæ sextarium cum libra mellis miscent: nonnulli tamen cum austeriorē uolunt efficere gustum, sextarium aquæ cum dodrante pondo mellis diluunt, & ea portione repletam lagœnam, gypsatamq; patiuntur per caniculæ ortum in sole quadraginta diebus esse, tum demum in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt: nonnulli, quibus non fuit curæ cœlestem inueterare aquam, recentem sumunt, eamq; usq; in quartam partem decoquunt: deinde cùm refrixerit, siue dulciorem mulsam facere uolunt, duobus aquæ sextarijs sextarium mellis permiscent. Si uerò austeriorem, sextario aquæ dodrantem mellis adijciunt, & his portionibus factam in lagœnam diffundunt: eamq;, ut suprà dixi, quadraginta diebus insolatam, posteà in tabulatum, quod suffumigatur, reponunt.

De caseo in usus domesticos seruando, & de quibusdam herbis condiendis. CAP. XIII.

CAseo usibus domesticis præparando, hoc maximè idoneum tempus est, quo & caseus seri minimū remittit, & ultimo tēpore, cum iam exiguum lactis est, non tam expedit operas morari ad forum fructibus deferendis, & sanè sæpe deportati per æstum, acore uitiantur: itaq; præstat eos hoc ipso tēpore in usum conficere: id autem ut quamoptimè fiat opilionis officium est, cui septimo libro præcepta dedimus, quæ sequi debeat. Sunt etiam quædam herbæ, quas appropinquante uindemia condire possis, ut portulaca, & olus cordū, quod quidam satiuū battim uocat: hæ herbæ diligenter purgantur, & sub umbra expanduntur, deinde quarto die sal in fundis fideliarum substernitur, & separatim unaquæq; earum componitur, acetoq; infuso iterum sal superponitur, nam his herbis muria non conuenit.

De malis, & pyris, in sole sicãdis. CAP. XIIII.

HOc eodem tempore, uel etiam primo mense Augusto mala, & pyra dulcißimi saporis mediocriter matura eliguntur, & in duas, uel tres partes arundine, uel osseo cultello diuisa in sole ponuntur, donec arescant: eorum si est multitudo, non minimam partem cibariorum per hyemem rustici uindicant: nam pro pulmentario cedit: sicuti ficus, quæ cum arida seposita est, hyemis temporibus rusticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis. CAP. XV.

EA porrò neq; nimium uieta, neque immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die solem accipiat: pali autem quatuor pedibus inter se distantes figuntur, & perticis iugantur: factæ deinde in hunc usum cannæ iugis superponuntur, ita ut duobus pedibus absint à terra, ne humorem, quem ferè noctibus remittit humus, trahere possint: tunc ficus inijcitur, & crates pastorales culmo, uel carice, uel filice textæ ex utroque latere super terram planæ disponuntur, ut cum sol in occasum fuerit, erigantur, & inter se accliues testudineato tecto more tuguriorum inarescentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant, nam utraque res prædictum fructum corrumpit: cum deinde aruerit, in orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, subiecto tamen arido fœniculo, & iterum uasis repletis superposito, quæ uasa confestim operculare, & oblinire conuenit, & in horreum siccißimum reponi, quo melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adimunt, & in sole expandunt, cum deinde paulum siccatæ sunt, antequàm indurescant in labra fictilia, uel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinæ proculcant, & admi

& admiscent torrefacta sesama cum aniso Aegyptio, & semine foeniculi, & cymini: hæc cum bene proculcauerint, & totam massam comminutæ fici permiscuerint, modicas offas folijs ficulneis inuoluunt, ac religatas iunco, uel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur siccari: deinde cum peraruerint, picatis uasis eas condũt: nõnulli hanc ipsam formam fici orcis sine pice includunt, & oblita uasa clibano, uel furno torrefaciũt, quo celerius omnis humor excoquatur, siccatã in tabulatũ reponũt, & cũ exegerit usus, testam comminuũt: nã duratam massam fici aliter eximere non possunt: alij pinguißimam quanque uiridem ficorum eligunt, & arundine, uel digitis diuisam dilatant, atque ita in sole arescere patiuntur, quas deinde bene siccatas meridianis teporibus, cum calore solis emollitæ sunt, colligunt: & ut est mos Afris, atque Hispanis, inter se compositas comprimunt in figuram stellarum, flosculorumq;, uel in formam panis redigentes: tum rursus in sole aßiccant, & ita in uasis recondunt.

De uuis paßsis faciendis, & sorbis seruandis. CAP. XVI.

SImilem curam uuæ desiderant, quas dulcißimi saporis albas, maximis acinis, nec spißis luna decrescente, sereno, & sicco coelo post horam quintam legi oportet, & in tabulas paulisper porrigi, ne inter se pondere suo pressæ collidantur: deinde aheno, uel in olla noua fictili ampla, præparatam lixiuiam cineris sarmenti calefieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quàm optimi adijci, & ita permisceri: deinde uuas pro magnitudine binas, uel ternas inter se colligatas in ahenum feruens demitti, & exiguum pati, dum decolorentur, nec rursus committere, ut excoquantur, nam quadam moderatione tempera-

mentoq; opus est. Cum deinde exemeris, in crate dispõnito rarius quàm ut altera alterã contingat. Post tres deinde horas, unãquanq; uuam conuertito, nec in eodẽ uestigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur: noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à rore, uel pluuia tutæ sint. cum deinde modicè aruerint, in uasa noua sine pice operculata, & gypsata, sicco loco reponito: quidam uuam passam folijs ficulneis inuoluunt, & aßiccant: alij folijs uitigineis, nonnulli platanis semiuietas uuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. Sunt qui culmos fabæ exurant, & in eo, quod cremauerint, cinere lixiuiam faciant: deinde in lixiuiæ sextarios decẽ salis tres cyathos, & olei cyathum adijciant: tum adhibito igne calefaciant, & cætera eodem modo administrent. quòd si uidebitur in aheno parum inesse olei: subinde quantum satis erit adijciatur, quò sit pinguior, & nitidior uua passa. eodem tempore sorba manu lecta curiosè in urceolos picatos adijcito, & opercula picata imponito, & gypso linito, tum scrobibus bipedaneis sicco loco intra tectum factis urceolos ita collocato, ut oblita ora eorũ deorsum spectent: deinde terram cõgerito, & modicè desuper calcato: melius est autem pluribus scrobibus pauciora uasa distantia inter se disponere: nam in exemptione eorũ dum unũ tollis, si reliqua commoueris, celeriter sorba uitiantur: quidam hoc idem pomum etiam in defruto commodè seruant, adiecto spissamento aridi fœniculi, quo deprimantur, ita sorba, ut semper ius supernatet, ac nihilominus picata opercula diligenter gypso linunt, ne poßit spiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. CAP. XVII.

SVnt quædã regiones, in quibus uini, ideoq; etiam aceti penuria est: itaq; hoc eodem tempore ficus uiridis quàm matur

maturißima legenda est, utiq; etiam si iam pluuiæ incesserunt, & propter imbres in terram decidit, quæ cum sublecta est, in dolium uel in amphoras conditur: & ibi sinitur fermentari: deinde cum exacuit, & remisit liquorem quicquid est aceti diligenter colatur, & in uasa picata bene olida diffunditur: hoc primæ notæ acerrimi aceti usum præbet, nec unquā situm, aut mucorem contrahit, si non humido loco positum est: sunt qui multitudini studentes aquam ficis permisceant, & subinde maturißimas ficus recentes abijciant, & patiātur in eo iure tabescere, donec satis acris aceti sapor fiat: postea in iunceis fiscellis, uel sparteis saccis percolant, liquatumq; acetū inferuefaciant, dum spumā, & omnem spurcitiā eximant: tū torridi salis aliquid adijciant, quæ res prohibet uermiculos, aliáue innasci animalia.

Quæ præparanda sint uindemiæ. CAP. XVIII.

Q*Vamuis priore libro, qui inscribitur uillicus, iam diximus quæ ad uindemiam præparanda sunt, non tamen alienum est etiam uillicæ de ijsdem rebus præcipere, ut intelligat suæ curæ esse debere quæcunque sub tecto administrantur circa uindemiam. Si ager amplus, aut uineta, aut arbusta grandia sunt, perrenne fabricandæ decimodiæ, & trimodiæ, & fiscellæ texendæ, & picandæ: nec minus falculæ, & ungues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi sunt, ne uindemiator manu distringat uuas, & non minima fructus portio dispersis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoq; fiscellis aptandi sunt, & lora trimodijs: tum lacus uinarij, & torcularij, & fora, omniaq; uasa (si uicinum est mare) aqua marina, si minus, dulci eluenda sunt, & commundanda, & diligenter aßiccanda, ne humorem habeant. Cella quoque uinaria omni stercore liberanda, & bonis odoribus suffienda, nequem redoleat*

fœtorem,acorem'ue. Tum *sacrificia* Libero,Liberæq;, & *uasis pressorijs quàm sanctißimè, castißimeq; faciēda, nec per uindemiam ab torculari, aut uinaria cella recedendum est,ut omnia,quæ mustum conficiunt, purè, mundeq; faciant,ne furi locus detur præsentem fructum intercipiendi.* Dolia *quoq;,& seriæ, cæteraq; uasa ante quadragesimum uindemiæ diē picanda sunt,atq; aliter ea,quæ demersa sunt humi,aliter quæ stant supra terram.* Nam *ea,quæ demersa sunt,ferreis lampadibus ardentibus calefiunt, & cū picem in fundum distillauit,sublata lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula ducitur, quod destillauit, aut quod in lateribus hæsit: deinde penicillo detergitur, & feruentißima pice infusa nouo alio rutabulo, & scopula picatur.* At *quæ supra terram cōsistunt, complures dies antè quàm curentur in solem producuntur: deinde cùm satis insolata sunt,in labra conuertuntur, & subiectis paruis tribus lapidibus suspenduntur, atque ita ignis subijcitur, & tandiu incenditur, donec ad fundum calor tam uehemens perueniat, ut apposita manus patiens eius non sit: tum dolio in terram demisso, & in latus deposito pix feruentißima infunditur,uolutaturq;, ut omnes dolij partes linantur. Sed hæc die quieto à uentis fieri debent, ne admoto igne cùm afflauerit uentus,uasa rumpantur. Sunt autem satis sesqui cullearibus dolijs picis duræ pondo uicenaquina, nec dubium, quin si quinta pars picis brutiæ in uniuersam cocturam adijciatur,utilißimum sit omni uindemiæ.*

De pluribus generibus conditurarum,quibus uinum confirmatur. CAP. XIX.

CVra *quoq; adhibenda est, ut expressum mustum perenne sit, aut certè usque ad uenditionem durabile.* Quod *quemadmodum fieri debeat, & quibus conditurıs adiuuari*

adiuuari, deinceps subijciemus. Quidam partem quartam eius musti, quod in uasa plūbea coniecerunt, nonnulli tertiā decoquunt. Nec dubium, quin ad dimidiam si quis excoxerit, meliorem sapam facturus sit, eoq; usibus utiliorem, adeò quidem, ut etiam uice defruti, sapa, mustum, quod est ex ueteribus uineis, condire posit. Quæcunq; uini nota sine condimento ualet perennari, optimam esse eam censemus, nec omnino quicquam permiscendum, quo naturalis sapor eius infuscetur. Id enim præstantißimum est, quod suapte natura placere poterit. Cæterum cùm aut regionis uitio, aut nouellarum uinearum mustum laborabit, eligenda erit pars uineæ (si est facultas) amineæ, si minus, quàm bellißimi uini, quæq; erit & uetustißima, & minime uliginosa. Tum obseruabimus decrescentem lunam, cùm est sub terra, & sereno, siccoq; die uuas quàm maturißimas legemus, quibus proculcatis mustū, quod defluxerit, antè quàm prælo pes eximatur, satis de lacu in uasa defrutaria deferemus, leuiq; primum igne, & tenuibus admodum lignis, quæ gremia rustici appellant, fornacem incendemus, ut ex commodo mustum ferueat. Isq;, qui præerit huic decoquendo, cola iuncea, uel spartea ex crudo, id est, non malleato sparto præparata habeat. Itemq; fasciculos fœniculi fustibus illigatos, quos posit utiq; ad fundum uasorū demittere, ut quicquid fecis subsederit, exagitet, & in summum reducat: tum colis omnem spurcitiam, quæ redundarit, expurget. Nec absistat id facere, donec uidebitur eliquatū omni fece mustum carere, tum siue mala cydonia, quæ percocta sublaturus sit, seu quoscunq; uoluerit conuenientes odores adijciat, & nihilominus subinde fœniculo peragitet, nequid subsederit, quod posit plumbeū perforare. Cùm deinde iam acriore potuerit ignē uas substinere, id est, cùm aliqua iam parte mustum

excoctū in se feruebit, tum codices, & uastiora ligna subijciantur, sed ita ne fundum contingant. Quod nisi uitatum fuerit, uel uas ipsum, quod aliquādo contingit, pertundetur. uel si id factum non erit, utiq; aduretur mustum, & amaritudine concepta conditurìs fiet inutile. Oportebit autem antè, quàm mustum in uasa defrutaria conijciatur, oleo bono plumbea ipsa intrinsecus imbui, & bene fricari, atq; ita mustum adijci. Ea res non patitur defrutum aduri.

De sapa & defruto coquendis. CAP. XX.

QVinetiam diligēter factum defrutū, sicut uinum solet acescere: quod cùm ita sit, meminerimus anniculo defruto, cuius iam bonitas explorata est, uinū condire: nam uitioso medicamine fructus, qui perceptus est, uitiatur. Ipsa autem uasa, quibus sapa, aut defrutum coquitur, plumbea potius quàm ænea esse debent. Nam in coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis saporē uitiant: odores autem uino ferè apti sunt, qui cum defruto coquuntur, iris, fœnum Græcū, schœnum: harum rerū singulæ libræ in defrutarium, quod ceperit musti amphoras nonaginta, cùm iam deferbuerit, & expurgatum erit, tum adijci debent: deinde si natura tenue mustū erit, cùm ad tertiam partē fuerit decoctum, ignis subtrahendus est, & fornax protinus aqua refrigeranda: quod si fecerimus, nihilo minus defrutum infra tertiam partem uasis consedit. Sed id quamuis aliquid detrimenti habeat, prodest tamen: nam quanto plus decoquitur (si modò non est adustum) melius, & spißius fit. Ex hoc autem defruto, quod sic erit coctum, satis est singulos sextarios singulis amphoris immiscere. Nam cū amphoras musti nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exiguum supersit de coctura, quod significat decoctum ad tertias: tum demum medicamina adijcito, quæ sint aut liquida, aut resinosa,

ſinoſa, id eſt picis liquidæ nemeturicæ, cum eam diligenter ante aqua marina decocta perlueris, decem ſextarios. Item reſinæ terebinthinæ ſeſquilibram. Hæc cum adijcies, plumbeum peragitabis, ne adurantur. cum deinde ad tertias ſubſederit coctura, ſubtrahe ignem, & plumbeũ ſubinde agitabis, ut defrutũ, & medicamenta coeant: deinde cũ uidebitur mediocriter calere defrutum, reliqua aromata contuſa, & cribrata paulatim inſperges, & iubebis rutabulo ligneo agitari. quod decoxeris euſq;, dũ defrigeſcit. Quod ſi non ita, ut præcipimus, permiſcueris, ſubſidẽt aromata, & adurentur. Ad prædictum autem modum muſti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicum, crocum, palma, cyperum, ſchœnum, quorum ſingulorum ſelibræ ſatisficient. Item myrrhæ quincunx, calami pondo libram, caſiæ ſelibram, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripæ pampinaceæ libram Hæc, ut dixi, arida contuſa, & cribrata debent adijci, & his commiſceri raſis, quod eſt genus crudæ picis, eaq; quanto eſt uetuſtior, tanto melior habetur. Nam longo tempore durior facta, cum eſt contuſa in puluere redigitur, & his medicaminibus admiſcetur. Satis eſt autem prædictis ponderibus ſex libras eius miſceri. Ex hac compoſitione, quantum in ſextarios muſti quadragenos octonos adijciẽdum ſit incertum eſt, quoniam pro natura uini æſtimari oportet, quod ſatis ſit. Cauendumq; eſt, ne conditus ſapor intelligatur, nam ea res emptorem fugat. Ego tamen, ſi humida fuerit uindemia, trientem, ſi ſicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miſcere ſolitus ſum, ita, ut quatuor urnarum eſſet muſti modus. Vrna autem quatuor & uiginti ſextariorum. Nonnullos agricolas ſingulis amphoris quadrantem medicaminis indidiſſe ſcio, ſed hoc coactos feciſſe propter

nimiam infirmitatem uini eiusmodi, quod uix triginta diebus integrũ permanebat. Hoc *tamen mustũ, si sit lignorum copia, satius est inferuefacere, & omnem spumam cum fecibus expurgare, quo facto dec ma pars decidet, sed reliqua perennis erit. At si lignorum penuria est, marmoris, uel gypsi, quod flos appellatur, uncias singulas, item ad tertias decocti defruti sextarios binos singulis amphoris miscere oportebit, ea res etiam si non in totum perennat, certe usq; in alteram uindemiam plerunq; uini saporem seruat.*

De defruto, quod adijcitur in uinum ad uetustatem. CAP. XXI.

M*Vstum quamdulcissimi saporis decoquatur ad tertias, & decoctum, sicut suprà dixi, defrutum uocatur. quod cum defrixit, transfertur in uasa, & reponitur, ut post annum sit in usu.* Potest *tamen etiam post dies nouem, quàm refrixerit, adijci in uinum, sed melius est, si anno requieuerit,* Eius *defruti sextarius in duas urnas musti adijcitur, si mustum ex uineis collinis est, sed si ex campestribus, tres heminæ adijciuntur.* Patimur *autem, cum de lacu mustum sublatum est, biduo defrruescere & purgari.* Tertio *die defrutum adijcimus. deinde interposito biduo, cum id mustum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, uel mensura semunciæ bene plenæ salis cocti, & triti.* Sal *autem quamcandidissimus conijcitur in urceo fictili sine pice, qui urceus, cum recipit salem, diligẽter totus oblinitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tandiu iam torretur, quandiu strepitum edit. cum silere cœpit, finem habet cocturæ.* Præterea, *fœnum* Græcum *maceratur in uino uetere per triduum, deinde eximitur, & in furno siccatur, uel in sole: idq; cum est aridum factum, molitur, & ex eo molito post*

salitu

ſalituram muſti coclear cumulatum, uel ſimile genus poculi eius, qui eſt quarta pars cyathi, adijcitur in binas urnas: deinde cum iam perfectè muſtũ deferbuit, & conſtitit, tantundẽ gypſi floris miſcemus, quantũ ſalis adieceramus: atq; ita poſtero die purgamus dolium, & nutritũ uinũ operimus, atque oblinimus. Hac conditura Collumella patruus meus illuſtris agricola uti ſolitus eſt in ijs fundis, in quibus paluſtres uineas habebat. Sed idem, cum collina uina condiebat, aquã ſalſam decoctam ad tertias pro ſale adijciebat: ea porrò facit ſine dubio maiorẽ mẽſurã, & odoris melioris, ſed periculum habet, ne uitietur uinũ, ſi male cocta ſit aqua. Sumitur autem hæc, ut iam dixeram, quàmlongiſsimè à littore. Nã liquidior, & purior eſt, quantum altiora mari hauſta eſt. Eam ſi quis (ut Columella faciebat) reponet, poſt triennium in alia uaſa eliquatam transfundat. Deinde poſt alterum trienniũ decoquat uſq; ad partem tertiã, longè meliorẽ habebit cõdituram uini. Nec ullũ periculũ erit, ne uina uitientur. Satis eſt autẽ ſextarios ſingulos adijcere ſalſæ, eosq; in binas muſti urnas, quamuis multi etiam binos immiſceant, nonnulli etiam ternos ſextarios: idq; ego facere non recuſem, ſi genus uini tantum ualeat, ut aquæ ſalſæ non intelligatur ſapor. Itaque diligens paterfamilias, cum parauerit fundũ, ſtatim prima uindemia tres aut quatuor notas conditure totidem amphoris muſti experietur, ut exploratum habeat quantum plurimum ſalſæ uinũ, quod fecerit, ſine offenſa guſtus pati poßit.

Picis liquidæ alterum medicamen, quo muſtum condias. CAP. XXII.

PIcis liquidæ nemeturicæ metretam adde in labrum, aut in alucum, & in eodem infundito cineris lixiuiæ congios duos, deinde permiſceto ſpatha lignea. cum requieuerit,

quieuerit, eliquato lixiuiam. deinde iterum tantundem lixiuiæ addito, eodem pacto permiſceto, & eliquato. Tertiò quoq; idem facito. Cinis autem odorē picis aufert, & eluit ſpurcitiam. Pòſt eodē addito picis brutiæ, ſi minus, alterius quàm puriſsimæ quinq; libras. Hæc minutè concidito, & admiſceto pici nemeturicæ. Tum aquæ marinæ quamuetuſtiſsimæ, ſi erit, ſi minus, ad tertiam partem recētis aquæ marinæ decoctæ congios duos inijcito. Apertum labrum ſinito in ſole per caniculæ ortum, & ſpatha lignea permiſceto quàm ſæpiſsime, uſq; eò, dum ea, quæ addideris, in pice colliqueſcant, & unitas fiat. Noctibus autem labrum operire cōueniet, ne irroretur. Deinde cum aqua marina, quam addideris, ſole conſumpta uidebitur, ſub tectum uas totū ferre curabis. Huius autem medicaminis quidam pondo quadrantem in ſextarios XLVIII. *miſcere ſoliti ſunt, & hac conditura cōtenti eſſe. Alij cyathos tres eius medicamenti adijciunt in totidē ſextarios, quot ſuprà diximus.*

De pice, qua utuntur Allobroges ad conditu-ram uini picati. CAP. XXIII.

PIx *corticata appellatur, qua utuntur ad condituras Allobroges. Ea ſic conficitur, ut dura ſit, & quanto facta eſt uetuſtior, eo melior in uſu eſt. Nam omni lentore miſſo facilius in puluerē reſoluitur, atq; cribratur. Hāc ergo cōteri & cribrari oportet, deinde cùm bis muſtū deferbuerit, quod plerunq; eſt intra quartū diem, quàm de lacu ſublatum, diligenter manibus expurgatur. Et tunc demum prædictæ picis ſextans, & ſemuncia in ſextarios quinque, et quinquaginta adijcitur, & rutabulo ligneo permiſcetur, nec poſtea tangitur, dum conferueſcat: quod tamen non amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum eſt. Nam oportebit poſt hunc numerum dierū confeſtim uinū*

emundare

emundare, & siquid fecis aut labris uasorum, aut lateribus inhæsit, eradi, ac suffricari, & protinus operculis impositis oblini. At si ex eadem pice totam uindemiam condire uolueris, ita ne gustus picati uini poßit intelligi, sat erit eidem picis sex scrupula in sextarios quinque & quadraginta: tum demum miscere, cũ mustũ deferbuerit, & feces expurgatæ fuerint, oportebit, atq; salis decocti, contritiq; semunciam in eundem modũ musti adijcere. Nec *solũ huic notæ uini sal adhibendus est, uerùm, si fieri poßit, in omnibus regionibus omne genus uindemiæ hoc ipso põdere saliendũ est: nam ea res mucorem uino inesse nõ patitur.*

De pice nemeturica ad cõdituras. CAP. XXIIII.

P*Ix nemeturica in* Liguria *conficitur.* Ea *deinde ut fiat condituris idonea, aqua marina quàm longißimè à littore de pelago sumenda est, atq; in dimidiam partem decoquenda, quæ cum in tantum refrixerit, quantũ ne contacta corpus urat, partem aliquã eius, quæ satis uidebitur prædictæ pici immiscemus, & diligenter lignea spatha, uel etiam manu peragitabimus, ut si quid inest uitij eluatur: deinde patiemur picem considere, & cùm siderit, aquam eliquabimus: postea bis, aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tandiu lauabimus, & subigemus eam, donec rutila fiat: tum eliquatam in sole quatuordecim diebus patiemur esse, ut quisquis ex aqua humor remansit, aßiccetur, noctibus autem uas tegendum erit, ut irroretur. Cùm hoc modo picem præparauerimus, & uina, cum iam bis deferbuerint, condire uoluerimus, in musti sextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ sic adijciemus.* Ex *ea mensura, quam condituri sumus, sextarios duos musti sumere oportebit: deinde ex his sextarijs in picis sextantem paulatim mustum infundere, & manu tanquam mulsum*

subigere

subigere, quò facilius coëat. Sed ubi toti duo sextarij cum pice coierint, & quasi unitatem fecerint, tum eosdem in id uas, unde sumpseramus, perfundere, & ut permisceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.

De aqua salsa uel muria ad uina condienda. CAP. XXV.

QVoniam quidam, imò etiã ferè omnes Graeci, aqua salsa, uel muria mustum cõdiunt, eam quoq; partem curae non omittendam putaui. In mediterraneo, quò nõ est facilis aquae marinae inuectio, sic erit ad condituras conficienda muria. Huic rei uel maxime est idonea coelestis aqua, si minus, ex fonte liquidißimo profluens. Harum ergo alterutrã curabis quamplurimã, & quamoptimis uasis cõditã ante quinquenniũ in sole ponere: deinde cum computruerit, tandiu pati donec ad pristinum modum perueniat. Quòd cum factũ fuerit, alia uasa habeto, & in ea sensim aquam eliquato, donec ad fecem peruenias: semper enim in requieta aqua crassamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cùm fuerit, in modũ defruti ad tertias decoquenda est: adijciuntur autem in aquae dulcis sextarios quinquaginta, salis sextarius, & mellis optimi unus sextarius: haec pariter decoqui, & omnem spurcitiam expurgari oportet: deinde cùm refrixerit, tum quantumcunq; humoris est, tantũ in amphoram musti portionem adijci. Quòd si ager maritimus est, silentibus uentis de alto quàm quietißimo mari sumenda est aqua, & in tertiam partem decoquẽda, adiectis, si uidebitur, aliquibus aromatis ex ijs, quae suprà retuli, ut sit odoratior uini curatio. Mustũ autem ante, quàm de lacu tollas, uasa rore marino, uel lauro, uel myrto suffumigato, & largè repleto, ut in efferuescendo uinũ se bene purget. Postea uasa nucibus pineis suffricato: quod uinum

uolueris

uolueris dulcius eſſe, poſtero die, quod auſterius quinto die, quàm ſuſtuleris, condire oportebit, & ita ſupplere, & oblinire uaſa. Nonnulli etiam ſuffumigatis ſerijs prius conditura addunt, & ita muſtum infundunt.

Remedia aceſcentis uini. CAP. XXVI.

IN quo agro uinum aceſcere ſolet, curandum eſt, ut cùm uuam legeris, & calcaueris prius, quàm uinacea torculis exprimantur, muſtum in corbem defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex eodem agro partem decimam adijcias, & coquas, donec ea aqua, quam adieceris, decocta ſit. Poſteà cùm refrixerit, in uaſa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius eſt, ſi ueterem ſeruatam compluribus annis aquam addideris, longeq; melius, ſi aquæ nihil addideris, & decimam muſti decoxeris, frigidumq; in uas tranſtuleris, & ſi in ſextarios VII. muſti heminam gypſi miſcueris, poſteaquàm decoctũ refrixerit. Reliquum muſtũ, quod in uinaceis fuerit expreſſum, primo quoq; tempore abſumito, aut ære commutato.

De uino dulci faciendo. CAP. XXVII.

VInum dulce ſic facere oportet. Vuas legito, in ſole per triduum expandito, quarto die meridiano tempore calidas uuas proculcato, muſtum lixiuum (hoc eſt, antequàm prælo preſſum ſit, quod in lacũ muſti fluxerit) tollito, cùm deferbuerit in ſextarios quinquaginta irim bene pinſitam nec plus unciæ pondere addito, uinum à fecibus eliquatum diffundito: hoc uinum erit ſuaue, firmum, corpori ſalubre.

De alijs ſalubribus conditurarum generibus. CAP. XXVIII.

ALia medicaminum genera uini conditurjs, & firmitati aptiſſima ſic facito. Irim quàm candidiſſimam pinſito, fœnum Græcum uetere uino macerato, deinde in ſole expon

exponito, aut in furno, ut siccescat: tum cōmolito minutissime. Item odoramenta trita, id est, irim cribratam, quæ sit instar pondo quincuncem, & trientē, fœni Græci pondo quincuncem & trientem, schœni pondo quincuncem in unum permisceto: tum in serias singulas, quæ sint amphorarum septenûm addito medicamentis pondo unciam, & scrupula octo gypsi. Cùm ex locis palustribus mustum erit in singulas ternas heminas, cùm de nouellis uineis erit, sextarium, cùm de ueteribus & locis siccis, heminas singulas adijcito. Tertio die quàm calcaueris cōdituram infundito, sed antequàm condias musti aliquantū in seriam de seria transferto, ne in condiendo cum medicamento efferuescat, & fluat. Sic autem curatum gypsum, & medicamentum, in labello permisceto, quantū serijs singulis fuerit necessarium, idq; medicamentum musto diluito, & ipsa ad serias addito, & permisceto: cum deferbuerit, statim repleto, & oblinito. Omne uinum cum condideris, nolito statim diffundere, sed sinito in dolijs quiescere: posteà cum de dolijs, aut de serijs diffundere uoles, uere florente rosa defecatum quamlimpidissimum in uasa bene picata, & pura transferto: si in uetustatem seruare uoles, in cado duarum urnarum quamoptimi uini sextarium, aut fecis generosæ recentis sextarios tres addito: aut si uasa recentia, ex quibus uinum exemptum sit, habebis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius, & firmius erit uinum, etiam si bonos odores addideris, omnem malum odorem, & saporem prohibueris: nam nulla res, alienum odorem celerius ad se ducit, quàm uinum.

Quemadmodum mustum semper dulce tanquam recens permaneat. CAP. XXIX.

MVstum ut semper dulce tanquam recens permaneat, sic facito. Antequàm prælo uinacea subijciantur, de lacu

lacu quamrecentissimum addito mustum in amphoram nouam, eamq; oblinito, & impicato diligenter, ne quicquam aquæ introire posit: tunc in piscinam frigidæ & dulcis aquæ totam amphoram mergito, ita nequa pars extet, deinde post dies XL. eximito, sic usq; in annũ dulce permanebit.

Optima uini curatio, & remedia languentis uini. CAP. XXX.

AB eo tempore, quo primum dolia operculaueris: usque ad æquinoctium uernum semel in diebus XXXVI. uinum curare satis est, post æquinoctium uernum bis: aut si uinum florere incipiet, sæpius curare oportebit: ne flos eius pessum eat, & saporem uitiet. Quanto maior æstus erit, eo sæpius conuenit uinum nutriri refrigerariq;, & uentilari: nam quandiu bene frigidum erit, tandiu recte manebit. Labra uel fauces doliorum semper suffragari nucibus pineis oportebit, quoties uinum curabitur: siqua uina erũt duriora, aut minus bona, quod agri uitio, aut tempestate sit factum, sumito fecẽ uini boni, & panes facito, & in sole arefacito & coquito in igne: postea terito, & pondo quadrantem amphoris singulis infricato, & oblinito, bonum fiet.

Siquod animal in mustum ceciderit, & interierit, remedia. CAP. XXXI.

SI quod animal in mustum ceciderit, & interierit, uti serpens, aut mus, sorex'ue, ne mali odoris uinum faciat, ita ut repertum corpus fuerit, id igne aduratur: cinisq; eius in uas, quò deciderat, frigidus infundatur, atq; rutabulo ligneo permisceatur: ea res erit remedio.

Vinum ex Marrubio. CAP. XXXII.

VInum Marrubij multi utile putant ad omnia intestina uitia, & maximè ad tussim. Cum uindemiã facies, Marrubij caules teneros, maxime de locis incultis, & ma-

cris legito, eosq́; in sole siccato: deinde fasciculos facito, & tomice palmea, aut iuncea ligato, & in seriam mittito, ita ut uinculum extet: in musti dulcis sext. C C. Marrubij libras V I I I. adijcito, ut simul cum musto deferuescat: post ea eximito marrubiũ, & purgatũ uinũ diligenter oblinito.

Vinum scylliten. CAP. XXXIII.

Vinum scylliten ad concoquendum, & ad corpus reficiendum, itemq́; ad ueterem tußim, & ad stomachũ hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quàm uinum uoles uindemiare scyllam legito, eamq́; secato quàm tenuißimè, sicut raphani radicem taleolasq́; sectas suspende in umbra, ut adsiccentur: deinde cum aridæ erunt, in musti aminci sextarios X L V I I I. scyllæ aridæ adde pondo libram, eamq́; inesse patere diebus X X X. postea eximito, & defecatum uinum in amphoras binas adijcito. Alij scribunt in musti sextarios X L V I I I. scyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere, quod & ipsum non improbo: alij hoc ipsum scyllæ pondus, quod supra dixi, in aceti duas urnas adijciunt, & per X L. dies inesse patiuntur.

De aceto scyllitico. CAP. XXXIIII.

Qui scylliticum acetum facere uolunt, decem bambatæ in tres amphoras musti mitis, aceti acris congium, aut duplum, si non est acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id est, ad quartas, aut si non dulce mustum, ad tertias dispumetur: sed mustum desubmassa, & limpidum sit.

Vinum absynthiten, & hyssopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo facias. CAP. XXXV.

Vinum absynthiten, & hyssopiten, & abrotoniten, & thy

& thymiten, & maratriten, & glyciriziten sic condire oportet. Pōtici absynthij pondo librā cū musti sextar. IIII. decoque usq; ad quartas: reliquū quod erit, id frigidū adde in musti aminei urnam: idem ex reliquis rebus, quæ suprascripta sunt, facito: possunt etiam puleij aridi tres libræ cum congio musti ad tertias decoqui, & cum refrixerit liquor, exempto puleio in urnā musti adijci: idq; mox tussientibus per hyemem rectè datur: uocaturq; uini nota gleconites.

De musto tortiuo. CAP. XXXVI.

MVstum tortiuū est, quod post primā pressurā uinaceorum circunciso pede exprimitur: id mustum conijcies in amphoram nouam, & implebis ad summum: tum adijcies ramulos rorismarini aridi lino colligatos, & patieris unà deferuescere per dies septem: deinde eximes ramulorum fasciculum, & purgatū diligēter uinū gypsabis: sat erit autem rorismarini sesquilibram in duas urnas musti adijcere: hoc uino post duos menses possis pro remedio uti.

Vinum simile græco facere. CAP. XXXVII.

VVas præcoquas quàm maturissimas legito, easq; pertridum in sole siccato, quarto die calcato, & mustum quod nihil habeat ex tortiuo, conijcito in seriam, diligenterq; curato, ut cum deferbuerit, feces expurgentur: deinde quinto die cum purgaueris mustum, salis cocti & cribrati duos sextarios, uel quod est minimum, adijcito unum sextarium in sextarios musti XLIX. *Quidam etiam defruti sextarium miscent: nonnulli etiam duos adijciunt, si existimant uini notam parum esse firmam.*

Vinum myrtiten quomodo facias. CAP. XXXVIII.

VInum myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiem, & ad imbecillum stomachum sic facito. Duo sunt

genera myrti, quorum alterum est nigrum, alterum albũ. Nigri generis baccæ, cum sunt maturæ legũtur, & semina earum eximũtur, atq; ipsæ sine seminibus in sole siccantur, & in fictili fidelia sicco loco reponuntur: deinde per uindemiam ex uetere arbusto, uel si id non est, ex uetustißimis uineis amineæ bene maturæ uuæ sole calido leguntur, & ex his mustum adijcitur in seriam, & statim primo die ante, quàm id ferueat, baccæ myrti, quæ fuerant repositæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contusarum appenduntur, quot amphoræ condiri debent: tum exiguum musti sumitur ex ea seria, quàm medicaturi sumus, & tanquam farina conspergitur, quicquid contusum, & appensum est: post hæc complures ex ea massulæ fiunt: & ita per latera seriæ in mustum demittuntur, ne altera offa super alteram perueniat: cum deinde bis mustum deferbuerit, & bis curatum est, rursus eodem modo, & tantundem ponderis baccæ, sicut suprà dixi, contunditur: nec iam ut prius massulæ fiunt, sed in labello mustum de eadem seria sumitur, prædicto ponderi permiscetur, sic ut sit instar iuris craßi, quod cum est permistum, in eandem seriam confunditur, & rutabulo ligneo peragitatur: deinde post nonum diem quàm id factum est, uinum purgatur, & scopulis aridæ myrti seria suffriatur, operculumq; superimponitur, nequid eo decidat. Hoc facto, post septimum diem rursus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur: sed curandum est, ut cum diffundis liquidũ, et sine fece diffundas. Vinum aliud myrtiten, sic temperato: mel atticum ter inferuere facito, & toties dispumato: uel si atticum non habueris, quàm optimum mel eligito, & quater uel quinquies dispumato: nam quanto est deterius, tanto plus habet spurcitiæ: cum deinde

mel

mel refrixerit, baccas albi generis myrti quàm maturißimas legito, & perfricato, ita ne interiora semina conteras: mox fiscello ligneo inclusas exprimito, succumq́; earum, qui sit sextariorum sex cũ mellis decocti sextario immisceto, & in lagunculam diffusum oblinito: sed hoc mense Decembri *fieri debebit, quo fere tempore matura sunt myrti semina: custodiendumq́; erit, ut ante, quàm baccæ legantur, si fieri potest, septem diebus: sin autem ne, minus triduum serenum fuerit, aut certè non pluerit, & ne rorulentæ legantur cauendum: multi nigram, uel albam myrti baccam, cum iam maturuit, distringunt, & duabus horis eam cum paululum in umbra expositam siccauerunt, perterunt ita, ut quantum fieri potest, iuteriora semina integra permaneant: tum per lineum fiscum, quod pertriuerant, exprimunt, & per colum iunceum liquatum succum lagunculis bene picatis condunt, neque melle, neque alia re ulla immista: hic liquor non tam est durabilis, sed quandiu sine noxa manet, utilior est ad ualetudinem quàm alterius myrtei notæ compositio. Sunt qui hunc ipsum expressum succum, si sit eius copiosior facultas, in tertiam partem decoquant, & refrigeratum picatis lagunculis condant: sic confectum diutius permanet: sed quod nõ decoxeris, poterit innoxium durare biennio, si modò mundè, & diligenter id feceris.*

Passum quemadmodum fiat. CAP. XXXIX.

P*Assum optimum sic fieri* Mago *præcipit, ut & ipse feci.* V*uam præcoquem bene maturã legere, acina arida, aut uitiosa reijcere, furcas, uel palos, qui cãnas sustineãt, inter quaternos pedes figere, & perticis iugare.* T*um insuper cannas ponere, & in sole pandere uuas, & noctibus tegere, ne irrorentur.* C*um deinde exaruerint, acina decerpere, & in dolium, aut in seriam conijcere, eôdem mu-*

stum quamoptimum, sic ut grana submersa sint, adijcere: ubi combiberint uuæ, seq; impleuerint, sexto die in fiscellam conferre, & prælo premere, passumq; tollere. Posteà *uinaceos calcare adiecto recentißimo musto, quod ex alijs uuis factum fuerit, quas per triduum insolaueris: tum permiscere, & subactam brisam prælo subijcere, passumq; secundarium statim uasis* oblinitis includere*, ne fiat austerius: deinde post uiginti, uel triginta dies, cum deferbuerit, in alia uasa deliquare, & confestim opercula gypsare, & pelliculare.* Passum *si ex una apiana facere uolueris, uuam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & secernito.* Postea *in perticis suspendito, perticæ uti semper in sole sint facito:* ubi *satis corrupta erunt acina demito, & sine scipionibus in dolium conijcito, pedibusq; bene calcato: ubi unum tabulatum feceris, uinum uetus conspergito, postea alterum supercalcato, &* item uinum *conspergito: eodem modo tertium calcato, & infuso uino ita superponito, ut supernatet, & sinito dies quinque: posteà pedibus proculcato, & in fiscina noua uuas premito.* Quidam *aquam cœlestem ueterem ad hunc usum præparant, & ad tertias decoquunt: deinde cum sic uuas, ut suprà scriptum est, passas fecerunt, decoctam aquam pro uino adijciunt, & cætera similiter administrant: hoc ubi lignorum copia est, uilißimè constat, et est in usu uel dulcius, quàm superiores notæ paßi.*

Lora optima quomodo fiat. CAP. XL.

Q*Vantum uini uno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat considerato, & totidem metretas aquæ dulcis in uinacea, sed quibus unius diei uinum expressum erit, addito: eodem & spumas defruti, siue sapæ, & fæcem ex lacu confundito, & permisceto, eamq; intritam*

tritam macerari una nocte sinito, postero die pedibus proculcato, & sic permistam prælo subijcito: quod deinde fluxerit, aut dolijs, aut amphoris condito, & cum deferbuerit, obturato. Commodius autem seruatur in amphoris. Hanc ipsam lorã M. Columella ex aqua uetere faciebat, & nonnunquam plus biennio innoxiam seruabat.

Mustum lixiuum quomodo fiat. CAP. XLI.

MVstum lixiuum de lacu statim tollito: hoc autẽ erit, quod distillauerit ante, quàm nimium calcetur uua. Sed de arbustiuo genere, quod sicco die legeris id facito, conijcies in urnam musti mellis optimi pondo x. & diligenter permistum recõdes in lagœna, eamq; protinus gypsabis, iubebisq; in tabulato reponi, si plus uolueris facere, pro portione qua suprà mel adijcies: post trigesimũ & alterũ diem lagœnam aperire oportebit, & in aliud uas mustum eliquatum oblinire, atque in furnum reponere. Conditura ex cydoneis fit hoc modo. In cacabo figuli nouo, uel in stagneo coquitur musti arbustiui aminei urna, & mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica uocantur, & sorba non permitia diuisa exemptis seminibus, quæ sint instar sextariorum trium. Hæc ita coquuntur, ut omnia poma deliquescant cum musto, & sit puer, qui spatha lignea, uel arundine permisceat poma, ne poßint aduri: deinde cum fuerint decocta, ut non multum iuris supersit, refrigerantur, & percolantur, eaq;, quæ in colo subsiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in suo sibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec crassamen in modum fecis existat: prius tamẽ quàm de igne medicamentum tollatur, tres heminæ roris syriaci contriti, & cribrati super omnia adijciuntur, & spatha permiscentur, ut

coëant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum adijcitur in uas fictile nouum picatum, idq; gypsatum alte suspenditur ne pallorem trahat.

De caseo condendo. CAP. XLII.

CAsei aridi ouilli proximi anni frusta ampla facito, & in picato uase componito: tum optimi generis musto adimpleto, ita ut superueniat, & sit ius aliquanto copiosius, quàm caseus. Nam caseus combibit, & fit uitiosus, nisi mustum semper supernatet. uas autem, cum impleueris, statim gypsabis: deinde post dies XX. licebit aperiri, & uti qua uoles adhibita conditura, est autem etiam per se non iniucundus.

Vuæ ollares quemadmodum componantur, & seruentur. CAP. XLIII.

VVas bumastos, uel duracinas, uel purpureas cum desecueris à uite, continuò pediculos earum impicato dura pice. deinde labellum fictile nouum impleto paleis quàm siccißimis cribratis, ut sine puluere sint, & ita uuas superponito: tum labello adoperito, & circumlinito luto paleato, atq; ita in tabulato siccißimo composita labra paleis siccis obruito. Omnis autem uua sine noxa seruari potest, si luna decrescente, & sereno cœlo post horam quartam, cum iam insolata est, nec roris quicquam habet, uiti detrahatur. Sed ignis in proximo decumano fiat, ut pix ferueat, in qua pediculi uuarum statim demittantur. In dolium bene picatum defruti amphoram conijcito, deinde transuersos fustes spisse arctato, ita ut defrutum non contingant: tum superponito fictiles nouas patinas, & in his sic uuam disponito, ut altera alteram non contingat: tum opercula patinis imponito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium, & quandiu magnitudo patitur dolij similiter instruito

struito, & eadem ratione uuas componito. deinde picatum operculum dolij defruto largè linito, & impositum cinere obturato. nonnulli adiecto defruto contenti sunt transuersas perticas arctare, & ex his uuas ita suspendere, ne defrutum contingant. deinde operculum impositum oblinire. quidam uuas cum ita, ut suprà dixi, legerunt, doliola noua sine pice in Sole siccant. deinde cum ea in umbra refrigerauerunt, furfures ordeaceos adijciunt, & uuas ita superponunt, ut altera alteram non comprimat: tum generis eiusdem furfures infundũt, & alterum tabulatum uuarum eodem modo collocant. idq; faciunt usq; dum dolium alternis furfuribus, & uuis compleant. mox opercula imposita linunt, & uuas siccissimo, frigidissimoq; tabulato reponunt. quidam eadem ratione arida populnea, uel abiegna scobe uirides uuas custodiunt. nonnulli sicco flore gypsi obruunt uuas, quas non nimium maturas uitibus detraxerunt. Alij cum legerunt uuam, si qua sunt in ea uitiosa grana forficibus amputant, atq; ita in horreo suspendũt, in quo triticum suppositum est. Sed hæc ratio rugosa facit acina, & penè tam dulcia quàm est uua passa. Marcus Columella patruus meus ex ea creta, qua fiunt amphoræ, lata uasa in modum patinarum fieri iubebat: eaq; intrinsecus, & exterius crasse picari: quæ cum præparauerat, tum demum purpureas, & bumastos, & numisianas, & duracinas uuas legi præcipiebat, pediculosq; earum sine mora in feruentem picem demitti, & in prædictis patinis separatim sui cuiusq; generis ita componi, ne uuæ inter se contingerent. post hoc opercula superponi, & oblini crasso gypso: tum demum pice dura, quæ igni liquata esset, sic picari, nequis humor transire posset. tota deinde uasa in aqua fontana, uel cisterna ponderibus impositis mergi.

Nec ullam partem earum pati extare. sic optimè seruatur uua. Sed cum est exempta, nisi eo die consumitur, acescit. Nihil est tamen certius, quàm uasa fictilia facere, quæ singulas uuas laxè recipiant. Ea debent quatuor ansas habere, quibus illigata uiti dependeant. itemq; opercula eorum sic formari, ut media diuisa sint, ut cum suspensa uasa singulas uuas receperint, ex utroque latere appositi operculi duæ partes coëant, & contegant uuas. & hæc uasa, & opercula extrinsecus, & intra diligenter picata esse debebunt. deinde cum contexerunt uuas, luto paleato multo adoperiri, sed uuæ dependentes à matre sic in pultarios condi debebunt, ne quæ partes uasa contingant. Tempus autem quo includi debent, id ferè est, quo adhuc siccitatibus, & sereno cœlo crassa, uariaq; sint acina. Illud in totum maximè præcipimus, ne in eodem loco mala, & uuæ componantur, ne'ue in uicino, unde odor malorũ possit ad eas peruenire. Nam huiusmodi halitu celeriter acina corrumpuntur. & tamen custodiendorum pomorũ rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus aptæ sunt, sed pro cõditione locorum, & natura uuarum aliæ alijs conueniunt. antiqui plerunq; sirciculas & uenuculas, & maiores amineas, & gallicas, quæq; maiores, & duri, & rari acini erant, uasis condebant, nunc autem circa urbem maximè ad hunc usum numisianæ probantur. hæc sereno cœlo cum iam Sol in rorem sustulit, quarta, uel quinta hora (si modò luna decrescat, & sub terris est) modicè maturæ lectissimæ leguntur. deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alterum collidat: tum demum sub tectum referuntur, & arida, uel uitiosa grana forficibus amputantur, & cum paululum sub umbra refrixerint, ternæ, aut etiam quaternæ pro capacitate uasorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter

pice

pice obturantur, ne humorem transmittant: tum uinaceorũ pes bene prælo expressus proruitur, & modicè separatis scipionibus, resolutaq; intrita folliculorum in dolio substernitur. & deorsum uersus spectantes ollæ componuntur, ita distantes, ut interculcari poßint uinacea, quæ cum diligenter conspissata primum tabulatum fecerunt, aliæ ollæ eodem modo componuntur, expleturq; secundum tabulatum. deinde similiter dolium completur tabulatis ollarum, spisséq; uinaceis inculcantur. mox usq; ad summum labrum uinaceæ condensantur, & statim operculo superposito cinere in modum gypsi temperato dolium linitur. Monendus tamen erit, qui uasa empturus est, ne bibulas, aut male coctas ollas emat. Nam utraq; res transmisso humore uitiat uuam. quinetiam oportebit, cum ad usum promuntur ollæ, tota singula tabulata detrahi. Nam conspissata uinacea, si semel mota sunt, celeriter acescunt, & uuas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum seruentur. CAP. XLIIII.

SEquuntur uindemiam rerum autumnalium compositiones, quæ & ipsæ curam uillicæ distẽdunt. Nec ignoro plurima in hunc librum non esse collata, quæ C. Matius diligentißimè persecutus est. Illi enim propositum fuit urbanas mensas, & lauta conuiuia instruere. Libros tres edidit, quos inscripsit nominibus coci, & cetarij, & salgamarij: nobis tamen abunde sunt ea, quæ ex facili rusticæ simplicitati non magna impensa possunt contingere. Vti sunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut à granatis incipiam, pediculos punicorum, sicuti sunt, in arborem torquent, ne pluuijs mala rumpantur, & hiantia dispercant, eaq; ad maiores ramos religant, ut immota permaneant: deinde sparteis restibus arborem cludunt, ne aut

coruis

coruis, aut cornicibus, alijsúe auibus pomum laceretur: nonnulli uascula fictilia dependentibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus hærere patiuntur: alij fœno, uel culmo singula inuoluunt, & insuper luto paleato crasse linunt, atque ita maioribus ramis illigant, ne, ut dixi, uento commoueantur. Sed hæc omnia, ut dixi, sereno cœlo administrari sine rore debent: quæ tamen aut facienda non sunt, quia lædantur arbusculæ: aut certè non cōtinuis annis usurpanda, præsertim cùm liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia custodire. Nam & sub tecto fossulæ tripedaneæ siccißimo loco fiunt: eoq́; cùm aliquantum terræ minutæ repositum est, infiguntur sambuci ramuli: deinde sereno cœlo granata leguntur cum suis pediculis, & sambuco inseruntur, quoniam sambucus tam apertam, & laxam medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat. Sed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis à terra absint, & ne inter se poma contingant. Tum factæ scrobi operculum imponitur, & paleato luto circumlinitur, eaq; humo, quæ fuerat egesta, superaggeretur. Hoc idem in dolio fieri potest, siue quis uolet resolutam terram usque ad dimidium uas elicere, seu, quod quidam malunt, fluuialem arenam cæteraq́; eadem ratione peragere. Pœnus quidē Mago *præcipit aquam marinam uehementer calefieri, & in ea mala granata lino, spartóue illigata paulùm demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in sole siccari, posteà loco frigido suspendi, & cùm res exegerit, una nocte, & postero die usque in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem autor est, creta figulari bene subacta recentia mala crasse illinire, et cùm argilla exaruit, frigido loco suspendere.* Mox cū *exegerit usus, in aquam demittere, & cretam resoluere.* Hæc *ratio tanquam*

quam recentiſsimum pomum cuſtodit. Idem iubet Mago in urceo nouo fictili ſubſternere ſcobem populneam, uel iligneam, & ita diſponere, ut ſcobs inter ſe calcari poſsit. Deinde facto primo tabulato rurſus ſcobem ſubſternere, & ſimiliter mala diſponere, donec urceus impleatur, qui cum fuerit repletus, operculum imponere, & craſſo luto diligenter oblinire. Omne autem pomum, quod in uetuſtatem reponitur, cum pediculis ſuis legendum eſt, ſed ſi ſine arboris noxa fieri poſsit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad perēnitatem confert. Multi cum ramulis ſuis arbori detrahunt, & creta figulari cùm diligenter mala obruerunt, in ſole ſiccant: deinde ſi qua rimam creta facit, luto linunt, & aſsiccata frigido loco ſuſpendunt.

Mala orbiculata, ſeſtiana, melimela, & alia genera quomodo ſeruantur. CAP. XLV.

MVlti eadem ratione, qua granata in ſcrobibus, uel dolijs ſeruant cydonea. Nonnulli folijs ficulneis illigant, deinde cretam figularem cū amurca ſubigunt, & ea linunt mala, quæ cùm ſiccata ſunt, in tabulato frigido loco, & ſicco reponunt. Nonnulli hæc eadem in patinas nouas ſicco gypſo ita obruunt, ut altera alteram non contingant: nihil tamen certius, aut melius experti ſumus, quàm ut cydonea maturiſsima integra ſine macula, & ſereno cœlo decreſcente Luna legantur, & in lagœna noua, quæ ſit patentiſsimi oris deterſa lanugine, quæ malis ineſt, componantur leuiter, et laxè, ne collidi poſsint: deinde cùm ad fauces uſq; fuerint compoſita, uimineis ſurculis ſic tranſuerſſis arctentur, ut modicè mala comprimant, nec patiantur ea cùm acceperint liquorem, ſubleuari: tum quamoptimo, et liquidiſsimo melle uas uſq; ad ſummum ita repleatur, ut pomum ſubmerſum ſit: hæc ratio non ſolùm ipſa mala cuſtodit,*

dit, ſed etiam liquorem mulſei ſaporis præbet, qui ſine noxa poßit interdum dari febricitantibus, is'que uocatur melimeli: ſed cauendum eſt, ne quæ in melle cuſtodire uolueris, immatura mala condantur, quoniam cruda ſi lecta ſunt, ita indureſcant, ut uſui non ſint: illud uerò, quod multi faciunt, ut ea diuidant oſſeo cultro, & ſemina eximant, quòd putent ex eis pomum uitiari, ſuperuacuum eſt, ſed ratio, quam nunc docui, adeò quidē certa eſt, ut etiam ſi uermiculus ineſt, nō amplius tamen corrumpantur mala, cùm prædictū liquorē acceperint: nā ea mellis eſt natura, ut coërceat uitia, nec ſerpere ea patiatur, qua ex cauſa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium conſeruat: itaq; poſſunt alia genera malorum ſicuti orbiculata, ſeſtiana, melimela, matiana hoc liquore cuſtodiri, ſed quia uidentur in melle dulciora fieri ſic condita, nec proprium ſaporem conſeruare, arculæ fagineæ, uel etiam tiliacæ, quales ſunt, in quibus ueſtimenta forenſia conduntur, huic rei paulò ampliores præparari debent, eæq́; in tabulato frigidißimo, et ſiccißimo loco, quò neque fumus, neq; teter perueniat odor, collocantur: deinde ſubſtrata prædicta poma ſic componi, ut floſculi ſurſum, pediculi deorſum ſpectent, quemadmodum etiam in arbore nata ſunt, & ne inter ſe alterum ab altero cōtingatur. Ita obſeruandum eſt, ut unumquodque genus ſeparatim proprijs arculis reponatur: nam cùm unà clauſa ſunt diuerſa genera, inter ſe diſcordant, & celerius uitiatur. Propter quod *etiam conſeminalium uinearum, non tam eſt firmum uinum, quàm ſi per ſe ſyncerum amineum, uel apianum, aut etiam fecinum cōdideris: uerùm ſic, ut prædixi, cùm diligenter mala fuerint cōpoſita operculis arcularū cōtegantur, & ut luto paleato linantur opercula, ne introire ſpiritus poßit: atque ea ipſa nonnulli*

ſicut

ſicut in alijs generibus, ut ſuprà iã diximus, populnea quidam, etiam abiegna ſcobe interpoſita, mala cuſtodiunt. Hæc tamen poma non matura, ſed acerbiſsima legi debent.

De conditura inulæ. CAP. XLVI.

I*Nulæ conditura ſic fiet, cùm eius radicem menſe Octob. (quo maximè matura eſt) è terra crueris, aſpero linteolo, uel etiam cilicio detergito quicquid arenæ inhærebit: deinde acutiſsimo cultello ſummatim eradito, & quæ plenior radicula fuerit, pro modo craſsitudinis in duas, uel plures partes digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modicè in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri poßint. Poſt hæc in umbra triduo ſiccentur, & ita in fideliam picatam recondantur, adiecto paſſo uel defruto, quod ſupernatet, ſpiſſamentoq; cunilæ impoſito contectum uas pelliculetur. Alia inulæ conditura. Cum radices eius raſeris, taleolas, ut ſuprà, facito, & in umbra triduo, uel etiam quatriduo ſiccato: deinde ſiccatas in uaſis ſine pice, interiecta cunila conijcito, cunila impoſita, ſex partibus aceti una pars ſapæ miſceatur cum hemina ſalis cocti, ut hoc iure macerentur taleolæ, donec quàm minimum amaritudinis reſipiant. Poſteà exemptæ iterum ſiccentur per dies quinque in umbra: tum craſſamentum uini fæculẽti, nec minus, ſi ſit, mulſi, & utriuſq; eorum quartam partem boni defruti confundito in ollam, quæ cum inferbuerit taleolas inulæ adijcito, & ſtatim ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfectè refrigeſcant. Poſteà transfundito in fideliam picatam, operculo tegito, tumq; pelliculato. Tertia eiuſdem inulæ conditura, Cum radiculas diligenter eraſeris, minutè conciſas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittant: deinde effuſa muria ſorba quàm optima, & maturiſsima ſemine detracto contere, & cum*

inula misce, tum siue passum, seu quàm optimum defrutum adijcito, & uas obturato. Quidã cum condiuerunt inulam, muriaq; macerauerunt, exsiccant, & malis cydoneis tritis, quæ in defruto, uel melle decoxerant, miscent, atque ita superfundunt passum, uel defrutum, & uas operculatum pelliculant.

Sampsa quemadmodum fiat. CAP. XLVII.

ACerbam pauseam mense Septembri, uel Octobri, dum adhuc uindemia est, contunde, & aqua calida paululum maceratam exprime, fœniculiq; seminibus, & lentisci cum cocto sale modicè permistam reconde in fideliam, & mustum quàm recẽtißimum infunde. Tum fasciculum uiridis fœniculi superpositum merge, ut oliuæ premantur, & ius supereminet. Sic curata oliua tertio die poßis uti. Albam pauseam, uel orchitem, uel radiolum, uel regiam dum contundes, primum quanq;, ne decoloretur, in frigidã muriam demerge, cuius cum tantum paratæ habueris, quantum satis fuerit implẽdæ amphoræ, fœniculi aridi fasciculum substerne in imo: deinde uiridis fœniculi semina, & lentisci districta & purgata in urceolo habeto: tum exemptam de muria oliuam exprimito, & permistam prædictis seminibus in uas adijcito: deinde, cum ad fauces peruenerit eius, fœniculi aridi fasciculos superponito, & ita recentis musti duas partes, & unam duræ muriæ permistas adijcito. Hac conditura compositis oliuis toto anno cõmode uteris. Quidam oliuam non contundunt, sed acuta arundine insecant, idq; operosius quidem, sed melius est, quia hæc candidior est oliua, quàm ea, quæ ex contusione liuorem contrahit. Alij siue contuderint, siue insecuerint oliuas, modico sale cocto, & prædictis seminibus immiscent: deinde sapam, uel passum, uel si est facultas, mellam infundunt. Mella autem

la autem quomodo fiat, paulò ante hoc ipso libro præcepimus. Cætera omnia similiter administrant. Posias oliuas, uel regias sine macula quàm candidißimas manu districtas eligito: deinde substrato fœniculo arido in amphoram conijcito, intermistis seminibus lentisci, nec minus fœniculi, & cum ad fauces uas repleueris, adijcito muriam duram: tum spissamento facto de arundinum folijs, oliuam premito, ut infra ius mersa sit & iterũ infundito muriam duram, dum ad summum amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua per se parum iucunda est, sed ad eas conditura, quæ lautioribus mensis adhibētur, idonea maximè est: nam cum res exigit, de amphora promitur, & contusa recipit quãcunq; uolueris conditurã. Pleriq; tamen sectiuum porrum, & rutam cum apio tenero, & mentam minutè cõcidunt, & contusis oliuis miscent, deinde exiguũ aceti piperati, & plusculum mellis, aut mulsi adijciunt, oleoq; uiridi irrorant, atque ita fasciculo apij uiridis contegitur. Quidam sic lectæ oliuæ in modios singulos ternas heminas salis permiscent, & adiectis seminibus lentisci, fœniculoq; substrato amphoram usq; ad fauces replent oliuis: deinde aceto non acerrimo infundunt, & cum iam penè amphoram impleuerunt, fœniculi spissamento deprimunt baccam, & rursus acetum usque ad summum labrum adijciunt. Posteà quadragesimo die omne ius defundunt, & sapæ, uel defruti tres partes cum aceti una permiscent, & amphoram replent. Est & illa probata compositio, ut cum muria dura pausea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immustis duabus partibus defruti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadem cõditura posset etiam regia componi, uel orchita. Quidam unam partem muriæ, & duas aceti miscent, eoq; iure oliuas poseas colymbadas faciunt: quibus si per se quo uti uelit, satis iucundas

experietur, quamuis & hæ cum exeunt de muria, conditurã qualemcunq; recipere possunt. Oliuæ *poscæ, cum iam decolorantur, antequàm mitescant, cum petiolo leguntur, & oleo quã optimo seruantur.* Hæc *maximè nota etiã post annum repræsentat uiridem saporem oliuarum.* Nonnulli *etiam cum de oleo exemerunt, trito sale aspersas pro nouis apponunt.* Est *& illud conditurae genus, quod in ciuitatibus* Græcis *plerunq; usurpatur, idq; uocant epityrũ.* Oliua *pausea, uel orchita cùm primùm ex albo decoloratur, fitq; luteola, sereno cœlo manu distringitur, & in uannis uno die sub umbra expanditur: & siqui adhærent pediculi, foliaq;, aut surculi, leguntur: postero die cribratur, & nouo fisco inclusa prælo supponitur, uehementerq; premitur, ut exudet quantulũcunq; habet amurcæ.* Patimur *autem nonnunquam tota nocte, & postero die pondere pressam baccam uelut exaniari, tum resolutis corticulis eximimus eam, & in singulos modios oliuæ triti salis cocti singulos sextarios infundimus: itemq; lentisci semen, rutæq;, & fœniculi folia sub umbra siccata, quæ uti satis uidentur concisa minutè, admiscemus, patimurq; horis tribus, dum aliquatenus bacca salem combibat: tum superfundimus boni saporis oleum, ita ut obruat oliuam, & fœniculi aridi fasciculũ deprimimus, ita ut ius supernatet.* Huic *autem conditurae uasa noua fictilia sine pice præparantur: quæ ne poßint oleum sorbere, tanquam oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine, tum demum & aßiccantur.* Sequitur *autem frigus hyemis, per quod oliuitas, sicut uindemia, curam uillicæ repetit.*

Nigræ oliuæ conditura. CAP. XLVIII.

PRius *itaq; (quoniã inchoauimus) de cõdituris oliuarum præcipiemus, ac statim conficiendi olei rationem subijciemus.* Pauseæ *baccæ, uel orchitæ nonnullis regionibus*

etiam

etiam næuiæ conuiuiorum epulis præparantur. Has igitur, cùm iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ fuerint, sereno cœlo distringere manu conuenit, lectasq; cribrare, & secernere, quæcunque maculosæ, seu uitiosæ, minoris'ue incrementi uidebuntur: deinde in singulos modios oliuæ salis integri ternas heminas adijcere, & in uimineos qualos confundere superposito copioso sale, ita uti oliuas contegat, sicq; triginta dies pati consudascere, atque omnem amurcam extillare, postea in alueum diffundere, mundaq; spongia salem, ne permaneat, detergere: tum in uas adijcere, & sapa, uel defruto amphoram replere superposito spissamento aridi fœniculi, quod oliuam deprimat. Pleriq; tamen tres partes defruti, aut mellis, & unã miscent aceti, aliqui duas partes, & unam aceti, & eo, quo condiunt, iure. Quidam, cùm oliuam nigram legerũt, eadem portione, qua suprà, saliunt, & sic collocãt in qualis, ut immistis seminibus lentisci alterna tabulata oliuarum, & salis usq; in summum cõponunt, deinde post quadraginta dies cùm oliua quicquid habuit amurcæ exsudauit, in alueũ defundũt, & cribratam separant ab seminibus lentisci, spongiaq; detergent, nequid adhæreat salis: tum in amphorã cõfundunt adiecto defruto, uel sapa, uel etiam melle, si est copia, cæteraq; similiter faciunt. In singulos modios oliuæ singulos sextarios maturi seminis anisi, lentisciq;, & ternos cyathos seminis fœniculi: si id nõ est, ipsum fœniculum concisum quantum satis uidebitur, adijci oportet: deinde in singulis modijs oliuarum salis cocti, & non moliti ternas heminas admisceri, & ita in amphoris condi, easq; fasciculis fœniculi obturari, & quotidie per terram uolutari: deinde tertio quoq; aut quarto die quicquid amurcæ inest mitti. Post XL. dies in alueum diffundi, & à sale tantummodo

ſeparari, ſic ne ſpongia detergeantur oliuæ, ſed ita ut erunt exemptæ, maſſulis ſalis miſtis in amphoram condantur, & ſpiſſamentis impoſitis ad uſus in cellam reponantur. Maturam oliuã in ſtatura factam colymbadẽ, de muria tollito, ſpongia tergito: deinde canna uiridi ſcindito duobus, uel tribus locis, & triduo in aceto habeto, quarto die ſpõgia extergito, in urceum, aut cacabum nouum mittito ſubſtrato apio & modica ruta. Conciſis deinde pleno uaſe oliuis immitte defrutum uſq; ad os. Lauri turiones in hoc uſu mittito, ut oliuas deprimant: poſt dies uiginti utere.

Sirapa quomodo fiat. CAP. XLIX.

OLiua nigra *maturiſsima ſereno cœlo legitur, eaq; ſub umbra uno die in cannis porrigitur, & quæcũq; eſt uitioſa bacca, ſeparatur. Item ſiqui adhæſerãt pediculi, adimuntur, foliaq;, & ſurculi, quicunq; ſunt intermiſti, eximuntur. Poſtero die diligẽter cribratur, ut ſiquid ineſt ſtercoris ſeparetur: deinde intrita oliua nouo fiſco includitur, & prælo ſubijcitur, ut tota nocte exprimatur. Poſtero die inijcitur quammundiſsimis molis ſuſpẽſis, ne nucleus frãgatur. Et cùm eſt in ſampſam redacta, tunc ſal coctus, tritusq; manu permiſcetur cũ cæteris aridis condimẽtis. Hæc autem ſunt, carenũ, cyminum, ſemẽ fœniculi, aniſum ægyptium. Sat erit autem totidẽ heminas ſalis adijcere, quot ſunt modij oliuarũ, & oleũ ſuperfundere, ne exareſcat. Idq; fieri debebit, quotieſcũq; uidebitur aſsiccari. Nec dubiũ eſt, quin optimi ſaporis ſit, quæ ex oliua poſia facta eſt. Cæterum ſupra duos menſes ſapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis eſſe idonea, ſicut liciniæ culmineæ. Veruntamen habetur præcipua in hos uſus olea calabrica, quam quidam propter ſimulitudinem oleaſtellum uocant.*

Oleum

Oleum quemadmodum fiat. CAP. L.

MEdia est oliuitas plerunq; initium mensis Decembris. Nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur, quod uocatur æstiuũ, & circa hunc mensem uiride premitur, deinde postcà maturũ. Sed acerbum oleum facere patrisfamiliâs rationibus nõ conducit, quoniam exiguũ fluit, nisi bacca tẽpestatibus in terrã decidit, & necesse est eam sublegere, ne à domesticis pecudibus feris'ue cõsumatur. Viridis autem notæ cõficere uel maximè expedit, cùm & satis fluit, & pretio penè duplicat domini reditum. Sed si uasta sunt oliueta, necesse est, ut aliqua pars eorum maturo fructui reseruetur. Locus autem in quo cõfici oleum debeat, etiam descriptus est priore uolumine. Pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda sunt, quæ prius omiseram. Tabulatum, quò feratur olea, necessarium est, quamuis præceptum habeamus, ut uniuscuiusq; diei fructus molis, & prælo statim subijciatur. Verùtamen quia interdum immodica multitudo baccæ torculariorũ uincit laborẽ (si labor est) esse oportet pensile horreũ, quò imponantur fructus, idq; tabulatum simile esse debet granario, & habere lacusculos tã multos, quàm postulabit modus oliuæ, ut separetur, & seorsum reponatur uniuscuiusq; diei coactura. Horum lacusculorum solum lapide, uel tegulis oportet cõsterni, & ita decliue fieri, ut celeriter omnis humor per canales, aut fistulas defluat. Nam est inimicißima oleo amurca, quæ si remãsit in bacca saporem olei corrũpit. Itaq; cùm lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, asserculos inter se distantes semipedalibus spatijs supra solũ ponito, & cannas diligenter spißè textas inijcito, ita ut ne baccam transmittere queãt, & oliuæ pondus poßint sustinere. Iuxta omnes autẽ lacusculos, ea parte, qua defluet amurca,

sub ipsis fistulis in modum fossularū concauum pauimentum, uel cauum lapidem esse oportebit, in quo consistat, & unde exhauriri posšit quicquid defluxerit. Prætereà *lacus, uel dolia præparata sub tecto habere oportebit, quæ seorsum recipiant sui cuiusq; generis amurcam, siue quæ syncera defluxerit, siue etiam quæ salē receperit: nam utraq; usibus plurimis idonea est.* Oleo *autem conficiendo molæ utiliores sunt, quàm trapetum: trapetum, quàm canalis, & solea.* Molæ *quàm facilimam patiuntur administrationem: quoniam pro magnitudine baccarū uel submitti, uel etiā eleuari possunt, ne nucleus, qui saporem olei uitiat, confringatur.* Rursus *trapetum plus operis faciliusq;, quàm solea, & canalis efficit. Est & organum erectæ tribulæ simile, quod tudicula uocatur: idq; non incommodè opus efficit, nisi quòd frequenter uitiatur, & si baccæ pluſculum ingesseris, impeditur.* Pro *conditione tamen, & regionum consuetudine prædictæ machinæ exercentur.* Sed *est optima molarum, tum etiam trapeti.* Hæc *ante, quàm de oleo conficiendo dissererem, præfari necesse habui.* Nunc *ad ipsam rem ueniendum est, quāquàm multa omissa sint, quæ sicut ante uindemiam, sic ante oliuitatem præparanda sunt, tanquàm lignorum copia, quæ multò antè apportanda est, ne cum res desiderauerit, operæ auocentur.* Tum *scalæ, corbulæ, decemmodiæ, trimodiæ satoriæ, quibus districta bacca suscipitur, fisci, funes canabini, & spartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum, opercula, quibus uasa olearia conteguntur, spongiæ maiores, & minores, urcei, quibus oleum progeritur, canneæ tegetes, quibus oliua excipitur, & siqua sunt alia, quæ nunc memoriā meam refugiunt.* Hæc *omnia, & multò plura esse debent, quoniam in usu depereunt, & pauciora fiunt, quorum siquid*

suo

ſuo tempore deſuerit, opus intermittitur. Sed iam quod pollicitus ſum exequar. Cum primũ baccæ uariare cœperint, & iam quædã nigræ fuerint, plures tamen albæ, ſereno cœlo manibus diſtringi oliuam oportebit, & ſubſtratis tegetibus, aut cannis cribrari, & purgari. Tum diligenter mundatam protinus in torcular deferri, & integrã in fiſcinis nouis includi, prælisq; ſubijci, ut quantum poßit paulißper exprimatur. Poſteà reſolutis corticulis emoliri debebunt, adiectis binis ſextarijs integri ſalis in ſingulos modios. Et aut regulis, ſi conſuetudo erit regionis, aut certè nouis fiſcinis ſampſæ exprimi. Quod deinde primum defluxerit in rotundum labrum (nam id melius eſt, quàm plumbeũ quadratum, uel ſtructile gemellar) protinus capulator deplcat, & in fictilia labra huic uſui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus primæ notæ, id eſt primæ preſſuræ oleũ recipiat, alter ſecundæ, tertius tertiæ. Nam plurimum refert non miſcere iterationem, multoq; minus tertiationem cum prima preſſura, quoniam longè melioris ſaporis eſt, quod minori ui præli, quaſi lixiuium defluxerit, cum deinde paululũ in labris primis conſtiterit oleũ, cliquare id capulator in ſecunda labra debebit, & deinde in ſequentia uſq; ad ultima. Nam quanto ſæpius translatione ipſa uentilatur, & quaſi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberatur. Sat erit autem in ſingulis ordinibus tricena componi labra, niſi uaſta fuerint oliueta, & maiorem numerum deſyderauerint. Quòd ſi frigoribus oleum cum amurca congelabitur, pluſculo ſale cocto utiq; utẽdum erit. Ea res reſoluit oleum, & ſeparat ab omni uitio. Neq; uerendum eſt, ne ſalſum fiat. Nam quantumcunq; adieceris ſàlis, nihilominus ſaporem non recipit oleum. Solet autem ne ſic quidem reſolui, cum maiora frigora inceſ-

 ſerunt,

ſerunt, itaq; nitrum torretur, & contritum inſpergitur, & cõmiſcetur. Ea res eliquat amurcã. *Quidam, quamuis diligentes olearij baccam integrã prælo non ſubijciunt, quòd exiſtimant aliquid olei deperire.* Nam cum *præli pondus accepit, non ſola exprimitur amurca, ſed & aliquid ſecum pinguitudinis attrahit.* Illud *autem in totum præcipiendum habeo, ut neque fumus, neque fuligo, quandiu uiride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam oleariam.* Nam *eſt utraque res inimica huic rei, peritiſsimiq; olearij uix patiuntur ad unam lucernam opus fieri.* Quapropter *ad eum ſtatũ cœli & torcular, & cella olearia conſtituenda eſt, qui maximè à frigidis uentis auerſus eſt, quoniam minime uapor ignis deſyderatur.* Dolia *autem, & ſeriæ, in quibus oleum reponitur, non tantum eo tempore curãda ſunt, cum fructus neceſsitas cogit, ſed ubi fuerint à mercatore uacuata, confeſtim uillica debet adhibere curam, ut ſi quæ fæces, aut amurcæ in fundis uaſorum ſubſederint, ſtatim emundentur, & non calidiſsima lixiuia, ne uaſa ceram remittant, ſed ſemel, atq; iterum eluentur, deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & ſæpius eluantur, atq; ita ſpongia omnis humor aſsiccetur.* Sunt *qui cretam figularem in modũ liquidæ fæcis aqua reſoluãt, & cum uaſa lauerint, hoc quaſi iure intrinſecus oblinant, & patiantur areſcere.* Poſteà *cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua uaſa perluunt, & aſsiccant, tum conſyderant nunquid ceram nouam dolia deſyderent.* Nam *ferè ſexta quaq; olivitate cerari oportere antiqui dixerunt, quod fieri poſſe non intelligo.* Nam *quemadmodum noua uaſa ſi calefiant, liquidam ceram facile recipiant, ſic uetera non crediderim propter olei ſuccũ, ceraturam pati.* Quam *tamen & ipſam ceraturam noſtrorũ temporum agricolæ*

repud

repudiauerunt, existimaueruntq; satius esse noua dolia liquida gummi perluere, siccataq; suffumigare alba cera, ne pallorem capiant. Eamq; suffitionẽ semper faciendam iudicant quotiescunque uel noua, uel uetera uasa curantur, & oleo nouo præparantur. Multi cum semel noua dolia, uel serias crassa gummi liuerunt, una in perpetuum gummitione contenti sunt. Et sanè quæ semel oleum testa combibit, alteram gummitionem non recipit. Respuit enim olei pinguitudo talem materiã, qualis est gummi. Post mensem Decembrem circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua superius, distringenda erit olea, & statim exprimenda. Nam si reposita in tabulatũ fuerit, celeriter concalescet, quoniam hyemalibus pluuijs amurcæ plus concipit, quæ est contraria huic rei. Cauendum est itaque, ne ex ea fiat oleum cibarium quod uno modo uitari poterit, si protinus illata de agro bacca cõmolita, & expressa erit, quæ sic administrata fuerit, ut suprà diximus. Pleriq; agricolarum crediderunt, si sub tecto bacca deponatur, oleum in tabulato crescere, quod tam falsum est, quàm in area frumenta crescere: idq; mendacium uetus ille Porcius Cato sic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minoremq; fieri. Propter quod cum facti unius mensuram rusticus sub tecto reposuerit, & post multos dies eam molere uoluerit, oblitus prioris mensuræ quam intulerat, ex alio aceruo similiter seposito quantum cuiq; mensuræ defuit supplet. Eoq; facto uidetur plus olei quieta, quàm recens bacca reddere, cum longè plures modios acceperit. Attamen si id maximè uerũ esset, nihilominus ex pretio uiridis olei plus quàm multitudine mali contrahitur, quod & Cato dixit. Et sic quidem quicquid ponderis, aut mensuræ oleo accedit, si portionem uelis in factum adiectæ baccæ computare, non prouentum, sed

detrimentum senties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoque tempore commolere, præloq; subijcere. Nec ignoro etiam cibarium oleum esse faciendum. Nam ubi excussa uermiculis oliua decidit, uel tempestatibus, & pluuijs in lutum defluxit, ad præsidium aquæ calidæ decurritur, ahenumq; calefieri debet, ut immundæ baccæ eluantur. Sed id non feruentißima fieri oportet, uerũ modicè calida, quò cõmodior gustus olei fiat: nam si excoctus est, etiam uermiculorũ, cæterarumq; immunditiarum saporem trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, sicut suprà præcepimus, fieri debebunt. Fiscis autem non ijsdem improbum & cibariũ oleum premi oportebit. Nam ueteres ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, semperq; cùm expresserint facta statim feruentißima debent aqua bis, aut ter elui: deinde si sit profluens, impositis lapidibus, ut pondere preßi detineantur immergi: uel si nec flumen est, in lacu, aut piscina quampurißimæ aquæ macerari, & posteà uirgis uerberari, ut sordes, fecesq; decidant, & iterum elui, siccariq;.

De oleo gleucino. CAP. LI.

QVamuis non erat huius temporis olei gleucini compositio, tamen huic parti uoluminis reseruata est, ne parum opportunè uini conditionibus interponeretur: hac autem ratione cõfici debet. Vas olearium quàm maximũ, & aut nouum, aut certè bene solidũ præparari oportet: deinde per uindemiam musti quamoptimi generis, & quàm recentißimi sextarios sexaginta cum olei pondo octoginta in id confundi: tum aromata non cribrata, sed ne minutè quidem contusa, uerùm leuiter cõfracta in reticulum iunceum, aut lineum adijci, & ita cum saxi ponduscula in olei, atque musti partem demitti. Sint autem ijs portionibus pensata, quas

quas infrà subijcimus, calami, schœni, cardamomi, xilobalsami, corticis de palma fœni Græci uetere uino macerati, & posteà siccati, atq; etiã torrefacti, iunci radicis, tum etiã iridis græcæ, nec minus anisi ægyptij pari pondere, id est, uniuscuiusq; libram, & quadrantem, ut suprà diximus, reticulo inclusa demittito, & metretam linito: post septimum diem, aut nonum per se metretæ siquid fecis, aut spurcitiæ faucibus inhærebit, manu eximito, & detergito: deinde oleũ eliquato, nouisq; uasis recondito, mox reticulũ eximito, & aromata in pila quammundißimè cõtundito, tritaq; in eandem metretã reponito, & tantundem olei quantum prius infundito, & obturato, in sole ponito. Post septimum diem oleum depleto, & quod reliquum est musti picatò cado recondito. Nam id si non exhauseris medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus, & cætero pecori.

Oleum ad unguenta quemadmodum facias. CAP. LII.

OLeum autem secundarium non insuauis odoris quotidianam unctionem præbere poterit dolore neruorũ laborantibus: antè, quàm oliua nigrescat, cùm primùm decolorari cœperit, nec tamen adhuc uaria fuerit, maximè liciniam, si erit, si minus, regiã, si nec hæc fuerit, tunc culminiam baccam manu stringito, & statim purgatam prælo integram subijcito, & amurcam exprimito, deinde suspensa mola oliuam frangito, eamq; uel in regulas, uel in nouo fisco adijcito. subiectamq; prælo sic premito, ne uasa intorqueas, sed tantum ipsius præli pondere quantulumcunq; exprimi patiaris: deinde cùm sic fluxerit, protinus capulator amurca separare, & diligenter seorsum in noua labra transferat, eiusq; eliquet reliquum olei: quod posteà fuerit expressum, poterit ad escam uel cum alia nota mistum

ta mistum, uel per se approbari.

De salsura suillæ carnis. CAP. LIII.

HActenus de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus: omne pecus, & præcipue suem pridie quàm occidatur, potione prohiberi oportet, quò sit caro siccior. Nam si biberit, plus humoris salsura habebit: ergo sitientē cùm occideris, bene exossato. Nam ea res minus uitiosam, & magis durabilē salsuram facit: deinde cùm exossaueris, cocto sale, nec nimium minuto, sed suspensa mola infracto diligenter salito, & maximè in eas partes, quibus ossa relicta sunt, largum salē infarcito, cōpositisq; supra tabulatum tergoribus, aut frustis uasta pondera imponito, ut exanietur. Tertio die pondera remoueto, & manibus diligenter salsurā fricato, eamq; cùm uoles reponere, minuto, & trito sale aspergito, atque ita reponito: nec desieris secius quotidie salsuram fricare, donec matura sit: quòd si serenitas fuerit ijs diebus, quibus perfricatur caro, patieris eam sale cōspersam esse nouem diebus: at si nubilū, aut pluuiæ, undecima, uel duodecima die ad lacum salsurā deferri oportebit, & salē prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui: necubi sal inhæreat, & paululum aßiccatam in carnario suspendi, quò modicus fumus perueniat, qui siquid humoris adhuc continetur, siccare cum poßit. Hæc salsura luna decrescēte maximè per brumam, sed etiam mense Februario ante Idus commodè fiet. Est & alia salsura, quæ etiam locis calidis omni tempore anni potest usurpari, quæ talis est. Cùm ab aqua pridie sues prohibiti sunt postero die mactantur, & uel aqua candente, uel ex tenuibus lignis flammula facta glabrātur (nam utroq; modo pili detrahuntur) caro in libraria frusta conciditur: deinde in seriam substernitur sal coctum, sed modicè (ut suprà diximus

mus) infractum: deinde offulæ carnis spiße cõponuntur, & alternis sal ingeritur: sed cùm ad fauces seriæ peruentum est, sale reliqua pars repletur, & impositis ponderibus in uas comprimitur: eaq; caro semper cõseruatur, & tanquã salsamentum in muria sua permanet.

Rapa, & napos quemadmodum condias. CAP. LIIII.

R*Aporum quàm rotundißima sumito, eaq;, si sunt lutosa, detergito, & summam cutem nouacula decerpito: deinde (sicut consueuerunt Salgamarij) decussatim ferramento lunato incidito. Sed caueto, ne usq; ad imũ præcidas rapũ. Tum salẽ inter incisuras raporum non nimiũ minutũ aspergito, & rapa in aluco, aut seria componito, & sale pluscuio aspersa triduo sinito, dum exudent: post tertiã diem mediã fibrã rapi gustato, si receperit salẽ.* Deinde *cùm uidebitur satis recep ßse, exemptis omnibus, singula suo sibi iure eluito: uel si nõ multũ liquoris fuerit, muriã durã adijcito, & ita eluito: & postea in quadratã cistam uimineam, quæ neq; spiße, solidè tamẽ & craßis uiminibus cõtexta sit, rapa cõponito: deinde sic aptatam tabulam superponito, ut usq; ad fundum, si res exigat, intra cistam deprimi poßint. Cum autẽ eam tabulã sic aptaueris: grauia pondera superponito, & sinito nocte tota, & uno die siccari.* Tum *in dolio picato fictili, uel in uitreo componito, & sic infundito sinapi, & aceto, ut à iure contegantur.* Napi *quoq;, sed integri, si minuti sunt, maiores autem insecti, codẽ iure, quo rapa condiri possunt: sed curandũ est, ut hæc utraq; antequàm caulẽ, aut cymã faciant, dum sunt tenera, componantur.* Napos *minutos integros, aut rursus amplos in tres, aut quatuor partes diuisos in uas conijcito, & aceto infundito, salis quoq; cocti unum sextarium in congium*

congium aceti adijcito: post trigesimum diem uti poteris.

Sinapim quemadmodum facias. CAP. LV.

SEmen sinapis diligenter purgato, & cribrato: deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua sinito: Posteà *tollito, & manibus expressum in mortarium nouum, aut bene emundatum conijcito, & pistillis conterito, cum contritum fuerit, totam intritam ad medium mortariũ contrahito, & comprimito manu plana: deinde cum compresseris, scarificato, & impositis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam suffundito, ut omnem amaritudinem eius, & pallorem exaniet: deinde statim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur.* Post *hoc album acre acetum adijcito, & pistillo permisceto, colatóq;.*Hoc *ius ad rapa condienda optimè facit. Cæterum si uelis ad usum conuiuiorũ præparare, cũ exaniueris sinapi, nucleos pineos quamrecentissimos, & amygdalũ adijcito, diligenterq́; cõterito infuso aceto. Cætera, ut suprà dixi facito.*Hoc *sinapi ad embammata nõ solum idoneo, sed etiam specioso uteris: nã est candoris eximij, si sit curiose factum.*

Oleris atri & siseris radicem quemadmodum condias. CAP. LVI.

PRiusquàm olus atrum coliculum agat, radicem eius excerito mense Ianuario*, uel etiam* Februario*, & diligenter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto, & sale componito: deinde post diem trigesimum eximito, & corticem eius delibratum abijcito. Cæterum medullam eius concisam in fideliam uitream, uel nouam fictilem conijcito, & adijcito ius, quod sicuti infrà scriptum est, fieri debebit. Sumito mentam, & uuam passam, & exiguam cepã aridam, eamq́; cum torrido farre, & exiguo melle subterito: quæ cum fuerit bene trita, sapæ, uel defruti duas partes, & aceti*

& aceti unam permiſceto: atq; ita in eandem fideliam confundito, eamq; operculo contectam pelliculato: cum deinde uti uoles, cũ ſuo iure conciſas radiculas promito, & oleum adijcito: hoc ipſo tempore ſiſeris radicem poteris eadem ratione, qua ſuprà condire: ſed cum exegerit uſus, eximes de fidelia, & oxymelli, cum exiguo oleo ſuperfunde.

Moretum oxyporum, uel ut alij, oxygarum quemadmodũ componas. CAP. LVII.

ADdito in mortarium ſaturciam, mentam, rutam, coriandrum, apium, porrum ſectiuum, aut ſi non erit uiridem cepam: folia lactucæ, folia erucæ, thymum uiride, uel nepetam, tum etiam uiride puleium, & caſeum recentem, & ſalſum, ea omnia pariter conterito, acetiq; piperati exiguum permiſceto. Hanc miſturam cum in catillo compoſueris, oleum ſuperfundito. Cum uiridia, quæ ſuprà dicta ſunt, contriueris, nuces iuglandes purgatas quantum ſatis uidebitur, inſerito, acetiq; piperati exiguum permiſceto, & oleum infundito. Seſamum leuiter torrefactum cum ijs uiridibus, quæ ſuprà dicta ſunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permiſceto, cui ſupra oleum ſuperfundito. Caſeum gallicum, uel cuiuſcunq; notæ uolueris minutatim concidito, & conterito, nucleosq; pineos, ſi eorum copia fuerit, ſi minus, nuces auellanas torrefactas adempta cute, uel amygdalas equè ſupra condimenta pariter miſceto, acetiq; piperati exiguum adijcito, & permiſceto, compoſitumq; oleo ſuperfundito. Si condimenta uiridia non erunt, puleium aridum, uel thymum, uel origanum, aut aridam ſaturciam cum caſeo conterito, acetumq; piperatum, & oleum adijcito. Poſſunt tamen hæc arida, ſi reliquorum non ſit poteſtas, etiam ſingula caſeo miſceri. Piperis albi ſi ſit, ſi minus, nigri unciæ tres, apij

ſeminis

seminis unciae duae, laseris radicis, quod σίλφιον Graeci uocant, sescunciam, casei sextantem. Haec contusa & cribrata melli permisceto, & in olla noua seruato: deinde cum exegerit usus, quantulumcunq; ex eo uidebitur aceto, & garo diluito. Ligustici unciam, passae uuae detractis uinaceis sextantem, piperis albi, uel nigri quadrantem. Haec, si maiorem impensam uitabis, possunt melli admisceri, & ita seruari: at si pretiosius oxyporum facere uoles, haec eadem cum superiore compositione miscebis, & ita in usum repones: quod si etiam cum laser non habueris, pro silphio, mellis adijcies pondo semunciam.

CLausulam peracti operis mei P. Siluine non alienum puto indicem lecturis, si modò fuerint, qui dignentur ista cognoscere: nihil dubitasse me pene infinita esse, quae potuerint huic inseri materiae: uerum ea, quae maximè uidebantur necessaria, memoriae tradenda censuisse: nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicunq; sunt habiti mortalium sapientißimi, multa scisse dicuntur, non omnia.

*

L. IVN

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE LIBER DE ARBORIBVS.

Qui cum tertius eius de re rustica librorum haberetur, tum ex ipsius Columellæ uerbis, tum aliis argumẽtis, temerè in alienum locum irrupisse deprehensus est, neque inter illos annumerandus.

De uitiario faciendo. CAP. I.

VONIAM de cultu agrorũ abunde primo uolumine præcepisse uidemur, non intempestiua erit arborum, uirgultorumq́; cura, quæ uel maxima pars habetur rei rusticæ. Placet igitur, sicuti Vergilio, nobis quoq; duo esse genera surculorum, quorum alterũ sua spõte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana prouenit, materiæ est magis aptum: hoc cui labor adhibetur, idoneum fructibus: unum hoc itaq; præcipuũ est, atq; id ipsum genus tripartitò diuiditur: nam ex surculo uel arbor procedit, ut olea, ficus, uel frutex, ut rosæ arundines: uel tertium quiddam, quod neq; arborẽ, neq; fruticem propriè dixerimus, sicuti est uitis. Arborũ, & fruticũ docebimus cultũ, si prius de uitibus præceperimus. Qui uineã uel arbustũ constituere uolet, seminaria prius facere debebit, sic enim sciet cuius generis uitẽ positurus est: nam quæ pretio parata disponitur, certã generositatis fidẽ non habet, quoniam dubium est, an is, qui uendidit, legendis seminibus adhibuerit diligentiam: tum etiam quod ex longinquo petitur, parum familiariter nostro solo uenit, propter quod difficilius cõualescit alienũ exteræ regionis. Optimum est itaq; eodẽ agro, quo uitẽ dispositurus es, uel certè uicino

facere seminarium: idq; multum refert loci natura. Nam si colles uineis, uel arbustis occupaturus es, prouidendum est ut siccissimo loco fiat seminarium, & iam quasi ab incunabulis uitis exiguo assuescat humori: aliter cum transtuleris de humido in aridum locum, uiduata pristino alimento deficiet: at si campestres, & uliginosos agros possidebis, proderit quoq; seminarium simili loco facere, & uitem largo consuescere humori: nanq; exilis, cùm in aquosum agrum transfertur, uicunque putrescit: ipsum autem agrum, quem seminario destinaueris planum, & succosum, sat erit bipalio uertere: quod uocant rustici sestertium, ea repastinatio altitudinis habet plus sesquipede, minus tamen quàm duos pedes. Eiusmodi bipalio iugerum agri uertitur operis quinquaginta. Collem autem, & cliuum modum iugeri continentem, si ne minus duobus pedibus altè repastinabis operis sexaginta: uel si eodem loco, quo uineã ordinaturus es, facere uoles seminarium, tribus pedibus altè repastinabis iugerum operis octoginta: ita tamen si neq; lapis, neq; tophus, aut alia materia difficilior interuenerit; quæ res quot operas absumat, parũ certũ est. Nos autẽ de terreno loquimur.

Qualia semina, & quando legas. CAP. II.

PEracta repastinatione, mense Februario, uel prima parte Martij semina legito: sunt autem optima, quæ de uitibus notatis leguntur. Nam cui cordi est bona seminaria facere, circa uindemiam uites, quæ & magnum, & incorruptum fructum ad maturitatem perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluuijs abluatur) permista denotat, nec hoc uno tantummodo anno facit, sed continuis tribus, uel pluribus uindemijs easdem uites inspicit: an perseuerent esse fœcundæ. Sic enim manifestum est generositate uitium, non anni ubertate fructũ prouenire. Si compluribus uindemijs eundem

dem tenorem seruarint, ex eiusmodi uitibus lecta semina multum bonumq; uinum præbebunt: nanq; qualiscunque generis uuæ, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt, longè melioris saporis uinū faciunt, quàm quæ præripiuntur æstu, aut alia de causa.

Quemadmodum semina eligas, & de habitu terræ. CAP. III.

SEmina autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis, minutisq; uinaceis, dulci sapore. Optima habentur à lumbis: secunda ab humeris: tertia summa in uite lecta, quæ celerrimè comprehendunt, & sunt feraciora, sed & quàm celerrimè senescunt. Pampinaria sarmenta deponi non placet: quia sterilia sunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis præcoques uites serito raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nam tali generi uitium eiusmodi ager aptus est. Locis aridis, & macris, & siccis uitem sere natura feracem, & ualidam, crebrisq; acinis. quòd si pingui agro ualidas uites deposueris, pampinis magis eluxuriabuntur, & qualemcunq; fructū tulerint, ad maturitatē non perducent. Rursus imbecillæ exili agro celeriter deficient, exiguumq; fructum dabunt. Vnumquodque genus uitium separatim serito: ita suo quodque tempore putabis, & uindemiabis. Semina nouella cum uetere sarmento deposita citò comprehendunt, & ualenter crescunt, sed celeriter senescunt: at quæ uetere sarmento panguntur, tardius conualescunt, sed tardius deficiūt: semina quàm recētißima terræ mandare conuenit. Si tamen mora interuenerit, quò minus statim serantur, quàm diligentißimè obrui tota oportet eo loco, unde neq; pluuias, neq; uentos sentire poßint: plantaria facito ab exoriente, & à decima luna, & à uigesima. Hæc melior est uitibus satio. Sed cùm seris, frigidos uentos

uitato. Malleolũ sic deponito: uirgam malleolarem nõ amplius, quàm sex gemmarum esse conuenit, ita tamen sunt, si breuia internodia habent: eius imam partẽ, quam in terram demissurus es, acutißima falce iuxta nodum, sic ne gemmã lædas, rotunda plaga amputato, & statim fimo bubulo linito: tum in terram bene pastinatam, & stercoratam rectũ sarmentum defigito, ita ne minus quatuor gemmæ absconda ntur. Pedale quoquouersus spatium sat erit inter semina relinqui: cùm comprehenderint, identidem pampinentur, ne plura sarmenta quàm debent, enutriant. Item quàm sæpißimè fodiantur: ferro ne tangãtur. Vigesimo & quarto mense resecentur: post trigesimum, & sextum mensem transferantur. In agro requieto uineam ponito. Nam ubi uinea fuerit, quod citius decimo anno seueris: ægrius comprehendet, nec unquam roborabitur. Agrum antè, quàm uineis obseras, explorato qualis saporis sit, talem enim etiam gustus uini præbebit. Sapor autem (sicuti primo docuimus uolumine) comprehendetur, si terrã aqua diluas, & cũ colaueris, tum demum aquam degustes: aptißima uitibus terra est arenosa, sub qua consistit dulcis humor: probus consimilis ager cui subest tophus. Aequè utilis congesta, & mota terra. Sabulum quoq;, cui subest dulcis argilla, uitibus conuenit: omnis autem qui per æstatem finditur ager, uitibus, arboribusq; inutilis: terra inferior alit uitem, & arborẽ superior custodit. Saxa summa parte terræ, et uites, & arbores lædunt, ima parte refrigerãt: & mediocri raritudine optima est uitibus terra: sed ea, qua transmittit imbres, aut rursus in summo diu retinet, uitanda est. Vtilißima est autem superior modicè rara, circa radices densa. Mõtibus, cliuisq; difficulter uineæ conualescunt, sed firmum, probumq; saporem uini præbent. Humidis, & planis locis robustißimæ,

mæ, sed infirmi saporis uinum, nec perēne faciunt. Et *quoniam de seminibus, atque habitu soli præcepimus, nunc de genere uinearum disputabimus.*

De generibus uinearum. CAP. IIII.

V*Ites maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in sublime procedũt, tum et materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquunt.* Hoc *genus uitiũ arbustiuum uocamus, de quo pluribus suo loco dicemus.* Vinea*rum autem fere genera in usu tria sunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertia, quæ est à terra subrecta, more arborum in se consistens.* Id *genus comparatum iugatæ quadam parte deficitur, quadam superat.* Iugata *plus aëris recipit, & altius fructum fert, & æqualius concoquit, sed difficilior est eius cultus.* At *hæc ita cōstituta est, ut etiam arari poßit, eoq; ubertatem maiorē consequitur, quòd sæpius, & minore impensa excolitur.* At *quæ protinus in terram proiecta est, multum sed non bonæ notæ uinum facit.* Vi*nea optimè repastinato agro reponitur.* Nonnunquam *tamen uel melius quibusdam locis, sulcis committitur.* Inter*dum etiam scrobibus deponitur, sed, ut dixi, repastinabitur iugerum in altitudinem pedum trium operis octoginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longum septuaginta, una opera effodit. Scrobes ternarios, id est, quoquouersus pedum trium, una opera facit* XVIII. Vel *si cui cordi est laxius uites ponere, scrobes quaternarios, id est, quoquouersus pedum quaternûm, una opera* XII. *facit.* Vel *bipedaneos quoquouersus una opera* XX. *effodit.* Curandum *autem est, ut locis aridis & cliuosis altius uites deponantur, quàm si humidis, & planis.* Item *si scrobibus, aut sulcis uineam posituri erimus, optimum erit, ante annum scrobes, uel sulcos facere.* Vinea, *quæ angu-*

ſtiſsimè conſeritur, quoquouerſus quinq; pedum ſpatio interpoſito ponitur, laxius uerò inter pedes VII. uel VIII. Sed quæ rariſsimè (ut etiam facilè arari poſsit) inter denos pedes conſtituitur. Hæc poſitio uinearum modum ſine dubio agri maiorem occupat, ſed ualentiſsima & fructuoſiſsima eſt. Cum ſemina depones, imum ſcrobē, uel ſulcum bidentibus fodito, mollemq; reddito. Vitem, quam ponis, fac ut ad orientem ſpectet adminiculo religata. In imo ſcrobe lapides circa pondo quinq; ita ponito, ne uitem premant, ſed tamen iuxta radices ſint. Præterea poſt hæc uinaceæ heminā uuæ albæ in nigra, uuæ nigræ in alba ponito, atq; ita ſcrobem, uel ſulcū cum ſtercorata terra ad medium com pleto. Triennio deinde proximo paulatim ſcrobem, uel ſulcum uſque in ſummum completo. ſic uites conſueſcent radices deorſum agere. Spatium autem radicibus, quà repāt, lapides præbent, et hyeme aquam repellunt, æſtate humorem præbent uineaceæ, quæ & radices agere cogunt. Quoniam præcepimus quemadmodum uites ponēdæ ſint, nunc culturam earum docebimus.

Quemadmodum uites coli debeant. CAP. V.

VInam nouellam omneis gemmas agere ſinito, ſimul atque pampinus inſtar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, & duas materias relinquito, alteram, quam uitis conſtituendæ cauſa ſubmittas, alteram ſubſidio habeas, ſi forte illa ordinaria interierit: hanc ruſtici cuſtodem uocant: proximo deinde anno, cum putabis uitem, meliorem unam uirgam relinquito. tertio anno uitem, in quam formam uoles, dum tenera eſt, componito. Si iugatam erimus facturi, unam materiā ſubmittito, ita ut duas gemmas, quæ ſunt proximæ à terra, falce acuta radas, ne poſsint germinare, deinde tres ſequentes relinquas, reliquam partem

tem uirgæ amputes. Sin autem uitem in se consistere uoles, sicuti arbori brachia submitti patieris, & dabis operam, ut in orbem quàm rectißimè formetur. Nam præterquàm quòd speciem habet sic composita, tum etiam minus laborat, cum undiq; uelut æquilibrio stabilita in se requiescit. Sat erit autem, cum primò brachia submittentur, singulas gemmas singulis sarmentis relinqui, ne protinus onere grauetur. Post hanc putationem lectis sarmentis, bidentibus altè, & æqualiter uineam fodito: uel, si ita latè disposita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam uitem ne colito, nisi si uoles eas radices, quæ in ablaqueatione apparebũt, persequi: tum demum optimè amputabis, sed ita ne codicem lædas, sed potius instar digiti unius à matre relinquas, & ita radicem resecces. Nam quæ propius abraditur, præterquàm quòd uulnus uiti præbet, coq; nocet, tum etiam de ipsa cicatrice plures radices prorepunt. Itaq; optimum est exiguam partem relinqui, atq; ita summas partes, quas æstiuas rustici appellant, resecare, quæ sic resectæ inolescunt: nec ultrà uitibus obsunt. Possunt etiam soboles per brumam cædi, eò magis quòd frigoribus extirpatæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione ante brumam tertio quoque anno macerati stercoris, ne minus sextarijs binis ad radices uitium po suisse conueniet, præterquàm columbinum, quo siquid amplius, quàm heminam posueris, uiti nocebit. Post brumam deinde ablaqueationem circunfodito. Ante æquinoctium uernũ, quod est Octauo Cal. April. ablaqueationem adæquato. Post Idus Aprilis terram ad uitem aggerato, æstate deinde quàm potes sæpißimè occato. Iugerum uineæ quinq; operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Iugerum ualentis, & iam constitutæ uineæ quatuor ope-

ris putatur, sex alligatur. Arbusto nihil eiusmodi potest aptè finiri, quoniam inæqualitas arborū nō patitur operis iusta comprehendi. Quibusdā placet uitē proximo anno translatam non putare, sequenti deinde anno purgare, & unam uirgā, quam submittamus, ad tertiam gemmam resecare, tertio deinde, si uitis rectè cōualuerit, una plus gēma submittere: quarto duas gēmas proximæ putationi adijcere atq; in quinto demum anno uitem iugare. Hunc eundem ordinem culturæ nos quoq; experti comprobauimus.

De resecanda uinea uetere, & propaganda. CAP. VI.

VEterem uineam si in summo radices habebit, resecare nolito, alioquin etiam nouella uinea, quæ ex resectione enata fuerit, uim inutilem habebit, summa parte terræ natantibus radicibus, quamobrem neque fructum uberem percipies, & nihilo minus celeriter consenescet. Eiusmodi itaq; uinea, si non aridos in corpore habet truncos, & flecti potest, factis sulcis optimè sternitur, atq; ita reno uellatur. Sin autem eo usq; exaruit, ut curuari non poßit, primo anno summatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & stercus ad radices addito, atq; ita putato, ut paucas, & certas materias relinquas, & fodias diligēter, & sæpius pampines, ne omnino superuacua sarmenta nutriat. Sic exculta, firmas & longas materias creabit, quas sequenti anno scrobibus inter ordines factis propagabis: ac deinde per triennium pòst dum conualescet sæpius fodies, matremq; ipsam enecabis, nihil in posterum prospiciens ei, quam sublaturus es. In postremum annum matrem radicitus tolles, atq; ita nouellam uineam ordinabis. Sin autem uetus uinea duntaxat generis boni radices in alto sitas habebit, ita ut ablaqueatæ non conspiciantur, cā

uineam

uineam, circa Cal. Martias antè quàm reseces, ablaqueato, & protinus cum altè ablaqueaueris, resecato. Quatuor digitos ab radicibus truncum relinquito, & si fieri poterit, iuxta aliquem nodum serrula desecato, & plagam acutissimo ferro deleuato, deinde minutam terram mediocriter stercoratã ita superponito, ut adobruto trunco ne minus tres digiti terræ super plaga sint. Hoc iccirco ne sole inarescat, & ut melius materias det ex percepto humore, quem terra præbet: at quæ mali generis, & infructuosa uinea est, summasq; partes & mucidas, & exesas habet, si radices eius satis altè positæ sunt, optimè inseretur ita ut ablaqueata, & nudata pars ima secundum terram sic amputetur, ne cum aggerata fuerit, supra terram extet.

De propagatione. CAP. VII.

PRopagationũ genera tria sunt in usu maximè: unum, quo uirga edita à matre sulco committitur: alterum, quo ipsa mater prosternitur, atque in plureis palos per suas uirgas diuiditur. Tertium, quo uitis scinditur in duas, uel tres partes, si diuersis ordinibus diducenda est. Hoc genus tardißimè conualescit, quia uitis diuisa medullam amittit. Et quoniam genera proposuimus, unumquodq; qualiter faciendum sit, demonstremus. Virgam cùm à matre in terram deprimere uoles, scrobem quoquouersus quatuor pedum facito ita, ut propago non lædatur alterius radicibus. Deinde quatuor gemmas, quæ in imum scrobem perueniant, relinquito, ut ex ijs radices citentur, reliquam partẽ, quæ continens matri est, abradito, ne superuacua sarmenta procreet. Diuersæ autem, quæ supra terram extare debent, ne paßus fueris plus, quàm duas, aut ut maximè tres gemmas habere. Reliquas, quæ in terrã absconduntur, exceptis quatuor imis, fac abradas, ne in summo radices uitis citet:

hoc modo propagata celeriter conualeſcet, & tertio anno à matre ſeparabitur. Sin autem ipſam uitem ſternere uoles, iuxta radicem ita, ne ipſam lædas, curioſe fodito, & uitem ita ſupplantato, ne radicem abrumpas: cùm eam ſtraueris, & uideris quouſque poßit pertingere, ſulcum facies unum, in quem uitem integram dimittas: deinde ex eo ſulco, quaſi ramos foſſarum facies, per quos uti quæq; uirga poſtulauerit, propagetur, atq; ita terra adoperies. Sin autem uitis exiguam materiam habebit, & in diuerſos ordines diducenda erit, neq; aliter potuerit palos, ad quos perducitur, pertingere, quàm ut diffluat, curabis, ut quàm acutißima falce ab ea parte, qua bifurca eſt, findas, & eodem ferro acuto plagam emendes, ſicubi inæqualiter findi uidebitur: ſic didu cta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis eſt etiam illa propagatio, quam nos reperimus, ſi quando in ordinem uitis deeſt, neq; eſt tam procera uirga, quæ cùm in imum ſcrobem demiſſa fuerit, retorqueri, & erigi ſupra terram poßit. Breuitatem ne reformidaueris, ſed qualemcunq; uirgam, cuius cacumen in imum ſcrobem peruenit, deprimito, & obruito: deinde gemmas, quæ ſecundum ipſam matrem ſunt, ſubmittito, ut materias à ſuperiore parte citent. Tum demum poſt triennium à matre amputato, & ad ſuum palum eam partem, quam à matre præcideris, reducito, & caput uitis facito. Propaginis ſcrobem ne minus triennio paulatim completo: ſummas radices præcidito: crebrò fodito.

De inſitionibus fructuoſis, quæ uites fœcundas faciunt. CAP. VIII.

CVm uitem inſerere uoles, optimi generis ſarmenta fructuaria tum, cùm gemmas agere incipient, uento auſtro à matre præcidito. Sarmentum, quod inſeris, de ſumma uite ſit rotundum, bonis, crebriſq; nodis. Tres deinde nodos

nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex utraque parte duorum digitorum spatium in modum cunei tenuißime scapello acuto, ita ne medullam lædas, adradito. Vitem deinde, quàm insiturus es resecato, & plagam leuato, atq; ita findito, et paratos surculos in fissuram demittito, catenus qua adrasi sunt, ita ut cortex surculi corticē uitis, æqualiter contingat: quicquid inserueris uiti, diligenter libro ligato, atque luto subacto paleato oblinito, operitoq; plagam, & ita alligato, ne aqua, uentus'ue penetrare possit: deinde supra lutum muscum imponito. & ita religato: ea res præbet humorem, nec inarescere sinit: infra insitionem, & alligaturam falce acuta leuiter uitem uulnerato ex utraque parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quàm ex insitione ipsa abundet: nocet enim nimius humor, nec patitur surculos insertos comprehendere. Quibusdam antiquorum terebrari uitem placet, atque ita leuiter adrasos surculos demitti. Sed nos meliore ratione hoc idem fecimus: nam antiqua terebra scobem facit, propter hoc urit eam partem, quam perforat: perusta autem perraro unquā comprehēdit insertos surculos. Nos rursus terebram, quam gallicam dicimus, huic insitioni aptauimus: ea excauat, nec urit, quod non scobem, sed ramenta facit. Itaque cauatum foramem cùm purgauimus, undique adrasos surculos inserimus, atque ita circumlinimus. Talis insitio facilimè conualescit. Igitur secundum æquinoctium perfectam uitiū insitionem habeto, humida loca, de uua alba: sicca, de nigra inserito. Infructuosas uites fœcūdas sic facito. Vites, quæ exiguum dant fructum, aceto acri cum cinere rigato, ipsumq; codicem eodem cinere linito. At si quæ fructū, quem ostendunt, ad maturitatem non perducunt, sed priusquam mitescant uuæ, inarescunt, hoc modo emendabuntur, cùm sci-

piones

piones amplitudinem acini habuerint, radice tenus uitem præcidito, plagam acri aceto pariter, ac lotio ueteri permista terra linito, eodemq; radices rigato, sæpe fodito. Hæc materias citant, uuæq; succum perferunt.

Vt uua complura genera acinorum habeat. CAP. IX.

EST etiã genus insitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis colorisq; reperiuntur acini. Hoc autẽ ratione tali efficitur: quatuor, uel quinq;, siue etiam plures uoles, uirgas diuersi generis sumito, easq; diligẽter, & æqualiter cõpositas colligato, deinde in tubulũ fictilem, uel cornu arctè inserito, ita ut aliquantum extent ab utraq; parte, easq; partes, quæ extabunt resoluito, in scrobem deinde imponito, & terra stercorata, obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cùm inter se uirgæ cohæserint, post biennium, aut triennium facta iam unitate, dissolues tubulum, & circa medium ferè crus, ubi maximè uidebuntur coisse, uitem serra præcidito, & plagam leuato, terramq; minutam aggerato, ita ut tribus digitis altè plagam operiat, ex eo codicee cum egerit coles, duos optimos submittito, reliquos deijcito, sic uuæ nascentur, quales proposuimus. Vt autem uuæ sine uinaceis nascantur, malleolum scindito ita, ne gemmæ lædantur, medullamq; omnem eradito, tum demũ in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas, atq; ita terra stercorata deponito, & rigato: cum coles agere cœperit, sæpe, & altè refodito. Adulta uitis tales uuas sine uinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. CAP. X.

VIndemia facta statim putare incipito ferramẽtis quàm optimis, & acutißimis, ita plagæ leues fient, neq; in uite aqua consistere poterit, quæ simulatq; immorata est, corump

corumpit uitẽ, uermesq́;, & alia creat animalia, quæ materiam excedunt: plagas autem rotundas facito: nam celerius cicatricem ducũt. Sarmẽta lata, uetera, male nata, contorta, omnia hæc præcidito: nouella, & fructuaria & interdũ sobolem idoneã, si iam superficies parum ualebit, submittito, brachiaq́; conseruato: quamcelerrime poteris putationem perficito: arida, & uetera, falce quæ amputari nõ possunt, acuta dolabra abradito: in agro macro, & sicco uineã imbecillam à bruma amputato: quam partẽ non deputaueris, circa Calen. Febr. repetito: ab Idib. Decemb. ad Idus Ianuarias ferro tangi uitem, & arborẽ non conuenit. Cum uitem putabis, inter duas gemmas secato: nam si iuxta ipsam gemmam secueris, laborabit, nec materiam citabit. Cicatrix autem semper deorsum spectet, ita neq; aqua, neq; sole laborabit, humoremq́; rectè capiet: in agro crasso, ualidaq́; uinea plures gemmas, & palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in uite brachium desyderabis, falce acuta semel, aut bis eo loco altè instar digiti mucrone ferito. Brachium quamuis longum caue totum tollas, nisi totum aruerit: uineam nouellam ante brumã ablaqueatam habeto, ut omnes imbres, limumq́; concipiat. Vites, arboresq́;, quò citius ablaqueaueris, erunt ualentiores. Sed quæcunq; in cliuis erũt positæ, ita ablaqueandæ sunt, ut à superiore parte secundũ codicem lacusculi fiant, ab inferiore autem puluinuli altiores excitentur, quo plus aquæ, limiq́; contineant. Vinea uetus neq; ablaqueanda est, ne radices, quas in summo habet, inarescant, neq; aranda, ne radices abrumpantur. Bidentibus sæpe, & altè fodito æqualiter, & stercore, uel palea conspergito solum ante brumam, uel cum circum ipsam uitem summatim ablaqueaueris, stercorato.

De pampinatione. CAP. XI.

Vineam

VIneam quàm bene putare, tam diligenter pampinare utile est: nam & materiæ, quæ fructũ habent melius conualescunt, et putatio sequentis anni expeditius, tũ etiam uitis minus cicatricosa fit, quoniã quod uiride, & tenerum decerpitur, protinus conualescit. Super hæc quoque melius uuæ maturescunt. ante dies decem, quàm uinea florere incipit, pampinatam habeto: quicquid superuacui enatum fuerit, tollito: quod in cacumine, aut in brachijs natum erit decerpito, duntaxat, quæ uuam nõ habebũt. Cacumina uirgarum, ne luxurientur, demutilato. Vuas, quæ meridiem, aut occidentem spectabũt, ne peruratur suo sibi pãpino tegito.

De fossura. CAP. XII.

SImulatq; uua uariari cœperit, fodito tertiam fossuram, et cum iam maturescet, ante meridiem priusquam calere incipiet, et cum desierit, post meridiẽ fodito, puluerémq; excitato: ea res & à sole, & à nebula maxime uuam defendit. Lutulentam terrã, neq; arare, neq; fodere oportet, quia ualde durescit, & finditur. Bidentibus terram uertere utilius est, quàm aratro. Bidẽs æqualiter totam terram uertit: aratrum præterquàm quòd scamna facit, tum etiam boues, qui arant, aliquantulum uirgarum, & interdum totas uites frangunt. Finis autẽ fodiendi uineam nullus est, nam quanto sæpius foderis, tanto uberiorem fructum reperies.

Ne rubigo uineam uexet. CAP. XIII.

PAlearum aceruos inter ordines uerno tempore positos habeto in uinea: cum frigus contra temporis consuetudinem intellexeris, omneis aceruos incendito, ita fumus nebulam, & rubiginem remouebit.

Ne formica uitem ascendat. CAP. XIIII.

LVpinum terito, & cum fracibus misceto, eóq; imam lineã uitem circumlinito: uel bitumẽ cum oleo coquito,

eo quoq; imas uites tangito, formicæ non exedent.

Ne sorices, aut uolucra uitem lædat. CAP. XV.

VItes, quæ secundum ædificia sunt, à soricibus, aut muribus infestantur: id ne fiat plenam lunam obseruabimus, cum erit in signo leonis, uel scorpionis, uel sagittarij, uel tauri, & noctu ad lunã putabimus. Genus est animalis, uolucra appellatur, id ferè prærodit teneros adhuc pampinos, & uuas: quod ne fiat, falces, quibus uineam putaueris, peractã putatione sanguine ursino linito: uel si pellem fibri habueris, in ipsa putatione quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atq; ita putare incipito. Quoniam de uineis abunde diximus, de arbustis præcipiamus.

De arbustis. CAP. XVI.

VItem maximè opulus alit, deinde ulmus, deinde fraxinus. Opulus quoniam frondem non idoneam habet, à plerisq; improbatur. Vlmus autem, quam atiniam uocant rustici, generosißima est, & lætißima, multamq; frondem habet, eaq; maximè serenda est locis pinguibus, uel etiam mediocribus: sed si aspera, & siticulosa loca arboribus obserenda erunt, neq; opulus, neq; ulmus tam idoneæ sunt quàm orni: eæ syluestres fraxini sunt paulò latioribus tamen folijs quàm cæteræ fraxini, nec deteriorem frondem, quàm ulmi præstant. Capræ quidem, & oues libentius etiam hãc frondem appetunt. Igitur qui arbustum cõstituere uolent, ante annum quàm deponant arbores, scrobes faciant quatuor pedum quoquouersus, deinde circa Cal. Mart. in eandem scrobem ulmum, & opulum, uel fraxinũ deponant, ut si ulmus defecerit, opulus, uel fraxinus locũ obtineãt: si autẽ utraq; uixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbustum inter quadragenos pedes dispositum esse conuenit: sic enim

& ipsæ

& ipsæ arbores, & appositæ uites melius conualescent, fructumq; meliorem dabunt. Segetes etiam, quæ in eo erũt, minus umbra laborabũt: arborẽ, quam deposueris, sæpius circunfodito, quò celerius adolescat, & citra trienniũ ferro ne tetigeris. Completis sex & triginta mẽsibus ad recipiendã uitẽ formabis, & superuacuos ramos amputabis, altera brachia in modum scalarum relinquens, alternisq; annis, sexto anno, si iam firma uidebitur, maritabis hoc modo: ab ipso arboris crure pedale spatiũ intermittito, deinde sulcum in quatuor pedes longum, in tres alterum, in dupõdium, & semissem latũ cũ feceris, patiare minime duobus mensibus eum tẽpestatibus uerberari. tum demũ circa Cal. Martias uitem, de seminario, ne minorem quidẽ decem pedũ sternito, & adminiculato, arboriq; iungito: eam proximo anno ne putaueris: tertio uerò ad unã uirgã redigito, paucasq; gẽmas relinquito, ne antequàm inualuerit, in altitudinem repat: deinde ubi amplũ incrementũ habuerit, per omnia arboris tabulata disponito eius materias, ita tamẽ ne uitẽ oneres, sed certa, & robustißima flagella submittas. arbustiuã uitem quàm putare, tam alligare diligenter oportet: nam in ea fructus maximè uis cõsistit, diutiusq; perẽnat, quæ firmis toris & idoneis locis religata est: itaq; omnibus annis cõuenit subsequi putationem, ita ut tori renouentur, & uitis per idoneos ramos disponatur.

De oliuetis. CAP. XVII.

OLea maximè collibus siccis, & argillosis gaudet, at humidis cãpis, & pinguibus lætas frõdes sine fructu affert. Melius autẽ truncis quàm plantis oliuetũ cõstituitur. Magoni autẽ placet siccis locis oliuam, aut mox post æquinoctium seri, aut ante brumã. Nostræ ætatis agricolæ ferè uernum tempus circa Calen. Maias seruãt. Oportet autem

tet autem ſcrobem oleæ quoquouerſus pedes quaternos patere, in imum ſcrobem lapidem, glareamq; abijcere, deinde ſuper terram quatuor digitorum inijcere, tum arbuſculam deponere ita rectum, ut quod à ſcrobe extiterit, in medium ſit: arbuſculum autem à tempeſtatibus tueri diligenter oportet adminiculando, & terræ, quæ in ſcrobe reponitur, ſtercora immiſcendo. Oleam *decet inter ſexagenos pedes diſponi, ut ſpatium in latitudinem creſcendi habeat: nam quæ in proceritatem extenduntur, euanidæ fiunt, parumq; fructus ferunt.* Optima *eſt olea liciniana, pauſia ſecunda oleo; eſcæ orchis. Sunt & regiæ, & radij, quæ neque ſpecie, neque oleo ſunt, tam gratæ, quàm quas ſuprà diximus. Si oleam poſueris eo loco, unde quercus effoſſa eſt, morietur, ideo quòd uermes quidam ſunt, qui in radice quercus naſcuntur, & educantur, ijq; maximè ſemina oleæ conſumunt: ſi in olea unus ramus aliquanto cæteris lætior eſt, niſi eum recideris, arbor tota fiet retorrida.* Omnes *arbuſculas prius quàm transferantur, rubrica notare conuenit, ut cùm ſerentur, eaſdem cœli partes aſpiciant, quas etiam in ſeminario conſpexerant, alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter conſuetudinem ſub alio tractu expoſitas habuerint.*

De pomario conſtituendo. CAP. XVIII.

P*Riuſquam pomarium conſtituas, quàm magnum habere uoles circummunito maceria, aut foſſa, ita ut non ſolùm pecori, ſed ne homini quidem tranſitus ſit, niſi per oſtium, dum adoleſcant ſemina: nam ſi prius cacumina manu perfracta, aut à pecore præroſa fuerint, quàm adoleſcant, in perpetuum corrumpuntur.* Generatim *autem arbores diſponere utilius, maximè ne imbecillæ à ualentioribus premãtur, quæ nec uiribus, nec magnitudine ſunt pa-*

res, neq; pariter crescunt: terra quæ uiribus apta est, eadem quoq; utilis est arboribus.

De scrobibus faciendis. CAP. XIX.

ANte annum, quàm pomaria disponere uoles, scrobes fodito, ita sole pluuiaq; macerabuntur, & quod posueris citò comprehendet. Sed si quo anno scrobes feceris, etiam semina ponere uoles, minimum ante duos mẽses fodito scrobes, posteà stramentis eos completo, & incedito. Quò latiores, patenioresq; scrobes feceris, eò lætiores erunt, uberioresq; fructus. Srobs clibano similis esse debet, imus quàm summus patẽtior, ut laxius radices euagẽtur, ac minus frigoris hyeme, minusq; æstate uaporis per angustum os terræ admittant. Tũ etiã cliuosis locis terra, quæ in eum congesta est, pluuijs nõ abluitur. Arbores paribus interuallis serito, ut cùm creuerint spatium habeant, quò ramos extendant: nam si spiße posueris, neq; infrà quic quã serere poteris: nec sic ipsæ fructuosæ erũt, nisi eas inter rasceris. Itaq; placet inter ordines quadragenos pedes, minimumq; tricenos relinqui uersuris.

Quomodo semina legas. CAP. XX.

SEmina lege, ne minus crassa, quàm manubriũ est bidentis, recta, leuia, procera, sine ulceribus, integro libro: ea bene, & celeriter comprehendunt. Semina si ex arboribus sumes de ijs potißimum sumito, quæ omnibus annis bonos, & uberes ferunt fructus. Obseruabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eosdem decerpas. Si cum radice plantam posueris, incrementum eius futurum, quod & cæteris, quas seueris, arboribus. Arbos insita fructuosior est, quàm quæ insita non est, id est, quàm quæ cum ramis, aut plantis ponitur. Prius quàm arbusculas trãsferas, rubrica, uel alia qualibet re signato, ut ijsdem

uentis,

uentis, quibus antè steterunt, constituas eas, curamq; adhibeto, ut ab superiore, & sicciore, & exiliore in planiorem, humidiorem, pinguiorem agrum transferas. Semina trifurca maxime ponito: ea extent supra terram tribus pedibus. In eodem scrobe, si duas aut tres arbusculas ponere uoles, curato ne inter se contingant. Nam ita uermibus interimuntur. Cùm semina depones, dextra, ac sinistra singulis usque in imum scrobem fasciculos sarmentorum brachij humani craßitudine deponito, ita ut supra terrã paululum extent, per quos æstate paruo labore aquam radicibus subministres. Arbores, aut radicata semina autumno serito circa Idus Octob. Taleas, & ramos uere antè, quàm germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem taleam lentisci, ita ut cacumen eius deorsum spectet, obruito.

Quando ficus serenda sit. CAP. XXI.

FIcum frigoribus ne serito: loca aprica, calculosa, glareosa, interdum & saxosa amat. Eiusmodi agro citò conualescit, si scrobes amplos, & idoneos feceris. Ficorum genera etiam si sapore, & habitu differunt, tamen uno modo, sed dispari differentia agri seruntur. Locis frigidis, & autumni tẽporibus aquosis, præcoques serito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hybernas serotinas serito. At si uoles ficum quamuis non natura seram facere, cùm grossuli minuti erunt, fructũ decutito. Iterũ alterũ edet fructum, & in hyemem serã differet maturitatẽ. Nonnunquam etiã, cùm frondere cœperint arbores, cacumina fici acutißimo ferramẽto summa amputare prodest. Sic firmiores arbores, & feraciores fiunt: semper proderit simulac folia agere cœperit ficus, rubricã amurca diluere, & cum stercore humano ad radicem infundere: ea res efficit ube-

riorem fructum, & farctum fici speciosius & plenius.

De nuce serenda. CAP. XXII.

N*Vcem græcam serito arcturi signo, uel circa Calen. Febr. quæ pruinam nescit. Agrum calidum, durum, et siccum desiderat. Nam in locis diuersis natura eiusmodi si posueris nucem, protinus putrescet. Ante quàm nucem deponas, in aqua mulsa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris saporis fructum, cùm adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius nascetur. Ternas nuces in trigonum statuito, parsq; acutior inferior sit, quia inde radices mittit, nuxq; à nuce minimè palmo absit, & anceps ad fauonium spectet. Omnis nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepit. Cùm ad scrobis solum radix peruenit, duritia humi coërcita recuruatur, & extensa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam, & auellanam Tarentinam hoc modo facere poteris. In quo scrobe destinaueris nucem serere, terram minutam in modum semipedis ponito, ibiq; semen ferulæ repangito. Cùm ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam eius sine putamine nucem græcam, uel auellanam abscondito, & ita adobruito: hoc ante Cal. Mart. facito. uel etiam inter Nonas, & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandum, & pineam, & castaneam serere oportet.*

De malo punico serendo. CAP. XXIII.

M*Alum punicum uere usq; in Calen. Apriles rectè seritur. Quod si acidum, aut minus dulcem fructum feret hoc modo emendabitur. Stercore suillo, & humano, & lotio humano ueteri radices rigato: ea res & fertilem arborem reddet, & primitiuos annos fructum uinosum, posteà uerò etiam dulcem, & apyrenũ facit. Nos exiguum admodum laser cyrenaicum uino diluimus, & ita cacumina*

arbo

arboris summa oblcuimus, ea res emendauit acorem malorum. Mala punica ne rumpantur in arbore, remedio sunt lapides tres, si cum seres arborem, ad radicem ipsam collocaueris. At si iam arborem satam habueris, scyllam secundum radices arboris serito: alio modo cũ iam matura mala fuerint, antè quàm rumpantur, pcciolos, quibus pendent, intorqueto. Eo *modo seruabuntur etiam anno toto.*

De pyro. CAP. XXIIII.

P*Yros autumno ante brumam serito, ita ut minimè dies quinque & uiginti ad brumam supersint, quæ ut sint feraces, cum iam adolcuerint, altè ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, & in fissuram cuneum pineum tedæ adijcito, & ibi relinquito: deinde obruta ablaqueatione cinerem supra terram spargitò.*

De malis serendis. CAP. XXV.

M*Ala æstiua cydonea sorba, pruna, post mediam hyemẽ usq; in* Idus Feb.*serito.* Morũ *ab* Idib. Feb.*usq; in æquinoctium uernum rectè seres.* Siliquam *græcam, quam quidam* κεράτιον *uocant, deinde persicum ante brumã per autumnum serito.* Amygdala, *si parum feracia erunt, per foratam arborem lapidem adigito.* Ita *librum arboris inolescere sinitò. Omnium autem generum ramos circa* Cal. Mar.*in hortis, ubi & subacta & stercorata terra est, per puluicos arearum disponere conuenit: deinde cum creuerint, danda est opera, ut dũ teneros ramulos habent, ueluti pampinentur, & ad unum stylum primo anno semina redigantur: & cum autumnus incesserit, antequàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expediet: & ita crassis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habent, quasi pileolos induere, atq; ita à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri.* Post *quartum & uigesimum de-*

inde mensem, siue transferre, & disponere in ordinem uoles, seu inserere, satis tutò utrunq; facies.

D insitione arborum. CAP. XXVI.

OMnis surculus omni arbori inseri potest, si non est ei, cui inseritur, dissimilis cortice: si uerò fructũ etiam eodem tempore fert, sine ullo scrupulo optimè inseritur. Tria autem genera insitionũ antiqui tradiderunt. Vnum, quod resecta, & fissa arbore recipit insertos surculos: Alterum, quod resecta inter librũ, & materiã admittit semina, quæ utraq; genera uerni temporis sunt. Tertium, quod ipsas gemmas, cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplastrationem. Hoc genus æstatis est. Quarum insitionum rationem cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam aliam docebimus. Omnes arbores simulatq; gẽmas agere cœperint, Luna crescente inserito, oliuam autem circa æquinoctium uernum usq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inserere uoles, & surculos ad insitionem sumpturus es, uideto ut sit tenera, & ferax, nodisq; crebris. Et cùm primùm germina tumebunt de ramulis anniculis, qui solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito. Crassitudine minimi digiti surculi sint bisulci. Arborem, quàm inserere uoles, serra diligenter exsecato ea parte, quæ maximè nitida, & sine cicatrice est. dabisq; operam, ne librum lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum ferreum, uel osseum inter corticem, & materiem, ne minus digitos tres: sed leniter demittito, ne lædas, aut rũpas corticem. Posteà surculos, quos inserere uoles, falce acuta ab una parte eradito tam altè quàm cuneum demisisti, sed ita ne medullam, ne'ue alterius partis corticem lædas: ubi surculos paratos habueris, cuneum uellito: statimq; surculos demittito

demittito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiem facta sunt. Ea autem fine, qua adraseris, surculos demittito ita, ut sex digitis de arbore extent. In una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternûm digitorum inter eos sit spatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes surculos, quos arbor patietur, demiseris, libro ulmi, uel uimine arborem astringito: posteà paleato luto bene subacto oblinito totam plagam, & spatium, quod est inter surculos usque eò, ut duobus digitis insita extent: supra lutum muscum imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur. Si pusillam arborem inserere uoles, iuxta terram abscindito, ita ut sexquipedem à terra extet. Cum deinde abscideris, plagã diligenter leuato, & medium truncum acuto scalpro modicè findito ita ut fissura trium digitorũ sit. In eam deinde cuneum quoad patietur, inserito, & surculos ex utraq; parte adrasos demittito, ita ut librum seminis libro arboris æqualem facias: cũ surculos diligenter aptaueris, cuneum uellito: deinde arborem, ut suprà dixi, alligato, & oblinito: deinde terrã circa arborẽ aggerato usq; ad ipsum insitum: ea res à uento & calore maximè tuebitur. Tertium genus insitionis, cum sit subtilißimum, non omni generi idoneum est: & ferè eæ recipiunt talem insitionem, quæ humidum, succosumq;, & ualidum librum habent, sicuti ficus. Nam & lactis plurimum remittit, & corticem rubustum habet: optimè itaq; ea inseritur tali ratione. Ex qua arbores inserere uoles, in ea quæsito nouellos, & nitidos ramos: in hos deinde obseruato gẽmam, quæ bene apparebit, certamq; spem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circunsignato, ut medio gemma sit, & ita acuto scalpello circũcidito, delibratoq; diligẽter, ne gem-

mam lædas: deinde ex qua arbore inſerere uoles, in ea nitidiſsimum ramum eligito, & eiuſdem ſpatij corticem circuncidito, & materiem delibrato, & in eam partem, quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore ſumpſeras, aptato ita, ut emplaſtrum circunciſæ parti conueniat: ubi hæc feceris, circa gemmam bene uincito, ita ne lædas: deinde commiſſuras, & uincula luto oblinito ſpatio relicto, qua gemma libere germinet. Materia, *quam inſeueris, ſi ſobolem, uel ſuperiores ramos habebit, omnia præcidito, nequid ſit, quo poßit ſuccus euocari, aut cui magis, quàm inſito ſeruiat.* Poſt *unum & uigeſimum diem ſoluito emplaſtrum.*Hoc *genere etiam optimè olea inſeritur.* Q*uartum illud genus inſitionis iam docuimus, cùm de uitibus diſputauimus: itaque ſuperuacuum eſt hoc loco repetere iam traditam rationem terebrationis.*

Quòd omnium generum ſurculi omnibus arboribus inſeri poſsint. CAP. XXVII.

S*Ed cùm antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, & illam quaſi finitionem, qua nos paulò antè uſi ſumus, ueluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, & fructu conſimiles ijs arboribus, quibus inſeruntur, exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum, tradendamq; poſteris rationem, qua poßit omne genus ſurculi, omni generi arboris inſeri: quod ne longiori exordio legentes fatigemus, unum quaſi exemplum ſubijciemus, qua ſimilitudine quiſq; quod genus uolet omni arbori poterit inſerere. Scrobem quoquouerſus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ poßint eam contingere: in ſcrobem deinde fici arbuſculum deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robuſta, & nitida*

fiat.

fiat. Post triennium, aut quinquennium, cùm iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidebitur nitidissimus deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inserere uoles, relinquito: tum arborem fici detruncato: plagamq; leuato, & mediam cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ sicuti matri inhærent, utraque parte adradito, & ita fissura fici aptato, cuneumq; eximito, & diligenter colligato, ne qua ui reuellantur. Sic interposito triennio coalescet ficus oliuæ: & tum demum quarto anno, cùm bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre resecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inseritur.

De cythiso. CAP. XXVIII.

CYthisum, quem Græci aut * ζίας, aut * κορυίκην, aut * ϑυφόρην uocant, quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, ouibus, capris quoq;, & omni generi pecudum utilissimus est, quòd ex eo citò pinguescit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo mensibus uiridi eo pabulo uti, & posteà arido possis. Præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit, omnemq; iniuriam sine noxa patitur. Mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, cùm tota nocte permaduerit: postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico uino, atq; ita potandum dari, sic & ipsæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel autumno circa Idus Octob. uel uere fieri potest. Cùm terram bene subegeris, in modum horti areas facito, ibiq; uelut ocymum semen cythisi autumno serito: plantas deinde uere disponito, ut inter se quoquouersus quatuor pedum spatio distent. Si semen non habueris, cacumina cy-

thisorum uere disponito. Stercoratam terram circà aggerato: si pluuia non incesserit, rigato x v. proximis diebus: simul ac nouam frondem agere cœperit, sarrito. Post triennium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo abunde est uiridis pondo x v. boui pondo x x. cæterisq; pecudibus pro portione uirium. Potest autem etiam circa Septembrem ramis seri. Aridum si dabis, exiguum dato, quoniam maiores uires habet, priusq; aqua macerato, & exemptum paleis permisceto. Cythisum, quod aridum facere uoles, circa mensem Septembris, cùm semen eius grandescere incipiet, cædito. Paucis deinde horis, dum flaccescat, in sole habeto: deinde in umbra adsiccato, & ita condito.

De salice, & genista, & arundine.

CAP. XXIX.

SAlicem, & genistam crescente luna uere circa Calendas Martias serito. Salix humida lóca desyderat, genista etiam sicca, utraq; tamen circa uineam opportune seruntur, quoniam palmitibus idonea præbent uincula. Arundo optime seritur, quos alij bulbos, alij oculos uocant. Simul atq; terram bipalio repastinaueris, radicem arundinis acuta falce præsectam impendenti pluuia disponito. Sunt qui arundines integras sternant, quoniam ex omnibus nodis satæ arundines emittunt, sed ferè hoc genus euanidam, exilemq;, & humilem arundinem affert. Melior itaque satio est ea, quam prius demonstrauimus. Placet autem omnibus annis simulac arundinẽ cecideris, locum altè, & æqualiter fodere, atq; ita rigare.

De uiola, & rosa. CAP. XXX.

VIolam qui facturus est, terram stercoratam, & repastinatam minimum alte pedem in puluinos redigat. Atque ita plantas hornotinas scrobiculis pedalibus

factis

factis ante Cal. Mart. dispositas habeat. Semen autem uiolæ sicut olerũ in areis duobus temporibus seritur uere, uel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, ut rũcetur, ut sarriatur, ut interdum etiã rigetur. Rosam fruticibus, ac surculis disponi per surculos pedales conuenit per idẽ tempus, quo & uiola. Sed omnibus annis fodiri ante Calend. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

FINIS.

INDEX OMNIVM FERÈ QVAE IN HISCE

Columellæ libris scitu digna reperiuntur.

Effœtum

Machina

Ortho

FINIS.

